

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

Διπλωματική Εργασία

Στρατηγική μικρών κρατών.

Η περίπτωση της Ελλάδας

Βαϊανή Ν. Γκαϊδατζή

Α.Μ.: ΜΘ 14007

Πειραιάς, Αύγουστος 2016

Η Βαϊανή Γκαϊδατζή του Νικολάου βεβαιώνω ότι το έργο που εκπονήθηκε και παρουσιάζεται στην υποβαλλόμενη διπλωματική εργασία είναι αποκλειστικά ατομικό δικό μου. Όποιες πληροφορίες και υλικό που περιέχονται έχουν αντληθεί από άλλες πηγές, έχουν καταλλήλως αναφερθεί στην παρούσα διπλωματική εργασία. Επιπλέον τελώ εν γνώσει ότι σε περίπτωση διαπίστωσης ότι δεν συντρέχουν όσα βεβαιώνονται από μέρους μου, μου αφαιρείται ανά πάσα στιγμή αμέσως ο τίτλος.

Ευχαριστίες

22 χρόνια μετά το πρώτο μου πτυχίο (χημικού μηχανικού του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου) και αφού ανέθρεψα δύο παιδιά και άλλαξα τέσσερις χώρους δουλειάς (με τελικό το Υπουργείο Εξωτερικών και τη διπλωματική του υπηρεσία, στην οποία υπηρετώ από το 2001), αποφάσισα ότι είχε έρθει η ώρα για να παρακολουθήσω ένα μεταπτυχιακό πρόγραμμα πιο κοντινό στα τωρινά μου ενδιαφέροντα και ασχολίες. Μετά από έρευνα αγοράς, διαπίστωσα την ιδιαίτερη φήμη της οποίας χαίρει το συγκεκριμένο μεταπτυχιακό πρόγραμμα Διεθνών Σχέσεων και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πειραιώς, το οποίο πραγματικά ανταποκρίθηκε στις προσδοκίες μου και εμπλούτισε τις γνώσεις και τη μεθοδολογία ανάλυσής μου στο συγκεκριμένο πεδίο. Θα ήθελα να ευχαριστήσω από αυτές τις γραμμές το σύνολο των καθηγητών που διδάσκουν στο συγκεκριμένο πρόγραμμα, είτε ανήκουν στο Πανεπιστήμιο Πειραιώς, είτε σε άλλους χώρους, για το έργο τους στο ΜΠΣ ΔΕΣ.

Ιδιαίτερω θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Διευθυντή του Προγράμματος, Καθηγητή κ. Αθανάσιο Πλατιά, που με τίμησε με την ανάληψη της εποπτείας της παρούσας εργασίας και αποτέλεσε ακούραστο στήριγμα κατά τη διάρκεια της εκπόνησής της, με την παροχή τόσο πολύτιμων βιβλιογραφικών πηγών, όσο και πρακτικής και θεωρητικής υποστήριξης.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω και από εδώ την πολιτική και υπηρεσιακή ηγεσία του Υπουργείου Εξωτερικών, που μου έδωσαν τον απαραίτητο χρόνο για να ασχοληθώ απρόσκοπτα με την ολοκλήρωση του μεταπτυχιακού προγράμματος και της παρούσας διπλωματικής εργασίας.

Τέλος (*last but not least*), ευχαριστώ την οικογένειά μου: τη μητέρα μου, τον αδερφό μου και – κυρίως – τα παιδιά μου, Νικολέτα και Κωνσταντίνο, για την αμέριστη συμπαράσταση και κατανόηση που επέδειξαν κατά τη διάρκεια του απαιτητικού μεταπτυχιακού προγράμματος και των μηνών εκπόνησης της παρούσας εργασίας. Ήταν οι καλύτεροι ηθικοί συμπαράστατες, χωρίς τους οποίους οποιοδήποτε έργο ή προσπάθεια στερείται νοήματος.

Περιεχόμενα

	Σελ.
Εισαγωγή.....	..5
Μέρος I: Θεωρητικό μέρος.....	..6
1. Στρατηγική – υψηλή στρατηγική : ορισμοί και έννοιες.....	6
2. Μικρά – αδύναμα κράτη στο διεθνές σύστημα.....	20
3. Παράγοντες που καθορίζουν ανεξαρτησία-εξάρτηση.....	53
4. Συντελεστές ισχύος.....	62
5. Γεωπολιτική.....	69
6. Συμμαχίες – πελατειακές σχέσεις.....	73
Μέρος II: Η περίπτωση της Ελλάδας.....	93
7. Ιστορική αναδρομή.....	93
8. Η Ελλάδα στο νέο διεθνές σύστημα.....	95
9. Εξωτερικό περιβάλλον: ευκαιρίες – απειλές (opportunities – threats).....	102
10. Εσωτερικό περιβάλλον: παράγοντες ισχύος – αδυναμίας (strengths – weaknesses).....	115
11. Προτάσεις.....	127
Συμπεράσματα	136
Βιβλιογραφία.....	138

Εισαγωγή

Πολλές φορές ακούμε σε συζητήσεις, σε αυτή τη δύσκολη για τη χώρα μας περίοδο, ότι «έχει ο Θεός της Ελλάδας» ή ότι «οι Έλληνες θα τα καταφέρουν να βγουν και από αυτήν την κρίση, όπως βγήκαν από τόσες άλλες». Από την άλλη πλευρά, διατυπώνονται συνεχώς παράπονα ότι «η Ελλάδα δεν έχει στρατηγική» ή ότι «είναι πολύ υποχωρητική απέναντι στους ξένους και στους ισχυρούς». Τελικά μήπως και οι δύο απόψεις, που ακούγονται εκ πρώτης όψεως τόσο αντίθετες, είναι οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος; Μήπως η Ελλάδα δεν έχει όντως στρατηγική και απλά βασίζεται στον «καλό Θεό της Ελλάδας» για να τη σώσει από τις δύσκολες περιστάσεις; Βασίζεται η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας σε μια στρατηγική, ή μήπως είναι απλά τυχαίες απαντήσεις «της στιγμής» απέναντι σε πολιτικές που χαράζουν άλλες, ισχυρότερες δυνάμεις; Έχει το περιθώριο εξ άλλου ένα μικρό κράτος, όπως είναι η Ελλάδα, να χαράξει αυτόνομη και ανεξάρτητη πολιτική απέναντι στις μεγάλες και ισχυρές δυνάμεις της παγκόσμιας σκακιέρας ή είναι απλά ένα πιόνι σε ένα παιχνίδι που σχεδιάζουν άλλοι; Υπάρχουν άλλα μικρά κράτη που έχουν καταφέρει να εξυπηρετούν τα εθνικά τους συμφέροντα, ακόμη και αν αυτά δεν συμπίπτουν με των μεγάλων δυνάμεων; Τι στρατηγική εφάρμοσαν για να τα καταφέρουν; Και, στο κάτω κάτω, τι ακριβώς εννοούμε όταν λέμε ότι «χαράζουμε στρατηγική»;

Σε αυτά τα ερωτήματα, εστιάζοντας στην περίπτωση της Ελλάδας, θα προσπαθήσει να απαντήσει περιληπτικά η παρούσα εργασία.

Στο πρώτο – θεωρητικό μέρος – θα οριστούν οι έννοιες της στρατηγικής και της υψηλής στρατηγικής, της εσωτερικής και της εξωτερικής εξισορρόπησης, των συντελεστών ισχύος, της γεωπολιτικής, των συμμαχιών και των πελατειακών σχέσεων. Θα παρουσιαστούν επίσης συνοπτικά τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγει σχετικά η βιβλιογραφία περί συμπεριφοράς και πολιτικής των μικρών κρατών στον τομέα των διεθνών σχέσεων, ως προς τις ως άνω θεματικές.

Στο δεύτερο μέρος θα εξεταστεί ειδικότερα η περίπτωση της σύγχρονης Ελλάδας. Αφού γίνει μια σύντομη ιστορική αναδρομή και παρουσιαστούν οι προκλήσεις που αντιμετωπίζει η χώρα μας στο νέο – μεταψυχροπολεμικό – διεθνές σύστημα, θα γίνει μια προσπάθεια ταξινόμησης των απειλών και των ευκαιριών που παρουσιάζει το διεθνές περιβάλλον, καθώς και των ισχυρών σημείων και των αδυναμιών που χαρακτηρίζουν το εσωτερικό περιβάλλον της χώρας. Η διασύνδεση των μεν με τα δε, η προσπάθεια εκμετάλλευσης των ευκαιριών, αποτελεσματικής αντιμετώπισης των απειλών, ενίσχυσης και πολλαπλασιασμού των ισχυρών σημείων, καθώς και εξασθένισης και διόρθωσης των αδυναμιών, αποτελούν τις προτάσεις πολιτικής που διατυπώνονται στη συνέχεια.

Τέλος, στα συμπεράσματα θα γίνει προσπάθεια σύνδεσης των θεωρητικών μοντέλων με την ελληνική πραγματικότητα και διατύπωσης σχετικών συναφειών ή αντιθέσεων.

Μέρος Ι: Θεωρητικό μέρος

1. Στρατηγική – υψηλή στρατηγική : ορισμοί και έννοιες

«Ποτέ μη φανταστεί ο κυβερνών πως μπορεί να επιλέξει εντελώς ασφαλείς οδούς· καλύτερα ας περιμένει ότι θα πρέπει να ακολουθήσει αμφίβολες οδούς, γιατί φαίνεται πώς όταν κανείς προσπαθεί να αποφύγει κάποιο πρόβλημα, συναντά πάντα κάποιο άλλο· όμως η προνοητικότητα συνίσταται στο να γνωρίζει κανείς πώς να ξεχωρίζει το χαρακτήρα των προβλημάτων και να επιλέγει το μικρότερο κάθε φορά κακό.»

Niccoló Machiavelli: Ο Πρίγκιπας, κεφ. XXI¹

Ήδη από τον Θουκυδίδη μας είναι γνωστά τα βασικά χαρακτηριστικά της στρατηγικής που πρέπει να ακολουθεί το κάθε κράτος για να επιβιώνει με επιτυχία και να ευημερεί στο άναρχο διεθνές σύστημα, σε ένα σύστημα δηλαδή, όπου δεν μπορείς «να πάρεις το 100»² για να επέμβει στις διαφορές σου με τους λοιπούς δρώντες. Σε ένα σύστημα στο οποίο οι δρώντες βρίσκονται σε διαρκή ανταγωνισμό, το κάθε κράτος οφείλει να φροντίζει για την επιβίωση και την ασφάλειά του, δηλαδή, σε τελική ανάλυση, για την ασφάλεια και την ευημερία των πολιτών του, των ανθρώπων που έχουν εναποθέσει τις τύχες τους και έχουν συνδέσει – εκούσια ή ακούσια - τις μοίρες τους, την ατομική τους ζωή, την καριέρα και την περιουσία τους με την τύχη και τη μοίρα του έθνους – κράτους τους³. Η ίδια η ύπαρξη του σύγχρονου έθνους – κράτους είναι συνυφασμένη με το γεγονός ότι οι όλο και πιο μορφωμένοι πολίτες του μοιράζονται την συμβολική του ταυτότητα και συμμετέχουν στη λειτουργία του (πληρώνουν φόρους, υπακούν στους νόμους του, κοινωνικοποιούνται στα σχολεία του, υπηρετούν στις ένοπλες δυνάμεις του) λόγω αφοσίωσης και όχι καταναγκασμού – σε αντίθεση με ότι συνέβαινε στις ολιγαρχικές και δεσποτικές παλιότερες αυτοκρατορίες.⁴

Το εθνικό κράτος στο διεθνές σύστημα δεν είναι μια απλή προέκταση των εσωτερικών μηχανισμών, δομών και συμφερόντων. Οι εσωτερικές αλλαγές έχουν σημασία στην ακολουθούμενη πολιτική του ως προς άλλους δρώντες, αλλά και το εξωτερικό περιβάλλον έχει άμεσες επιπτώσεις στην πολιτική ατμόσφαιρα και στο ηθικό μιας χώρας. Τα εθνικά

¹ Niccoló Machiavelli, *The Prince*, Arcturus, London, 2008

² Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Η διεθνής πολιτική στον 21^ο αιώνα*, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2008

³ Raymond Aron, *Paix et guerre entre les nations*, Calmann-Lévy, 1984

⁴ David Lowenthal: «Social Features» στο Colin Clarke & Tony Paine (eds), *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 29

συμφέροντα εξαρτώνται από το διεθνές σύστημα και τη δομή του.⁵ Στο πλαίσιο αυτό, το κάθε κράτος προσδιορίζει ποιό είναι το εθνικό του συμφέρον και επιδιώκει τη μεγιστοποίησή του, συχνά, αν όχι πάντα, ερχόμενο σε αντίθεση με τα εθνικά συμφέροντα άλλων δρώντων, τα οποία πρέπει να βρει τρόπο να εξουδετερώσει ή να εξισορροπήσει, αν δεν θέλει να δει τη δική του δύναμη και πλούτο να μειώνονται, ή ακόμη και να διακινδυνεύσει την ίδια την εξαφάνισή του. Τα κράτη ιεραρχούν τα συμφέροντα και τους στόχους τους, με πρώτο την ίδια την επιβίωσή τους, ακολουθούμενη από την ασφάλειά τους, την οικονομική τους ευημερία, κλπ. Το τι είναι «εθνικό συμφέρον» ορίζεται πολλές φορές διαφορετικά ανάμεσα σε διαφορετικά κράτη ή ακόμη και ανάμεσα σε διαφορετικές ομάδες συμφερόντων μέσα στο ίδιο κράτος. Ο βαθμός της ασφάλειας που θέλει να επιτύχει ένα κράτος επηρεάζεται έτσι όχι μόνο από τις εξωτερικές απειλές που αντιμετωπίζει, αλλά και από εσωτερικούς παράγοντες όπως ο εθνικός χαρακτήρας, οι παραδόσεις, οι προτιμήσεις και οι προκαταλήψεις του συγκεκριμένου έθνους.⁶ Ο Kenneth Waltz επισημαίνει:

«Πέρα από το κίνητρο της επιβίωσης, οι στόχοι των κρατών μπορεί να εμφανίζουν άπειρη ποικιλομορφία: μπορεί να κινούνται από την φιλοδοξία να κατακτήσουν τον κόσμο, μέχρι την επιθυμία απλώς να αφεθούν στην ησυχία τους. Η επιβίωση είναι προαπαιτούμενο, για την επίτευξη οποιωνδήποτε στόχων μπορεί να έχουν τα κράτη, πλην του στόχου να προωθήσουν την εξαφάνισή τους ως πολιτικών οντοτήτων»⁷

Η στρατηγική ενός κράτους συνίσταται στον τρόπο παραγωγής ασφάλειας για τον εαυτό του. Η ασφάλεια θα μπορούσε να οριστεί ως η προστασία και διατήρηση των ελάχιστων δομικών συστατικών του κράτους, που είναι άμεσα συνυφασμένα με την ίδια την ύπαρξή του: της πολιτικής και οικονομικής του ανεξαρτησίας, της εδαφικής του ακεραιότητας και των κρατικών δομών του.⁸ Η κοινωνία μιας χώρας μπορεί να απολαμβάνει πολιτική, οικονομική, πολιτιστική και περιβαλλοντική ασφάλεια, αλλά όλα θα ήταν δυνατόν να καταρρεύσουν εάν δεν υπάρχει αποτελεσματική στρατιωτική διασφάλιση απέναντι σε μια συγκεκριμένη στρατιωτική απειλή.⁹ Η άναρχη φύση του διεθνούς συστήματος δημιουργεί διλήμματα ασφαλείας για όλα τα κράτη, αλλά κυρίως για τα μικρά. Γι'αυτά τα τελευταία, το θέμα που τίθεται σε μια σύγκρουση δεν είναι συνήθως πόσα πολλά θα είναι ικανά να κερδίσουν, αλλά πόσα λιγότερα θα μπορούν να μην χάσουν. Τα μικρά κράτη έχουν μικρότερα περιθώρια λαθών από τα μεγάλα: στη δική τους περίπτωση τα λάθη μπορούν να αποδειχτούν μοιραία, καθώς απειλείται η ίδια η ύπαρξή τους.¹⁰

⁵ Νίκος Κοτζιάς, *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας στον 21ο αιώνα. Για μια νέα, ενεργητική, δημοκρατική, πατριωτική στρατηγική στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Δεύτερη Έκδοση, Εκδόσεις Καστανιώτη, 2010, σελ. 338-342

⁶ Hanna Samir Kasab, *Weak States in International relations theory. The cases of Armenia, St. Kitts and Nevis, Lebanon and Cambodia*, New York: Palgrave Macmillan, 2015, σελ. 72-74

⁷ Kenneth N. Waltz, *Θεωρία διεθνούς πολιτικής*, Μτφ.: Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2011, σελ. 203

⁸ Roberto Espíndola: «Security dilemmas» στο Colin Clarke & Tony Paine (eds), *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 64

⁹ Παναγιώτης Ήφαιστος: «Αποτρεπτική Στρατηγική και Ελληνική Εξωτερική Πολιτική» στο Παναγιώτης Ήφαιστος, Αθανάσιος Πλατιάς, *Ελληνική Αποτρεπτική Στρατηγική*, Εκδόσεις Παπαζήση, 1992, σελ. 59

¹⁰ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 3-4

Η ασφάλεια του κράτους εξαρτάται από διάφορους παράγοντες: οικονομικούς, διπλωματικούς, στρατιωτικούς, τεχνολογικούς, δημογραφικούς, ψυχολογικούς και άλλους.¹¹

«Στρατηγική είναι η σύζευξη μέσων και σκοπών υπό το πρίσμα πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης. Με άλλα λόγια, η στρατηγική συνίσταται στο τρίπτυχο "μέσα – σκοποί – αντίπαλος". Εφαρμόζοντας τα παραπάνω στο πεδίο της διεθνούς πολιτικής, μπορεί να ειπωθεί ότι η στρατηγική συνίσταται στη σύζευξη μέσων και σκοπών ενός κράτους υπό την επίδραση του διεθνούς ανταγωνισμού τόσο στην ειρήνη, όσο και στον πόλεμο.»¹²

«Όταν χρησιμοποιούνται όλα τα διαθέσιμα μέσα ενός κράτους (στρατιωτικά, διπλωματικά, οικονομικά κλπ.) για την επίτευξη των πολιτικών αντικειμενικών σκοπών του ενόψει πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης, τότε μιλάμε για υψηλή στρατηγική (grand strategy).»¹³

Το αν μια υψηλή στρατηγική που έχει χαράξει ένα κράτος είναι επιτυχημένη ή όχι φαίνεται από το πόσο έχει πετύχει στο στόχο της, δηλαδή να διατηρεί ένα κράτος ασφαλές. Η υψηλή στρατηγική οφείλει να αποδώσει σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον ασφαλείας, στο οποίο απαντά σε συγκεκριμένες απειλές. Από αυτή την άποψη διακρίνουμε τις δύο διαστάσεις της υψηλής στρατηγικής: την «κάθετη» (σύζευξη των πολιτικών στόχων με τα διαθέσιμα μέσα) και την «οριζόντια» (σύγκρουση της κάθε πτυχής της στρατηγικής ενός κράτους με την αντίστοιχη πτυχή της στρατηγικής του αντίπαλου κράτους).¹⁴ Κάθε στρατηγική ανάλυση μιας διαμάχης πρέπει να περιλαμβάνει όλες τις αντιμαχόμενες πλευρές. Οι προσπάθειες της μιας πλευράς, που αποσκοπούν στην κάμψη της θέλησης της άλλης πλευράς, δεν είναι μεμονωμένες, αλλά βρίσκονται σε άμεση σχέση με τις κινήσεις της άλλης πλευράς.¹⁵

«Η υψηλή στρατηγική θα πρέπει να γίνει αντιληπτή ως μια πολιτικο-στρατιωτική αλυσίδα μέσων-σκοπών, στην οποία οι στρατιωτικές δυνατότητες συσχετίζονται με πολιτικούς σκοπούς. Βασικός στόχος της υψηλής στρατηγικής είναι η εκμετάλλευση των πλεονεκτημάτων που διαθέτει το κράτος και ο περιορισμός των πλεονεκτημάτων του αντιπάλου. ... Κεντρική πτυχή της υψηλής στρατηγικής είναι ο καθορισμός προτεραιοτήτων. Οι προτεραιότητες πρέπει να καθοριστούν μεταξύ τόσο των διαφόρων απειλών όσο και των πιθανών τρόπων αντιμετώπισης αυτών, δεδομένου ότι, σε ένα άναρχο διεθνές περιβάλλον, ο αριθμός των πιθανών απειλών είναι μεγάλος και οι πόροι για την αντιμετώπισή τους δεν είναι ποτέ επαρκείς.»¹⁶

¹¹ Αθανάσιος Πλατιάς, *Διεθνείς σχέσεις και στρατηγική στον Θουκυδίδη*, Έκτη Έκδοση, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Ι.Δ. Κολλάρου & Σίας Α.Ε., Αθήνα 2010, σελ. 79

¹² Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, Β' έκδοση, Εκδόσεις Ποιότητα, 2008, σελ. 44

¹³ Στο ίδιο, σελ. 44

¹⁴ Αθανάσιος Πλατιάς, *Διεθνείς σχέσεις και στρατηγική στον Θουκυδίδη*, Έκτη Έκδοση, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Ι.Δ. Κολλάρου & Σίας Α.Ε., Αθήνα 2010, σελ. 19

¹⁵ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία. Πολιτική και στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1832*, Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1996, σελ. 15-16

¹⁶ Αθανάσιος Πλατιάς, *Διεθνείς σχέσεις και στρατηγική στον Θουκυδίδη*, Έκτη Έκδοση, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Ι.Δ. Κολλάρου & Σίας Α.Ε., Αθήνα 2010, σελ. 82-83

Για να σχεδιάσει ένα κράτος με επιτυχία την υψηλή του στρατηγική του θα πρέπει¹⁷:

1. Να κάνει ακριβή διάγνωση του διεθνούς περιβάλλοντος, ώστε να καθοριστούν οι διάφορες απειλές, υπαρκτές ή δυνητικές, κατά της εθνικής ασφάλειας, καθώς και οι διάφοροι περιορισμοί και οι ευκαιρίες που προκύπτουν. Η υψηλή στρατηγική δεν μπορεί να διαμορφώνεται εν κενώ, αλλά θα πρέπει να εναρμονίζεται με το διεθνές περιβάλλον, τον διεθνή καταμερισμό ισχύος και την γεωπολιτική πραγματικότητα.

2. Να καθορίσει τους πολιτικούς στόχους που θα επιδιώξει η υψηλή στρατηγική, με βάση τα διαθέσιμα μέσα, καθώς και τις απειλές, τους περιορισμούς και τις ευκαιρίες που διαγνώστηκαν στο διεθνές περιβάλλον. Δεδομένου ότι οι διαθέσιμοι πόροι δεν είναι απεριόριστοι, πρέπει να υπάρχουν όρια στους επιδιωκόμενους πολιτικούς στόχους. Αν οι στόχοι της υψηλής στρατηγικής υπερβαίνουν τα διαθέσιμα μέσα, τότε το στρατηγικό οικοδόμημα κινδυνεύει να καταρρεύσει. Αυτή η κατάσταση είναι γνωστή ως υπερεξάπλωση. Στη διαδικασία αυτή ένα κράτος θέτει σκοπούς και αναλαμβάνει δεσμεύσεις που υπερβαίνουν τα μέσα που έχει στη διάθεσή του. Συνεπώς, το κόστος που υφίσταται κατά την επιδίωξη αυτών των σκοπών και την υποστήριξη αυτών των δεσμεύσεων είναι μεγαλύτερο από το όφελος που αποκομίζει από τις προσπάθειές του, με αποτέλεσμα η ισχύς του μακροπρόθεσμα να υποσκάπτεται.¹⁸ Η αποφυγή αυτού του προβλήματος είναι ένας σημαντικός δείκτης για την αποτελεσματικότητα της υψηλής στρατηγικής ως προς αυτή τη διάσταση.

3. Να καθορίσει τον αποτελεσματικότερο συνδυασμό των διαθέσιμων μέσων για την προώθηση ιεραρχημένων πολιτικών στόχων. Τα μέσα πρέπει να είναι εναρμονισμένα με τους στόχους ώστε να αποφευχθεί η άσκοπη σπατάλη πόρων και προσπάθειας. Τα μέσα που μπορεί να χρησιμοποιηθούν εναντίον ενός αντιπάλου καθορίζονται από τη σχετική ισορροπία δυνάμεων με αυτόν. Αν τα μέσα εκλείπουν, ορισμένοι σκοποί είναι αδύνατον να επιτευχθούν και συνεπώς δεν θα πρέπει να επιδιώκονται (συρρίκνωση στόχων). Επιτυχημένες είναι οι υψηλές στρατηγικές που θέτουν σκοπούς οι οποίοι είναι συμβατοί τόσο με την ισορροπία ισχύος, όσο και με τα διαθέσιμα μέσα. Μιλάμε τότε για στρατηγική επάρκεια.¹⁹

4. Να διαμορφώσει προσεκτικά την «εικόνα» που παρουσιάζει η υψηλή στρατηγική τόσο στο εξωτερικό, όσο και στο εσωτερικό, ώστε η κοινωνία να υποστηρίξει ενεργά την υψηλή στρατηγική του κράτους και όλα τα μέρη της κρατικής δομής να εργάζονται προς έναν κοινό σκοπό. Η εσωτερική νομιμοποίηση αποτελεί όρο «εκ των ων ουκ άνευ» για την επιτυχία μιας υψηλής στρατηγικής. Όλοι οι στρατηγικοί σχεδιασμοί καταρρέουν αν δεν υπάρχει εσωτερική νομιμοποίηση, κάτι που ισχύει πολύ περισσότερο στα πλαίσια δημοκρατιών.²⁰ Η υψηλή στρατηγική θα πρέπει να απολαμβάνει νομιμοποίησης και στο εξωτερικό, να συμβαδίζει δηλαδή με τις επικρατούσες διεθνείς αξίες και το πνεύμα της εποχής. Ο παράγοντας αυτός μπορεί να επηρεάσει τη στάση τρίτων δυνάμεων προς το

¹⁷ Αθανάσιος Πλατιάς, *Διεθνείς σχέσεις και στρατηγική στον Θουκυδίδη*, Έκτη Έκδοση, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Ι.Δ. Κολλάρου & Σίας Α.Ε., Αθήνα 2010, σελ. 84-85

¹⁸ Στο ίδιο, σελ. 99

¹⁹ Στο ίδιο, σελ. 177

²⁰ Στο ίδιο, σελ. 113

συγκεκριμένο κράτος.²¹ Η διεθνής νομιμοποίηση είναι ένας παράγοντας που μπορεί να ενισχύσει την αποτελεσματικότητα μιας υψηλής στρατηγικής. Παρά το γεγονός ότι υπό συνθήκες διεθνούς αναρχίας οι σχέσεις μεταξύ των κρατών είναι κατά βάση συγκρουσιακές και δεν μπορεί κανείς να στηρίζει πολλές ελπίδες στην ύπαρξη «καλής θέλησης» στο διεθνές περιβάλλον, εάν η υψηλή στρατηγική ενός κράτους θεωρείται διεθνώς ως νομιμοποιημένη, αυτό μπορεί να προκαλέσει λιγότερες αντιδράσεις εκ μέρους των υπόλοιπων δρώντων και έτσι να του επιτρέψει να κάνει οικονομία στους πόρους του.²² Για να είναι λοιπόν επιτυχής σε αυτή τη διάσταση, μια υψηλή στρατηγική πρέπει να γίνεται αποδεκτή τόσο στο εσωτερικό της χώρας, όσο και στο εξωτερικό.

Πίνακας 1. Σχέση στόχων και μέσων στο πλαίσιο της υψηλής στρατηγικής

		Πολιτικές δεσμεύσεις (Στόχοι)	
		Λίγες	Πολλές
Διαθέσιμα μέσα (Ικανότητα)	<i>Λίγα</i>	Παθητικότητα	Υπερεξάπλωση
	<i>Πολλά</i>	Συρρίκνωση στόχων	Στρατηγική επάρκεια

(Πηγή: Αθανάσιος Πλατιάς, *Διεθνείς σχέσεις και στρατηγική στον Θουκυδίδη*, Έκτη Έκδοση, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Ι.Δ. Κολλάρου & Σίας Α.Ε., Αθήνα 2010, σελ. 177)

Ο όρος “στρατηγικός, -η, -ο” χρησιμοποιείται επίσης και με άλλες σημασίες. Αν και η χρήση του δεν είναι σε όλες τις περιπτώσεις δόκιμη, σε αρκετές από αυτές έχει πλέον επικρατήσει. Μία από τις χρήσεις του είναι για να δείξει κάτι που είναι μακροπρόθεσμο, γενικότερο και μονιμότερο σε αντιδιαστολή με το βραχυπρόθεσμο, ειδικότερο και προσωρινό, για τα οποία χρησιμοποιείται ο όρος “τακτικός”.²³

Μεταξύ στρατηγικής και τακτικής υφίσταται αμφίδρομη σχέση: η τακτική καλείται να εξυπηρετήσει τη στρατηγική, να επιφέρει δηλαδή νίκες σε επιμέρους σημεία, οι οποίες να προωθούν τον επιθυμητό στρατηγικό στόχο. Νίκες που δεν προωθούν τους πολιτικούς, στρατηγικούς στόχους είναι «πύρρειες», δηλαδή αναποτελεσματικές. Αφετέρου, η στρατηγική πρέπει να προσαρμόζεται στις δυνατότητες και τις ανάγκες της τακτικής. Όταν μια στρατηγική απαιτεί νίκες που δεν είναι τακτικά εφικτές, θα ακολουθήσουν ήττες στις «μάχες» επί των επιμέρους σημείων, και επομένως και ήττα της στρατηγικής.²⁴

²¹ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία. Πολιτική και στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1832*, Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1996, σελ. 21-23

²² Αθανάσιος Πλατιάς, *Διεθνείς σχέσεις και στρατηγική στον Θουκυδίδη*, Έκτη Έκδοση, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Ι.Δ. Κολλάρου & Σίας Α.Ε., Αθήνα 2010, σελ. 114

²³ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, Β' έκδοση, Εκδόσεις Ποιότητα, 2008, σελ. 46-47

²⁴ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία. Πολιτική και στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1832*, Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1996, σελ. 18-19

Για να αξιολογηθεί η επιτυχία της υψηλής στρατηγικής ενός κράτους, χρησιμοποιούνται τέσσερα κριτήρια:

- το κριτήριο της εξωτερικής καταλληλότητας, δηλαδή ο βαθμός στον οποίο μια υψηλή στρατηγική είναι κατάλληλη για το συγκεκριμένο διεθνές περιβάλλον.
- η σχέση μεταξύ μέσων και σκοπών. Το κριτήριο αυτό συνδέεται με το παραδοσιακό πρόβλημα της αποφυγής υπερεξάπλωσης – με την επιδίωξη στόχων πέραν των πραγματικών δυνατοτήτων του κράτους.
- το κριτήριο της αποτελεσματικότητας, το οποίο συνεπάγεται μια εκτίμηση της σχέσης κόστους – οφέλους. Κάθε ένας από τους διαφόρους εναλλακτικούς στρατηγικούς σχεδιασμούς που έχει στη διάθεσή του ένα κράτος σε μια δεδομένη στιγμή θα οδηγήσει σε διαφορετικούς υπολογισμούς κόστους και οφέλους. Έτσι, θα πρέπει να προσδιοριστεί ποια είναι η βέλτιστη στρατηγική, αυτή δηλαδή που δίνει τα καλύτερα αποτελέσματα σε μια ανάλυση κόστους-οφέλους.
- το κριτήριο της εσωτερικής συνοχής, ώστε η μία διάσταση ή μέσο της στρατηγικής να μη λειτουργεί εις βάρος των υπολοίπων.²⁵

Εκτός από την «συνταγή της επιτυχίας» για την επίτευξη των στρατηγικών στόχων, υπάρχει και η «συνταγή της αποτυχίας», οι συνθήκες δηλαδή κάτω από τις οποίες η στρατηγική είναι καταδικασμένη να αποτύχει (π.χ. κατασπατάληση πόρων, υπερεξάπλωση, λανθασμένη εκτίμηση του συσχετισμού ισχύος κλπ.)²⁶

Η στρατηγική ενός κράτους μπορεί να έχει πολλές διακλαδώσεις (πολιτική, στρατιωτική, διπλωματική, οικονομική). Για παράδειγμα, ένα κράτος μπορεί να επιλέξει την πολιτική στρατηγική της ουδετερότητας ή της συμμετοχής σε μια συμμαχία. Μπορεί να επιλέξει ανάμεσα σε μια επιθετική ή σε μια αμυντική στρατιωτική στρατηγική. Να επιλέξει ανάμεσα στην πυρηνική και στην συμβατική στρατηγική.²⁷

Ο τρόπος που τα κράτη επιλέγουν ποια στρατηγική θα ακολουθήσουν εξηγείται, στις θεωρίες των διεθνών σχέσεων, σε τρία επίπεδα ανάλυσης (άτομο – κράτος – διεθνές σύστημα). Η συστημική θεωρία (όπως διατυπώθηκε κατά βάση στην *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής* του Kenneth Waltz) εξηγεί τις επιλεγόμενες στρατηγικές εξετάζοντας το τρίτο επίπεδο – την κατάσταση που επικρατεί στο διεθνές σύστημα. Εστιάζει στην επίδραση που έχει η δομή του διεθνούς συστήματος στην συμπεριφορά των κρατών, χωρίς να εξετάζει τις εσωτερικές δομές των τελευταίων. Οι μεταβολές στη συμπεριφορά των κρατών οφείλονται σε μεταβολές στην κατάσταση εξωτερικά του κράτους (απειλές, κατανομή ισχύος). Η μελέτη της συμπεριφοράς των κρατών που εστιάζει στο δεύτερο επίπεδο, αντίθετα, δεν βλέπει τα κράτη ως συμπαγείς μπάλες μπιλιάρδου που αντιδρούν μόνο σε εξωτερικές απειλές και αλλαγές στην κατανομή ισχύος. Εξηγεί τις στρατηγικές που επιλέγουν τα κράτη ως αποτέλεσμα διεργασιών στο εσωτερικό τους και των σχέσεων μεταξύ των ομάδων συμφερόντων και ισχύος εντός του κράτους, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι διαφορετικές εσωτερικές δομές

²⁵ Αθανάσιος Πλατιάς, *Διεθνείς σχέσεις και στρατηγική στον Θουκυδίδη*, Έκτη Έκδοση, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Ι.Δ. Κολλάρου & Σίας Α.Ε., Αθήνα 2010, σελ. 117

²⁶ Στο ίδιο, σελ. 19-20

²⁷ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 4

οδηγούν σε διαφορετικές στρατηγικές επιλογές.²⁸ Αξιολογεί τον τρόπο λειτουργίας και λήψης των αποφάσεων εντός των οργανωτικών δομών του κρατικού μηχανισμού, προκειμένου να εξετάσει πώς τίθενται οι εκάστοτε στόχοι, τι σημασία παίζει η ρουτίνα στη λήψη των αποφάσεων και τι σημασία έχει η ιστορική συνέχεια. Τέλος, το πρώτο επίπεδο εστιάζει κυρίως στη σφαίρα λήψης αποφάσεων των ηγετών ενός κράτους και στον τρόπο που αντιμετωπίζουν την αβεβαιότητα ως προς τα αποτελέσματα της εξωτερικής τους πολιτικής. Πέρα από τις ιστορικές αφηγήσεις περί «χαρισματικών ηγετών», οι σύγχρονοι μελετητές χρησιμοποιούν τα εργαλεία της θεωρίας λήψης αποφάσεων, της ψυχολογίας και της θεωρίας της μάθησης για να εξετάσουν πώς προηγούμενες ιστορικές εμπειρίες του συγκεκριμένου κράτους επηρεάζουν τους σημερινούς ηγέτες του στη στρατηγική που θα ακολουθήσουν.²⁹

Οι οπαδοί της ρεαλιστικής συστημικής θεωρίας θεωρούν ότι η εσωτερική πολιτική σκηνή των κρατών παίζει ρόλο στη διαμόρφωση μόνο της «χαμηλής πολιτικής» και όχι της «υψηλής πολιτικής». Η θεωρούν την επίδραση των διεργασιών στην εσωτερική πολιτική σκηνή ασήμαντη για τη διαμόρφωση της στρατηγικής των μικρών κρατών, σε αντίθεση με ότι ισχύει για τα μεγάλα κράτη. Σχετικές μελέτες ωστόσο έχουν αποδείξει ότι η εσωτερική πολιτική σκηνή παίζει ρόλο στη διαμόρφωση της στρατηγικής και των μικρών κρατών.³⁰ Έχει εξ άλλου αποδειχθεί πώς για τους ηγέτες ενός μικρού κράτους η ιστορία της χώρας τους και η συμμετοχή της σε «ζωηρές» διαδικασίες κατανομής ισχύος, όπως είναι οι πόλεμοι, έχει ισχυρή «εκπαιδευτική» επιρροή στη μετέπειτα επιλογή της στρατηγικής τους.³¹

Στην πραγματικότητα, συνδυάζοντας τα τρία επίπεδα ανάλυσης μπορεί κανείς να προχωρήσει σε συστηματική κατανόηση της διαμόρφωσης στρατηγικής. Παρά το γεγονός ότι το περιβάλλον μέσα στο οποίο δρα ένα κράτος καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τα περιθώρια μέσα στα οποία μπορούν να κινηθούν οι επιλογές του, αυτές εξαρτώνται από μια σειρά παραγόντων, συμπεριλαμβανομένων των ευκαιριών που παρουσιάζονται κάθε δεδομένη στιγμή, της αντίληψης που έχει το κράτος για το εξωτερικό του περιβάλλον, της ίδιας της θέλησης ενός κράτους και των ηγετών του να ακολουθήσει μια συγκεκριμένη στρατηγική.³²

²⁸ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 467-472

²⁹ Dan Reiter: «Learning, Realism and Alliances. The Weight of the Shadow of the Past» στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (editors): *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 232-234

³⁰ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 473-474. Elman, M.F. (1995): «The Foreign Policies of Small States: Challenging Neorealism in Its Own Backyard», *British Journal of Political Science* 25(2): 171-217. Αναφέρεται στο: Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (editors): *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 299-300

³¹ Dan Reiter: «Learning, Realism and Alliances. The Weight of the Shadow of the Past» στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (editors): *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006

³² Papadakis, M., H. Starr: «Opportunity, Willingness and Small States: The Relationship between environment and foreign policy» στο C.F. Hermann, C.W. Kegley, J. Rosenau, (eds.) *New Directions in the Study of Foreign Policy*, Boston: Allen & Unwin, 1987, p. 409-432. Αναφέρεται στο: Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (editors): *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ.312

Για να διαμορφώσουν τη στρατηγική τους, τα κράτη θα πρέπει να μελετήσουν και αξιοποιήσουν τις μεταβολές που συντελούνται στο διεθνές, περιφερειακό και εσωτερικό τους περιβάλλον. Να αξιολογήσουν τις απειλές και τον τρόπο που αυτές γίνονται αντιληπτές, τα εξωτερικά σχήματα που αναδεικνύονται (πιθανοί σύμμαχοι – πιθανοί εχθροί), τα ζωτικά ή κυριότερα συμφέροντα των εν λόγω χωρών και των ελίτ που τις κυριαρχούν, τα βασικά διπλωματικά και στρατιωτικά δόγματα των εχθρικών ή συμμαχικών κυβερνήσεων και την εξωτερική και εσωτερική κατανομή ισχύος.³³

Οι ευκαιρίες και οι περιορισμοί που συναντά μια χώρα στο διεθνές ή στο περιφερειακό της περίγυρο συνδυάζονται με την μοναδική εσωτερική της δομή και διεθνή θέση ώστε να διαμορφωθεί συγκεκριμένη πολιτική και στρατιωτική στρατηγική, που να μπορεί να ανταποκρίνεται με επιτυχία στις απειλές και στη διεθνή κατανομή ισχύος.³⁴

Ενα κράτος μπορεί να ακολουθήσει απέναντι σε έναν αντίπαλο είτε στρατηγική κατευνασμού, είτε εξισορρόπησης (εσωτερικής ή εξωτερικής). Η στρατηγική του κατευνασμού βασίζεται στην λογική: αν δεν μπορείς να αντιμετωπίσεις έναν αντίπαλο, προσπαθείς να τον εξευμενίσεις, με υποχωρήσεις και παραχωρήσεις. Το βασικό πλεονέκτημα της στρατηγικής αυτής είναι η ευκολία εφαρμογής της.³⁵ Ο κατευνασμός έχει δικαιολογημένα αρνητικούς συνειρμούς στη Δύση εξαιτίας του «συνδρόμου του Μονάχου», αλλά μερικές φορές μπορεί να αποτελέσει ένα εξαιρετικά χρήσιμο εργαλείο. Οι Βυζαντινοί για παράδειγμα κατέφευγαν συχνά στον κατευνασμό προκειμένου να κλείσουν δευτερεύοντα μέτωπα και να ασχοληθούν ανενόχλητοι με την κύρια απειλή.³⁶ Η γενικευμένη εφαρμογή του «μαθήματος του Μονάχου» («η επιθετική συμπεριφορά δεν πρέπει να κατευνάζεται») ανεξαρτήτως των συνθηκών που επικρατούν στην εκάστοτε περίπτωση και χωρίς να ληφθούν υπόψη ούτε σημαντικές ιστορικές λεπτομέρειες ούτε αντίστοιχα «μαθήματα» επιτυχημένης εφαρμογής της στρατηγικής του κατευνασμού, μπορεί να οδηγήσει σε λανθασμένες επιλογές.³⁷

Η στρατηγική του κατευνασμού μπορεί να είναι αποτελεσματική αν ο αντίπαλος έχει περιορισμένες επιδιώξεις ή για να κερδηθεί χρόνος προκειμένου να ετοιμαστεί η εξισορρόπησή του. Όταν ο αντίπαλος έχει φιλοδοξίες ριζικής αλλαγής του status quo, τότε ο κατευνασμός απλά ενθαρρύνει τον αντίπαλο, ο οποίος επανέρχεται με νέες, μεγαλύτερες διεκδικήσεις.³⁸ Σε αυτή την περίπτωση απαιτείται εξισορρόπηση, μέσω της αύξησης της ισχύος

³³ Ashok Kapur: «Nuclear Policies of Small States and Weaker Powers» στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (Editors), *The national security of small states in a changing world*, Edited by, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 107

³⁴ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 81d-83

³⁵ Αθανάσιος Γ. Πλατιάς: «Η ελληνική στρατηγική σε σταυροδρόμι» στο Παναγιώτης Ήφαιστος, Αθανάσιος Πλατιάς, *Ελληνική αποτρεπτική στρατηγική*, Εκδόσεις Παπαζήση, 1992, σελ. 171

³⁶ Αθανάσιος Πλατιάς, *Διεθνείς σχέσεις και στρατηγική στον Θουκυδίδη*, Έκτη Έκδοση, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Ι.Δ. Κολλάρου & Σίας Α.Ε., Αθήνα 2010, σελ. 99

³⁷ Dan Reiter: «Learning, Realism and Alliances. The Weight of the Shadow of the Past» στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (editors): *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 235-236

³⁸ Αθανάσιος Γ. Πλατιάς: «Η ελληνική στρατηγική σε σταυροδρόμι» στο Παναγιώτης Ήφαιστος, Αθανάσιος Πλατιάς, *Ελληνική αποτρεπτική στρατηγική*, Εκδόσεις Παπαζήση, 1992, σελ. 171

είτε «εσωτερικά» (αύξηση των ιδίων συντελεστών ισχύος, και κυρίως της στρατιωτικής δύναμης) είτε «εξωτερικά» (δημιουργία συμμαχιών).³⁹

Η εσωτερική και εξωτερική εξισορρόπηση αλληλοσυνδέονται και είναι χαρακτηριστικές συμπεριφορές των κρατών, κυρίως των μεγάλων δυνάμεων, στο άναρχο και απειλητικό διεθνές σύστημα. Τα πιο αδύναμα κράτη θεωρείται ότι ακολουθούν διαφορετικές κύριες στρατηγικές απέναντι στις μεγάλες δυνάμεις για την προστασία τους: την ουδετερότητα και την πρόσδεση στο άρμα του ισχυρότερου (bandwagoning).⁴⁰ Ενώ η εξισορρόπηση στοχεύει στη δημιουργία συμμαχίας που να αντιτίθεται στον επίδοξο ηγεμόνα του διεθνούς (ή περιφερειακού) συστήματος, η πρόσδεση στο άρμα του ισχυρότερου είναι η σύναψη συμμαχίας με την ίδια την πηγή της απειλής ή τον επίδοξο ηγεμόνα.⁴¹

Βασισμένοι σε αυτά τα μοντέλα, οι μελετητές της συμπεριφοράς και εξωτερικής πολιτικής των μικρών κρατών επισημαίνουν διάφορες παραλλαγές στην ακολουθούμενη πολιτική τους. Τα μικρά κράτη μαθαίνουν από την ιστορική τους εμπειρία και ακολουθούν την στρατηγική που αποδείχτηκε επιτυχημένη στο παρελθόν – ουδετερότητα ή συμμετοχή σε συμμαχία – προκειμένου να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους. Δεδομένης της αδυναμίας τους και του μη απειλητικού τους χαρακτήρα τους απέναντι στις μεγάλες δυνάμεις, έχουν διάφορες επιλογές στη διάθεσή τους όπως: να ακολουθούν παθητική στρατηγική, να εκβιάζουν τις μεγάλες δυνάμεις για να επιτύχουν παραχωρήσεις, να ενισχύουν τους συντελεστές ισχύος τους ανεξάρτητα από τις μεγάλες δυνάμεις ώστε να εξισορροπήσουν απειλές στο άμεσο περιβάλλον τους, να δεσμεύουν τις μεγάλες δυνάμεις είτε με οικονομικές ή θεσμικές σχέσεις είτε καλλιεργώντας μια «ειδική σχέση» μαζί τους.⁴²

Η στρατιωτική στρατηγική ειδικότερα συνίσταται στην χρήση ένοπλης βίας για την προώθηση συγκεκριμένων πολιτικών στόχων. Η ένοπλη βία δεν είναι αυτοσκοπός, αλλά κατευθύνεται από τον πολιτικό στόχο της κάμψης της θέλησης της μιας πλευράς, ώστε να αποδεχτεί τους πολιτικούς στόχους της άλλης πλευράς. Η χρήση ένοπλης βίας έχει τρεις επιχειρησιακούς στόχους: την καταστροφή των ενόπλων δυνάμεων του αντιπάλου, την κατάκτηση και υπεράσπιση εδάφους, την καταστροφή των συντελεστών ισχύος του αντιπάλου, πέρα από τις ένοπλες δυνάμεις του (οικονομία, πληθυσμός, ηθικό του πληθυσμού, πολιτική και διοικητική συνοχή). Οι πολιτικοί στόχοι δεν μένουν πάντα στάσιμοι, αλλά επηρεάζονται και αυτοί από την ακολουθούμενη πορεία. Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις στοχεύουν στην αποδοχή από τον αντίπαλο ενός συγκεκριμένου επιθυμητού πολιτικού αποτελέσματος.⁴³

³⁹ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 16

⁴⁰ Hanna Samir Kasab: *Weak States in International relations theory. The cases of Armenia, St. Kitts and Nevis, Lebanon and Cambodia*, New York: Palgrave Macmillan, 2015, σελ. 32

⁴¹ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 82-83

⁴² Hanna Samir Kasab: *Weak States in International relations theory. The cases of Armenia, St. Kitts and Nevis, Lebanon and Cambodia*, New York: Palgrave Macmillan, 2015, σελ. 3

⁴³ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία. Πολιτική και στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1832*, Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1996, σελ. 17-18

Η επιλογή της στρατιωτικής στρατηγικής (των κατάλληλων για την εξυπηρέτηση των πολιτικών σκοπών στρατιωτικών μέσων, που να υπηρετούν την ασφάλεια του κράτους τόσο εν καιρώ ειρήνης, όσο και εν καιρώ πολέμου) είναι ιδιαίτερα κρίσιμη για τα μικρά κράτη. Λανθασμένη επιλογή στρατιωτικής στρατηγικής μπορεί να αυξήσει τον κίνδυνο πολέμου και να μειώσει τις πιθανότητες επιβίωσης ενός μικρού κράτους. Αντίθετα, επιτυχημένη επιλογή στρατιωτικής στρατηγικής συνεπάγεται ελάττωση της πιθανότητας πολέμου, με παράλληλη αύξηση της πιθανότητας νίκης σε περίπτωση πολέμου.⁴⁴

Η επιθετική στρατηγική είναι αυτή κατά την οποία λαμβάνεται η πρωτοβουλία στη χρήση ένοπλης βίας προκειμένου να καταστραφούν οι ένοπλες δυνάμεις του αντιπάλου και να κατακτηθεί το έδαφός του. Η αμυντική στρατηγική είναι το αντίθετο της επιθετικής, αποτελώντας μια στρατηγική αντίδρασης στις επιθετικές ενέργειες του αντιπάλου, προκειμένου να αποκρουστούν οι τελευταίες και να ελαχιστοποιηθούν οι απώλειες των ιδίων ενόπλων δυνάμεων. Μια «καθαρή» επιθετική στρατηγική χαρακτηρίζεται από την έμφαση που δίνει: στο να καταφέρει το πρώτο πλήγμα στον αντίπαλο, στην κατάκτηση εχθρικού εδάφους και στην αποφασιστική νίκη επί των ενόπλων δυνάμεων του αντιπάλου. Η επιθετική στρατηγική μπορεί να έχει και πιο περιορισμένους σκοπούς. Σε αυτή την περίπτωση δεν επιδιώκεται η πλήρης κατάκτηση του εχθρικού εδάφους, αλλά μόνο ενός συγκεκριμένου τμήματός του (προκειμένου να αποκτηθεί έλεγχος επί στρατηγικών σημείων ή να γίνει αλλαγή αμφισβητούμενων συνόρων). Αυτή είναι και η επιθετική στρατηγική που προτιμάται συνήθως από τα μικρότερα κράτη. Στο άλλο άκρο, η «καθαρή» αμυντική στρατηγική χαρακτηρίζεται από την έμφαση που δίνει: στην απορρόφηση του πρώτου χτυπήματος του αντιπάλου, στην άρνηση των βλέψεων του αντιπάλου επί του ιδίου εδάφους, στην άρνηση του αποφασιστικού πλήγματος που προσπαθεί να καταφέρει ο αντίπαλος, μέσω περιορισμού των απωλειών των ιδίων ενόπλων δυνάμεων.⁴⁵

Στην πραγματικότητα, ωστόσο, τα κράτη εφαρμόζουν πολλές φορές μια μικτή στρατιωτική στρατηγική, που έχει τόσο επιθετικά, όσο και αμυντικά στοιχεία. (π.χ. η στρατηγική του Ισραήλ το 1973 είχε τόσο αμυντικά – όχι πρώτο πλήγμα – όσο και επιθετικά στοιχεία – κατάκτηση ξένου εδάφους).⁴⁶

Μία επιθετική στρατηγική είναι εύκολη στο σχεδιασμό αλλά δύσκολη στην υλοποίηση, ενώ το αντίθετο ισχύει για την αμυντική στρατηγική. Για να επιτύχει μια επιθετική στρατηγική, απαιτείται πολύ μεγαλύτερη στρατιωτική ισχύς από ότι για μια αντίστοιχη αμυντική. Η υλοποίηση μιας επιθετικής στρατηγικής απαιτεί τόσο ποσοτική, όσο και ποιοτική υπεροχή (αποτελεσματικό συντονισμό, υψηλή ακρίβεια και καλή πληροφόρηση για τα αμυντικά συστήματα του αντιπάλου). Οι υψηλές απαιτήσεις για την εφαρμογή μιας επιθετικής στρατηγικής προϋποθέτουν ότι δεν θα υπερισχύσουν κατά τον σχεδιασμό της υπεραισιόδοξες εκτιμήσεις που θα υποτιμούν τα εμπλεκόμενα κόστη και ρίσκα. Σε μια τέτοια περίπτωση ένα κράτος μπορεί να εμπλακεί σε ένα μακροχρόνιο πόλεμο, που μπορεί να αποδειχτεί μοιραίο,

⁴⁴ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 31

⁴⁵ Στο ίδιο, σελ. 31-35

⁴⁶ Στο ίδιο, σελ. 48-49

κυρίως για ένα μικρό κράτος.⁴⁷ Τα μικρά κράτη – τα οποία εξ ορισμού έχουν λιγότερους συντελεστές ισχύος – συνήθως θα αναζητήσουν παράθυρα ευκαιρίας και προσωρινής αδυναμίας του αντιπάλου για να εφαρμόσουν τα επιθετικά τους σχέδια – κυρίως μέσω αιφνιδιαστικών επιθέσεων.⁴⁸ Εξ άλλου, μια επιθετική στρατηγική μπορεί να λειτουργήσει ως εξισορροπητής σε περίπτωση που υπάρχει ποσοτική ασυμμετρία ανάμεσα στις ένοπλες δυνάμεις των αντιπάλων. Η δυνατότητα τους αιφνιδιασμού και της επιλογής του χρόνου και του τόπου όπου θα δοθεί το πρώτο πλήγμα μπορούν να λειτουργήσουν πολλαπλασιαστικά όταν ο επιτιθέμενος έχει μικρότερες αριθμητικά ένοπλες δυνάμεις. Η επιθετική στρατηγική του δίνει τη δυνατότητα συγκέντρωσης των κατώτερων αριθμητικά δυνάμεών του σε ένα συγκεκριμένο σημείο, μειώνοντας με αυτόν τον τρόπο την αρνητική επιρροή της αριθμητικής του κατωτερότητας. Η ικανότητα να καταφέρει το πρώτο πλήγμα όχι μόνο αυξάνει την ισχύ του, αλλά μειώνει και τις ικανότητες του αντιπάλου, καθώς δίνεται η δυνατότητα καταστροφής των δικτύων επιμελητείας του αντιπάλου, αεροπορικών του βάσεων και δυνάμεων, αμυντικών και πυραυλικών συστημάτων κλπ. Γι'αυτούς τους λόγους, η αριθμητικά κατώτερη δύναμη μπορεί να θεωρήσει πιο συμφέρουσα μια επιθετική στρατηγική.⁴⁹

Αν ένα μικρό κράτος είναι ωστόσο ικανοποιημένο από το status quo, θα υιοθετήσει αμυντική στρατηγική, η οποία αφ'ενός δεν θα προκαλέσει κλιμάκωση και αποσταθεροποίηση, αφ'ετέρου θα λειτουργήσει αποτρεπτικά, αναδεικνύοντας στον αντίπαλο ότι τυχόν κέρδη θα είναι λιγότερα από τα οφέλη. Τέτοια στρατηγική υιοθετούν συνήθως τα μικρά κράτη που αντιμετωπίζουν σημαντικά ισχυρότερους αντιπάλους.⁵⁰ Το μυστικό της αποτροπής έγκειται στην ικανότητα του κράτους να επιβάλλει υψηλό κόστος επί του επιτιθέμενου, ώστε ακόμη και τυχόν νίκη του τελευταίου να αποβεί πολύ ακριβή. Πρώτον, ο επιτιθέμενος θα πρέπει να γνωρίζει ότι θα καταβάλλει υψηλό τίμημα σε πολεμικό υλικό και ανθρώπινο δυναμικό για να πετύχει οποιαδήποτε νίκη. Δεύτερον, ακόμη και αν θα έχει κερδίσει, θα πρέπει να διατηρήσει σημαντικό αριθμό ενόπλων δυνάμεων στα κατεχόμενα εδάφη για να μπορεί να τα εξασφαλίσει.⁵¹ Η αποτρεπτική δύναμη ενός κράτους εξαρτάται τόσο από υλικούς παράγοντες (την αμυντική ικανότητα και την επάρκεια μέσων) όσο και από ψυχολογικούς (την επίδειξη της θέλησης να χρησιμοποιήσει τα στρατιωτικά μέσα εναντίον του αντιπάλου σε περίπτωση που δεχτεί επίθεση).⁵²

Το μικρό κράτος διαμορφώνει επιτυχημένη αποτρεπτική στρατηγική, όταν εξασφαλίζει την επιβίωσή του ανάμεσα σε εχθρικά κράτη και αποδεικνύει ότι μπορεί να αντισταθεί ακόμη και σε μακροχρόνια σύγκρουση και ότι έχει την αποφασιστικότητα να απαντήσει με πλήγματα εντός του εχθρικού εδάφους σε περίπτωση που δεχτεί επίθεση. Αν οποιαδήποτε μικρή ή μεγάλη διένεξη καταλήγει να αποδεικνύει ότι το συγκεκριμένο κράτος θα απαντήσει με αποφασιστικότητα, ο επιτιθέμενος διστάζει να προχωρήσει σε περαιτέρω απαιτήσεις. Με

⁴⁷ Στο ίδιο, σελ. 52-56

⁴⁸ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 106

⁴⁹ Στο ίδιο, σελ. 416-418

⁵⁰ Στο ίδιο, σελ. 57-58, 110-111, 321-322

⁵¹ Michael Handel: *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 94

⁵² Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 62

αυτό τον τρόπο προστίθεται αξιοπιστία στην αποτρεπτική φήμη του κράτους (cumulative deterrence). Για να το πετύχει αυτό, το μικρό κράτος θα πρέπει αφ' ενός να εκμεταλλευτεί στο έπακρο τους εσωτερικούς συντελεστές ισχύος και να επιτύχει τεχνολογική και ποιοτική υπεροχή, ενώ ταυτόχρονα να ξεκαθαρίσει τις κόκκινες γραμμές (casus belli) πέραν των οποίων οποιαδήποτε ενέργεια του αντιπάλου θα δεχτεί στρατιωτική απάντηση.⁵³

Η καλά οργανωμένη αμυντική στρατηγική ενός μικρού κράτους, που θα βασίζεται στον υψηλό βαθμό κινητοποίησης των ενόπλων δυνάμεων, τον «αυτοματισμό» της αλυσίδας λήψης αποφάσεων και την καλή πληροφόρηση (intelligence) για τον αντίπαλο, μπορεί να είναι επιτυχής και χωρίς να εξαρτάται από ακριβά οπλικά συστήματα, που αναγκαστικά θα πρέπει να τα προμηθευτεί από μεγαλύτερες δυνάμεις.⁵⁴

Η ρεαλιστική συστημική θεωρία εστιάζει στην επίδραση των συστημικών περιορισμών και κινήτρων στην επιλογή της στρατιωτικής στρατηγικής εκ μέρους ενός κράτους. Σύμφωνα με αυτήν, ένα μικρό κράτος θα υιοθετήσει επιθετική στρατηγική εάν:

α) επιθυμεί να αλλάξει το status quo ή να αποκαταστήσει το status quo ante

β) η στρατιωτική ισορροπία είναι υπέρ του

γ) οι διαβλεπόμενες τάσεις στην στρατηγική ισορροπία είναι μη ευνοϊκές (σε αυτή την περίπτωση, η επιθετική στρατηγική είναι απαραίτητη για τη διεξαγωγή προληπτικού πολέμου. Αυτή η λογική ωστόσο ταιριάζει περισσότερο σε μια παρακμάζουσα μεγάλη δύναμη, παρά σε ένα μικρό κράτος. Για το μικρό κράτος, οι βραχυπρόθεσμοι στόχοι, όπως η εξασφάλιση της ειρήνης, είναι συνήθως πιο σημαντικοί από μακροπρόθεσμες προοπτικές εξισορρόπησης ενός αναδυόμενου αντιπάλου)

δ) οι γεωγραφικοί παράγοντες δεν ευνοούν την άμυνά του

ε) έχει να αντιμετωπίσει περισσότερους από έναν αντιπάλους (σε αυτή την περίπτωση η στρατηγική του συνίσταται στην επίθεση κατά του ισχυρότερου αντιπάλου αρχικά και του ασθενέστερου στη συνέχεια)

στ) πρέπει να υπερασπίσει στρατηγικά συμφέροντα μακριά από το έδαφός του.

Αντίστοιχα, το μικρό κράτος θα υιοθετήσει αμυντική στρατηγική εφόσον:

α) η επιθετική στρατηγική αποκλείεται για πολιτικούς λόγους

β) η στρατιωτική ισορροπία είναι εις βάρος του

γ) οι γεωγραφικοί παράγοντες ευνοούν την αποτελεσματική άμυνα.⁵⁵

Οι στρατηγικές επιλογές ενός κράτους μπορούν πολλές φορές να δικαιολογηθούν χρησιμοποιώντας και το δεύτερο επίπεδο ανάλυσης, εξετάζοντας δηλαδή τις σχέσεις μεταξύ ομάδων συμφερόντων και τις ιεραρχικές δομές εντός του κράτους, χωρίς να παραβλέπονται ωστόσο οι περιορισμοί που θέτει το διεθνές σύστημα.⁵⁶ Συνήθως, όσο πιο ισχυρό είναι το στρατιωτικό κατεστημένο εντός του κράτους, τόσο πιθανότερο είναι να υιοθετηθούν επιθετικές στρατηγικές. Επειδή η πρωτοβουλία για το πρώτο πλήγμα ανήκει στον επιτιθέμενο, αυτός είναι που καθορίζει τον χρόνο, τον τόπο και το ρυθμό του πολέμου και η σχετική

⁵³ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 401-406

⁵⁴ Στο ίδιο, σελ. 57-58, 321-322

⁵⁵ Στο ίδιο, σελ. 104-110

⁵⁶ Στο ίδιο, σελ. 338

αβεβαιότητα μειώνεται. Η έκπληξη που προκαλεί το πρώτο πλήγμα στον αντίπαλο βοηθά στην καταστροφή των αντίπαλων ενόπλων δυνάμεων με το ελάχιστο δυνατό κόστος για τον επιτιθέμενο. Μπορεί να αποσταθεροποιήσει ψυχολογικά τον αντίπαλο και να μην του επιτρέψει να εφαρμόσει αποτελεσματικά τα αμυντικά του σχέδια. Αντίθετα, η αμυντική στρατηγική συνιστά μια αντίδραση στην επίθεση του αντιπάλου και ως εκ τούτου είναι δυσκολότερη η οργάνωσή της για την στρατιωτική ηγεσία.⁵⁷

Η επιτυχημένη αμυντική στρατηγική λειτουργεί αποτρεπτικά εν καιρώ ειρήνης, επιβάλλοντας στον αντίπαλο πολύ υψηλό κόστος στα πρώτα στάδια τυχόν επίθεσης.⁵⁸ Δυσκολότερη είναι η περίπτωση της εκτεταμένης αποτροπής (extended deterrence) κατά την οποία ένα κράτος συμπεριλαμβάνει στην αμυντική του στρατηγική εδάφη μακριά από την επικράτειά του (π.χ. Ελλάδα – Κύπρος). Καθώς συνήθως τα μικρά κράτη έχουν πολύ περιορισμένους πόρους, μια τέτοια στρατηγική προϋποθέτει και την υιοθέτηση επιθετικών στοιχείων περιορισμένου συνήθως σκοπού (π.χ. μεταφορά πολέμου σε εχθρικό έδαφος). Η αξιοπιστία της εκτεταμένης αποτροπής βασίζεται κυρίως στην απειλή κλιμάκωσης σε έναν ολοκληρωτικό πόλεμο μεταξύ των αντιπάλων, μειώνοντας κατ'αυτόν τον τρόπο τυχόν κέρδη για τον επιτιθέμενο.⁵⁹

Στην στρατιωτική στρατηγική ενός κράτους συμπεριλαμβάνεται επίσης η επιλογή του να κατέχει ή όχι πυρηνικά όπλα, σε μια εποχή κατά την οποία αυξάνεται ο αριθμός των κρατών που διαθέτουν πυρηνικό οπλοστάσιο. Στον 21^ο αιώνα, παρά τις απαγορεύσεις που επιβάλλονται από τις διεθνείς συμβάσεις, κάθε κράτος μπορεί να επιλέξει είτε να αποκτήσει πυρηνικά όπλα (ή να καλλιεργήσει μια «πυρηνική επιλογή»), είτε να απορρίψει εξ ολοκλήρου την κατοχή πυρηνικών όπλων και να βασιστεί μόνο σε συμβατικό οπλοστάσιο για την άμυνά του.⁶⁰ Όταν δεν υφίσταται άμεση απειλή, τα κράτη συνήθως δεν επιλέγουν πυρηνικά, ακόμη και αν έχουν αναπτύξει ως ένα βαθμό σχετικές τεχνολογίες (π.χ. Σουηδία).⁶¹ Θα επιλέξουν να τα αποκτήσουν όταν χρειάζονται ισχυρή αποτρεπτική δύναμη, όταν η επιβίωσή τους κινδυνεύει άμεσα από την εχθρότητα γειτονικών κρατών (π.χ. η περίπτωση του Ισραήλ), για να «διορθώσουν» ασυμμετρίες στην συμβατική ισορροπία ισχύος με τους αντιπάλους τους (δεδομένου ότι η κούρσα των εξοπλισμών μπορεί να αποδειχτεί κοστοβόρα υπόθεση, τα πυρηνικά όπλα προσφέρουν μια λιγότερο δαπανηρή και περισσότερο αποτελεσματική εναλλακτική), για να αυξήσουν τη διαπραγματευτική τους δύναμη (ζητώντας σημαντικά ανταλλάγματα για να εγκαταλείψουν το πυρηνικό τους πρόγραμμα) ή για να μειώσουν την εξάρτησή τους από τις μεγάλες δυνάμεις.⁶²

Για ένα μικρό κράτος, με περιορισμένους πόρους είναι συνήθως απαγορευτικό να διατηρεί ταυτόχρονα ισχυρές συμβατικές δυνάμεις και να κατέχει πυρηνικά όπλα. Εάν επιλέξει το δεύτερο, μπορεί να βρεθεί στο δίλημμα, ενώπιον μιας συμβατικής επίθεσης την οποία δεν θα μπορεί να αποκρούσει με τις ισχνές του συμβατικές δυνάμεις, είτε να παραδοθεί, είτε να

⁵⁷ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 114-119, 407-414

⁵⁸ Στο ίδιο, σελ. 316-318

⁵⁹ Στο ίδιο, σελ. 109, 244-247

⁶⁰ Στο ίδιο, σελ. 58-59

⁶¹ Στο ίδιο, σελ. 346-349

⁶² Στο ίδιο, σελ. 453-458

κλιμακώσει και να χρησιμοποιήσει πυρηνικά όπλα. Στη δεύτερη αυτή περίπτωση, θα διακινδυνεύει να υποστεί το ίδιο πυρηνική απειλή και πιθανά ολοκληρωτική καταστροφή, θα έχει αποτύχει λοιπόν να εξασφαλίσει την επιβίωσή του. Εξ άλλου, η απόκτηση πυρηνικών συνήθως προκαλεί αντίμετρα από τη διεθνή κοινότητα και τις γειτονικές χώρες, μειώνοντας ακόμη πιο πολύ την ασφάλεια του συγκεκριμένου (μικρού) κράτους.⁶³

Η πάλη μεταξύ δύο αντίπαλων θελήσεων σε έναν πόλεμο δεν περιορίζεται όμως αποκλειστικά σε διμερείς ενέργειες. Η έκβαση μιας ένοπλης αντιπαράθεσης είναι συνάρτηση των εξελίξεων σε όλες τις διαστάσεις της υψηλής στρατηγικής, συμπεριλαμβανομένης της διεθνούς νομιμοποίησης και της διπλωματίας.⁶⁴

Το κυριότερο «όπλο» που χρησιμοποιούν τα μικρότερα κράτη στη διεθνή σκηνή είναι να παρουσιάζουν τους σκοπούς τους ως διεθνώς νομιμοποιημένους. Χαρακτηριστικά, οι ηγέτες των μικρών κρατών πολλές φορές χρησιμοποιούν επιχειρήματα περί ανάγκης σεβασμού της αξιοπρέπειάς τους για να εξισορροπήσουν την κατωτερότητά τους σε συντελεστές ισχύος. Αξιοποιούν τη διπλωματία για να προσθέσουν ειδικό βάρος στην κατά τα άλλα κατώτερη θέση τους και καταβάλλουν σημαντικές προσπάθειες ώστε να επηρεάσουν τις μεγάλες δυνάμεις προς όφελός τους.⁶⁵

Η διπλωματία αφορά την προσπάθεια εξασφάλισης άμεσης ή έμμεσης υποστήριξης εκ μέρους τρίτων δυνάμεων, πείθοντάς τις ότι το εθνικό τους συμφέρον υπαγορεύει μια μεροληπτική στάση έναντι του μικρού κράτους. Η σύγκλιση των εθνικών συμφερόντων ενός κράτους με τρίτες δυνάμεις ενδέχεται μερικές φορές να απαιτεί τροποποίηση των πολιτικών του στόχων υπέρ των τρίτων. Η διπλωματική στρατηγική αφορά επίσης και τον πολιτικό συντονισμό των συμμάχων, τόσο για την επίτευξη των πολιτικών στόχων, όσο και για τα μέσα που θα χρησιμοποιηθούν (π.χ. συντονισμός κοινών στρατιωτικών επιχειρήσεων, οικονομική συνεργασία). Σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης, αφορά επίσης τη σύναψη μιας ευνοϊκής συνθήκης τερματισμού της, με την οποία κατοχυρώνεται η κάμψη της θέλησης του ηττημένου και η αποδοχή των πολιτικών στόχων των νικητών ή ο κατά το δυνατόν ευνοϊκότερος, από τη σκοπιά της κάθε πλευράς, συμβιβασμός μεταξύ τους.⁶⁶ Η διπλωματική στρατηγική ενός κράτους είναι άμεσα συνδεδεμένη με την ικανότητα εξασφάλισης των απαιτήσεων του ή με την ικανότητα αντίστασης στις απαιτήσεις τρίτων εις βάρος του. Η ικανότητα να «χτίζει» πάνω στην πείρα προηγούμενων διπλωματικών αναμετρήσεων, καθώς και να ελίσσεται ανάλογα με

⁶³ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 349-351

⁶⁴ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία. Πολιτική και στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1832*, Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1996, σελ. 306

⁶⁵ Annette Baker Fox: «The Power of Small States, Diplomacy in World War II» στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 48

⁶⁶ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία. Πολιτική και στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1832*, Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1996, σελ. 23-24

το μεταβαλλόμενο διεθνές περιβάλλον, είναι τα κύρια συστατικά μιας επιτυχημένης διπλωματικής στρατηγικής.⁶⁷

Τα κράτη – μικρά ή μεγάλα – χρησιμοποιούν όλα τα δυνατά μέσα για να επιβάλλουν τη θέλησή τους επί άλλων δρώντων, είτε για να ασκήσουν επιρροή, είτε για να αντισταθούν στον καταναγκασμό. Μπορούν να χρησιμοποιήσουν οικονομικές, ιδεολογικές, διπλωματικές και στρατιωτικές μεθόδους. Μπορούν να «αγοράσουν» πολιτική υποστήριξη με αντάλλαγμα την προσφορά αγαθών και υπηρεσιών, να κερδίσουν φίλους και να επηρεάσουν την κοινή γνώμη χρησιμοποιώντας την ψυχολογία, να «παζαρέψουν» ανταλλάγματα και να ενισχύσουν την δύναμή τους με τις κατάλληλες συμμαχίες.⁶⁸

Τα κράτη, ακόμη και τα μικρά, έχουν πάντα περιθώριο επιλογών. Γι' αυτόν τον λόγο, η αναζήτηση των κατάλληλων στρατηγικών επιλογών μπορεί να κάνει τη διαφορά ανάμεσα στην επιτυχία και την αποτυχία, τον πόλεμο και την ειρήνη, τη νίκη ή την ήττα.⁶⁹ Τα μικρά κράτη μπορούν να επιβάλλουν πολύ υψηλά κόστη στις μεγάλες δυνάμεις, μεγαλύτερα από τυχόν κέρδη, εφόσον αυτές τους επιτεθούν. Οι μεγάλες δυνάμεις υποτιμούν την θέληση ενός μικρού κράτους να αντισταθεί και το γεγονός ότι αυτή η θέληση πολλαπλασιάζει την ισχύ του. Δυσκολεύονται κυρίως να κατανοήσουν ότι το μικρό κράτος είναι αποφασισμένο να προβάλλει αντίσταση, καθώς δεν έχει και πολλές εναλλακτικές επιλογές προκειμένου να εξασφαλίσει την επιβίωσή του.⁷⁰

2. Μικρά – αδύναμα κράτη στο διεθνές σύστημα

«Αν οι Λιλιπούτειοι μπορούν να δέσουν τον Γκιούλιβερ, ή να τον κάνουν να πολεμήσει γι' αυτούς, τότε θα πρέπει να τους μελετήσουμε με την ίδια προσοχή όπως και τον γίγαντα.»⁷¹

Robert O. Keohane

Η θεωρητική ενασχόληση με τα μικρά κράτη ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας του 1950-αρχές της δεκαετίας του 1960, καθώς οι μελετητές αντιλαμβάνονταν ότι για θεωρητικούς και μεθοδολογικούς λόγους, η μελέτη μόνο των μεγάλων δυνάμεων δεν ήταν αρκετή. Στην θεωρητική προσέγγιση των μικρών κρατών διακρίνει κανείς τέσσερα «κύματα». Το πρώτο κύμα των θεωρητικών καθόρισε γιατί είναι σημαντικό να μετατοπιστεί η θεωρητική και

⁶⁷ Annette Baker Fox: «The Power of Small States. Diplomacy in World War II» στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (editors): *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 40-44

⁶⁸ Annette Baker Fox: «The Power of Small States. Diplomacy in World War II» στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (editors): *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 40

⁶⁹ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 477

⁷⁰ Michael Handel: "Weak states in the international system", Frank Cass, London, 1981, σελ. 94

⁷¹ Robert O. Keohane: "Lilliputians' dilemmas, Small States in International Politics", στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 75

ερευνητική ενασχόληση από τις μεγάλες δυνάμεις σε άλλες πτυχές του διεθνούς συστήματος, όπως οι μικρότεροι δρώντες του. Αυτή η ομάδα των θεωρητικών ήταν που τοποθέτησε ουσιαστικά τα μικρά κράτη στον χάρτη της θεωρίας διεθνών σχέσεων. Όταν αυτό επιτεύχθηκε, οι θεωρητικοί του δεύτερου κύματος ανέπτυξαν διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις ως προς την συμπεριφορά των μικρών κρατών στο διεθνές σύστημα. Οι θεωρητικοί του τρίτου και του τέταρτου κύματος δεν αμφισβητούν πλέον την αναγκαιότητα θεωρητικής ενασχόλησης της θεωρίας διεθνών σχέσεων με τα μικρά κράτη, αλλά προωθούν περαιτέρω τη μελέτη των ικανοτήτων τους, τα ζητήματα που σχετίζονται με το κύρος και την εικόνα τους στο διεθνές σύστημα, σε συνδυασμό με τη μελέτη του ρόλου τους στη διαμόρφωση των θεμάτων της διεθνούς ατζέντας.⁷²

Η θεωρητική ενασχόληση με τα μικρά κράτη ξεκινά με τη μελέτη *Η Ισχύς των Μικρών Κρατών* (*The Power of Small States*) της Annette Baker Fox (1959), με την οποία ερευνάται ο τρόπος που χρησιμοποιούν οι κυβερνήσεις μικρών κρατών για να αντισταθούν στις πιέσεις των Μεγάλων Δυνάμεων σε περιόδους κρίσης (εδώ, κατά τη διάρκεια του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου). Η Baker Fox αποδεικνύει ότι τα μικρά κράτη πετυχαίνουν τους σκοπούς τους, όταν πείθουν τις Μεγάλες Δυνάμεις ότι οι στόχοι τους συμπορεύονται. Ασχολείται για πρώτη φορά με την θεωρητικοποίηση του αυτόνομου ρόλου που μπορούν να παίξουν τα μικρά κράτη στις διεθνείς σχέσεις, αναδεικνύοντας τη σημασία της γεωστρατηγικής, καθώς και την επιτυχή χρήση των διπλωματικών μέσων εκ μέρους τους, λαμβάνοντας υπόψη τόσο εξωτερικούς, όσο και εσωτερικούς παράγοντες.⁷³

Ο κλάδος μελετών που εγκαινίασε το ως άνω έργο έχει ως αντικείμενο τις ενδεικνυόμενες πολιτικές επιλογές που έχουν στη διάθεσή τους τα μικρά κράτη προκειμένου να αντισταθμίσουν ή μειώσουν τις συνέπειες του μικρού τους μεγέθους και των περιορισμένων τους πόρων. Σε αυτό το πλαίσιο προτάθηκαν στρατηγικές μείωσης της εξάρτησης από άλλα κράτη είτε μέσω αυτάρκειας και απομονωτισμού, είτε μέσω μιας επιλεκτικής εξωτερικής πολιτικής, που συμβάλλει στην εξοικονόμηση πόρων με παράλληλη αύξηση του κύρους του μικρού κράτους στη διεθνή σκηνή (συμμετοχή σε διεθνείς οργανισμούς, παροχή διαμεσολάβησης σε διεθνείς διενέξεις)· στρατηγικές ειδίκευσης στην παραγωγή συγκεκριμένων προϊόντων ή διαφοροποίησης των οικονομικών και εμπορικών εταίρων· στρατηγικές ουδετερότητας ή περιφερειακής και διεθνούς ολοκλήρωσης. Οι προτεινόμενες στρατηγικές δεν περιορίζονται στην συμπεριφορά των κρατών στη διεθνή σκηνή, αλλά επεκτείνονται και στην εσωτερική τους οργάνωση, προτείνοντας διαφορετικά μοντέλα που μπορούν να αυξήσουν την αποτελεσματικότητα των μικρών κρατών στην αντιμετώπιση των προκλήσεων (π.χ. συμμετοχική δημοκρατία, κορπορατισμός). Κωδικοποιούνται τα μέσα και οι μοχλοί πίεσης που χρησιμοποιούν τα μικρά κράτη για να επηρεάσουν προς το συμφέρον τους τις Μεγάλες Δυνάμεις, λαμβάνοντας υπόψη τη δομή του διεθνούς συστήματος (ιεραρχικό, ηγεμονικό, ισορροπίας δυνάμεων), τον βαθμό έντασης και

⁷² Christine Ingebritsen: «Conclusion. Learning from Lilliput» στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, p. 286

⁷³ Iver. B. Neumann & Sieglinde Gstöhl, "Introduction: Lilliputians in Gulliver's World?", στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, p. 9-10, 23

ανταγωνισμού ανάμεσα στις Μεγάλες Δυνάμεις (πόλωση – ύφεση), τους διεθνείς κανόνες (νομική ισότητα κρατών, δικαίωμα αυτοδιάθεσης) και τα γνωρίσματα των δρώντων (γεωγραφική θέση, πόροι, διεθνές κύρος).⁷⁴

Με την ανάπτυξη των νεοφιλελεύθερων θεωρητικών αναζητήσεων, τα ζητήματα ασφάλειας περνούν σε δεύτερη μοίρα και αναδεικνύονται περισσότερο τα οικονομικά θέματα: αναλύεται η θέση των μικρών κρατών στην παγκοσμιοποιημένη οικονομία, αναδεικνύεται η σημασία των απολύτων, σε αντίθεση με τα σχετικά κέρδη, καθώς και η σημασία των διεθνών οργανισμών, θεσμών και καθεστώτων για τα μικρά κράτη. Το τελευταίο πεδίο αναδεικνύεται σε πρωτεύοντα πεδίο δράσης για τα μικρά κράτη, και, με όχημα τη μελέτη του, ακολουθεί, τα τελευταία χρόνια, η αναβίωση της θεωρητικής μελέτης των μικρότερων κρατών. Η διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με την ενσωμάτωση όλο και περισσότερων μικρών κρατών, η γέννηση νέων κρατών μετά την κατάρρευση του λεγόμενου «υπαρκτού σοσιαλισμού», η αναβίωση εθνοτικών διενέξεων και διασπαστικών τάσεων στην Ευρώπη αλλά και αλλού, η εμφάνιση «αποτυχημένων» ή «καταρρεύσαντων» κρατών κυρίως στην Αφρική, παρείχαν νέο πεδίο μελέτης των μικρών κρατών. Από τα τέλη της δεκαετίας του '90 και μετά, η θεωρητική διαμάχη νεορεαλιστών – νεοφιλελεύθερων διευρύνεται με την εμφάνιση κονστρουκτιβιστικών και μετά-θετικιστικών προσεγγίσεων, οι οποίες δίνουν έμφαση στις ιδέες, τους κανόνες και τις ταυτότητες των δρώντων.⁷⁵

Η μεγαλύτερη ίσως δυσκολία στη βιβλιογραφία περί μικρών ή αδύναμων κρατών είναι ο ίδιος ο ορισμός τους. Σε γενικές γραμμές, τέσσερις σχετικές προσεγγίσεις διακρίνονται στη βιβλιογραφία:

- Η πρώτη θεωρεί ότι δεν είναι δυνατόν να δοθεί συγκεκριμένος ορισμός των μικρών κρατών
- Η δεύτερη δεν ασχολείται καθόλου με τον ορισμό, θεωρώντας ότι «όλοι γνωρίζουμε για τι πράγμα μιλάμε»
- Η τρίτη ορίζει το μικρό κράτος με αρνητικούς όρους (τι δεν είναι μικρό κράτος ή ότι δεν είναι μεγάλη δύναμη είναι μικρό κράτος)
- Η τέταρτη και πιο συνηθισμένη προσέγγιση προσπαθεί να δημιουργήσει ταξινομικά κριτήρια όπως ποσοτικά μεγέθη, δείκτες αντίληψης ή συμπεριφοράς, εύρος στόχων και συμφερόντων, ή κάποιο συνδυαστικό κριτήριο των ως άνω.⁷⁶

Ο Niels Amstrup διακρίνει έξι σχετικές προσεγγίσεις στην βιβλιογραφία⁷⁷:

- Κάποιοι θεωρητικοί δεν ασχολούνται καθόλου με τον ορισμό των μικρών κρατών

⁷⁴ Iver B. Neumann & Sieglinde Gstöhl, "Introduction: Lilliputians in Gulliver's World?", στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 10-11

⁷⁵ Στο ίδιο, σελ. 12-15

⁷⁶ Athanasios G. Platias, *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 483-485

⁷⁷ Amstrup, N. : "The Perennial Problem of Small States: A Survey of Research Efforts", *Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association* 11(3), 1976: 163-182. Αναφέρεται στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 293-294

- Η δεύτερη κατηγορία θεωρεί ότι το μικρό μέγεθος αποτελεί ένα μετρήσιμο χαρακτηριστικό (π.χ. βάσει του πληθυσμού)
- Η τρίτη κατηγορία θεωρεί ότι η σχέση μεταξύ μεγάλων και μικρών κρατών δεν μπορεί να εξηγηθεί μόνο με βάση μετρήσιμα μεγέθη, αλλά εξαρτάται και από άλλες μεταβλητές, όπως η δομή του διεθνούς συστήματος, η γεωγραφική θέση των κρατών και οι εσωτερικές πολιτικές δομές τους. Οι θεωρητικοί αυτής της ομάδας ισχυρίζονται ότι το μέγεθος των κρατών δεν είναι απόλυτη μεταβλητή, αλλά σχετική – έτσι, ένα κράτος ορίζεται ως μικρό ή μεγάλο ανάλογα κάθε φορά με το κριτήριο που χρησιμοποιείται για να γίνει η σύγκριση.
- Η τέταρτη κατηγορία θεωρεί ότι ένα κράτος είναι μικρό ή μεγάλο ανάλογα με την αντίληψη που έχει για τον εαυτό του.
- Η πέμπτη κατηγορία αναλύει την συμπεριφορά των κρατών εξετάζοντας συγκεκριμένες καταστάσεις, που αναδεικνύουν τα βασικά χαρακτηριστικά της «συμπεριφοράς μικρού κράτους».
- Η έκτη κατηγορία βασίζει την ταξινόμηση των κρατών λαμβάνοντας υπόψη την θέση τους στο διεθνές σύστημα, τον βαθμό της εξωτερικής διείσδυσης στις εσωτερικές τους δομές, τον τύπο της συμπεριφοράς τους, τα συμφέροντα που διακυβεύονται, την αντίληψή τους για τον ρόλο τους.

Το πρώτο κριτήριο που συνήθως και ευρύτερα χρησιμοποιείται για την ταξινόμηση των κρατών είναι ο πληθυσμός τους. Διάφοροι μελετητές χρησιμοποιούν διαφορετικό πληθυσμιακό «κατώφλι» για να ομαδοποιήσουν αυτό που εννοούν ως «μικρό κράτος»:

- μέχρι 20 εκατομμύρια για ανεπτυγμένη χώρα και μέχρι 35 εκατομμύρια για αναπτυσσόμενη χώρα.⁷⁸
- «μικρό εθνικό κράτος είναι ένα κράτος που έχει μέχρι 15 εκατομμύρια κατοίκους, και στο οποίο οι κυρίαρχες δυνάμεις που ορίζουν τη συμπεριφορά τόσο στο εσωτερικό του κράτους, όσο και στο διεθνές σύστημα συνδέονται με μια εθνική ταυτότητα και σχετικές ανάγκες και στόχους»⁷⁹
- 10-15 εκατομμύρια για τα οικονομικά ανεπτυγμένα κράτη και 20-30 εκατομμύρια για τα αναπτυσσόμενα κράτη. («Η πρώτη ομάδα λοιπόν συμπεριλαμβάνει την Σουηδία, την Αυστραλία, το Βέλγιο και την Ελβετία, για παράδειγμα, αλλά όχι την Ιταλία· η δεύτερη ομάδα περιλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος των κρατών της Κεντρικής και Νότιας Αμερικής, αλλά όχι το Μεξικό και τη Βραζιλία, όλα τα Αραβικά κράτη και όλα τα Αφρικανικά κράτη εκτός από τη Νιγηρία ... Ωστόσο «μικρό-κράτη» όπως η Δυτική Σαμόα δεν συμπεριλαμβάνονται σε αυτά. Τέτοια κράτη σίγουρα αποτελούν μια διαφορετική ομάδα κρατών με διαφορετικά χαρακτηριστικά και ιδιαίτερα προβλήματα.»)⁸⁰

⁷⁸ Ashok Kapur: «Nuclear Policies of Small States and Weaker Powers» στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (Editors), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 109

⁷⁹ Gabriel Sheffer: «The Security of Small Ethnic States: A Counter Neo-Realist Argument» στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (Editors), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 10

⁸⁰ David Vital: «The Inequality of States, A Study of the Small Power in International Relations» στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 80-81

- 10 εκατομμύρια⁸¹
- 5 εκατομμύρια⁸²
- 1 εκατομμύριο ή λιγότερο⁸³

Ακόμη και με βάση αυτό το σχετικά εύκολο κριτήριο υπάρχουν λοιπόν σημαντικές διαφορές ανάμεσα στους μελετητές για τον ορισμό ενός κράτους ως μικρού. Εμφανίζονται ακόμη και ακραίες απόψεις, όπως αυτή του εμπνευστή του κινήματος «το μικρό είναι ωραίο», Leopold Kohr, ο οποίος προτείνει ότι το οικονομικά άριστο μέγεθος είναι 1000 ενήλικες ή 4000 - 5000 κάτοικοι συνολικά.⁸⁴

Στο Ευρωπαϊκό πλαίσιο, το «πληθυσμιακό κατώφλι» για τα μικρά κράτη τίθεται συνήθως στο επίπεδο της Ολλανδίας (16.000.000 περίπου). Αυτό σημαίνει ότι όλα τα ευρωπαϊκά κράτη θεωρούνται μικρά, εκτός από τη Ρωσία, τη Γερμανία, την Τουρκία, τη Γαλλία, τη Μεγάλη Βρετανία, την Ιταλία, την Ουκρανία, την Ισπανία, την Πολωνία και τη Ρουμανία. Ειδική υπό-κατηγορία συνιστούν τα μίνι-κράτη, των οποίων το πληθυσμιακό κατώφλι ορίζεται είτε σε 100.000 κατοίκους (οπότε συμπεριλαμβάνει την Ανδόρρα, το Λίχτενσταϊν, το Μονακό, το Σαν Μαρίνο και το Βατικανό), είτε σε 1.000.000 (οπότε προστίθενται η Ισλανδία, η Κύπρος, η Μάλτα και το Λουξεμβούργο).⁸⁵

Μπορεί όμως ένα πολύ μικρό κράτος να θεωρηθεί κράτος; Η Jorri Duursma στο *Fragmentation and the International Relations of Micro-States* (1996) καταλήγει στο συμπέρασμα ότι δεν υπάρχει όριο πληθυσμού ή έκτασης κάτω από το οποίο μια οντότητα δεν μπορεί να θεωρηθεί κράτος, καθώς το κυριότερο κριτήριο είναι ο αποτελεσματικός έλεγχος πάνω στο έδαφος και στον πληθυσμό της. Εκτός από την τυπική ανεξαρτησία, το κράτος, όσο μικρό και αν είναι, θα πρέπει να απολαμβάνει και κάποιας πραγματικής ανεξαρτησίας σε εσωτερικές και εξωτερικές υποθέσεις.⁸⁶ Αξιοσημείωτο είναι πάντως ότι μίνι – κράτη όπως το Λιχτενστάιν, το Μονακό, το Σαν Μαρίνο, η Ανδόρρα, κράτη που έχουν χαρακτηριστεί ως «ειδικού σκοπού» και που υπάρχουν στην ευρωπαϊκή σκηνή πριν ακόμη από την

⁸¹ S. Kuznets: "Economic growth of small nations" στο E.A.G. Robinson (ed.), *The economic consequences of the size of nations*, London: Macmillan, 1960. Αναφέρεται στο Tony Paine: "Economic Issues" στο Colin Clarke & Tony Paine (editors) *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 50, 62

⁸² W.G. Demas: *The economics of development in small economies with special reference to the Caribbean*, Montreal: McGill University Press, 1965. Αναφέρεται στο Tony Paine: "Economic Issues" στο Colin Clarke & Tony Paine (editors) *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 50, 61

⁸³ Colin Clarke & Tony Paine: Εισαγωγή στο Colin Clarke & Tony Paine (editors) *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. XVII

⁸⁴ L. Kohr: *The overdeveloped nations*, Swansea: Christopher Davies, 1977. Αναφέρεται στο Tony Paine: "Economic Issues" στο Colin Clarke & Tony Paine (editors), *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 50, 62

⁸⁵ Iver B. Neumann and Sieglinde Gstöhl, "Introduction: Lilliputians in Gullivers's World?", στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, p. 6

⁸⁶ Στο ίδιο, σελ. 24-25

εθνοκρατοκεντρική περίοδο⁸⁷ έγιναν μέλη του ΟΗΕ μόνο κατά τη δεκαετία του 1990, καθώς μέχρι τότε δεν θεωρούνταν στην πράξη ισότιμα με τα λοιπά κράτη της διεθνούς κοινότητας.⁸⁸

Τα ποσοτικά κριτήρια για τον ορισμό του «κράτους» μεταβάλλονται εξ άλλου με τον χρόνο και τις επικρατούσες κάθε φορά συνθήκες. Μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα η τυπική κρατική οντότητα ήταν μικρή, παρά την ύπαρξη μεγάλων αυτοκρατοριών όπως αυτή των Αψβούργων ή η «Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία». Η αρχαιοελληνική και η αναγεννησιακή πόλη-κράτος παρέμεναν το ευρωπαϊκό ιδεώδες κρατικής οργάνωσης. Προσομοιάζοντας στο αριστοτελικό ιδεώδες (5040 πολίτες, που θα γνωρίζονταν μεταξύ τους και θα μπορούσαν να έχουν οπτική επαφή με την πόλη τους στο σύνολό της), οι μικρές κρατικές οντότητες ήταν ο κανόνας (μέχρι το 1850 περίπου η Γερμανία αποτελούνταν από 300 περίπου αυτόνομα πριγκιπάτα, η Ινδία και η Αφρική ήταν επίσης ένα μωσαϊκό μικρών κρατικών οντοτήτων), ενώ τα μεγάλα έθνη όπως η Αγγλία και η Γαλλία ήταν η εξαίρεση. Μόνο μετά το τέλος του 19^{ου} αιώνα, μετά την ενοποίηση της Γερμανίας και της Ιταλίας, έπαψαν τα μικρά κράτη να είναι ο κανόνας. Άρχισαν δε να θεωρούνται εμπόδιο στην πραγματοποίηση του εθνικιστικού ονείρου των μεγάλων εθνών, ενώ οι θεωρητικοί της γεωπολιτικής όπως οι Treitschke και Ratzel προέβλεπαν ότι η εξαφάνισή τους είναι ιστορική αναγκαιότητα. Το 1904 ο Joseph Chamberlain δήλωνε ότι «η ώρα των μικρών εθνών έχει περάσει. Έχει φτάσει η ώρα των αυτοκρατοριών»⁸⁹. Τα μικρά κράτη αφομοιώνονταν σιγά-σιγά από τα μεγαλύτερα. Λίγα μόνο επιβίωσαν, ενώ νέα εμφανίστηκαν στον χάρτη, προορισμένα από τις Μεγάλες Δυνάμεις να παίξουν τον ρόλο των πιονιών στην ευρωπαϊκή σκακιέρα. Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο γεννήθηκε ένα πλήθος μικρών κρατών, ως αποτέλεσμα της αποαποικιοποίησης. Τελευταίος σημαντικός σταθμός γέννησης μικρών κρατών ήταν η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και της Γιουγκοσλαβίας στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Έτσι, ενώ στις αρχές του 20^{ου} αιώνα φαινόταν αδύνατη η επιβίωσή τους, τα μικρά κράτη επανεμφανίστηκαν δυναμικά στη διεθνή σκηνή. Ερωτήματα πάντως για την βιωσιμότητα των μικρών κρατών εξακολουθούν να υφίστανται και σήμερα, με δεδομένα τα σοβαρά προβλήματα των μετααποικιακών κρατών (κυρίως στην Αφρική) και την «νομοτελειακή» αφομοίωση κάποιων οντοτήτων στην παρακείμενη «μητέρα – πατρίδα» (π.χ. Hong Kong, Macao).⁹⁰

Το γεγονός, ακόμη και η ιδέα της ύπαρξης εθνικών κρατών στο διεθνές σύστημα είναι επομένως σχετικά καινούργιες έννοιες. Η ύπαρξή τους είναι νεότερη από 200 χρόνων, η αναγνώριση της συμμετοχής τους στο διεθνές σύστημα μικρότερη των 100 χρόνων, ενώ η αναγνώριση της ισότιμης συμμετοχής μεγάλων και μικρών υφίσταται ουσιαστικά μόνο από το

⁸⁷ David Lowenthal: "Social Features" στο Colin Clarke & Tony Paine (editors) *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 32

⁸⁸ Iver B. Neumann and Sieglinde Gstöhl, "Introduction: Lilliputians in Gullivers's World?", στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 7. Βλ. σχετικά: <http://www.un.org/en/member-states/index.html>

⁸⁹ Αναφέρεται στο David Lowenthal: "Social Features" στο Colin Clarke & Tony Paine (editors) *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 27

⁹⁰ David Lowenthal: "Social Features" στο Colin Clarke & Tony Paine (editors) *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 26-32

τέλος του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου και μετά.⁹¹ Τα μικρά κράτη επέβαλαν σταδιακά την παρουσία τους στο διεθνές σύστημα, παρά το γεγονός ότι οι περισσότερες σημαντικές αποφάσεις για τη διεθνή πολιτική λαμβάνονταν από το Κονσέρτο της Ευρώπης και τις Μεγάλες Δυνάμεις, Ένα από τα πρώτα επιτεύγματα τους ήταν η αποδοχή εκ μέρους των μεγάλων δυνάμεων της νομικής ισότητας πολλών μικρών κρατών στην Πρώτη και Δεύτερη Συνδιάσκεψη της Χάγης (1899 και 1907). Στην Διάσκεψη Ειρήνης του Λονδίνου, η οποία έλαβε χώρα μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους, οι μεγάλες δυνάμεις είχαν «φυσικό» δικαίωμα βέτο επί όλων των συμφωνιών ειρήνης μεταξύ εμπόλεμων μικρών κρατών, ακόμη και αν στους πολέμους αυτούς δεν υπήρχε άμεση συμμετοχή των μεγάλων δυνάμεων. Το δικαίωμα αυτό ασκήθηκε π.χ. για τη δημιουργία του Αλβανικού κράτους. Ωστόσο, οι μεγάλες δυνάμεις έβρισκαν σταδιακά ότι είναι όλο και πιο δύσκολο να επιβάλλουν τις πολιτικές τους στα μικρά και αδύναμα κράτη. Μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, η θέση των μικρών κρατών βελτιώθηκε ακόμη περισσότερο, με την προαγωγή της αρχής της αυτοδιάθεσης. Παρά τη σημαντική ωστόσο πρόοδο ως προς την τυπική ισότητα των κρατών που συντελέστηκε από την εποχή του Κονσέρτου των Μεγάλων Δυνάμεων μέχρι εκείνη της Κοινωνίας των Εθνών, σε όλα τα σημαντικά ζητήματα που τέθηκαν στην ΚτΕ ελήφθησαν τελικά αποφάσεις μέσω συμφωνιών ανάμεσα στις μεγάλες δυνάμεις. Ο διεθνής οργανισμός παρ'όλα αυτά λειτούργησε για πρώτη φορά ως ένα σημαντικό φόρουμ στο οποίο μπορούσαν να εισακουστούν οι απόψεις των μικρών.⁹² Εν τούτοις, η άνοδος των αναθεωρητικών δυνάμεων κατά τη δεκαετία του 1930, οδήγησε στο χαμηλότερο επίπεδο ασφάλειας των μικρών κρατών από την εποχή των Ναπολεόντειων πολέμων. Επανήλθαν δριμύτερες οι προβλέψεις για την εξαφάνισή τους και την αδυναμία επιβίωσής τους.⁹³ Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, έναν πόλεμο στον οποίον οι ευρωπαϊκές δυνάμεις πολέμησαν για να απελευθερώσουν την Ευρώπη από την Γερμανική ηγεμονία, κατέστη δυσκολότερο για τις ίδιες αυτές δυνάμεις να δικαιολογήσουν την διατήρηση των αποικιών τους στην Αφρική και την Ασία. Η αντίθεση ανάμεσα στη μάχη για απελευθέρωση στη μία ήπειρο και στους αποικιακούς πολέμους στις άλλες ήταν πλέον εμφανής. Ένα από τα κύρια ζητήματα επομένως που τέθηκαν ξεκάθαρα στα πρώτα βήματα της θεμελίωσης της μεταπολεμικής τάξης και συμπεριλήφθηκαν στον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών ήταν η παραχώρηση μεγαλύτερης αυτονομίας στα αποικιακά εδάφη. Είτε η ανεξαρτησία των νέων κρατών αποκτήθηκε μέσω ενόπλων κινημάτων (και άρα, σύμφωνα με κάποιους θεωρητικούς, είναι ατελής, μη ικανοποιητική και στερείται νομιμοποίησης⁹⁴), είτε έγινε μέσω «συνταγματικών» μεθόδων από-αποικιοποίησης, το γεγονός είναι ότι η ιδεολογική δικαιολόγηση της ύπαρξης των ευρωπαϊκών αυτοκρατοριών έπαψε να υφίσταται ως επακόλουθο του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου. Η υπεροψία και το κύρος των δύο κύριων Ευρωπαϊκών δυνάμεων που διέθεταν εκτενείς αυτοκρατορίες – της Μεγάλης Βρετανίας και της Γαλλίας, υπέστησαν σοβαρή φθορά. Άσχετα από την τελική έκβαση του πολέμου, η

⁹¹ David Vital: «Minor Power/Major Power Relations and the Contemporary Nation-state» στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (Editors), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 197-198

⁹² Michael Handel: *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 267-268

⁹³ Στο ίδιο, σελ. 5

⁹⁴ David Vital: «Minor Power/Major Power Relations and the Contemporary Nation-state» στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (Editors), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 204

Γαλλική στρατιωτική ισχύς είχε καταρρεύσει σαν χάρτινος πύργος, ενώ οι Βρετανοί είχαν εκδιωχτεί από τα ασιατικά αποικιακά εδάφη τους από μια μη ευρωπαϊκή δύναμη – την Ιαπωνία. Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος συνέβαλε επιπλέον στην απομυθοποίηση της ιδέας ότι η κατοχή αποικιών καθιστά πιο ισχυρό το αποικιακό κράτος. Η Γερμανία, που δεν είχε υπερπόντιες αποικίες, πολέμησε ταυτόχρονα τη Βρετανία, τη Γαλλία και τη Ρωσία και έφτασε πολύ κοντά στο να τις νικήσει. Το κόστος της διατήρησης των αποικιών γινόταν όλα και υψηλότερο, ενώ τα ίδια ή και περισσότερα οικονομικά πλεονεκτήματα προσέφερε πλέον η σταδιακή απελευθέρωση του παγκόσμιου εμπορίου.⁹⁵

Εξετάζοντας την ιστορική διαδρομή των μικρών κρατών, μπορεί κανείς να διακρίνει περιόδους ασφάλειας και ανασφάλειας, επιρροής και αδυναμίας των μικρών κρατών στο πλαίσιο του εκάστοτε διεθνούς συστήματος.⁹⁶ Για να μελετήσει κανείς τη θέση τους στο διεθνές σύστημα και τα ζητήματα που άπτονται της ασφάλειας, της ανάπτυξης και της εσωτερικής πολιτικής σταθερότητάς τους, θα πρέπει να εστιάσει τόσο στις ιστορικές συνθήκες υπό τις οποίες αυτά δημιουργήθηκαν, όσο και στο συγκεκριμένο διεθνές περιβάλλον κάθε δεδομένη ιστορική περίοδο. Ενώ για τον John Stuart Mill η κύρια πηγή αστάθειας ήταν οι βάνουσσες προσπάθειες των παλιών, υπό αποσύνθεση αυτοκρατοριών (Οθωμανικής και Αυστροουγγρικής) να διατηρήσουν εδάφη στα οποία είχε ανάψει η εθνικιστική φλόγα της αυτοδιάθεσης και της ανεξαρτησίας, η μεταπολεμική από-αποικιοποίηση, εν μέσω της κατάρρευσης των ηθικών ερεισμάτων των παλιών αποικιακών δυνάμεων, γέννησε πολλά πρόωρα κράτη. Σε αντίθεση με τα «έθνη χωρίς κράτος» που είχαν μια διαμορφωμένη εθνική ταυτότητα, πολλά από τα νέα κράτη του 20^{ου} αιώνα δεν διέθεταν τα αναγκαία στοιχεία για την διαμόρφωση μιας εθνικής ταυτότητας, στοιχεία τα οποία πολλές φορές αναζήτησαν μετά την απόκτηση της ανεξαρτησίας τους.⁹⁷ Πολύ λίγα από τα νέα μικρά κράτη που αναδύθηκαν κατά τον 20^ο αιώνα ανταποκρίνονται στο πρότυπο του εθνικού κράτους, κατά τον Wilson. Η αναντιστοιχία κοινωνίας και εδάφους, καθώς και η απουσία πολλών φορές αποτελεσματικού, υπεύθυνου και δημοκρατικού πολιτικού συστήματος στα νέα κράτη, προκαλεί νέες διενέξεις και τοπική, περιφερειακή και διεθνή αστάθεια. Η αύξηση του αριθμού των μικρών κρατών αλλάζει από μόνη της την ουσία της διεθνούς πολιτικής, καθώς αναδιαμορφώνει την σχέση μεταξύ μικρών και μεγάλων δυνάμεων. Η κατάρρευση της παλιάς ιεραρχίας ανάμεσα στα κράτη οδηγεί σε ακόμη μεγαλύτερη αναρχία στο διεθνές σύστημα.⁹⁸

Το κύμα της από-αποικιοποίησης διαχωρίζει περαιτέρω τα μικρά κράτη σε ανεπτυγμένα και αναπτυσσόμενα, καθώς τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι δύο κατηγορίες είναι διαφορετικής φύσης.⁹⁹ Τα αδύναμα, ευάλωτα, αναπτυσσόμενα κράτη, έχουν διαφορετικούς στόχους από τα ανεπτυγμένα κράτη, ακόμη και αν τα τελευταία είναι εξίσου μικρά με πληθυσμιακά ή εδαφικά κριτήρια. Οι στόχοι της πρώτης κατηγορίας συνδέονται

⁹⁵ Michael Handel: *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 272-274

⁹⁶ Στο ίδιο, σελ. 5

⁹⁷ Robin Cohen: «An academic perspective» στο Colin Clarke & Tony Paine (editors) *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 206-213

⁹⁸ David Vital: «Minor Power/Major Power Relations and the Contemporary Nation-state» στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (Editors), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 199-206

⁹⁹ Tony Paine: «Economic Issues» στο Colin Clarke & Tony Paine (editors) *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 50

κυρίως με την επιδίωξη της οικονομικής τους ανάπτυξης. Το μέγεθος του κράτους δεν μετράει, αν ένα κράτος δεν μπορεί να εξασκεί αποτελεσματικό έλεγχο στην επικράτειά του. Αντίθετα, αν ένα μικρό γεωγραφικά κράτος είναι οικονομικά ανεπτυγμένο και μπορεί να αντιμετωπίσει με ευελιξία τις συστημικές προκλήσεις, δεν μπορεί να θεωρηθεί αδύναμο ή μικρό. Αδύναμα λοιπόν, σύμφωνα με ορισμένους μελετητές, μπορούν να θεωρηθούν μόνο τα αναπτυσσόμενα κράτη, τα οποία εξαρτώνται περισσότερο από εξωτερική βοήθεια, παρά από τους δικούς τους συντελεστές ισχύος. Γι'αυτούς, μικρά (με ποσοτικά κριτήρια) κράτη όπως η Ολλανδία, η Ελβετία, ή η Νορβηγία δεν μπορούν να θεωρηθούν αδύναμα.¹⁰⁰ Μικρά κράτη γι'αυτή την κατηγορία των μελετητών είναι κυρίως αναπτυσσόμενα νησιωτικά ή περικλειστά κράτη, με ανοικτές και εξαρτημένες οικονομίες, που είναι εκτεθειμένα σε αρπακτικά κράτη, οργανώσεις ή άτομα.¹⁰¹

Πίνακας 2: Σύγκριση ανεπτυγμένων και ευάλωτων μικρών κρατών

Ευάλωτα (αδύναμα) κράτη	Ανεπτυγμένα (μη αδύναμα) κράτη
Μονοκαλλιέργειες, παραδοσιακή οικονομία	Πολύπλευρη και διαφοροποιημένη οικονομική δραστηριότητα
Ευπαθής οικονομία	Ευέλικτη οικονομία
Ευπαθές περιβάλλον	Προστατευμένο περιβάλλον
Επηρεάζεται από το διεθνές σύστημα	Επηρεάζει το διεθνές σύστημα
Έλλειψη χρηματοοικονομικών κεφαλαίων (λήπτης αναπτυξιακής βοήθειας)	Αφθονία χρηματοοικονομικού κεφαλαίου (δωρητής αναπτυξιακής βοήθειας)
Απουσία κοινωνικού κράτους	Κοινωνικό κράτος

(Πηγή: Hanna Samir Kasab, *Weak States in International relations theory. The cases of Armenia, St. Kitts and Nevis, Lebanon and Cambodia*, New York: Palgrave Macmillan, 2015, σελ. 61)

Για να ορίσει κανείς αν ένα κράτος είναι μικρό, χρησιμοποιούνται και άλλα κριτήρια πέραν του πληθυσμιακού, όπως: το μέγεθος των ενόπλων δυνάμεών του¹⁰², το ΑΕΠ¹⁰³, ή

¹⁰⁰ Hanna Samir Kasab: *Weak States in International relations theory. The cases of Armenia, St. Kitts and Nevis, Lebanon and Cambodia*, New York: Palgrave Macmillan, 2015, σελ. 13, 48-49

¹⁰¹ Sutton, P., A. Payne: "Lilliput Under Threat: The Security Problems of Small Island and Enclave Developing States", *Political Studies* 41 (1993): 579-593. Αναφέρεται στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 316

¹⁰² Ashok Kapur: «Nuclear Policies of Small States and Weaker Powers» στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (Editors), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 109

συνδυασμός αυτών π.χ. πληθυσμός, έκταση και ΑΕΠ¹⁰⁴. Ορισμένοι μελετητές προσπάθησαν να προσδιορίσουν τι είναι μικρό κράτος συνδυάζοντας ποσοτικά και ποιοτικά κριτήρια όπως: έκταση, πληθυσμός, πυκνότητα πληθυσμού, προσβασιμότητα, οικονομικοί πόροι, μέγεθος αγοράς, βαθμός πολιτικής σταθερότητας και ανάπτυξης των πολιτικών θεσμών, χωρίς ωστόσο να μπορούν να καταλήξουν σε ακριβή ορισμό του τι είναι μικρό κράτος. Κάποια κράτη μπορούν να μπαίνουν στην κατηγορία του μικρού, π.χ. ως προς την έκταση, αλλά όχι ως προς τον πληθυσμό. Τα κράτη επομένως μπορούν να χαρακτηριστούν ως μικρά ή μεγάλα συγκρινόμενα μεταξύ τους με βάσει σχετικά και όχι απόλυτα κριτήρια.¹⁰⁵

Ως εκ τούτου, ορισμένοι μελετητές (π.χ. Handel, Kasab κ.α.) θεωρούν ότι τα κράτη δεν πρέπει να χωρίζονται σε μικρά – μεγάλα, αλλά σε αδύναμα – ισχυρά, το «αδύναμο» όμως αρκετές φορές χρησιμοποιείται με την ίδια έννοια που άλλοι μελετητές χρησιμοποιούν το «μικρό» και σχετίζεται με την έλλειψη ικανοτήτων (capabilities) του συγκεκριμένου κράτους. Στην πιο πρόσφατη βιβλιογραφία, ο Kasab (2015) χρησιμοποιεί τον Δείκτη Οικονομικής Τρωτότητας (EVI) του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών ως τον ιδανικό δείκτη για να αποφανθεί κάποιος αν ένα κράτος είναι αδύναμο ή όχι. Πρόκειται για έναν δείκτη που μετράει την ικανότητα απόκρισης σε οικονομικά και περιβαλλοντικά σοκ, λαμβάνοντας υπόψη παράγοντες όπως το μέγεθος της χώρας (πληθυσμός), τη γεωγραφική θέση, τη δομή της οικονομίας, το ποσοστό των εξαγωγών ως προς το ΑΕΠ. Ο συγκεκριμένος δείκτης χρησιμοποιείται για να προσδιορίσει τις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες (Lesser Developed Countries - LDCs), που αντιμετωπίζουν συνήθως πολιτική αστάθεια, αυξημένες οικονομικές ανισότητες και γενικευμένη φτώχεια, οικονομική εξάρτηση και εξάρτηση από εξωτερική χρηματοδότηση και αναπτυξιακή βοήθεια, διαφθορά και βασική έλλειψη κατάλληλων πολιτικών και οικονομικών θεσμών.¹⁰⁶

Ο Michael Handel (1981) ορίζει τα πρότυπα του ισχυρού και του αδύναμου κράτους με βάση έναν συνδυασμό κριτηρίων: πληθυσμός, έκταση, οικονομική και στρατιωτική ισχύς, θέση και βαθμός επιρροής στο διεθνές σύστημα (πίνακας 3). Ανάμεσα σε αυτά τα δύο πρότυπα μοντέλα κρατών υπάρχει μια κλίμακα ισχύος πάνω στην οποία μπορούν να τοποθετηθούν τα κράτη βάσει των χαρακτηριστικών τους. Τα αδύναμα κράτη βαθμολογούνται με χαμηλούς δείκτες σε όλα ή σε περισσότερα από τα υπό εξέταση κριτήρια, ο δε εκτεταμένος συνδυασμός των κριτηρίων οδηγεί σε ακριβέστερη τοποθέτηση ενός κράτους στην κλίμακα ισχύος, σε σχέση με άλλα κράτη.¹⁰⁷

¹⁰³ Lloyd, P: *International Trade Problems of Small Nations*, Durham, NC: Duke University Press, 1968. Αναφέρεται στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 308

¹⁰⁴ Crowards, T. : "Defining the Category of 'Small States'", *Journal of International Development* 2002, 14(2): 143-179. Αναφέρεται στο: Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 298

¹⁰⁵ Colin Clarke & Tony Paine: Εισαγωγή στο Colin Clarke & Tony Paine (editors) *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. IX – X

¹⁰⁶ Hanna Samir Kasab: *Weak States in International relations theory. The cases of Armenia, St. Kitts and Nevis, Lebanon and Cambodia*, New York: Palgrave Macmillan, 2015, σελ. 45-47, 152

¹⁰⁷ Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981

Πίνακας 3: Πρότυπα αδύναμου και ισχυρού κράτους

ΚΡΙΤΗΡΙΑ	ΑΔΥΝΑΜΟ ΚΡΑΤΟΣ	ΙΣΧΥΡΟ ΚΡΑΤΟΣ
ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	Πολύ μικρός	Πολύ μεγάλος
ΕΚΤΑΣΗ	Πολύ μικρή	Πολύ μεγάλη
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	<p>1. Χαμηλό ΑΕΠ σε απόλυτους αριθμούς.</p> <p>2. Ελάχιστη ή καθόλου βαριά βιομηχανία.</p> <p>3. Υψηλός βαθμός εξειδίκευσης σε στενή γκάμα προϊόντων.</p> <p>4. Μικρή εσωτερική αγορά, άρα υψηλή εξάρτηση από ξένες αγορές για εισαγωγές και εξαγωγές.</p> <p>5. Πολύ μικρά ποσοστά για Έρευνα και Ανάπτυξη σε απόλυτους αριθμούς.</p> <p>6. Υψηλή εξάρτηση από ξένα κεφάλαια.</p>	<p>1. Πολύ υψηλό ΑΕΠ σε απόλυτους αριθμούς.</p> <p>2. Εκτεταμένη, πολύ ανεπτυγμένη βαριά βιομηχανία (συμπεριλαμβανομένης της παραγωγής οπλικών συστημάτων).</p> <p>3. Πολύ υψηλός βαθμός εξειδίκευσης σε μεγάλη ποικιλία προϊόντων.</p> <p>4. Πολύ μεγάλη εσωτερική αγορά, άρα μικρή εξάρτηση από εξωτερικό εμπόριο (εξαγωγές/εισαγωγές).</p> <p>5. Πολύ υψηλά ποσοστά για Έρευνα και Ανάπτυξη σε απόλυτους αριθμούς.</p> <p>6. Όχι εξάρτηση από ξένα κεφάλαια.</p>
ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΙΣΧΥΣ	<p>1. Δεν μπορεί να αμυνθεί έναντι εξωτερικών απειλών μόνο με ίδια ισχύ. Υψηλή ή καθολική εξάρτηση από έξωθεν βοήθεια.</p> <p>2. Καθολική (ή πολύ υψηλή) εξάρτηση από ξένες χώρες όσον αφορά την προμήθεια οπλικών συστημάτων.</p> <p>3. Υψηλό ποσοστό της δυνητικής συνολικής ισχύος του πάντα σε ετοιμότητα. Χαμηλή ικανότητα διεξαγωγής πολέμου μακριά από την επικράτειά του.</p>	<p>1. Μπορεί να αμυνθεί με ίδια ισχύ έναντι οποιουδήποτε κράτους ή συμμαχίας κρατών. Πολύ μικρή εξάρτηση από έξωθεν βοήθεια.</p> <p>2. Διαθέτει ολοκληρωμένα συστήματα πυρηνικών όπλων και των μεταφορικών συστημάτων τους.</p> <p>3. Εγχώρια παραγωγή όλων των οπλικών συστημάτων.</p> <p>4. Μεγάλες στρατιωτικές δυνάμεις, σε συνδυασμό με πολύ υψηλή πολεμική ικανότητα.</p>
ΘΕΣΗ ΣΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΣΤΗΜΑ	1. Περιορισμένο εύρος συμφερόντων (συνήθως στην	1. Εύρος συμφερόντων σε όλη την Υφήλιο (παγκόσμια

	<p>άμεση γειτονία ή σε περιφερειακά θέματα).</p> <p>2. Μικρή ή καθόλου επιρροή στην ισορροπία ισχύος (ή στη φύση του διεθνούς συστήματος).</p> <p>3. Κυρίως παθητική στάση, εξωτερική πολιτική καθορίζεται ως αντίδραση σε δράσεις άλλων δρώντων.</p> <p>4. Τάση για ελαχιστοποίηση κινδύνων, ειδικά απέναντι στις Μεγάλες Δυνάμεις.</p> <p>5. Είναι εύκολη η εξωτερική επέμβαση στα εσωτερικά του ζητήματα.</p> <p>6. Ισχυρή υποστήριξη διεθνούς δικαίου, διεθνών κανόνων και διεθνών οργανισμών για την επίλυση προβλημάτων.</p>	<p>συμφέροντα).</p> <p>2. Επηρεάζει σημαντικά την ισορροπία ισχύος. Διαμορφώνει τη φύση του διεθνούς συστήματος.</p> <p>3. Ακολουθεί δυναμική και ενεργό εξωτερική πολιτική.</p> <p>4. Τάση για μεγιστοποίηση κερδών (παρά για ελαχιστοποίηση κινδύνων).</p> <p>5. Είναι σχετικά δύσκολη η εξωτερική επέμβαση στα εσωτερικά του ζητήματα (εξαρτάται από τη φύση του πολιτικού συστήματος).</p> <p>6. Χαμηλή προτεραιότητα το διεθνές δίκαιο και οι διεθνείς οργανισμοί. Προτιμά την πολιτική ισχύος και τις διασκέψεις κορυφής μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων για την επίλυση προβλημάτων.</p>
--	--	---

Πηγή: Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 52-53

Πέρα από τον κλασικό διαχωρισμό «μεγάλες – μικρές δυνάμεις», έχουν προταθεί και διαχωρισμοί σε περισσότερες των δύο κατηγοριών. Ο D. Vital στο *The survival of small states* ισχυρίζεται ότι το διεθνές σύστημα είναι ένα ταξικό σύστημα που αποτελείται από τρεις τάξεις κρατών: πρώτης, δεύτερης και τρίτης κατηγορίας. Στην πρώτη τάξη ανήκουν οι μεγάλες δυνάμεις, που διαθέτουν τους σημαντικότερους στρατιωτικούς πόρους και εκτεταμένο πυρηνικό οπλοστάσιο, ενώ τα μικρά κράτη ανήκουν στην κατώτερη τάξη. Κράτη από κατώτερες τάξεις δεν μπορούν να ασκήσουν άμεση βία επί κρατών που ανήκουν στην πρώτη τάξη.¹⁰⁸ Για τον διαχωρισμό των κρατών μεταξύ της δεύτερης και τρίτης τάξης, καθοριστικής σημασίας είναι η κατοχή υλικών πόρων, ενώ λαμβάνονται παράλληλα υπόψη: το επίπεδο ανάπτυξης, η γεωγραφική εγγύτητα με περιοχές ιδιαίτερου ενδιαφέροντος για τις μεγάλες

¹⁰⁸ David Vital: *The Survival of Small States: Studies in Small Power/Great Power Conflict*. London: Oxford University Press, 1971. Αναφέρεται στο: Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 318

δυνάμεις, η φύση του περιφερειακού περιβάλλοντος, η εσωτερική συνοχή και η υποστήριξη του πληθυσμού προς την πολιτική ηγεσία.¹⁰⁹

Ο T. Mathisen στο *The function of small states in the strategies of great powers* προτείνει τον διαχωρισμό των κρατών σε τέσσερις κατηγορίες: υπερδυνάμεις, μεγάλες δυνάμεις, μεσαίες δυνάμεις και μικρά κράτη. Ο M. Handel στο *Weak states in the International System* προτείνει πέντε κατηγορίες, προσθέτοντας σε αυτές του Mathisen και την κατηγορία των μίνι-κρατών. Ο χαρακτηρισμός ενός κράτους ως μικρό, μεσαίο ή μεγάλο μπορεί να εξαρτάται κάθε φορά από το πλαίσιο και το ειδικότερο στοιχείο με βάση το οποίο γίνεται η σύγκριση.¹¹⁰

Ακόμη και ένα «μικρό κράτος» μπορεί να «βαθμολογείται» καλύτερα από άλλα κράτη με μια σειρά από κριτήρια (μπορεί να έχει μεγάλη εδαφική έκταση, να είναι επιτυχημένο σε έναν ή περισσότερους οικονομικούς τομείς ή ακόμη και να έχει συμφέροντα παγκόσμιας εμβέλειας σε κάποιους τομείς). Η Ελλάδα και η Νορβηγία, για παράδειγμα, έχουν μια παγκόσμια διαστάσεων ναυτιλία, το Ισραήλ φροντίζει για τους Εβραίους απανταχού της Γης, η Ισπανία έχει σημαντική επιρροή στην Λατινική Αμερική. Τα ενδιαφέροντα αυτά είναι πολιτικής, οικονομικής ή πολιτιστικής φύσης, όμως τα κράτη αυτά δεν έχουν την απαραίτητη ισχύ για την υπεράσπιση συμφερόντων σε παγκόσμια κλίμακα.¹¹¹ Από στρατηγική άποψη τα κράτη αυτά είναι ευάλωτα, ακόμη και αν είναι επιτυχημένα σε κάποιους μεμονωμένους τομείς. «Μικρό» λοιπόν μπορεί να χαρακτηριστεί το κράτος το οποίο – έχοντας ένα σχετικά περιορισμένο πληθυσμό – μπορεί ταυτόχρονα να χαρακτηριστεί ως «στρατηγικά αδύναμο» ή «ευάλωτο».¹¹²

Ο Robert Rothstein στο *Alliances and Small Powers* (1968) θεωρεί ότι τα μικρά κράτη σκέφτονται και δρουν διαφορετικά από τις μεγάλες δυνάμεις και επομένως, για να καταλήξουμε σε ορθά συμπεράσματα για την συμπεριφορά τους, οφείλουμε να λαμβάνουμε υπόψη αυτή τη διαφορετικότητα. Ορίζει το μικρό κράτος με υλικούς και ψυχολογικούς όρους:

«Μικρή Δύναμη είναι εκείνη που αναγνωρίζει ότι δεν μπορεί να εξασφαλίσει την ασφάλειά της μόνο με δικά της μέσα και ότι πρέπει να βασιστεί γι'αυτό στην βοήθεια άλλων κρατών, σε διεθνείς οργανισμούς, καθεστώτα, διαδικασίες ή εξελίξεις για να το πετύχει· η αντίληψή της αυτή για την ανικανότητά της αυτή να βασιστεί σε ίδια μέσα πρέπει επίσης να αναγνωρίζεται από τους άλλους δρώντες του διεθνούς συστήματος».

¹⁰⁹ Iver. B. Neumann & Sieglinde Gstöhl, "Introduction: Lilliputians in Gullivers's World?" στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 24

¹¹⁰ Αναφέρονται στο: Athanasios G. Platias, *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 486-487

¹¹¹ Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 42-43

¹¹² Ann – Sofie Dahl: «To Be Or Not To Be Neutral: Swedish Security Strategy in the Post-Cold War Era» στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (Editors), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 177

Τονίζει επομένως τα βασικά χαρακτηριστικά των μικρών κρατών: χρειάζονται έξωθεν βοήθεια, έχουν μικρό περιθώριο ασφάλειας και λίγο χρόνο για να διορθώσουν τυχόν λάθη, οι ηγέτες τους βλέπουν την κατάστασή τους ως σταθερή και μη δυνάμενη να αλλάξει.¹¹³

Το 1969, ο Keohane προτείνει τον ακόλουθο ορισμό:

«Μεγάλη Δύναμη είναι το κράτος που θεωρεί ότι μπορεί από μόνο του να επηρεάσει καθοριστικά το διεθνές σύστημα· μεσαία δύναμη είναι το κράτος του οποίου οι ηγέτες θεωρούν ότι δεν μπορεί να δρα μόνο του αποτελεσματικά, αλλά μπορεί να έχει καθοριστική επίδραση σε μια ομάδα κρατών ή μέσω ενός διεθνούς οργανισμού· μικρή δύναμη είναι το κράτος του οποίου οι ηγέτες θεωρούν ότι δεν μπορεί ποτέ, δρώντας μόνο του ή σε μια μικρή ομάδα κρατών, να έχει σημαντική επίδραση στο σύστημα.»

Ένα «καθοριστικό για το σύστημα» κράτος παίζει κρίσιμο ρόλο στη διαμόρφωση της ίδιας της φύσης του συστήματος. Ο αριθμός των μεγάλων δυνάμεων καθορίζει εάν ένα σύστημα θα χαρακτηριστεί μονοπολικό, διπολικό ή πολυπολικό, ενώ τα διλήμματα ασφαλείας τους ορίζουν την πόλωση ή την ύφεση που επικρατεί σε αυτό. Σε μια δεύτερη κατηγορία ανήκουν τα κράτη «που επηρεάζουν το σύστημα» μέσω μονομερών ή πολυμερών δράσεων, χωρίς ωστόσο να καθορίζουν τη φύση του. Τρίτον, κάποια κράτη δεν ελπίζουν ότι μπορούν να επηρεάσουν το σύστημα, μπορούν ωστόσο να ασκήσουν έμμεση επιρροή δρώντας ομαδικά μαζί με άλλα κράτη, μέσω συμμαχιών και διεθνών ή περιφερειακών οργανισμών. Αυτά μπορούν να ονομαστούν «κράτη που ασκούν έμμεσως επιρροή στο σύστημα». Τέλος, τα περισσότερα κράτη μπορούν να κάνουν πολύ λίγα ώστε να έχουν συστημική επιρροή, εκτός αν συμμετέχουν σε μεγάλες ομάδες στις οποίες ούτως ή άλλως τα ίδια έχουν ελάχιστη συνεισφορά και οι οποίες συνήθως ηγεμονεύονται από μια μεγάλη δύναμη. Γι'αυτά τα μικρά, «μη καθοριστικά κράτη» η εξωτερική πολιτική συνίσταται κυρίως στην προσαρμογή στην πραγματικότητα, παρά στην προσπάθεια αναδιαμόρφωσής της. Αυτές οι τέσσερις κατηγορίες κρατών μπορούν να ονομαστούν συνοπτικά ως «μεγάλα», «δευτερεύοντα», «μεσαία» και «μικρά» κράτη. Στο διπολικό σύστημα του Ψυχρού Πολέμου ήταν φανερό ότι οι δύο υπερδυνάμεις μπορούσαν να θεωρηθούν ως οι μόνες «μεγάλες δυνάμεις», ενώ η Μεγάλη Βρετανία, η Γαλλία, η (Δυτική) Γερμανία, η Κίνα και ίσως η Ινδία θα μπορούσαν να θεωρηθούν δευτερεύουσες μεγάλες δυνάμεις· ο Καναδάς, η Σουηδία, το Πακιστάν, η Βραζιλία, η Αργεντινή και παρόμοια κράτη ως «μεσαίες δυνάμεις», ενώ τα υπόλοιπα ως μικρά κράτη.¹¹⁴ Δευτερεύουσες μεγάλες δυνάμεις, όπως η Βρετανία, η Γαλλία και η Κίνα προσπάθησαν να διατηρήσουν το στάτους τους ως μεγάλες δυνάμεις κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου και προς αυτόν τον σκοπό κυρίως, παρά για αμυντικούς λόγους, ανέπτυξαν πυρηνικό οπλοστάσιο. Τυχόν αδυναμία τους να μετατραπούν σε πυρηνικές δυνάμεις θα τις υποβίβαζε σε μεσαίες

¹¹³ Αναφέρεται στο Robert O. Keohane, "Lilliputians' dilemmas, Small States in International Politics", στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 56

¹¹⁴ Robert O. Keohane, "Lilliputians' dilemmas, Small States in International Politics", στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 59-60

δυνάμεις. Τα πυρηνικά λειτουργούσαν ως πολιτικό και ψυχολογικό μέσο επιρροής πάνω στις δύο υπερδυνάμεις της εποχής, παρά ως στρατιωτικό και αμυντικό μέσο.¹¹⁵

Μια μεσαία δύναμη θα μπορούσε να οριστεί ως ένα κράτος που έχει πολιτικό ρόλο μέσα στα όρια της δικής του περιφέρειας, αλλά όχι σε παγκόσμια κλίμακα. Οι μεσαίες δυνάμεις μπορούν να χωριστούν σε δύο κατηγορίες: από τη μια μεριά, κράτη που έχουν σχετικά μικρό πληθυσμό, αλλά πολύ ανεπτυγμένη οικονομία, και από την άλλη μεριά, κράτη που έχουν μεγάλο πληθυσμό αλλά λιγότερο ανεπτυγμένη οικονομία. Η πρώτη κατηγορία μπορεί να διαιρεθεί σε δύο ακόμη υποκατηγορίες: η μία συμπεριλαμβάνει κράτη όπως ο Καναδάς και η Αυστραλία, που δεν θεωρούνται μεγάλες δυνάμεις, αλλά ελέγχουν μεγάλες εδαφικές εκτάσεις με τεράστια αποθέματα φυσικών πόρων. Η δεύτερη συμπεριλαμβάνει δυνάμεις με υψηλές οικονομικές επιδόσεις, αλλά των οποίων η σχετική ισχύς βαίνει μειούμενη. Ως τέτοιες θα μπορούσαν να θεωρηθούν η Ιταλία, η Ισπανία και πιθανά, με το πέρασμα του χρόνου, η Μεγάλη Βρετανία και η Γαλλία. Άλλα κράτη, παρά το γεγονός ότι έχουν ανεπτυγμένες οικονομίες, έχουν εναποθέσει την ασφάλειά τους κυρίως σε εξωτερικές δυνάμεις. Αυτά τα κράτη δεν θα μπορούσαν να αμυνθούν αποτελεσματικά βασισμένα μόνο στους δικούς τους πόρους, ενώ οι στόχοι και οι φιλοδοξίες τους στη διεθνή σκηνή αποδεικνύουν πως μάλλον θεωρούν τον εαυτό τους ως μικρά κράτη (π.χ. Βέλγιο, Δανία, Ελλάδα, Ολλανδία, Νορβηγία).¹¹⁶

Η διαφορά μεταξύ των μεσαίων δυνάμεων και των αδύναμων (μικρών) κρατών από την οπτική γωνία των μεγάλων δυνάμεων βρίσκεται στο γεγονός ότι η αλλαγή στρατοπέδου μιας μεσαίας δύναμης είναι κρίσιμη για την ισορροπία ισχύος, ενώ η αντίστοιχη διαφοροποίηση ενός μικρού κράτους δεν θα έχει σημαντικές επιπτώσεις σε αυτήν.¹¹⁷ Είναι γεγονός ότι το ειδικό βάρος ενός και μόνο αδύναμου κράτους στην ισορροπία ισχύος είναι ελάχιστη. Όμως εάν ένα μικρό κράτος αλλάξει στρατόπεδο, υπάρχει πάντα η πιθανότητα η πράξη του αυτή να είναι μεταδοτική (*domino effect*) και να έχει καταλυτικές επιδράσεις σε άλλα μικρά και αδύναμα κράτη. Δεν μπορεί επομένως να υποστηριχτεί ότι τα μικρά κράτη είναι μικρής ή μηδενικής αξίας, αλλά μόνο ότι είναι λιγότερο σημαντικά από τις μεσαίες δυνάμεις για την διατήρηση της ισορροπίας ισχύος. Στην αντίληψη περί «ντόμινο» εξ άλλου στηρίχτηκε η αμερικανική εξωτερική πολιτική κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, βάσει του κειμένου NSC – 68 του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας (National Security Council) των ΗΠΑ, που εκπονήθηκε το 1950.¹¹⁸ Η διασταλτική βέβαια – μέχρι βαθμού υστερίας - ερμηνεία αυτής της αρχής οδήγησε σε καταστροφικά αποτελέσματα, όπως η εμπλοκή των ΗΠΑ στο Βιετνάμ.

Συχνά στις αναλύσεις ταυτίζεται η έννοια του μικρού και του αδύναμου κράτους. Ωστόσο, αδύναμα μπορούν να είναι και τα μεγάλα κράτη σε συγκεκριμένες περιόδους της ιστορίας τους, όχι μόνο τα μικρά (π.χ. η Οθωμανική Αυτοκρατορία του 19^{ου} αιώνα, η Εθνικιστική Κίνα της δεκαετίας του 1930). Το συστημικό μέγεθος δεν ταυτίζεται πάντα με το φυσικό μέγεθος. Ένα μεγάλο κράτος μπορεί να είναι συστημικά μικρό και ένα μικρό κράτος

¹¹⁵ Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 201

¹¹⁶ Στο ίδιο, σελ. 23, 28-29

¹¹⁷ Wilhelm G. Grewe: *Spiel der Kräfte in der Weltpolitik*. Αναφέρεται στο Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 41-42

¹¹⁸ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου: *Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική, 1945-2002*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2003, σελ. 116

μπορεί να αναζητήσει ισχυρό συστημικό ρόλο.¹¹⁹ Η διαφοροποίηση ανάμεσα σε μικρή και μεγάλη δύναμη δεν ταυτίζεται κυριολεκτικά με τη διαφοροποίηση ανάμεσα σε αδύναμο και ισχυρό κράτος.

Τα μικρά κράτη και οι μεγάλες δυνάμεις αλληλοκαθορίζονται: εάν δεν υπήρχαν μικρά κράτη, δεν θα υπήρχαν και μεγάλες δυνάμεις. Οι μεγάλες δυνάμεις ήταν πάντα μια μειονότητα στην κοινότητα των κρατών: η μεγάλη πλειοψηφία ήταν και είναι μικρά κράτη.¹²⁰ Μικρά θεωρούνται λοιπόν τα κράτη των οποίων οι ηγέτες αναγνωρίζουν ότι το πολιτικό βάρος είναι περιορισμένο σε μια τοπική ακτίνα δράσης και δεν μπορούν να παίξουν παγκόσμιο ρόλο, ότι εξαρτώνται από εξωτερικές δυνάμεις για την εξασφάλιση της ασφάλειάς τους, και ότι τα ειδικότερα εθνικά τους συμφέροντα μπορούν να είναι αναλώσιμα στα μάτια μιας ή περισσότερων μεγάλων δυνάμεων. Οι λοιποί δρώντες του διεθνούς συστήματος έχουν επίσης την ίδια αντίληψη για τα συγκεκριμένα κράτη.¹²¹ Τα σχετικά μεγέθη των κρατών ορίζουν σε μεγάλο βαθμό και τον τρόπο των σχέσεων μεταξύ τους. Σύμφωνα με τους ορισμούς του Robert Dahl αυτές μπορούν να φτάνουν από την επιρροή («η σχέση μεταξύ δρώντων, στην οποία ο ένας πείθει τον άλλον να συμπεριφερθεί κατά τρόπο με τον οποίο δεν θα είχε συμπεριφερθεί αλλιώς»), την επιβολή ισχύος («μια ειδική περίπτωση επιρροής που εμπεριέχει σημαντικές απώλειες σε περίπτωση μη συμμόρφωσης») και τον εξαναγκασμό («μια μορφή επιβολής ισχύος που υφίσταται κάθε φορά που ο Α εξαναγκάζει τον Β να συμμορφωθεί στις απαιτήσεις του, παρουσιάζοντάς του ως εναλλακτικές μόνο καταστάσεις που συνεπάγονται σοβαρές απώλειες»).

Τα μικρά κράτη αντιμετωπίζονται συνήθως ως αντικείμενα, και όχι ως υποκείμενα των διεθνών σχέσεων.¹²³ Ο Morgenthau (1972) τονίζει ότι:

«Μια Μεγάλη Δύναμη είναι αυτή που έχει την ικανότητα να επιβάλλει τη θέληση της σε ένα μικρό κράτος...το οποίο με τη σειρά του δεν έχει την ικανότητα να επιβάλλει τη θέλησή του έναντι μιας Μεγάλης Δύναμης.»¹²⁴

Στο κλασικό ως προς τη μελέτη των μικρών κρατών έργο *The Power of Small States, Diplomacy in World War II*, η Annette Baker Fox αναφέρει χαρακτηριστικά:

¹¹⁹ Paul Sutton: "Political Aspects" στο Colin Clarke & Tony Paine (editors) *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 19

¹²⁰ Iver. B. Neumann & Sieglinde Gstöhl: «Introduction: Lilliputians in Gullivers's World?», στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer, (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 19-23

¹²¹ Annette Baker Fox, "The small states in the international system 1919-1969", *International Journal*, 24 (1968/1969), 751, n. 3. Αναφέρεται στο Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. Βλ. επίσης: Väyrynen, R.: "On the Definition and Measurement of Small Power Status", *Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association* 2 (1971): 91-102.

¹²² Robert A. Dahl, *Modern Political Analysis*, 2nd edition, Englewood Cliffs, N.J., Prentice Hall, 1970, p. 17, 32,33. Αναφέρεται στο Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 245

¹²³ Iver. B. Neumann & Sieglinde Gstöhl: "Introduction: Lilliputians in Gullivers's World?", στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 8-18

¹²⁴ Αναφέρεται στο: Iver. B. Neumann & Sieglinde Gstöhl: "Introduction: Lilliputians in Gullivers's World?", στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 17

«Το σύνηθες στερεότυπο για τα μικρά κράτη από την οπτική γωνία των μεγάλων δυνάμεων είναι ότι πρόκειται για πιόνια στη διεθνή σκακιέρα. Οι κυβερνήσεις των μεγάλων δυνάμεων συχνά θεωρούν ότι μπορούν να χρησιμοποιήσουν τα πιόνια/αντικείμενα αυτά κατά το δοκούν, στη διαμάχη τους με τις άλλες μεγάλες δυνάμεις. Από την άλλη μεριά, από την οπτική γωνία των μικρών κρατών, τα μεγάλα κράτη γίνονται αντιληπτά ως κυνικοί χειριστές, ενώ τα μικρά κράτη είναι ενάρετα και νομιμόφρονα.»¹²⁵

Τα κράτη διαχωρίζονται σε αδύναμα ή ισχυρά όχι μόνο σε διεθνές, αλλά και σε περιφερειακό επίπεδο. Για παράδειγμα, το Ισραήλ θεωρείται ισχυρή τοπική και περιφερειακή δύναμη, καθώς έχει την ικανότητα να προβάλλει ισχύ στην αντίστοιχη περιφέρειά του, ενώ ταυτόχρονα ο κρατικός μηχανισμός και η κοινωνία του είναι ισχυρά λόγω των ανεπτυγμένων πολιτικών θεσμών του. Από την άλλη μεριά, η Ρωσία της μεταψυχροπολεμικής εποχής είναι ισχυρή περιφερειακή, πυρηνική δύναμη, αλλά αδύναμο κράτος λόγω των μη ανεπτυγμένων πολιτικών θεσμών της. Υπάρχει διαφορά στον τρόπο που αντιμετωπίζουν τα ζητήματα επιβίωσης τα αδύναμα κράτη στα οποία υπάρχουν π.χ. χαρακτηριστικά εσωτερικών διαιρέσεων και αδύναμων πολιτικών και κοινωνικών θεσμών, σε σχέση με τα κράτη μικρού σχετικά μεγέθους που παίζουν όμως κάποιον περιφερειακό ρόλο στην άμεση γειτονία τους.¹²⁶ Η περίπτωση της Κύπρου π.χ. είναι χαρακτηριστική του τρόπου με τον οποίο οι εθνοτικές σχέσεις και διαιρέσεις σε ένα μικρό κράτος συνδέονται με εσωτερικά και εξωτερικά πολιτικά και οικονομικά συμφέροντα, στο πλαίσιο του ανταγωνισμού των μεγάλων δυνάμεων.¹²⁷

Ο Hanna Samir Kasab αναφέρει χαρακτηριστικά:

«Τα αδύναμα κράτη δεν έχουν τη δυνατότητα ή την πολυτέλεια να επενδύσουν σε αμυντικές ικανότητες στον ίδιο βαθμό όπως οι μεγάλες δυνάμεις. Κατ'αρχήν, δεν μπορούν να το κάνουν, γιατί έχουν πιο πιεστικά ζητήματα. ... Τα αδύναμα κράτη έχουν τα δικά τους προβλήματα, που οφείλονται στην εγγενή τρωτότητά τους και θα προτιμούσαν να ασχοληθούν με αυτά τα πιο επείγοντα ζητήματα. ... Όλα τα κράτη αντιμετωπίζουν ιδιαίτερες απειλές για την επιβίωσή τους. ...[Η μορφή της απειλής] καθορίζει τις λειτουργίες τους και την εξωτερική τους πολιτική. Οι μεγάλες δυνάμεις, για παράδειγμα, φροντίζουν για την επιβίωσή τους, μέσω εσωτερικής και εξωτερικής εξισορρόπησης, χρησιμοποιώντας στρατιωτικά μέσα. Οι μεσαίες δυνάμεις έχουν να αντιμετωπίσουν ποικίλα θέματα και τα επιλύουν μέσω της συμμετοχής τους σε διεθνή καθεστώτα και οργανισμούς. Τα αδύναμα κράτη έχουν τα δικά τους ζητήματα επιβίωσης, που προκύπτουν απ'ευθείας από την τρωτότητά τους.... Για να επιλύσουν αυτά τα ζητήματα, για να επιβιώσουν, τα αδύναμα κράτη δεν μπορούν να

¹²⁵ Annette Baker Fox: «The Power of Small States, Diplomacy in World War II» στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 39-40

¹²⁶ Ashok Kapur: «Nuclear Policies of Small States and Weaker Powers» στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (Editors), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 109-112

¹²⁷ Floya Anthias: «Cyprus» στο Colin Clarke & Tony Paine (editors), *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 199

λειτουργήσουν με τον ίδιο τρόπο όπως οι μεγάλες δυνάμεις: τα διαφορετικά ζητήματα απαιτούν διαφορετικές λύσεις.»¹²⁸

Τα μικρά κράτη δεν είναι απλά «μίνι εκδοχές» των μεγάλων δυνάμεων. Υπάρχει ποιοτική διαφορά ανάμεσα στους στόχους των μεν και των δε, στα μέσα που χρησιμοποιούν και στον τρόπο δράσης τους εντός του διεθνούς συστήματος.¹²⁹

Μικρές και μεγάλες δυνάμεις έχουν θεμελιώδεις διαφορές ως προς τα προβλήματα ασφάλειας που αντιμετωπίζουν. Τη μικρή δύναμη την απασχολούν κυρίως άμεσες απειλές κατά της ασφάλειάς της, ενώ η μεγάλη δύναμη θα πρέπει επίσης να λάβει υπόψη την ασφάλεια παρακείμενων ή απομακρυσμένων περιοχών, καθώς και των κρατών που είναι σημαντικά για τα εθνικά της συμφέροντα. Η μεγαλύτερη απλότητα στην κατανόηση των συμφερόντων των μικρών κρατών απλοποιεί και την κωδικοποίηση των ιστορικών τους εμπειριών ως «επιτυχίες» ή «αποτυχίες» - το μικρό κράτος μπορεί να κατανοήσει π.χ. με ποιον τρόπο επηρέασαν οι επιλογές του την εθνική ασφάλεια και εδαφική ακεραιότητά του, και να βγάλει χρήσιμα συμπεράσματα για τη σχετική συμπεριφορά του σε μελλοντικές αντίστοιχες καταστάσεις.¹³⁰

Μεταξύ μικρών και μεγάλων δυνάμεων υπάρχει επίσης διαφορά κλίμακας στο σύστημα λήψης των αποφάσεων, που επηρεάζει την ποιότητα των σχέσεων και τον αριθμό των ρόλων στο εγχώριο πολιτικό σύστημα. Οι ηγέτες των μικρών κρατών μπορεί να έχουν μεγαλύτερη άμεση επαφή με τα ζητήματα εξωτερικής πολιτικής και να είναι πιο άμεσα υπόλογοι για τις πράξεις τους. Επίσης, είναι πιθανότερο να είναι πιο γνωστές στην κοινή γνώμη της χώρας τους οι προσωπικές τους ικανότητες και αδυναμίες και να κρίνονται με αμεσότερο τρόπο, ανάλογα με αυτές. Από τη μια μεριά, αυτό μπορεί να κάνει τους ηγέτες των μικρών κρατών ευκολότερα προσβάσιμους από την κοινωνία τους, από την άλλη όμως σε πολλά μικρά κράτη δημιουργούνται με αυτόν τον τρόπο ευκαιρίες ανάδειξης «μικρών δικτατορίσκων» που έχουν τη δυνατότητα να δεσπόζουν σε όλες τις πλευρές και αποφάσεις της οικονομικής και πολιτικής ζωής της χώρας (συνήθως με γνώμονα το προσωπικό συμφέρον και σκοπό το ίδιο όφελος). Σε πολλά μικρά αναπτυσσόμενα κράτη, με μη ανεπτυγμένους πολιτικούς θεσμούς συμμετοχής των πολιτών, η πορεία που ακολουθήθηκε καθορίστηκε από τέτοια πρόσωπα. Εφόσον το μικρό κράτος είναι δημοκρατικό, η μικρότερη κλίμακα προσφέρει περισσότερες ευκαιρίες στους πολίτες του να συμμετέχουν αποτελεσματικά στη λήψη των αποφάσεων και στην πολιτική ζωή. Επιπλέον, τα προσωπικά συμφέροντα των πολιτών είναι αλληλένδετα, σε μεγαλύτερο βαθμό απ'ότι στις μεγάλες χώρες, με τα συμφέροντα των συμπολιτών τους και το δημόσιο και εθνικό συμφέρον. Τα μικρά κράτη ακολουθούν συνήθως

¹²⁸ Hanna Samir Kasab: *Weak States in International relations theory. The cases of Armenia, St. Kitts and Nevis, Lebanon and Cambodia*, New York: Palgrave Macmillan, 2015, σελ. 84-85

¹²⁹ Raimo Väyrynen: «Small States: Persisting Despite Doubts» στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (Editors), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 42

¹³⁰ Dan Reiter: «Learning, Realism and Alliances, The Weight of the Shadow of the Past» στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 236

πολιτική πραγματισμού και συντήρησης, η οποία θεωρείται ότι εξυπηρετεί καλύτερα τα εθνικά τους συμφέροντα και αυτά των πολιτών τους.¹³¹

Οι μελετητές των μικρών κρατών συχνά φτάνουν σε αντίθετα συμπεράσματα ως προς τη συμπεριφορά τους. Τα μικρά κράτη χαρακτηρίζονται είτε ως πολύ ισχυρά σε σχέση με το μέγεθός τους, καθώς καταφέρνουν να εκμειύσουν σημαντικά οφέλη από τη σχέση τους με τις μεγάλες δυνάμεις, είτε ως πολύ αδύναμα, καθώς βρίσκονται στο έρμαιο των τελευταίων. Πολλές φορές το ποια από τις δύο προτάσεις ισχύει εξαρτάται από το ιστορικό και περιφερειακό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται το μικρό κράτος. Η επιτυχία ενός μικρού κράτους μετράται πάντα με Δαρβινιστικά κριτήρια: είναι ικανό το μικρό κράτος να επιβιώσει;¹³²

Σε αντίθεση με την ευρύτερα διαδεδομένη άποψη ότι η επιβίωση των μικρών κρατών κινδυνεύει από τις αρπακτικές διαθέσεις των μεγάλων δυνάμεων, πολλές φορές οι μεγαλύτερες απειλές για τα μικρά κράτη προέρχονται από την ίδια την περιφέρειά τους, από μικρότερες ή μεγαλύτερες γειτονικές χώρες. Συχνά δε, οι απειλές που αντιμετωπίζουν τα μικρά κράτη στο σύγχρονο κόσμο δεν είναι τόσο στρατιωτικής, όσο οικονομικής φύσεως. Παρά το γεγονός ότι το διεθνές οικονομικό σύστημα έχει γίνει πιο «φιλόξενο» για τα μικρά κράτη, και οι μεταπολεμικές θεωρίες περί μη βιωσιμότητας των μικρών μετά-αποικιακών κρατών δεν έχουν πια τόση μεγάλη πέραση, η σημαντική ενίσχυση της ισχύος και αυτονομίας των παγκόσμιων αγορών, σε σχέση με τη στρατιωτική ισχύ των κρατών, γεννά νέες απειλές για τα μικρότερα κράτη. Οι νέες αυτές απειλές μεγεθύνονται όταν ληφθούν υπόψη εσωτερικές οικονομικές αδυναμίες αυτών των κρατών, που οφείλονται στο μέγεθός τους και στον καθυστερημένο βαθμό της οικονομικής τους ανάπτυξης. Ενώ εξακολουθούν να υφίστανται παλιές μέθοδοι άσκησης οικονομικής πίεσης επί των μικρών κρατών (μπούκοτάζ, εμπάργκο ή ντάμπινγκ) – το κυριότερό τους πρόβλημα στην σφαίρα της οικονομίας εντοπίζεται σήμερα αλλού: στην ικανότητά τους να παράγουν και συντηρήσουν τους κατάλληλους πόρους – φυσικούς, ανθρώπινους, χρηματοοικονομικούς – που θα συνεισφέρουν στην ταχεία ανάπτυξη των υποδομών και της οικονομίας τους, σε ένα ανταγωνιστικό παγκοσμιοποιημένο οικονομικό περιβάλλον. Οι νέες απειλές οδηγούν τα μικρά κράτη σε νέες εξαρτήσεις. Η απαραίτητη και ζωτική γι'αυτά αναπτυξιακή βοήθεια δεν έρχεται συνήθως με φιλανθρωπικά κριτήρια και χωρίς αντάλλαγμα. Μπορεί να αποδειχθεί ιδιαίτερα ακριβή σε όρους κυριαρχίας και ελευθερίας δράσης.¹³³

Καθώς για τα μικρά κράτη, οι κίνδυνοι λόγω της αναρχίας του διεθνούς συστήματος είναι πολύ μεγαλύτεροι από τους αντίστοιχους στους οποίους εκτίθενται τα μεγάλα κράτη, τα πρώτα έχουν πολύ μεγαλύτερο συμφέρον στην ανάπτυξη του διεθνούς δικαίου, την ίδρυση διεθνών δικαστηρίων, την προώθηση εργαλείων και δομών ειρηνικής επίλυσης των διαφορών. Ως εκ τούτου, τα μικρά κράτη προσπαθούν να ασκήσουν επιρροή προς αυτή την κατεύθυνση, μέσω της συμμετοχής τους σε διεθνείς οργανισμούς και καθεστώτα και της ικανότητας των

¹³¹ Paul Sutton: "Political Aspects" στο Colin Clarke & Tony Paine (editors), *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 6-18

¹³² Robin Cohen: "An academic perspective" στο Colin Clarke & Tony Paine (editors), *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 212

¹³³ Gabriel Sheffer: "The Security of Small Ethnic States: A Counter Neo-Realist Argument" στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (Editors), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 22-35

τελευταίων να δημιουργήσουν και να επιβάλλουν την εφαρμογή κανόνων και νόμων. «Συνήθως, οι διεθνείς οργανισμοί είναι οι καλύτεροι φίλοι των μικρών κρατών», τονίζει ο Raimo Väyrynen.¹³⁴

Εξηγώντας την υποστήριξη των μικρών κρατών προς τους διεθνείς οργανισμούς, ο Rothstein αναφέρει τρία χαρακτηριστικά των διεθνών οργανισμών που είναι ιδιαίτερα ελκυστικά για τα μικρά κράτη: η τυπική ισότητα των μελών, η δυνατότητα παροχής συλλογικής ασφάλειας και η ικανότητα συγκράτησης των μεγάλων δυνάμεων στο πλαίσιο των διεθνών κανόνων συμπεριφοράς. Εάν η ασφάλεια δεν εξασφαλίζεται και οι μεγάλες δυνάμεις δεν συγκρατούνται αποτελεσματικά, δεν αρκεί η τυπική ισοτιμία των κρατών εντός των διεθνών οργανισμών για να εξηγήσει τους σημαντικούς πόρους και την ενέργεια που τα μικρά κράτη διαθέτουν για τη συμμετοχή τους σε αυτούς. Καθώς η μεμονωμένη δράση των μικρών κρατών δεν μπορεί να έχει σημαντική επιρροή, στρέφονται προς συντονισμένη συλλογική δράση προκειμένου να προωθήσουν μια «διεθνή πολιτική κουλτούρα» συνεργασίας και ισότητας, ευνοϊκή για την επιβίωσή τους. Η διαμόρφωση αυτής της «διεθνούς πολιτικής κουλτούρας» είναι μία από τις κύριες λειτουργίες των διεθνών οργανισμών, η οποία επιτρέπει στα μικρά και μεσαία κράτη να αποκτήσουν έναν συλλογικό συστημικό ρόλο. Η αντίληψη για τον συστημικό αυτό ρόλο καθορίζει τη στάση των μικρών και μεσαίων κρατών απέναντι στους διεθνείς οργανισμούς σε μεγαλύτερο βαθμό από την ανάγκη τους για εξωτερική βοήθεια και ασφάλεια.¹³⁵ Αυτή η «νέα διεθνής πολιτική και νομική κουλτούρα» που διέπει τις διεθνείς σχέσεις αποτελεί ένα επιπλέον μέσο στη διάθεση των κρατών για την υπεράσπιση των συμφερόντων τους. Όσο λιγότερους πόρους και μέσα έχει ένα κράτος, τόσο πιο σημαντικό καθίσταται το καθένα από αυτά τα μέσα και τους πόρους. Για τον λόγο αυτό, για τα μικρά κράτη, που χαρακτηρίζονται ακριβώς από τους περιορισμένους υλικούς πόρους που διαθέτουν, το επιπλέον αυτό συστημικό μέσο δεν είναι καθόλου αμελητέο. Η μελέτη λοιπόν του ρόλου των μικρών κρατών στα πλαίσια διεθνών οργανισμών και υπερεθνικών δομών όπως τα Ηνωμένα Έθνη ή η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει ιδιαίτερη σημασία.¹³⁶

Ακόμη και στο πλαίσιο των διεθνών οργανισμών, τα μικρά κράτη θεωρούνται «καταναλωτές» μάλλον, παρά «παραγωγοί» κανόνων.¹³⁷ Ωστόσο, μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, κάποια μικρά κράτη έχουν αποκτήσει ιδιαίτερη φήμη ως προς τον εποικοδομητικό ρόλο που παίζουν στη διαμόρφωση των διεθνών κανόνων, στον διπλωματικό διάλογο και στις προσπάθειες διατήρησης της ειρήνης μέσω των διεθνών οργανισμών, ενώ οι καλές τους υπηρεσίες είναι περιζήτητες (π.χ. Ελβετία, Σκανδιναβικές χώρες). Οι χώρες αυτές έχουν αποκτήσει τη φήμη διεθνώς αξιόπιστων και αποτελεσματικών διαπραγματευτών, φήμη την οποία καλλιεργούν συνειδητά και η οποία θεωρείται από τα κύρια στοιχεία της διπλωματίας

¹³⁴ Raimo Väyrynen: «Small States: Persisting Despite Doubts» στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (Editors), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 42-44

¹³⁵ Robert O. Keohane, «Lilliputians' dilemmas, Small States in International Politics», στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 58-61

¹³⁶ Iver. B. Neumann & Sieglinde Gstöhl: «Introduction: Lilliputians in Gullivers's World?», στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 19-21

¹³⁷ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 5-6

τους. Η πολιτική της ουδετερότητας την οποία ακολουθούν δεν συνεπάγεται παθητικότητα, αλλά δυνατότητα να συνομιλούν αξιόπιστα με όλα τα μέρη. Οι Σκανδιναβικές χώρες έχουν λειτουργήσει επιτυχημένα ως «εισηγητές – προωθητές νέων κανόνων» (norm entrepreneurs), εκμεταλλευόμενες όχι την στρατιωτική ή την οικονομική τους ισχύ (όπως οι μεγάλες δυνάμεις, που συνήθως επιβάλλουν τους κανόνες), αλλά την περισσότερο αποδεκτή από την πλειοψηφία των (μικρών) κρατών, «κοινωνική ισχύ». Χρησιμοποιούν την τελευταία για να προωθήσουν τη δική τους άποψη για μια ευημερούσα και ειρηνική διεθνή κοινωνία (πρακτικές αειφόρου ανάπτυξης, ειρηνική επίλυση διαφορών, μεταφορά χρηματικών πόρων από τις πλούσιες στις φτωχές χώρες μέσω του διαύλου της αναπτυξιακής βοήθειας). Αναλαμβάνοντας αυτόν τον ρόλο, έχουν επιδιώξει και καταφέρει να επηρεάσουν μεγαλύτερες και ισχυρότερες δυνάμεις.¹³⁸

Η εγκαθίδρυση των διεθνών κανόνων δεν είναι μια αυτοματοποιημένη διαδικασία και δεν γίνονται αποδεκτοί όλοι οι διεθνείς κανόνες που κατά καιρούς προτείνονται. Χωρίς την ενεργητική κινητοποίηση των norm entrepreneurs για να πεισθούν τα υπόλοιπα μέρη της διεθνούς κοινότητας για την αναγκαιότητα των νέων κανόνων, αυτοί δεν θα γίνονταν ευρύτερα αποδεκτοί και πολύ περισσότερο, η συμμόρφωση με αυτούς δεν θα θεωρούνταν σχεδόν ως κάτι αυτόματο και αναμφισβήτητο.¹³⁹ Για να είναι πιο επιτυχής η δράση ενός norm entrepreneur είναι αναγκαία μια διεθνή πλατφόρμα, την οποία παρέχουν συνήθως οι διεθνείς οργανισμοί. Κάποιοι διεθνείς οργανισμοί εξ άλλου δημιουργούνται με αποκλειστικό σκοπό την προώθηση συγκεκριμένων κανόνων. Όταν πλέον οι διεθνείς κανόνες έχουν φτάσει στην φάση της εσωτερίκευσής τους, θεωρούνται πια δεδομένοι και αποδεκτοί από το μεγαλύτερο μέρος της διεθνούς κοινότητας (π.χ. η γυναικεία ψήφος σήμερα). Τα μικρά κράτη μπορούν να χρησιμοποιήσουν την προώθηση των διεθνών κανόνων, ώστε να επιτύχουν ένα πιο ασφαλές για τα ίδια διεθνές περιβάλλον. Για παράδειγμα, η Εσθονία έχει καταφέρει να προωθήσει στο πλαίσιο του NATO, αλλά και ευρύτερα, κανόνες ασφάλειας του κυβερνοχώρου, που συνδέονται άμεσα και με τη δική της κρατική ασφάλεια¹⁴⁰, ενώ η Μάλτα έχει συνεισφέρει σημαντικά στη διαμόρφωση και υιοθέτηση της Σύμβασης για το Δίκαιο της Θάλασσας.¹⁴¹

Παρά τη μεγάλη σημασία που παίζουν οι διεθνείς οργανισμοί, το διεθνές δίκαιο και τα διεθνή καθεστώτα για τα μικρά κράτη, είναι σημαντικό να αναγνωρίσει κανείς τους υφιστάμενους περιορισμούς στη δράση και ισχύ τους. Σε ένα σύστημα όπου δεν υφίσταται παγκόσμια και πολύ περισσότερο δημοκρατική διακυβέρνηση και όπου ο κανόνας είναι ακόμη

¹³⁸ Christine Ingebritsen: «Norm Entrepreneurs, Scandinavia's Role in World Politics» στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006

¹³⁹ Σημαντικό ρόλο για την κατανόηση της διαδικασίας υιοθέτησης των διεθνών κανόνων έπαιξε η εργασία των Martha Finnemore και Kathryn Sikkink (1998). Βλ. Christine Ingebritsen: «Norm Entrepreneurs, Scandinavia's Role in World Politics» στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 273-283

¹⁴⁰ Matthew Crandall & Collin Allan (2015): «Small States and Big Ideas: Estonia's Battle for Cybersecurity Norms», *Contemporary Security Policy*, 36:2, 346-368

¹⁴¹ Iver. B. Neumann & Sieglinde Gstöhl: "Introduction: Lilliputians in Gullivers's World?", στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 21-23

η παραδοσιακή επιβολή ισχύος, θα ήταν απερισκεψία να πάρει κανείς τους μετρητοίς τις δηλώσεις περί ισότητας των κρατών. Οι λειτουργικοί κανόνες της διεθνούς ζωής ορίζονται ακόμη από τους μεγάλους του διεθνούς συστήματος.¹⁴² Για παράδειγμα, το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ είναι η «μετενσάρκωση» της διπλωματίας των Συνεδρίων των Μεγάλων Δυνάμεων σε ένα πλαίσιο ευρύτερης πολυμερούς διπλωματίας. Τα διεθνή καθεστώτα μπορούν να αναλάβουν, για λογαριασμό των μεγάλων δυνάμεων, τις ηγεμονικές λειτουργίες της διασφάλισης διεθνούς τάξης και συνεργασίας, αντί των κλασικών ηγεμόνων του διεθνούς συστήματος (θεωρία ηγεμονικής σταθερότητας - hegemonic stability theory, Keohane 1984).¹⁴³ Και μόνο το διεθνές στάτους μεγάλης δύναμης που κατέχει ένα κράτος μπορεί να θεωρηθεί αυτό καθ'εαυτό ως συντελεστής ισχύος. Η αναγνώριση ενός κράτους από τους άλλους δρώντες του συστήματος ως μεγάλη δύναμη σημαίνει ότι τα άλλα κράτη, συμπεριλαμβανομένων των άλλων μεγάλων δυνάμεων, θα λαμβάνουν πάντα υπόψη τους τα συμφέροντά του, πριν τη λήψη οποιασδήποτε απόφασης.

«Η μεγάλη δύναμη λοιπόν είναι παρούσα ακόμη και όταν είναι απύσχα: επιβάλλει την ισχύ της ακόμη και σε καταστάσεις που δεν έχουν υποπέσει καν στην αντίληψή της. Ασκεί ηγεμονία από μακριά.»¹⁴⁴

Μεταξύ των μικρών κρατών, τα μίνι – κράτη είναι ίσως τα περισσότερο ευνοημένα από την ενίσχυση των διεθνών οργανισμών και την επιβολή του διεθνούς δικαίου, καθώς είναι ανέκδοτα να υπερασπιστούν μόνα τους τον εαυτό τους με στρατιωτικά μέσα. Η προσπάθεια των μίνι – κρατών να επιβεβαιώσουν την εθνική τους κυριαρχία μέσα από την ισότιμη συμμετοχή τους σε διεθνείς οργανισμούς δεν ήταν πάντα επιτυχής (αμέσως μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, π.χ., δεν έγινε αποδεκτή η συμμετοχή τους στην Κοινωνία των Εθνών λόγω του μικρού μεγέθους τους, ενώ δεν κατέστη δυνατή ούτε κατά τις δεκαετίες αμέσως μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο). Μόνο κατά τη δεκαετία του 1990 έγινε δυνατή η ισότιμη συμμετοχή τους, καθώς αναγνωριζόταν πλέον ότι «όλα τα κράτη, μικρά και μεγάλα, μπορούν και πρέπει να συμβάλλουν στη διαδικασία ενίσχυσης της ασφάλειας και προώθησης της αλληλοκατανόησης μεταξύ των λαών» (δήλωση εκπροσώπου Σοβιετικής Ένωσης κατά την εξέταση της αίτησης ένταξης του Liechtenstein στον ΟΗΕ).¹⁴⁵ Το κυριότερο που πετυχαίνουν με τη συμμετοχή τους σε διεθνείς οργανισμούς τα μίνι-κράτη είναι η αναγνώριση της ανεξάρτητης και κυρίαρχης κρατικής υπόστασής τους. Επίσης, τους δίνεται η δυνατότητα να διατηρούν διπλωματικές σχέσεις με το σύνολο σχεδόν των χωρών της Γηφιλίου, καθώς, δεδομένων των εξαιρετικά περιορισμένων τους πόρων, αυτό θα ήταν ιδιαίτερα δυσχερές σε διμερές επίπεδο.¹⁴⁶

¹⁴² Neville Linton: «A policy perspective» στο Colin Clarke & Tony Paine (editors), *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 223

¹⁴³ Iver B. Neumann & Sieglinde Gstöhl: «Introduction: Lilliputians in Gullivers's World?», στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 19-21

¹⁴⁴ Στο ίδιο, σελ. 19-23

¹⁴⁵ Αναφέρεται στο Jorri Duursma: «Micro-States, The Principality of Liechtenstein», στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 121

¹⁴⁶ Jorri Duursma: «Micro-States, The Principality of Liechtenstein», στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 105-122

Οι διεθνείς οργανισμοί έχουν επίσης αποδειχτεί ιδιαίτερα χρήσιμοι για τις λεγόμενες χώρες του Νότου, που έχουν «χρησιμοποιήσει αυτά τα οικοδομήματα και καθεστώτα που έχουν χτιστεί από άλλους και για άλλους σκοπούς», ώστε να αναδιαμορφώσουν προς όφελός τους τις αρχές και τους κανόνες του διεθνούς συστήματος. Καθώς οι χώρες του Τρίτου Κόσμου δεν ελπίζουν ότι θα μπορούν να έχουν καθοριστικό ρόλο στο διεθνές σύστημα, πιέζουν μέσω των διεθνών οργανισμών για διεθνείς διευθετήσεις που τους επιτρέπουν να ασκήσουν σε κάποιον βαθμό κάποιου είδους ελέγχου επί των τεκταινομένων.¹⁴⁷ Για παράδειγμα, μέσω του «Κινήματος των Αδεσμεύτων», πολλά μικρά κράτη έχουν αναβαθμιστεί ως διακριτές οντότητες και ως υπολογίσιμη δύναμη στο σύνολό τους, παρά την έλλειψη συντελεστών ισχύος που χαρακτηρίζει καθένα από αυτά.¹⁴⁸ Τα αδύναμα υπανάπτυκτα κράτη αναζητούν συμμετοχή σε διεθνείς οργανισμούς όχι μόνο με βάση ιστορικά, συναισθηματικά ή ιδεαλιστικά κριτήρια, αλλά κυρίως με βάση το κριτήριο της όσο το δυνατόν μεγαλύτερης επέκτασης του αναγκαίου για την επιβίωση και ανάπτυξη τους δικτύου οικονομικής υποστήριξης.¹⁴⁹

Δεν λείπουν φυσικά και οι αναλυτές, κυρίως από τη μεριά των μεγάλων δυνάμεων, που θεωρούν ότι το δικαίωμα της ισότιμης ψήφου στους διεθνείς οργανισμούς δεν θα έπρεπε να δίνεται (οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν π.χ. διπλάσιο πληθυσμό από όλα τα μικρά κράτη μαζί). Οι αναλυτές αυτοί ανησυχούν για την μεταμόρφωση του διεθνούς συστήματος λόγω του μεγάλου πλήθους των μικρών κρατών και προτείνουν διάφορες «λύσεις» σε αυτό το «πρόβλημα» όπως: φειδωλή αναγνώριση της κυριαρχίας και ανεξαρτησίας τους, αποτροπή από τη συμμετοχή ή/και αποκλεισμός τους από διεθνείς οργανισμούς, σταθμισμένη εκπροσώπηση και ψήφος, ειδικές μορφές συμμετοχής.¹⁵⁰

Από τη δεκαετία του 1950 τα αδύναμα κράτη έχουν βελτιώσει τη θέση τους στα Ηνωμένα Έθνη. Η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών έχει μεγαλύτερη επιρροή και ανάμιξη στα διεθνή ζητήματα σε σχέση με το αντίστοιχο όργανο στην Κοινωνία των Εθνών. Οι αποφάσεις της μπορεί να μην είναι νομικά δεσμευτικές, έχουν όμως σημαντικό ηθικό κύρος. Όμως, παρά την μεγάλη πρόοδο που έχει γίνει σχετικά με την υιοθέτηση κανόνων νομικής ισότητας των κρατών, η διαφοροποίηση μεταξύ της τυπικής και της πραγματικής θέσης των αδύναμων και των ισχυρών κρατών ακόμη υφίσταται, ακόμη και αν το χάσμα μεταξύ τους έχει μειωθεί. Η μεγαλύτερη τάση να μεταφέρονται στο διεθνές σύστημα οι φιλελεύθεροι κανόνες της ισότητας που ισχύουν στο εσωτερικό των κρατών, σε συνδυασμό με το αυξανόμενο κόστος της χρήσης βίας, αλλά και την ανάγκη πλέον των μεγάλων δυνάμεων να δικαιολογούν την

¹⁴⁷ Krasner, S. (1981): "Transforming International Regimes: What the Third World Wants and Why", *International Studies Quarterly* 25(1): 119-148. Αναφέρεται στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 307

¹⁴⁸ Robert O. Keohane: «Lilliputians' dilemmas, Small States in International Politics», στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 55

¹⁴⁹ Arnold Hughes: «The Gambia» στο Colin Clarke & Tony Paine, eds.: *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 149

¹⁵⁰ Plischke, E.: *Microstates in World Affairs: Policy Problems and Options*, Washington, D.C.: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1977. Αναφέρεται στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 312-313

όποια βίαιη συμπεριφορά τους βάσει επιταγών του διεθνούς δικαίου, περιορίζουν την ωμή χρήση βίας εναντίον των αδύναμων κρατών και έχουν συνεισφέρει στην βελτίωση του διεθνούς περιβάλλοντος από την οπτική γωνία των αδύναμων κρατών.¹⁵¹

Ο David Vital υπογραμμίζει:

«Μία συνέπεια αυτής της κατάστασης είναι ότι ο μεταπολεμικός πολλαπλασιασμός των μικρών κρατών έλαβε χώρα σε μια ατμόσφαιρα που δημιουργεί παράδοξες ψευδαισθήσεις περί εθνικής ισχύος και μια αντίστοιχη έμφαση και επανάπαυση στην τυπική, νομική ισότητα των κρατών. ... Η επανάπαυση σε αυτήν την πίστη θα ήταν λανθασμένη ... [καθώς] οι παράγοντες που επηρεάζουν [τη δράση των κρατών] ...εξακολουθούν να είναι το εθνικό συμφέρον όπως ορίζεται σε κάθε εποχή και τα υλικά μέσα, αν υπάρχουν, για την επίτευξή του. Η ισχύς και αδυναμία των κρατών και η μακροπρόθεσμη βιωσιμότητά τους δεν θα πρέπει λοιπόν να εξετάζονται με όρους της τρέχουσας τυπικής διεθνούς πρακτικής, ακόμη λιγότερο με όρους νόμιμων και ηθικών δικαιωμάτων. Είναι η ικανότητα του κράτους να αντισταθεί σε πιέσεις, από τη μια μεριά, και η δυνατότητα που έχει να ακολουθεί μια πολιτική που το ίδιο σχεδιάζει, από την άλλη, που αποτελούν τα κύρια κριτήρια [εξέτασης].»¹⁵²

Είναι φυσικό να υποθέσει κανείς ότι τα κράτη που διαθέτουν περισσότερους παράγοντες ισχύος θα είναι και πιο έτοιμα να τους χρησιμοποιήσουν. Αυτό θα μπορούσε να ισχύει σε ένα διεθνές σύστημα όπου οι μεγάλες δυνάμεις δεν δεσμεύονται από κανέναν κανόνα, όπου, κατά τη διάσημη φράση του Θουκυδίδη: «κάνουν αυτό που θέλουν», ενώ οι αδύναμοι οφείλουν να υποχωρήσουν αναλόγως. Το σημερινό διεθνές σύστημα και οι σύγχρονοι διεθνείς οργανισμοί θέτουν ωστόσο «κανόνες καλής συμπεριφοράς» και περιορισμούς στη χρήση βίας των μεγάλων δυνάμεων, στους οποίους οι τελευταίες προσπαθούν, έστω «για τα μάτια του κόσμου» να συμμορφωθούν. Αυτό δεν σημαίνει φυσικά ότι οι μεγάλες δυνάμεις δεν διαμορφώνουν πλέον το διεθνές σύστημα και δεν χρησιμοποιούν τους διεθνείς οργανισμούς και τα διεθνή καθεστώτα για την προώθηση των συμφερόντων τους.¹⁵³

Οι μεγάλες δυνάμεις όμως δεν είναι παντοδύναμες. Πολλές φορές αναγκάζονται να αντιδράσουν απλά σε γεγονότα και καταστάσεις που έχουν προκληθεί από μικρότερες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η Μέση Ανατολή, όπου οι εξελίξεις καθορίζονται εν πολλοίς από τους τοπικούς δρώντες, που έχουν συμφέροντα πολλές φορές διαφορετικά ή και αντίθετα ακόμη από τις σύμμαχες και προστάτιδες τους μεγάλες δυνάμεις. Τα συμφέροντα των μικρών κρατών είναι επικεντρωμένα στη γειτονιά τους, όπου εδρεύουν οι ευκαιρίες και οι απειλές που τα αφορούν, σε αντίθεση με τις μεγάλες δυνάμεις που έχουν παγκόσμια συμφέροντα, τα οποία δεν τους επιτρέπουν να επικεντρωθούν μόνο σε μία περιοχή. Για το μικρό κράτος, οι

¹⁵¹ Michael Handel: *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 272-274

¹⁵² David Vital: «The Inequality of States, A Study of the Small Power in International Relations» στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 78

¹⁵³ Iver. B. Neumann & Sieglinde Gstöhl: «Introduction: Lilliputians in Gullivers's World?», στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 3-4

εξελίξεις στο δικό του υποσύστημα και περιφέρεια αποτελούν σχεδόν το παν' για τη μεγάλη δύναμη είναι ένα από τα πολλά προβλήματα στα οποία πρέπει να διαθέσουν προσοχή και πόρους. Αυτή η πραγματικότητα δίνει την ευκαιρία σε επιδέξιες μικρές δυνάμεις να χειραγωγούν τις μεγάλες, ώστε να στρέψουν την συνολική ισορροπία ισχύος και συμφερόντων προς όφελός τους.¹⁵⁴ Τα μικρά κράτη δεν βασίζονται αποκλειστικά στους κανόνες καλής συμπεριφοράς των διεθνών οργανισμών για να πετύχουν τον σκοπό τους, αλλά εκμεταλλεύονται (ή οφείλουν να εκμεταλλεύονται) προς όφελός τους τον ανταγωνισμό μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων. "Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Annette Baker Fox:

«Ούτε η αρετή είναι μονοπώλιο των μικρών κρατών, αλλά ούτε η σοφία είναι αποκλειστικό χαρακτηριστικό των μεγάλων.»¹⁵⁵

Για παράδειγμα, το δικαίωμα του βέτο στο Συμβούλιο Ασφαλείας θεωρείται ότι είναι ένα μέσο για να διαχωρίσει κανείς τις μεγάλες δυνάμεις από όλα τα άλλα κράτη. Ενώ όμως το δικαίωμα αυτό ανήκει αποκλειστικά στις μεγάλες δυνάμεις, στην πράξη αυτές πολλές φορές ασκούν βέτο για να εξυπηρετήσουν μικρά κράτη που είναι πελάτες τους (στις περιπτώσεις φυσικά που τα συμφέροντά τους συμπίπτουν). Για πολλά μικρά κράτη το βέτο του μεγάλου πάτρωνα είναι ένα σημαντικό όπλο της διπλωματικής τους φαρέτρας, που έχουν μάθει να χειρίζονται αναλόγως και να το θεωρούν λίγο – πολύ ως δεδομένο.¹⁵⁶ Η υψηλή στρατηγική των μεγάλων δυνάμεων επηρεάζεται από αυτά τα μικρά /αδύναμα κράτη, τα οποία έχουν τη δυνατότητα να αναδιαμορφώσουν πτυχές του ανταγωνισμού των μεγάλων δυνάμεων, στην αναζήτηση υποστήριξης των τελευταίων στο πλαίσιο των διεθνών οργανισμών.¹⁵⁷

Τα μικρά κράτη σίγουρα δεν είναι οι πρωταγωνιστές του διεθνούς συστήματος, μπορούν όμως να μην περιοριστούν στο ρόλο των κομπάρσων ή των παθητικών πιονιών των μεγάλων δυνάμεων. Είναι πιο τρωτά από τα μεγαλύτερα κράτη και αυτό είναι το κυρίαρχο συστατικό της διεθνούς ταυτότητάς τους. Η αντίληψη που έχουν τα ίδια για την αδυναμία τους είναι ο πιο κοινός και συνηθισμένος τρόπος που τα μικρά κράτη αντιλαμβάνονται την ύπαρξή τους και επηρεάζει αναλόγως τη συμπεριφορά των ηγετών τους στις διεθνείς τους σχέσεις.¹⁵⁸ Τα μικρά κράτη ωστόσο δεν είναι ανίκανα και αβοήθητα θύματα. Αντίθετα, μπορούν να αντιληφθούν ταχύτατα και να εκμεταλλευτούν τις ευκαιρίες που τους προσφέρουν οι σχέσεις εντός του διεθνούς συστήματος. Η επιρροή που εξασκούν μπορεί να μην είναι κρίσιμη για το διεθνές σύστημα στο σύνολό του, είναι όμως για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους. Καθώς διαθέτουν περιορισμένους συντελεστές ισχύος τα ίδια, προσπαθούν να δημιουργήσουν «παράγωγη ισχύ» για τον εαυτό τους, δεσμεύοντας ή χειραγωγώντας την ισχύ

¹⁵⁴ Efraim Karsh: «Cold War, Post-Cold War: Does it make a difference for the Middle East?» στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (Editors), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 101

¹⁵⁵ Annette Baker Fox: «The Power of Small States, Diplomacy in World War II» στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 53

¹⁵⁶ Michael Handel: *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 20-22

¹⁵⁷ Hanna Samir Kasab: *Weak States in International relations theory. The cases of Armenia, St. Kitts and Nevis, Lebanon and Cambodia*, New York: Palgrave Macmillan, 2015, σελ. 24-25

¹⁵⁸ Aristotle Tziampiris: «Greek Foreign Policy in the Shadow of the Debt Crisis: Continuity and New Directions» στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors): *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 27

πιο ισχυρών κρατών προς όφελός τους. Ο βαθμός εξάσκησης επιρροής πάνω στο διεθνές σύστημα δεν μπορεί να θεωρηθεί ως δείκτης παθητικότητας ή ενεργητικότητας ενός κράτους. Τα μικρά κράτη μπορεί να διαθέτουν λιγότερα εργαλεία πολιτικής στη διάθεσή τους, δεν αντιμετωπίζουν όμως με παθητικότητα το διεθνές γίγνεσθαι.¹⁵⁹ Σίγουρα έχουν λιγότερες επιλογές από τα μεγαλύτερα, ωστόσο το εύρος των επιλογών τους δεν είναι μηδαμινό. Η επιδέξια χρήση των διαθέσιμων επιλογών επιτρέπει ακόμη και σε κράτη – παρίες να επιτύχουν τον τερματισμό της διεθνούς απομόνωσης (π.χ. Ιράν).¹⁶⁰

Μία από τις επιλογές που χρησιμοποιούν συχνά τα μικρά κράτη για την ενίσχυση της θέσης τους και τον πολλαπλασιασμό της ισχύος τους είναι η συμμετοχή τους σε συστήματα περιφερειακής ολοκλήρωσης. Τα προνόμια και οι υποχρεώσεις που συνδέονται με την συμμετοχή τους σε περιφερειακούς οργανισμούς έχουν συνήθως μεγαλύτερη σημασία για τα μικρά κράτη από τη συμμετοχή τους στους μεγαλύτερης εμβέλειας και γενικευμένου σκοπού διεθνείς οργανισμούς.¹⁶¹ Το πρότυπο της περιφερειακής ολοκλήρωσης για όλα τα παρεμφερή συστήματα ανά την Υφήλιο αποτελεί η Ευρωπαϊκή Ένωση και ως εκ τούτου, σημαντικό μέρος της βιβλιογραφίας περί μικρών κρατών επικεντρώνεται στα μικρά κράτη εντός της Ε.Ε. και στην στρατηγική τους, καθώς και στα εμπόδια που αναγκάζονται να υπερπηδήσουν για την επιτυχή εφαρμογή της.

Η νέο-λειτουργική θεωρία ολοκλήρωσης προέβλεπε ότι το έθνος-κράτος πνέει τα λοίσθια στη δυτική Ευρώπη. Θεωρούσε δεδομένο ότι η διαδικασία περιφερειακής ολοκλήρωσης στην ήπειρο έχει προτεραιότητα έναντι των εθνικών κρατικών δρώντων και ότι οι υπερεθνικές πολιτικές και οικονομικές διαδικασίες που αναπτύσσονται είναι ανεξάρτητες του έθνους – κράτους. Μπορεί κανείς να δει το εθνικό κράτος είτε ως δρών που σταδιακά χάνει την ικανότητά του να δρα, καθώς αφομοιώνεται από τους μηχανισμούς της παγκόσμιας αγοράς και από την παγκόσμια κοινωνία των πολιτών, είτε ως αυτοδύναμη πολιτική οντότητα που επιλέγει ορθολογικά μεταξύ διαφορετικών πολιτικών και οικονομικών στρατηγικών. Αποδείχτηκε ότι η οικονομική ολοκλήρωση είναι μια εθνική επιλογή των ίδιων των κρατών στον τομέα των εξωτερικών τους σχέσεων, που οικοδομείται με στόχο την εξυπηρέτηση των εθνικών συμφερόντων τους.¹⁶²

Τα μικρά και τα μεγάλα κράτη συμπεριφέρονται διαφορετικά εντός της Ε.Ε. Σε σχέση με τα μεγάλα κράτη, τα μικρότερα αναπτύσσουν άλλου είδους σχέση με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, βασίζονται περισσότερο σε αυτή για την προώθηση των θέσεών τους εντός της Ένωσης, ενώ υιοθετούν διαφορετικές διαπραγματευτικές τακτικές στο Συμβούλιο των Υπουργών, στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, καθώς και κατά τις διμερείς τους διαπραγματεύσεις με την Επιτροπή. Καθώς δεν διαθέτουν αρκετούς ανθρώπινους ή υλικούς πόρους για να

¹⁵⁹ Michael Handel: *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 45-46

¹⁶⁰ Ashok Kapur: «Nuclear Policies of Small States and Weaker Powers» στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (Editors), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 108

¹⁶¹ David Vital: «Minor Power/Major Power Relations and the Contemporary Nation-state» στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (Editors), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 204

¹⁶² Raimo Väyrynen: «Small States: Persisting Despite Doubts» στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (Editors), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 42-44

παρακολουθούν με την ίδια προσήλωση όλες τις διαπραγματεύσεις και διαδικασίες σε όλους τους τομείς δράσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η συμμετοχή τους δεν είναι πάντα ενεργή, αλλά πολλές φορές έρχεται ως αντίδραση σε πρωτοβουλίες άλλων. Επειδή τα συμφέροντα των μικρών κρατών έχουν πιο περιορισμένο εύρος από αυτά των μεγαλύτερων δυνάμεων, η περιορισμένη αυτή ανάληψη πρωτοβουλιών δεν βλάπτει τα συμφέροντά τους. Εξ άλλου τα μικρά κράτη δεν έχουν καθόλου παθητική στάση και αποδεικνύονται ιδιαίτερα δραστήρια στους τομείς που είναι ιδιαίτερου ενδιαφέροντος για τα ίδια. Για να επιτύχουν μεγαλύτερη επιρροή, παρά τους περιορισμένους πόρους τους, έχουν υιοθετήσει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στις ευρωπαϊκές τους αντιπροσωπείες και στο τμήμα της δημόσιας διοίκησης που ασχολείται με τα ευρωπαϊκά θέματα. Οι δομές αυτές χαρακτηρίζονται από πιο άτυπες διαδικασίες, ευέλικτους μηχανισμούς λήψης αποφάσεων, μεγαλύτερα περιθώρια ελιγμών για τους αντιπροσώπους τους, παροχή γενικότερου πλαισίου παρά άκαμπτων οδηγιών προς τους διαπραγματευτές τους. Τα μικρά κράτη καλλιεργούν ιδιαίτερως τις διμερείς τους σχέσεις με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, την οποία χρησιμοποιούν για την προώθηση των θέσεών τους. Αντιθέτως, τα μεγάλα κράτη διαθέτουν αυστηρά ιεραρχική δομή, πιο τυπικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων, περιορισμένα ή ανύπαρκτα περιθώρια ελιγμών για τους αντιπροσώπους τους και αυστηρές οδηγίες από τις πρωτεύουσές τους προς τους διαπραγματευτές τους στις Βρυξέλλες. Η συμπεριφορά των μικρών κρατών εντός της Ε.Ε. σχετίζεται με τον βαθμό ευελιξίας και προσαρμοστικότητας των οικονομιών τους, τις εσωτερικές δομές λήψης αποφάσεων (σε πολλά κράτη ο κορπορατισμός και η κοινωνική συναίνεση αποτελούν το κύριο μοντέλο), καθώς και το μέγεθος και τα χαρακτηριστικά της δημόσιας διοίκησής τους. Η τρωτότητά τους και οι ανοικτές τους οικονομίες οδηγούν συνήθως σε οικονομική εξειδίκευση, που έχει συνέπειες ως προς τις πολιτικές που θα ακολουθήσουν και τους τομείς ενδιαφέροντός τους.¹⁶³

Το μέγεθος μιας χώρας δεν εμποδίζει την ισότιμη συμμετοχή του στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ακόμη και μίνι-κράτη όπως η Μάλτα και το Λουξεμβούργο μπορούν, αν το επιθυμούν, να μπλοκάρουν αποφάσεις της Ένωσης. Εννοείται ότι ισχύει και εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης ο κανόνας του βέτο για τους μικρούς, όπως τον διατυπώνει ο Raymond Aron:

«Μια οργάνωση που δίνει το δικαίωμα του βέτο στα μέλη της δεν μπορεί να λειτουργήσει παρά μόνο αν οι εταίροι υπόκεινται τελικά σε άγραφους κανόνες: ειδικότερα, ότι οι πιο αδύναμοι δεν θα πρέπει να κάνουν εκτεταμένη χρήση ούτε του νόμιμου δικαιώματός τους να μπλοκάρουν τις αποφάσεις, ούτε των δυνατοτήτων εκβιασμού των υπολοίπων που τους δίνει η σχετική αδυναμία τους.»¹⁶⁴

Η επιρροή που μπορεί να ασκήσει ένα μικρό κράτος εντός της Ε.Ε. εξαρτάται όχι μόνο από το θεσμικό πλαίσιο (κανόνες, διαδικασίες, αρχές) που διευκολύνουν τη συμμετοχή των μικρών κρατών, αλλά και από το συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο. Η διαπραγματευτική συμπεριφορά των κρατών (αν π.χ. αποφεύγουν πάση θυσία τη σύγκρουση ή αν επιλέγουν να συγκρουστούν όταν διακυβεύονται συμφέροντά τους ή αν έχουν συγκρουσιακή συμπεριφορά

¹⁶³ Baldur Thorhallsson: «The Role of Small States in the European Union» στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 218-221

¹⁶⁴ Raymond Aron : *Paix et guerre entre les nations*, Calmann-Lévy, Paris, 1984, σελ. 461

εν γένει), έχει επίσης επίπτωση στον βαθμό της επιρροής που μπορούν να ασκήσουν. Τα μικρά κράτη επιλέγουν συνήθως συνεργατικές και μη συγκρουσιακές μεθόδους διαπραγμάτευσης.¹⁶⁵ Παρά το γεγονός ωστόσο ότι τα μικρά κράτη έχουν αναβαθμισμένο στάτους εντός της Ε.Ε., δεν είναι δεδομένο ότι μπορούν να υπερασπίζονται πάντα αποτελεσματικά τα συμφέροντά τους. Παρά το γεγονός ότι είναι γενικώς αναγνωρισμένο ότι τα μικρά κράτη έχουν συμβάλει σημαντικά στη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής πολιτικής σε μια σειρά από τομείς, μόνο οι μεγάλες χώρες έχουν τη δυνατότητα να προβούν σε αξιοσημείωτες μονομερείς ενέργειες.¹⁶⁶

Υπάρχουν φυσικά και μελετητές που θεωρούν ότι η περιφερειακή ολοκλήρωση δεν συμβάλλει στην αύξηση της πολιτικής και οικονομικής ισχύος των μικρών κρατών. Ο B.G.Olaffson¹⁶⁷ για παράδειγμα, εστιάζοντας στην περίπτωση της Ισλανδίας, αντιπροτείνει αφ' ενός τη συνεργασία μεταξύ μικρών κρατών σε διεθνές επίπεδο ως πιο συμφέρουσα, αφ' ετέρου την αντιστάθμιση του μικρού μεγέθους της χώρας μέσω επένδυσης στην εκπαίδευση και στο ανθρώπινο κεφάλαιο. Επίσης, τονίζει ότι το μικρό κράτος οφείλει να εκμεταλλευτεί όλα τα πλεονεκτήματα που του προσφέρει η γεωγραφική του θέση. Για παράδειγμα, τα νησιωτικά κράτη μπορούν να αυξήσουν σημαντικά την επικράτειά τους και τους οικονομικούς τους πόρους καθορίζοντας Αποκλειστικές Οικονομικές Ζώνες.

Σε γενικές γραμμές, η συμπεριφορά των μικρών κρατών στο διεθνές σύστημα θα μπορούσε να τυποποιηθεί με τα εξής χαρακτηριστικά:

- Ενώ τα μεγάλα κράτη παίρνουν περισσότερες μονομερείς πρωτοβουλίες στην εξωτερική πολιτική τους, τα μικρά κράτη προτιμούν τις κοινές δράσεις με άλλες χώρες.
- Η δράση των μικρών κρατών είναι στοχευμένη σε ομάδες κρατών ή διακυβερνητικούς οργανισμούς.
- Τα μικρά κράτη είναι πιθανόν να εμπλακούν σε συμπεριφορές που ενέχουν μεγαλύτερα ρίσκα απ' ό,τι τα μεγάλα κράτη.
- Τα μικρά κράτη έχουν ξεκάθαρη και σαφή εξωτερική πολιτική
- Τα οικονομικά ζητήματα είναι πιο σημαντικά για τα μικρά κράτη.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Baille, S. (1998). "A Theory of Small State Influence in the European Union", *Journal of International Relations and Development* 1 (3-4): 195-219. Αναφέρεται στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 296

¹⁶⁶ Βλ. Goetschel, L., ed.: *Small States Inside and Outside the European Union: Interests and Policies*, Boston/Dordrecht/London: Kluwer Academic Publishers, 1998· Miles, L. (2002): "Small States and the European Union: Reflections", *Current Politics and Economics of Europe* 11 (1): 91-98. Αναφέρονται στο: Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 309

¹⁶⁷ B.G.Olaffson, *Small States in the Global System: Analysis and Illustration from the Case of Iceland*. Brookfield, VT: Ashgate, 1998. Αναφέρεται στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 311

¹⁶⁸ East, M. (1973), "Size and Foreign-Policy Behavior: A Test of Two Models", *World Politics* 25(4): 556-576. Αναφέρεται στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 299

Το μέγεθος μιας χώρας συνδέεται βέβαια με την ικανότητα ανάπτυξής της. Ωστόσο, δεν υπάρχει ένα ιδανικό μέγεθος που οδηγεί στη βέλτιστη ανάπτυξη. Τα μικρά κράτη διαθέτουν τα πλεονεκτήματα της ομοιογένειας του πληθυσμού και της ευελιξίας που συνήθως χαρακτηρίζει την πολιτική και οικονομική οργάνωσή τους. Είναι σύνηθες δε στα μικρότερα κράτη ένα σημαντικότερο κομμάτι της οικονομίας, σε σχέση με τα μεγαλύτερα, να καλύπτει ο δημόσιος τομέας και οι δραστηριότητες του κράτους. Μπορούν ωστόσο να διαθέτουν έναν επαρκή αριθμό εγχώριων επιχειρήσεων, που να συμβάλλουν στην επάρκεια της εσωτερικής αγοράς, αλλά και σε μια ανταγωνιστική τεχνολογική ανάπτυξη.¹⁶⁹ Η παγκοσμιοποιημένη οικονομία εξαναγκάζει τα μικρά κράτη να αναπτύξουν εσωτερικές δομές που να ανταποκρίνονται με επιτυχία στις προκλήσεις του διεθνούς οικονομικού περιβάλλοντος. Η υιοθέτηση πρακτικών κορπορατισμού και κοινωνικής συναίνεσης από μικρά κράτη της Δυτικής Ευρώπης τα βοήθησε να αντιμετωπίσουν με επιτυχία την οικονομική τους τρωτότητα και το διεθνή ανταγωνισμό.¹⁷⁰

Η ρεαλιστική σχολή εξετάζει τα μικρά κράτη, έχοντας ως επίκεντρο την στρατιωτική, και όχι την οικονομική ασφάλεια. Βασιζόμενοι στη γνωστό απόσπασμα του Θουκυδίδη, που προβλέπει ότι «ο ισχυρός πράττει αυτό που μπορεί και ο αδύναμος δέχεται αυτά που πρέπει», πολλοί μελετητές της ρεαλιστικής σχολής (όταν τυχόν ασχολούνται με τα μικρά κράτη) προβλέπουν ότι τα τελευταία είναι είδος υπό εξαφάνιση, καθώς οι κανόνες του κοινωνικού δαρβινισμού δεν θα τους επέτρεπαν να επιβιώσουν. Παρ' όλα αυτά, μάλλον το αντίθετο ισχύει. Τα μικρά κράτη πληθαίνουν αντί να εξαφανίζονται. Ο Niels Amstrup ονομάζει αυτή την κατάσταση «το παράδοξο των μικρών κρατών». Αν κάποιος θεωρεί την ισχύ ως τον κυριότερο συντελεστή που εξηγεί τη συμπεριφορά των κρατών, θα δυσκολευτεί μάλλον να εξηγήσει όχι μόνο την συνέχεια της ύπαρξης, αλλά και τον πολλαπλασιασμό των μικρών κρατών. Το δεύτερο παράδοξο σχετικά με τα μικρά κράτη είναι ότι, αντίθετα από τις «αντικειμενικές» προβλέψεις, κάποια μικρά και στρατιωτικά αδύναμα κράτη έχουν αποδείξει ότι μπορούν να αντισταθούν στις πιέσεις και να αψηφούν πολύ ισχυρότερα από αυτά κράτη, ακόμη και να ζημιώνουν την φήμη και τα συμφέροντα αυτών των τελευταίων. Ο Arnold Wolfers ονομάζει αυτήν την κατάσταση «το παράδοξο της ισχύος του ασθενέστερου» και ο Raymond Aron «το παράδοξο της αμυντικής ισχύος». Τα μικρά κράτη έχουν καταφέρει να υλοποιήσουν στόχους που είναι πολύ ευρύτεροι από αυτούς που θα επέτρεπαν οι διαθέσιμοι συντελεστές ισχύος τους. Ο Keohane έχει αποδείξει ότι μικροί σύμμαχοι μπορούν να έχουν μεγάλη επίδραση πάνω στους ισχυρότερους συμμάχους (π.χ. σχέση ΗΠΑ – Ισραήλ). Αυτή η κατάσταση θα μπορούσε να ονομαστεί «το παράδοξο της επιρροής».¹⁷¹

¹⁶⁹ Robinson, E.A.G., ed.: *Economic Consequences of the Size of Nations (Proceedings of a Conference Held by the International Economic Association)*, New York: St. Martin's Press, 1960. Αναφέρεται στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, p. 314-315

¹⁷⁰ Iver. B. Neumann & Sieglinde Gstöhl, "Introduction: Lilliputians in Gullivers's World?", στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, p. 26

¹⁷¹ Niels Amstrup: «The perennial problem of small states: A survey of research efforts», *Cooperation and Conflict*, 11 (1976). p. 169. Arnold Wolfers: *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1962, p.111. Raymond Aron: *Peace and War: A theory of international relations*, New York: Doubleday, 1966, p.83. Robert O. Keohane: «The big influence of small allies», *Foreign Policy*, 2 (spring 1971),

Κάποιοι μελετητές, χωρίς να αμφισβητούν τα βασικά συμπεράσματα της ρεαλιστικής σχολής, υποστηρίζουν ότι, σε αντίθεση με τις μεγάλες δυνάμεις, για τις οποίες η στρατιωτική ασφάλεια είναι το πρώτο μέλημα, τα αδύναμα κράτη αναζητούν πρωτίστως να εξασφαλίσουν την οικονομική τους ασφάλεια, καθώς από την οικονομική υπανάπτυξη απειλείται περισσότερο η επιβίωσή τους. Υπό αυτό το πρίσμα, τα μικρά/αδύναμα κράτη έχουν διαφορετικού είδους κίνητρα από τις μεγάλες δυνάμεις, συμπεριφέρονται διαφορετικά και έχουν άλλες προσδοκίες. Επειδή το πρώτιστο μέλημα των αδύναμων κρατών είναι η οικονομική ανάπτυξη, αυτά επαφίενται για την στρατιωτική τους ασφάλεια στις μεγάλες δυνάμεις, τους διαμορφωτές του διεθνούς συστήματος. Το διεθνές σύστημα επηρεάζεται από τις μεγάλες δυνάμεις όχι μόνο μέσω των πολέμων, αλλά και μέσω των οικονομικών σχέσεων, του εμπορίου, της αναπτυξιακής βοήθειας, διαμέσου των οποίων χρησιμοποιούν τα μικρά κράτη για τη διαιώνιση της κυριαρχίας τους και της συγκεκριμένης δομής του συστήματος. Το αδύναμο κράτος έχει υψηλό βαθμό τρωτότητας εντός αυτού του διεθνούς συστήματος. Εντούτοις, το παράδοξο είναι ότι αυτή η τρωτότητα του προσφέρει μεγαλύτερη αυτονομία στην εξωτερική του πολιτική. Αυτό μπορεί να συμβεί όσο το αδύναμο κράτος επιδιώκει αποκλειστικά να αντλήσει πόρους για την οικονομική του ανάπτυξη και με την προϋπόθεση ότι δεν θα πλησιάσει ιδιαίτερα κάποιον από τους πόλους του συστήματος, απειλώντας τα συμφέροντα των άλλων πόλων.¹⁷²

Για την εξήγηση της συμπεριφοράς των κρατών χρησιμοποιείται το «μοντέλο του ορθολογικού δρώντος» (Graham Allison), βάσει του οποίου τα κράτη είναι ορθολογικές μονάδες, που λειτουργούν βάσει συγκεκριμένων στόχων και επιθυμούν να μεγιστοποιήσουν τα οφέλη τους. Το μικρό περιθώριο λαθών και η συνεχής πάλη για την επιβίωση καθιστά τα ζωτικά συμφέροντα των μικρών κρατών λιγότερο διφορούμενα. Εξ άλλου, εξ αιτίας της μικρότερης κλίμακας και της λιγότερο πολυσύνθετης δομής της εσωτερικής γραφειοκρατικής δομής των μικρών/αδύναμων κρατών, υπάρχουν λιγότεροι διοικητικοί και γραφειοκρατικοί παράγοντες που επηρεάζουν τη διαδικασία διαμόρφωσης της εξωτερικής πολιτικής, ενώ οι περιορισμοί που θέτει το διεθνές σύστημα είναι λίγο ως πολύ γνωστοί.¹⁷³ Παρ'όλα αυτά, μπορεί κανείς να παρατηρήσει ότι η ορθολογική συμπεριφορά της Τσεχοσλοβακίας έναντι της ισχυρής Γερμανίας τις παραμονές του Β' Παγκόσμιου Πολέμου γέμισε λιγότερες σελίδες ιστορίας από την ανορθολογική συμπεριφορά της Ελλάδας έναντι της πολύ ισχυρότερης Ιταλίας το 1940 ή την ανορθολογική συμπεριφορά του Βιετνάμ έναντι της υπερδύναμης ΗΠΑ.

Η αδυναμία των μικρών κρατών συχνά συγχέεται με φιλειρηνική πολιτική, μη επιθετικότητα και επιθυμία διατήρησης του status quo. Ωστόσο:

«Τα μικρά κράτη ...είναι μεγάλες δυνάμεις σε σμίκρυνση. Συμπεριφέρονται σαν μεγάλες δυνάμεις κάθε φορά που αυτό είναι δυνατό ... Ανήκουν σε μια διεθνή τάξη που απαιτεί από αυτά να εξασκήσουν όλα τα αποθέματα ισχύος που διαθέτουν.Κάθε διαφορά ως προς την συμπεριφορά τους δεν προκύπτει από την ποιοτική διαφορά

p. 161-82. Αναφέρονται στο: Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 1-2

¹⁷² Hanna Samir Kasab: *Weak States in International relations theory. The cases of Armenia, St. Kitts and Nevis, Lebanon and Cambodia*, New York: Palgrave Macmillan, 2015

¹⁷³ Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 3-4

μεταξύ των μικρών κρατών και των άλλων, αλλά από τους περιορισμούς που το μικρό τους μέγεθος επιβάλλει στην ικανότητά τους να εφαρμόσουν σημαντικές αποφάσεις στην εξωτερική τους πολιτική.»¹⁷⁴

Δεν υπάρχει κάποιος λόγος που τα αδύναμα κράτη να μην μπορούν να ακολουθήσουν επιθετική πολιτική έναντι άλλων αδύναμων κρατών. Υπάρχουν αρκετά αδύναμα κράτη που δεν είναι ευχαριστημένα από το status quo και επιθυμούν να το αλλάξουν ακολουθώντας ενεργή και επιθετική πολιτική. Δεν υφίσταται άμεση συσχέτιση μεταξύ του μεγέθους, της σχετικής ισχύος και της επιθετικότητας ενός κράτους. Σε γενικές γραμμές, τα αδύναμα κράτη ακολουθούν αμυντική πολιτική έναντι των μεγάλων δυνάμεων. Περιστασιακά, ωστόσο, μικρά κράτη μπορούν να επιδείξουν επιθετική στάση σε εντονότερο βαθμό από τις μεγάλες δυνάμεις και οι τελευταίες να επιδείξουν μεγαλύτερη αυτοσυγκράτηση από κάποιους μικρούς παραξίους.¹⁷⁵

«Εάν τα μικρά κράτη είναι συνολικά λιγότερο αμαρτωλά στη διεθνή σκηνή από τις Μεγάλες Δυνάμεις αυτό δεν οφείλεται στο γεγονός ότι είναι πιο άγια, αλλά στο γεγονός ότι είναι λιγότερο ικανά να αμαρτήσουν με επιτυχία.»¹⁷⁶

“Τα μικρά κράτη μπορούν προφανώς να είναι τόσο επιθετικά και επεκτατικά όσο και οι μεγάλες δυνάμεις, ακόμη και αν δεν μπορούν να ακολουθήσουν τόσο αποτελεσματικά όσο αυτές μια παρόμοια πολιτική.”¹⁷⁷

Η πολιτική κάθε κράτους περιλαμβάνει τόσο το στοιχείο της πρωτοβουλίας, όσο και το στοιχείο της ανταπόκρισης ή αντίδρασης στην πρωτοβουλία κάποιου άλλου. Συνήθως, όσο πιο ισχυρό είναι ένα κράτος, τόσο πιο εμφανές είναι το στοιχείο της πρωτοβουλίας στην εξωτερική του πολιτική.¹⁷⁸ Ο παθητικός ή ενεργητικός χαρακτήρας της εξωτερικής πολιτικής μπορεί ωστόσο να είναι περισσότερο θέμα «εθνικού στυλ» ή «εθνικού χαρακτήρα», παρά μεγέθους και σταδίου ανάπτυξης ενός κράτους. Συχνά είναι ο ηγέτης ενός κράτους και ο χαρακτήρας ή η φιλοδοξία του που καθορίζουν το πόσο δραστήρια είναι η εξωτερική πολιτική του συγκεκριμένου κράτους. Η Γαλλία του Ντε Γκωλ και η Κούβα του Κάστρο είναι σχετικά παραδείγματα. Μία χώρα μπορεί να είναι πολύ δραστήρια σε κάποιους τομείς και λιγότερο σε άλλους. Μπορεί να είναι δραστήρια σε περιφερειακό επίπεδο και παθητική σε διεθνές ή το αντίθετο. Συχνά το πόσο δραστήρια ή παθητική είναι η πολιτική της δεν καθορίζεται από την ίδια την χώρα, αλλά επιβάλλεται από τη συμπεριφορά και την πολιτική των γειτονικών της χωρών ή από τη γεωγραφική της θέση. Θα μπορούσε για παράδειγμα να ισχυριστεί κανείς ότι

¹⁷⁴ Robert Purnell, *The Society of States: An Introduction to International Politics*, London: Weidenfeld and Nicolson, 1973, p. 98-99. Αναφέρεται στο Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 37-38

¹⁷⁵ Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 39-40

¹⁷⁶ Rappard, *Small states in the League of Nations*, p. 574. Αναφέρεται στο Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 38-39

¹⁷⁷ Herbert Tingsten, *The debate on the Foreign Policy of Sweden 1918-1939*, London, Oxford University Press, 1949, p. 303]. Αναφέρεται στο Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 38-39

¹⁷⁸ Michael Brecher, *The foreign policy system of Israel*, New Haven, Yale University Press, 1972, p. 15-16. Αναφέρεται στο Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 44-45

η Νέα Ζηλανδία έχει παθητική εξωτερική πολιτική επειδή είναι απομακρυσμένη από το επίκεντρο των διεθνών εξελίξεων και όχι επειδή είναι μικρό κράτος.¹⁷⁹

Η ισορροπία ισχύος μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων, που στηρίζεται στον μεταξύ τους ανταγωνισμό, θεωρείται επωφελής για τα μικρά κράτη που μπορούν να «πουλήσουν» τα σχετικά τους πλεονεκτήματα στις μεγάλες δυνάμεις για να ενισχύσουν όσο το δυνατόν τη θέση τους και να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους. Τα μικρά κράτη μπορούν να αυξήσουν «την τιμή τους» για την προσφορά της υποστήριξής τους σε περιόδους αστάθειας και έντονου ανταγωνισμού και να ζητήσουν μεγαλύτερα ανταλλάγματα από τις μεγάλες δυνάμεις. Για παράδειγμα, τα μικρά κράτη άρχισαν να είναι περιζήτητοι σύμμαχοι στις παραμονές του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου, όταν οι δύο αντίπαλοι συνασπισμοί που σχηματίζονταν είχαν περίπου ισότιμη ισχύ, οπότε ακόμη και η προσθήκη μιας μικρής δύναμης σε έναν από αυτούς θα είχε ως αποτέλεσμα την ανατροπή της στρατιωτικής ισορροπίας υπέρ του. Ακόμη και ένα μικρό κράτος μπορεί να διευκολύνει ή να αποτρέψει μια εισβολή ή να ελέγχει μια περιοχή υψηλής στρατηγικής σημασίας. Το ελάχιστο που θα μπορεί να προσφέρει θα είναι να στερήσει τη συμμαχία της αντίπαλης μεγάλης δύναμης από μια επιπλέον πηγή πόρων, πράγμα που από μόνο του δεν είναι αμελητέο. Ένα μικρό κράτος συχνά μπορεί να επιβιώσει επειδή κανείς δεν εποφθαλμιά το έδαφός του, ή επειδή η διατήρησή του ως «κράτος – μαξιλαράκι» (buffer state) ή ως βαρίδι στην ισορροπία ισχύος είναι χρήσιμη σε κάποιο ισχυρότερο κράτος. Το σύστημα ισορροπίας ισχύος ωστόσο δεν λειτουργεί πάντα υπέρ των μικρών κρατών. Περιστασιακά, κάποια αδύναμα κράτη είναι τα εύκολα θύματα της ισορροπίας αυτής, όταν δύο ή περισσότερες μεγάλες δυνάμεις αποφασίσουν να διαμοιραστούν μεταξύ τους ένα αδύναμο κράτος, αν η ύπαρξή του ως ανεξάρτητη οντότητα τους είναι άχρηστη.¹⁸⁰ Καθώς οι συμφωνίες μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων βαραίνουν περισσότερο από τις συμφωνίες μεταξύ μεγάλων και μικρών κρατών, είναι πολύ πιθανόν οι πρώτες να γίνονται εις βάρος ενός ή περισσότερων μικρών κρατών. Η επιβίωση των μικρών κρατών μπορεί επίσης να οφείλεται στην «ισορροπία αδυναμίας» των μεγάλων δυνάμεων αντί για την ισορροπία ισχύος. Η ανεξαρτητοποίηση των Βαλτικών Κρατών στο τέλος του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου οφείλεται στη σχετική αδυναμία την εποχή εκείνη των δύο παραδοσιακών μεγάλων βαλτικών δυνάμεων: της Ρωσίας και της Γερμανίας, που ήταν προσωρινά ηττημένες και εσωτερικά αποδυναμωμένες. Στη Γερμανία της εποχής τα Βαλτικά Κράτη αναφέρονταν χαρακτηριστικά ως «εποχικά κράτη» (Saisonstaaten)¹⁸¹.

Στο διπολικό σύστημα του Ψυχρού Πολέμου μάλιστα, κατά τον οποίο οι υπερδυνάμεις είχαν φτάσει στην «ισορροπία τρόμου» των πυρηνικών οπλοστασίων τους, και ως εκ τούτου ήταν ιδιαίτερα προσεκτικές να μην προκαλέσουν η μία την άλλη τόσο, ώστε να οδηγηθούν σε κλιμάκωση και βέβαιη αλληλοκαταστροφή, τα μικρότερα κράτη αισθάνονταν ισχυρότερα έναντι απειλών που προέρχονταν εκ μέρους της μίας υπερδύναμης, καθώς ήταν σχεδόν βέβαια ότι η άλλη υπερδύναμη θα παρέμβει υπέρ τους. Ο Hoffmann περιέγραψε – με λίγη υπερβολή - αυτή την κατάσταση ως μια αντιστροφή σχεδόν των ρόλων μεταξύ μεγάλων και

¹⁷⁹ Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 44-45

¹⁸⁰ Στο ίδιο, σελ. 175-176, 180-182, 187

¹⁸¹ Christopher Thorne, *The Approach of War 1938-1939*, London, Macmillan 1967, p. 2. Αναφέρεται στο Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 177-180

μικρών, “οι ισχυροί κάνουν αυτό που πρέπει (και λίγα μόνο μπορούν να κάνουν παραπάνω), ενώ οι αδύναμοι κάνουν λίγα παραπάνω από αυτά που μπορούν”¹⁸². Με αυτόν τον τρόπο, τα μικρά κράτη μεταφέρουν τα βάρη (“pass the buck”) εξασφάλισης της ασφάλειάς τους σε μια μεγάλη δύναμη. Σε αντάλλαγμα για την επιβίωσή τους, τα περισσότερα μικρά κράτη είναι υποχρεωμένα να παραχωρήσουν μέρος της αυτονομίας τους. Ωστόσο, αν ένα αδύναμο κράτος δεν είναι χρήσιμο σε μια μεγάλη δύναμη εξαιτίας έλλειψης ικανοτήτων ή λόγω της συστημικής αδυναμίας του, μπορεί και να αποφύγει την εμπλοκή στις διενέξεις των μεγάλων δυνάμεων.¹⁸³

Το μικρό μέγεθος ενός κράτους δεν θεωρείται πάντα πρόβλημα ή μειονέκτημα. Η ανάδυση πολλών μικρών κρατών θα μπορούσε, αντιθέτως, να είναι σημάδι επιβολής «θετικών αξιών» στο διεθνές σύστημα, κυρίως της επιθυμίας ταύτισης του πληθυσμού τους με μια συγκεκριμένη εθνική ταυτότητα. Η απάντηση λοιπόν στο κλασικό ερώτημα της βιωσιμότητας ή μη των μικρών κρατών θα μπορούσε να είναι:

«Κάθε εθνότητα που μπορεί να διατηρήσει την ξεχωριστή της ύπαρξη είναι *ipso facto* βιώσιμη. Τα μικρά κράτη υπάρχουν, άρα είναι ικανά να υπάρξουν.»¹⁸⁴

Η ενασχόληση των μελετητών με τα μικρά κράτη, η ποικιλία των συμπερασμάτων στα οποία καταλήγουν και η διαφοροποίηση όσον αφορά μεγάλα και μικρά κράτη αποδεικνύουν ότι υπάρχουν πολύ σαφείς θεωρητικοί και μεθοδολογικοί λόγοι για τους οποίους η μελέτη λίγων μόνο κρατών – των μεγάλων - του διεθνούς συστήματος δεν είναι αρκετή.¹⁸⁵ Σε έναν αυξανόμενο αλληλοεξαρτώμενο κόσμο, όλοι οι δρώντες, ακόμη και οι μικρότεροι, έχουν κάποιον ρόλο να παίξουν. Το μικρό μέγεθος δεν είναι πλέον περιορισμός, αλλά προσόν, που συμβάλλει στην ποικιλομορφία των υπό εξέταση φαινομένων, σχέσεων και συμπεριφορών.¹⁸⁶ Δεν είναι τυχαίο άλλωστε που η προσοχή της διεθνούς κοινότητας στρέφεται με την ίδια ένταση σε κρίσεις που παλιότερα θα ήταν καθαρά «εθνικές», επηρεάζοντας μόνο ένα κράτος, είτε αυτές συμβαίνουν σε μεγάλα, είτε σε μικρά κράτη. Η παρακολούθηση από τη διεθνή κοινότητα σε καθημερινή βάση της πρόσφατης κρίσης στην Ελλάδα και η λεπτομερή ενασχόληση με όλα τα ζητήματα εσωτερικής πολιτικής στη χώρα μας από τα διεθνή ΜΜΕ είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα.

3. Παράγοντες που καθορίζουν ανεξαρτησία-εξάρτηση

Παρά το γεγονός ότι έχει ξοδευτεί αρκετή μελάνη (κυρίως στις πρώην αποικιακές δυνάμεις) προκειμένου να αποδειχθεί ότι τα μικρά κράτη είναι μη βιώσιμα, αυτά

¹⁸² Hoffmann, *Gulliver's Troubles*, p. 39. Αναφέρεται στο Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 196

¹⁸³ Hanna Samir Kasab: *Weak States in International relations theory. The cases of Armenia, St. Kitts and Nevis, Lebanon and Cambodia*, New York: Palgrave Macmillan, 2015, σελ. 10-15

¹⁸⁴ Colin Clarke & Tony Paine: Εισαγωγή στο Colin Clarke & Tony Paine (editors) *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. IX – X, XIII

¹⁸⁵ Iver. B. Neumann & Sieglinde Gstöhl: “Introduction: Lilliputians in Gullivers’s World?”, στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 28

¹⁸⁶ Paul Sutton: “Political Aspects” στο Colin Clarke & Tony Paine (editors) *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 24

εξακολουθούν να υπάρχουν, άρα βρίσκουν τρόπο να επιβιώσουν. Έχουν ωστόσο περιθώριο για αυτόνομη και ανεξάρτητη πορεία, την οποία να επιλέγουν τα ίδια, ή είναι απλά πιόνια στα χέρια των μεγάλων δυνάμεων, που τα χρησιμοποιούν με αποκλειστικό σκοπό την εξυπηρέτηση των δικών τους συμφερόντων;

Η κυριαρχία, με την παραδοσιακή έννοια που της δίνει ο Weber, εννοείται ως η εξάσκηση ελέγχου πάνω στην γεωγραφική έκταση του κράτους και στον πληθυσμό του, στην ανάπτυξή του, στα οικονομικά του κλπ. Η αυτονομία ορίζει την ικανότητα μιας μονάδας να δρα ανεξάρτητα εντός του διεθνούς συστήματος. Όταν ένα κράτος είναι τρωτό ως προς τις δύο αυτές έννοιες, σημαίνει ότι δεν έχει, σε μεγάλο βαθμό, αυτονομία δράσης στη διεθνή σκηνή και δυνατότητα αποτελεσματικής εξάσκησης της κυριαρχίας του, ότι είναι αβοήθητο και έρμαιο σε οικονομικά, περιβαλλοντικά, πολιτικά ή κοινωνικά σοκ, τα οποία δεν μπορεί να ελέγξει, στα οποία δεν μπορεί να αντισταθεί και από τα οποία του είναι σχεδόν αδύνατο να συνέλθει.¹⁸⁷

Η επιβίωση ενός κράτους ως ξεχωριστής οντότητας καθορίζεται από την ικανότητα του κράτους να φροντίζει το ίδιο για τον εαυτό του (αρχή της αυτοβοήθειας). Καθώς το διεθνές σύστημα είναι άναρχο και δεν υπάρχει ανώτατη αρχή που να επιβάλλει τους κανόνες συμπεριφοράς και δράσης, τα κράτη είναι οι μονάδες που οφείλουν να φροντίσουν για την δική τους επιβίωση και ασφάλεια. Αυτό εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις ικανότητές τους (capabilities). Οι μονάδες του διεθνούς συστήματος ωστόσο αλληλοεξαρτώνται και το ίδιο το διεθνές σύστημα περιορίζει τη δράση τους. Όσο πιο αδύναμο και τρωτό είναι ένα κράτος, τόσο πιο εξαρτημένη είναι η δράση και η συμπεριφορά του από αποφάσεις ισχυρότερων δρώντων. Ακόμη και τα κράτη με υψηλό βαθμό ανεξαρτησίας και κυριαρχίας δεν μπορούν «να κάνουν ότι θέλουν», καθώς πρέπει να λαμβάνουν υπόψη την απόκριση και την αντίδραση άλλων κρατών στις δικές τους δράσεις και πολιτικές.¹⁸⁸

Το πρότυπο του σύγχρονου κράτους είναι το έθνος-κράτος, όπου το κάθε κυρίαρχο κράτος έχει μια δική του ξεχωριστή εθνική ταυτότητα. Οι ευρωπαϊκές πολιτικές οντότητες εξελίχθηκαν δια πυρός και σιδήρου, κατά το 17ο και 18ο αιώνα, από αποκεντρωμένα φεουδαρχικά συστήματα σε ενιαία κράτη με συγκεντρωτική εξουσία και γραφειοκρατική οργάνωση, ικανά να φορολογήσουν τον πληθυσμό τους και να χρηματοδοτήσουν επαγγελματικούς στρατούς, που θα ανταποκρίνονταν καλύτερα στις συνεχείς πολεμικές αναμετρήσεις. Η διαδικασία αυτή ξεκίνησε στη Γαλλία υπό τον Καρδινάλιο Richelieu, τον σημαντικότερο δημιουργό του νεότερου ευρωπαϊκού κράτους και συνεχίστηκε κατά τη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης. Όσες πολιτικές οντότητες δεν κατόρθωσαν να δημιουργήσουν ενιαίο κρατικό μηχανισμό, στάθηκαν ανίκανες να υπερασπιστούν την κυριαρχία τους σε πολέμους και σταδιακά εξαφανίστηκαν (από 500 πολιτικές οντότητες στην Ευρώπη το 1500, έμειναν 25 το 1900).¹⁸⁹

¹⁸⁷ Hanna Samir Kasab: *Weak States in International relations theory. The cases of Armenia, St. Kitts and Nevis, Lebanon and Cambodia*, New York: Palgrave Macmillan, 2015, σελ. 12

¹⁸⁸ Στο ίδιο, σελ. 30-32

¹⁸⁹ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου: *Ο αγώνας για την ελληνική ανεξαρτησία. Πολιτική και στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1832*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1996, σελ. 108-109

Το ελληνικό ανεξάρτητο κράτος δημιουργήθηκε κι αυτό δια πυρός και σιδήρου. Η ελληνική επανάσταση ενάντια στην συντριπτική στρατιωτική υπεροχή της οθωμανικής πλευράς, σε συνδυασμό με τις προσπάθειες για τη διεθνή νομιμοποίηση του αγώνα της ανεξαρτησίας, πέτυχαν το στρατηγικό αποτέλεσμα της εδραίωσης της αντίληψης στην Ευρώπη, ότι οι Έλληνες άξιζαν να εξασφαλίσουν κάποια μορφή ανεξαρτησίας. Η αίσια έκβαση της Ελληνικής Επανάστασης εξασφαλίστηκε μεν στο πεδίο της ευρωπαϊκής διπλωματίας, ωστόσο, χωρίς τις μακροχρόνιες προσπάθειες των πολεμιστών της Επανάστασης, δεν θα είχε επιτευχθεί τελικά η μεταστροφή της ευρωπαϊκής διπλωματίας από μια αρχικά εχθρική στάση προς την ευρωπαϊκή επέμβαση υπέρ της Ελλάδας το 1827-1832.¹⁹⁰

Καθώς τα έθνη αγωνίζονται να επιβιώσουν ως ανεξάρτητες οντότητες στο διεθνές σύστημα, συνήθως αναγκάζονται να ακολουθήσουν μια πολιτική που αποτελεί μίγμα της επιδίωξης για ανεξαρτησία και της επιδίωξης για ασφάλεια. Συχνά η μία λειτουργεί εις βάρος της άλλης. Για να βελτιώσει την ασφάλειά του, ένα μικρό κράτος θα αναγκαστεί να βασιστεί συνήθως σε μια μεγάλη δύναμη, με αντάλλαγμα απώλεια μέρους της ανεξαρτησίας του. Κατά τις συναλλαγές αυτού του είδους, τα μικρά κράτη προσπαθούν να εξασφαλίσουν την ασφάλειά τους παραχωρώντας όσο το δυνατόν λιγότερη από την ανεξαρτησία τους (παραδείγματα επιτυχούς εφαρμογής τέτοιων στρατηγικών είναι το Ισραήλ, που μπόρεσε να εκμεταλλευτεί τις αδυναμίες του εσωτερικού πολιτικού συστήματος μιας υπερδύναμης, των ΗΠΑ, για την προαγωγή των δικών του συμφερόντων και η Σουηδία που ακολούθησε πολιτική ουδετερότητας, εκμεταλλευόμενη την ισορροπία ισχύος και τον ανταγωνισμό των μεγάλων δυνάμεων για να εξασφαλίσει την προστασία της, χωρίς να υποστεί τις δεσμεύσεις που συνεπάγεται η συμμετοχή σε μια συμμαχία). Αντίθετα, η Ελλάδα «κατάφερε» να είναι πλήρως εξαρτημένη από τη μία υπερδύναμη κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, χωρίς να καταφέρει να εξασφαλίσει ούτε καν την ελάχιστη εγγύηση ασφάλειας εκ μέρους της απέναντι στην κύρια απειλή (Τουρκία). Η Ελλάδα είχε στάτους σχεδόν αποικίας των ΗΠΑ (π.χ. διατάξεις στρατιωτικής συμφωνίας του 1953), χωρίς να λαμβάνει την απαραίτητη προστασία.¹⁹¹ Αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στον περιφερειακό ρόλο της Ελλάδας και της Τουρκίας, σε σχέση με τα συμφέροντα των ΗΠΑ και της Δύσης γενικότερα. Η Ελλάδα θεωρείται ότι μπορεί να παίξει έναν περιορισμένο ρόλο στην περιοχή του Αιγαίου, της Βαλκανικής και της Ε.Ε. Αντίθετα, η Τουρκία αξιολογείται με υψηλό βαθμό ως απαραίτητη, ως γέφυρα Ανατολής-Δύσης, ως εν δυνάμει περιφερειακός ηγεμόνας. Αυτό οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι η ίδια η Τουρκία, με τη στάση της, διεκδικεί έναν τέτοιο ρόλο και επομένως δεν δέχεται περιορισμούς.¹⁹²

Η Annette Baker Fox αναδεικνύει τις προϋποθέσεις κάτω από τις οποίες τα μικρά κράτη μπορούν να ακολουθήσουν ανεξάρτητη σχετικά πορεία, παρά τις πιέσεις που δέχονται από τις μεγάλες δυνάμεις:

¹⁹⁰ Στο ίδιο, σελ. 236, 289-290

¹⁹¹ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 178=179, 477-478

¹⁹² Νίκος Κοτζιάς: *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας στον 21ο αιώνα. Για μια νέα, ενεργητική, δημοκρατική, πατριωτική στρατηγική στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Δεύτερη Έκδοση, Εκδόσεις Καστανιώτη, 2010, σελ. 273

-Όσο πιο πολύπλοκη είναι η ισορροπία ισχύος, δηλ. όσες πιο πολλές είναι οι ανταγωνίστριες μεγάλες δυνάμεις που θέλουν να προσεταιριστούν το μικρό κράτος.

-Όταν το κύριο στρατηγικό ενδιαφέρον των μεγάλων δυνάμεων βρίσκεται εκτός της περιφέρειας του μικρού κράτους.

-Όταν η οικονομία του μικρού κράτους είναι σχετικά αυτόαρκτης.

-Όταν η μεγάλη δύναμη δεν είναι διατεθειμένη να χρησιμοποιήσει βία έναντι του μικρού κράτους.

-Όταν υφίστανται ομάδες συμφερόντων στην εσωτερική πολιτική σκηνή της μεγάλης δύναμης που μοιράζονται την (εθνική) ταυτότητα του μικρού κράτους και όσο πιο μεγάλη επιρροή διαθέτουν αυτές.

-Όσο πιο μακροχρόνια είναι η ύπαρξη του μικρού κράτους ως ανεξάρτητη οντότητα στη διεθνή σκηνή.¹⁹³

Σύμφωνα με την μελέτη της, όλα τα μικρά κράτη που καταφέρνουν να διατηρήσουν την ανεξαρτησία τους έχουν κάποια κοινά χαρακτηριστικά:

-Έχουν την ικανότητα και τη θέληση να χρησιμοποιήσουν βία για να αντισταθούν στον καταναγκασμό, και αυτό είναι δεδομένο και γνωστό στη διεθνή κοινότητα και στις μεγάλες δυνάμεις.

-Διαθέτουν ενωμένη και συμπαγή κυβέρνηση, οι πολιτικές δυνάμεις στο εσωτερικό τους συμφωνούν στην τήρηση της συνταγματικής νομιμότητας και τα ανατρεπτικά στοιχεία είναι απομονωμένα.

-Διατηρούν φιλικές σχέσεις με τα μικρά γειτονικά τους κράτη.

-Οι κυβερνήσεις τους έχουν την ικανότητα να παραμείνουν εστιασμένες στον κύριο στόχο, ακόμη και αν αυτό χρειαστεί να γίνει εις βάρος άλλων, λιγότερο σημαντικών, στόχων.

-Φροντίζουν να συλλέξουν και να χειριστούν πολιτικές και στρατιωτικές πληροφορίες σχετικές με τις μεγάλες δυνάμεις, που τους παρέχουν τη δυνατότητα ορθού υπολογισμού των σχεδιασμών τους.

-Έχουν στην διάθεσή τους έμπειρους και ικανούς διαπραγματευτές, που αποκρύπτουν με επιδεξιότητα και ευελιξία από τις απαιτητικές μεγάλες δυνάμεις όποιες προθέσεις του μικρού κράτους δεν είναι συμφέρουσες γι'αυτές.

-Έχουν την ικανότητα να «παζαρεύουν» απαιτήσεις της μιας μεγάλης δύναμης με τις απαιτήσεις της άλλης, ενώ ταυτόχρονα να εξασφαλίζουν παραχωρήσεις και από τις δύο πλευρές.

-Διαθέτουν και χειρίζονται με επιτυχία την τέχνη της αναβολής λήψης ουσιαστικών αποφάσεων, με διάφορα τεχνάσματα, π.χ.: υπόσχονται να κάνουν κάποιες παραχωρήσεις, αυξάνοντας στην συνέχεια την «τιμή» της συγκεκριμένης παραχώρησης σε εξωφρενικά

¹⁹³ Annette Baker Fox: «The Power of Small States, Diplomacy in World War II» στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 49-50

επίπεδα, παραπλανούν την πλευρά που έχει μια συγκεκριμένη απαίτηση, παρουσιάζοντάς της φθηνότερες εναλλακτικές, προσπαθούν να καλλιεργήσουν στην πειστική μεγάλη δύναμη φόβους για αντίποινα από τις άλλες μεγάλες δυνάμεις, κάνουν παραχωρήσεις σε ασήμαντα ζητήματα ώστε να αποφευχθούν οι παραχωρήσεις σε ζωτικά θέματα, εκμεταλλεύονται προς όφελός τους τις διενέξεις στο εσωτερικό της μεγάλης δύναμης, δίνουν άτυπες ή «μυστικές» υποσχέσεις, ώστε να αποφευχθούν οι δημόσιες δηλώσεις προθέσεων και θέσεων, επιμένουν να λάβουν άμεσα και απτά ανταλλάγματα για κάθε υπόσχεση που δίνουν, αποφεύγουν να λάβουν συγκεκριμένες αποφάσεις μέχρι να έχει περάσει η κρίσιμη χρονική περίοδος.¹⁹⁴

Ο Vital ισχυρίζεται ότι τα μικρά κράτη που προσπαθούν να έχουν αυτόνομη ύπαρξη στο διεθνές σύστημα πληρώνουν υψηλό τίμημα για την ανεξαρτησία τους. Διατείνεται ότι τα μικρά κράτη έχουν ουσιαστικά τρεις επιλογές πολιτικής: μια παθητική στρατηγική άρνησης υπεράσπισης των συμφερόντων τους, μια ενεργή στρατηγική με σκοπό την αναδιαμόρφωση του εξωτερικού περιβάλλοντος προς το συμφέρον τους και μια αμυντική στρατηγική με σκοπό τη διατήρηση του status quo (π.χ. παραδοσιακή διπλωματία, αποτροπή).¹⁹⁵

Το μικρό κράτος που αποφασίζει να ακολουθήσει αυτόνομη δράση δεν χρησιμοποιεί τις στρατιωτικές του δυνάμεις σύμφωνα με τις επιθυμίες των μεγάλων συμμάχων, αλλά διατηρεί τον εθνικό έλεγχο επί αυτών, ενώ χρησιμοποιεί τη διπλωματική του ευελιξία για να λάβει πρωτοβουλίες που να εξυπηρετούν τα συμφέροντά του, χωρίς να φοβάται ότι οι εχθροί των συμμάχων του θα γίνουν και δικοί του εχθροί. Τα μικρά κράτη που μπορούν με επιτυχία να ακολουθούν αυτή την πολιτική είναι αυτά των οποίων η επιβίωση και η ανεξαρτησία είναι σημαντικές για μια μεγάλη δύναμη. Τότε αυτό μάλλον θα τύχει προστασίας, ακόμη και αν δεν έχει συνάψει επίσημη συμμαχία με τη συγκεκριμένη μεγάλη δύναμη. Η Σουηδία για παράδειγμα έχει καταφέρει να εκμεταλλευτεί τη θέση της ώστε να απολαμβάνει προστασίας, χωρίς να αναγκάζεται να πληρώσει το τίμημα της συμμετοχής σε μια συμμαχία. Ακολουθώντας παρόμοια στρατηγική, έχει καταφέρει το εκπληκτικό επίτευγμα να μην έχει εμπλακεί άμεσα σε πόλεμο από το 1814. Αυτό συνέβαλε βέβαια σημαντικά στην αύξηση του βιοτικού επιπέδου και της ευημερίας της. Και στους δύο μεγάλους πολέμους του 20^{ου} αιώνα, η Σουηδία δέχτηκε πιέσεις να λάβει μέρος στον πόλεμο, κατάφερε ωστόσο να το αποφύγει, ερμηνεύοντας καιροσκοπικά την ουδετερότητά της ως πρόσδεση στο άρμα της ισχυρότερης κάθε φορά πλευράς.¹⁹⁶

Οι μεγάλες δυνάμεις υποστηρίζουν τα μικρά κράτη σε θέματα ασφάλειας, όταν αυτό είναι συμβατό με την εξυπηρέτηση των δικών τους γεωστρατηγικών συμφερόντων. Τόσο π.χ. στο Λίβανο το 1959 όσο και στην Καμπότζη το 1969 οι ΗΠΑ επενέβησαν για να εξασφαλίσουν την ασφάλεια τους. Η επέμβαση ήταν προς το συμφέρον των Ηνωμένων Πολιτειών και την υπεράσπιση της θέσης τους στην διπολική ισορροπία ισχύος του Ψυχρού Πολέμου. Στις ίδιες

¹⁹⁴ Annette Baker Fox: «The Power of Small States, Diplomacy in World War II» στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 50-51

¹⁹⁵ Αναφέρεται στο Iver. B. Neumann & Sieglinde Gstöhl: «Introduction: Lilliputians in Gullivers's World?», στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 24

¹⁹⁶ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 30, 259-261

τις προαναφερθείσες χώρες, η εξασφάλιση της «ασφάλειάς» τους οδήγησε σε εμφύλιο πόλεμο και αλληλοκαταστροφή.¹⁹⁷

Τα αδύναμα κράτη εξ άλλου δεν έχουν συνήθως τη δυνατότητα να παράγουν εξελιγμένα οπλικά συστήματα, οπότε σε αυτόν τον τομέα εξαρτώνται από τις μεγαλύτερες δυνάμεις.¹⁹⁸ Η αγορά λοιπόν εξεζητημένων οπλικών συστημάτων μπορεί να εξασφαλίζει την άμυνά του, δεν εξασφαλίζει ωστόσο την ανεξαρτησία του, καθώς θα είναι εξαρτημένο από τον προμηθευτή του αμυντικού υλικού.¹⁹⁹

Αν και τα μικρά κράτη δεν έχουν την ικανότητα να αντισταθούν επί μακρόν στις πιέσεις πολύ ισχυρότερων κρατών, μπορούν να εκμεταλλευτούν κατάλληλες συγκυρίες στην πολιτική των μεγάλων, ώστε να επηρεάσουν τους υπολογισμούς των τελευταίων και να εκμεταλλευτούν τη δομή του συστήματος προς το συμφέρον τους.

Δεν αρκεί η ικανότητα του κράτους να εξασφαλίζει με δικά του μέσα την ασφάλειά του για να ακολουθήσει ανεξάρτητη πολιτική, θα πρέπει και το όραμα που έχουν οι ηγέτες του για τον ρόλο του στο διεθνές σύστημα να είναι αντίστοιχο.²⁰⁰ Όταν το μικρό κράτος είναι αδέσμευτο και απροστάτευτο από μια μεγάλη δύναμη και βασίζεται μόνο στη δική του στρατιωτική ισχύ για την άμυνά του, τότε είναι εμφανείς τόσο οι δυνατότητες, όσο και οι περιορισμοί που συνδέονται με τους συγκεκριμένους πόρους που έχει στη διάθεσή του. Το αδέσμευτο κράτος αναγκάζεται να πάρει τις αποφάσεις του βασισμένο αποκλειστικά στους δικούς του υπολογισμούς και στους δικούς του πόρους, χωρίς να αναμένει έξωθεν βοήθεια. Ένα κράτος λοιπόν μπορεί να είναι «αδέσμευτο» αν έχει πράγματι τη δυνατότητα να ακολουθεί την εξωτερική πολιτική που έχει σχεδιάσει, μόνο με τα δικά του πολιτικά και υλικά μέσα. Σε αντίθετη περίπτωση δεν θα μπορεί να χαρακτηριστεί ως ανεξάρτητο.²⁰¹

Ακόμη και κράτη που συμμετέχουν σε μια συμμαχία με μια μεγάλη δύναμη ή είναι «πελάτες» ενός μεγάλου «πάτρωνα» έχουν τη δυνατότητα να επιδείξουν κάποιον βαθμό αυτονομίας, εφόσον αντιμετωπίζονται από τους συμμάχους ή πάτρωνές τους ως κυρίαρχα και –σχετικά – ισότιμα κράτη, που έχουν έναν σχετικό βαθμό ελευθερίας στη διεθνή τους δράση. Ένας ουσιαστικός τρόπος μέτρησης της πολιτικής ανεξαρτησίας αυτών των κρατών είναι κατά πόσο έχουν την δυνατότητα να επανεκτιμήσουν τους όρους παλιότερων δεσμεύσεων και να αποφασίσουν να αλλάξουν πορεία αν οι όροι αυτοί δεν τους συμφέρουν πια. Ακόμη πιο σημαντικό είναι το να έχουν την ικανότητα όχι μόνο να λάβουν, αλλά και να εφαρμόσουν μια τέτοια απόφαση αλλαγής πορείας, κυρίως στην περίπτωση που αυτό δημιουργεί αντιδράσεις από τους μεγαλύτερους συμμάχους. Η ανεξαρτησία, αλλά και η βιωσιμότητα ενός κράτους

¹⁹⁷ Hanna Samir Kasab: *Weak States in International relations theory. The cases of Armenia, St. Kitts and Nevis, Lebanon and Cambodia*, New York: Palgrave Macmillan, 2015, σελ. 195

¹⁹⁸ Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 81

¹⁹⁹ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 54

²⁰⁰ Robert O. Keohane, «Lilliputians' dilemmas, Small States in International Politics», στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 59-62

²⁰¹ David Vital: «The Inequality of States, A Study of the Small Power in International Relations», στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 79-80

μετράται λοιπόν ουσιαστικά από την ικανότητά του να αντισταθεί σε αντιδράσεις ισχυρότερων και να ακολουθήσει στόχους συμβατούς με το δικό του εθνικό συμφέρον.²⁰²

Κάποιοι μελετητές υποστηρίζουν ότι η ανάδειξη της εθνικής ταυτότητας και της ανεξαρτησίας έχουν μικρότερη σημασία, όταν το μικρό κράτος μπορεί να κερδίσει σε ευημερία μέσω διεθνών καθεστώτων και υπερεθνικών οργανισμών. Καθώς θα πετυχαίνουν όλο και περισσότερα, δυσανάλογα του μεγέθους τους, εντός ενός τέτοιου υπερεθνικού οργανισμού (π.χ. Ευρωπαϊκή Ένωση), η προσήλωσή τους στην χάραξη ανεξάρτητης εξωτερικής πολιτικής θα μειώνεται. Τα μικρά κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης για παράδειγμα τάσσονται σχεδόν ομόφωνα υπέρ της επιτάχυνσης της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και της λήψης αποφάσεων σε υπερεθνικό επίπεδο, ακόμη και αν αυτό σημαίνει ότι απεμπολούν την κυριαρχία τους σε σημαντικούς τομείς άσκησης πολιτικής, καθώς αυτό έχει αποδειχτεί ωφέλιμο για τα ίδια και το βιοτικό επίπεδο των λαών τους.²⁰³

Ο βαθμός αντίστασης που μπορούν να προβάλλουν τα μικρά κράτη σε πιέσεις και καταναγκασμούς δεν μπορεί να θεωρείται δεδομένος και εξαρτάται κάθε φορά από συγκεκριμένες καταστάσεις και παράγοντες. Εξ άλλου, το μικρό κράτος που δέχεται αφόρητες πιέσεις για να αλλάξει μια συγκεκριμένη πολιτική και γνωρίζει ότι δεν έχει την ικανότητα να αντισταθεί σε αυτές, θα χρειαστεί ίσως να επανεξετάσει ποιο είναι το εθνικό του συμφέρον. Η προβολή περαιτέρω αντίστασης θα συνεπαγόταν ίσως υπερβολικά βαριές θυσίες και κόπους για τους υπηκόους του. Παρά το γεγονός ότι οι πολίτες ενός μικρού κράτους διαθέτουν την αποφασιστικότητα να υπερασπιστούν την ανεξαρτησία τους παρά τις θυσίες που αυτό συνεπάγεται, υπάρχει πάντα ένα σημείο πέραν του οποίου δεν είναι δυνατόν να απαιτηθούν περαιτέρω κόποι και θυσίες για να ακολουθηθεί μια συγκεκριμένη εθνική πορεία. Το τίμημα της ανεξαρτησίας μπορεί να είναι εξαιρετικά υψηλό με ανθρωποκεντρικά, αλλά και υλικά κριτήρια, και να αυξάνει με το πέρασμα του χρόνου, καθώς απαιτείται όλο και μεγαλύτερη προσπάθεια εκ μέρους της ηγεσίας και του λαού του μικρού κράτους για την συνέχιση της διατήρησής της. Σε αυτές τις περιπτώσεις, το εθνικό συμφέρον θα μπορούσε να ταυτιστεί ακόμη και με την τήρηση παθητικής στάσης – μία κατάσταση στην οποία βρίσκονται πολλά μικρά κράτη, όχι λόγω επιλογής, αλλά λόγω περιστάσεων. Τα κράτη που ακολουθούν παθητική εξωτερική πολιτική εξακολουθούν να διατηρούν σε έναν βαθμό την κυριαρχία τους και να έχουν αρκετές επιλογές σε αρκετούς τομείς, ακόμη και αν θα πρέπει να συμβιβαστούν σε κάποιους άλλους με τις επιθυμίες των ισχυρότερων. Τα μικρά κράτη μπορούν να χρησιμοποιήσουν διάφορες τακτικές, βραχυπρόθεσμα και μεσοπρόθεσμα, προκειμένου να συνεχίσει η λειτουργία της κρατικής μηχανής με έναν σχετικό βαθμό αυτονομίας. Κάποια κράτη είναι πιο επιτυχημένα να διατηρούν έναν βαθμό ελέγχου πάνω στο δικό τους

²⁰²David Vital: «The Inequality of States, A Study of the Small Power in International Relations», στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 79-87

²⁰³Sharp, G.P. (1987). "Small State Foreign Policy and International Regimes: The Case of Ireland and the European Monetary System and the Common Fisheries Policy". *Millennium: Journal of International Studies* 16(1): 55-72. Αναφέρεται στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 315-316

πεπρωμένο, είτε γιατί έχουν περισσότερους συγκριτικά πόρους, είτε γιατί είναι πιο τυχερά από άποψης αντιπάλων.²⁰⁴

Κανένα κράτος δεν απεμπολά με την θέλησή του την ανεξαρτησία και την κυριαρχία του, καθώς αυτό θα σήμαινε ότι θα έπρεπε να θυσιαστούν πρωταρχικά κοινωνικά και εθνικά συμφέροντα. Σε αυτή την περίπτωση, η επίτευξη της ασφάλειας εις βάρος της ανεξαρτησίας μπορεί να είναι απατηλή, αφού δεν θα έχουν μείνει πολλά για να εξασφαλιστούν. Οι κρισιμότεροι ίσως παράγοντας για να διατηρηθεί η αυτόνομη και ανεξάρτητη πορεία ενός κράτους είναι η εθνική συνοχή και η ισχυρή ηγεσία, χάρη στις οποίες μπορούν να υπερκεραστούν ακόμη και πολύ σημαντικά εμπόδια.²⁰⁵

Για παράδειγμα, οι Κουβανοί κατάφεραν να αντισταθούν στις πιέσεις του ισχυρότατου μεγάλου γείτονά τους και να διατηρήσουν την πολιτική πορεία που είχαν οι ίδιοι επιλέξει, πληρώνοντας όμως πολύ υψηλό τίμημα σε όρους ευημερίας. Αυτό φυσικά δεν σήμαινε ότι ήταν καθ'ολοκλήρου ανεξάρτητοι. Δεδομένων των ισχνών πόρων τους, αναγκάστηκαν να εξαρτηθούν πλήρως σχεδόν οικονομικά από τη Σοβιετική Ένωση, με τον ίδιο τρόπο που πριν την επανάσταση και την επιβολή του εμπάργκο ήταν εξαρτημένοι από τις Ηνωμένες Πολιτείες. Η Σοβιετική Ένωση, με τη σειρά της, άσκησε οικονομικές πιέσεις στην Κούβα για να εκπληρώσει συγκεκριμένους πολιτικούς στόχους. Από την άλλη πλευρά, οι Ηνωμένες Πολιτείες προκάλεσαν σημαντικές οικονομικές δυσκολίες στην Κούβα, χωρίς να καταφέρουν να επιτύχουν τους πολιτικούς τους στόχους. Στην διαμάχη ωστόσο με την Κούβα, οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν έχασαν μόνο τις επενδύσεις τους στο νησί και μερίδιο του εμπορίου τους, αλλά κυρίως – και πιο σημαντικό – μέρος του κύρους και του σεβασμού του οποίου απολάμβαναν στην Λατινική Αμερική και στον Τρίτο Κόσμο γενικότερα.²⁰⁶

Ακόμη και όταν οι γείτονες των μικρών κρατών δεν είναι τόσο εχθρικοί απέναντί τους όπως οι ΗΠΑ απέναντι στην Κούβα, τα μικρά κράτη νιώθουν την πίεση γεωγραφικά κοντινών μεγαλύτερων κρατών, αλλά και των μεγάλων δυνάμεων εν γένει. Αυτοί οι έξωθεν παράγοντες όχι μόνο επεμβαίνουν σε καταστάσεις κρίσης, αλλά και επηρεάζουν την καθημερινότητα και την ευημερία των μικρών κρατών, περιορίζοντας την αυτονομία τους με αμέτρητους τρόπους.²⁰⁷

Βασικό χαρακτηριστικό των αδύναμων κρατών είναι η οικονομική τους εξάρτηση. Λόγω των περιορισμένων δυνατοτήτων της εσωτερικής τους αγοράς και των περιορισμένων τους πόρων, τα μικρά κράτη παρουσιάζουν υψηλή εξάρτηση από τις εξαγωγές και την προσέλκυση ξένων κεφαλαίων. Ως εκ τούτου, η οικονομία τους είναι εκτεθειμένη σε εξωτερικές επιρροές και κινδύνους περισσότερο από εκείνη των μεγαλύτερων κρατών.²⁰⁸ Πέραν του μικρού

²⁰⁴ David Vital: «The Inequality of States, A Study of the Small Power in International Relations», στο: Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 79-87

²⁰⁵ Στο ίδιο, σελ. 85

²⁰⁶ Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 239-240

²⁰⁷ David Lowenthal: «Social Features» στο Colin Clarke & Tony Paine (editors), *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 44

²⁰⁸ Jorri Duursma: «Micro-States, The Principality of Liechtenstein» στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle & University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 89

μεγέθους της εσωτερικής αγοράς και των περιορισμένων πόρων, τα μικρά κράτη έχουν συνήθως υψηλό βαθμό εξειδίκευσης σε συγκεκριμένους μόνο οικονομικούς τομείς. Με αυτόν τον τρόπο, αφ' ενός είναι ευάλωτα όταν οι συγκεκριμένοι αυτοί τομείς γνωρίζουν κάμψη διεθνώς, αφ' ετέρου είναι αναγκασμένα, καθώς τα ίδια παράγουν μια στενή μόνο γκάμα προϊόντων, να ικανοποιήσουν τις λοιπές ανάγκες τους μέσω των εισαγωγών. Κατ'αυτόν τον τρόπο είναι συνήθως εξαρτημένα από λίγους προμηθευτές και λίγους αγοραστές των προϊόντων τους, τα οποία συνίστανται τις περισσότερες φορές σε συγκεκριμένες μόνο πρώτες ύλες ή βασικά αγαθά (commodities). Τα βασικά οικονομικά προβλήματα των μικρών κρατών, που οδηγούν στην οικονομική τους εξάρτηση, μπορούν να κωδικοποιηθούν ως εξής:

α) Γη. Η περιορισμένη εδαφική έκταση των μικρών κρατών συνεπάγεται ότι τα φυσικά χαρακτηριστικά του εδάφους και η ποικιλία των φυσικών πόρων είναι επίσης περιορισμένα.

β) Εργασία. Είναι πιο πιθανόν σε ένα μικρό κράτος να υπάρχει μικρό εύρος δεξιοτήτων και ικανοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού, ακόμη και αν το ποσοστό των εργαζομένων στο συνολικό πληθυσμό είναι το ίδιο με αυτό σε μεγαλύτερα κράτη.

γ) Κεφάλαιο. Σε ένα μικρό κράτος (κυρίως όταν αυτό είναι αναπτυσσόμενο), το μεγαλύτερο μέρος του διαθέσιμου κεφαλαίου θα βρίσκεται υπό την ιδιοκτησία και τον έλεγχο ξένων ομάδων συμφερόντων. Η κυβέρνηση ενός μικρού κράτους είναι επίσης υποχρεωμένη να εξαρτάται από εξωτερικό δανεισμό της μιας ή της άλλης μορφής. Το μικρό κράτος που έχει ανάγκη κεφαλαίων είναι συνήθως ανίσχυρο σε σχέση με τους δανειστές και τους επενδυτές.

δ) Επιχειρηματικότητα. Οι ανεξάρτητοι τοπικοί επιχειρηματίες στις μικρές χώρες συνήθως είναι ολιγάριθμοι, με μικρές οργανωτικές ικανότητες και έχουν να αντιμετωπίσουν πολλά εμπόδια στο τοπικό οικονομικό τους περιβάλλον.

Ως αποτέλεσμα αυτών των περιορισμών, ο ρυθμός ανάπτυξης της οικονομίας ενός μικρού κράτους εξαρτάται κυρίως από τον ρυθμό αύξησης των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών. Καθώς οι εξαγωγές μπορούν να αποτελούνται κυρίως από έναν ή δύο τύπους προϊόντων, ενώ οι εισαγωγές είναι αναγκαστικά αρκετά διαφοροποιημένες, η οικονομία του μικρού κράτους εξαρτάται μεν σημαντικά από το εξωτερικό εμπόριο αλλά δεν διαθέτει την ικανότητα να εξασκήσει οποιαδήποτε επιρροή στις διεθνείς αγορές είτε όσον αφορά τις τιμές, είτε όσον αφορά τις ποσοστώσεις.²⁰⁹

Σύμφωνα με τη θεωρία της εξάρτησης, μια μικρή εσωτερική αγορά περιορίζει τη δυνατότητα υποκατάστασης των εισαγωγών μέσω της εγχώριας βιομηχανικής ανάπτυξης και με αυτόν τον τρόπο απομακρύνεται η δυνατότητα ισόρροπης ανάπτυξης. Τα μικρά κράτη έχουν λιγότερες επιλογές σε σχέση με τις μεγάλες χώρες, προκειμένου να βελτιώσουν την οικονομική τους κατάσταση. Η εναλλακτική της αυτάρκειας δεν φαίνεται εφικτή γι'αυτά. Τα κράτη που επιλέγουν να μην συμμετέχουν στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα θα πρέπει να καλύψουν με δικά τους μέσα τις ανάγκες τους σε τρόφιμα και ενέργεια, τις δύο κατηγορίες αγαθών δηλαδή που αποτελούν τα κύρια εισαγόμενα προϊόντα για τα περισσότερα μικρά κράτη. Ειδικά η ενεργειακή αυτάρκεια είναι σχεδόν αδύνατη για πολλά κράτη. Το μικρό κράτος

²⁰⁹ M. Ward, "Dependent development – problems of economic planning in small developing countries" in *Development Policy in small countries*, P. Selwyn (ed.), 115-33. London: Croom Helm, 1975. Αναφέρεται στο: Tony Paine: "Economic Issues" στο Colin Clarke & Tony Paine (editors) *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 50-53

θα πρέπει να υιοθετήσει πολύ πρωτόγονα στάδια ανάπτυξης και διαβίωσης για να επιτύχει την οικονομική του αυτάρκεια, κατάσταση που θεωρείται μη αποδεκτή στον σύγχρονο κόσμο από τους ίδιους τους κατοίκους των μικρών κρατών. Τα μικρά κράτη που θα υιοθετούσαν μια τέτοια στρατηγική θα έπρεπε να είναι εξαιρετικά απομονωμένα και απομακρυσμένα από τα υπόλοιπα κράτη της διεθνούς κοινότητας ώστε αυτή η κατάσταση να μπορεί να διατηρηθεί. Το αντίθετο της αυτάρκειας είναι η σθεναρή απαίτηση από τα μικρά κράτη να ενταχθούν καλύτερα στην παγκόσμια οικονομία. Οι πιο ανοικτές οικονομίες ωστόσο δεν συνεπάγονται πάντα και μεγαλύτερη εγχώρια οικονομική ανάπτυξη.²¹⁰

Η οικονομική εξάρτηση, θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς, είναι η ριζική αιτία των περισσότερων από τα προβλήματα ασφαλείας που αντιμετωπίζουν τα μικρά κράτη: αυτά χρειάζονται εξωτερική βοήθεια για να αναπτύξουν τις υποδομές τους, αγορές για να πουλήσουν τα προϊόντα και τις πρώτες ύλες τους, και ξένες επενδύσεις για να μπορούν να αναπτύξουν στοιχειωδώς τη βιομηχανική τους βάση. Κάποιες χώρες χρειάζονται εξωτερική βοήθεια ακόμη και για την εξισορρόπηση των προϋπολογισμών τους. Οι λύσεις σε αυτά τα προβλήματα βρίσκονται στα χέρια των ανεπτυγμένων βιομηχανικών κρατών, η υποστήριξη τους όμως δεν παρέχεται δωρεάν: απαιτεί συνήθως την υποταγή του μικρού κράτους, το οποίο, με αυτόν τον τρόπο, γίνεται πελάτης της μεγάλης δύναμης. Αυτή η εξαρτησιακή σχέση συνήθως οδηγεί σε γεωμετρική αύξηση του εξωτερικού χρέους του μικρού κράτους, και, ως συνέπεια αυτού, αύξηση του βαθμού κατά τον οποίο η μεγάλη δύναμη (η οποία ελέγχει τη ροή των δανείων και την πρόσβαση στις αγορές) επηρεάζει τις αποφάσεις του μικρού κράτους.²¹¹

Οι μεγάλες δυνάμεις εξ άλλου είναι αυτές που ελέγχουν και τους διεθνείς οργανισμούς που είναι επιφορτισμένοι με την παροχή βοήθειας σε ασθενέστερα κράτη. Η δανειοδότηση εκ μέρους του ΔΝΤ για παράδειγμα δεν είναι μια απλή τεχνοκρατική διαδικασία. Το Ταμείο είναι ένας βαθιά πολιτικοποιημένος θεσμός του οποίου η πολιτική εξαρτάται από τα συμφέροντα των μεγαλύτερων μετόχων του (ΗΠΑ, Ιαπωνία, Γερμανία, Γαλλία, Ηνωμένο Βασίλειο). Ο *de facto* έλεγχος των πέντε μεγαλύτερων μετόχων του ΔΝΤ επί της πολιτικής του τους επιτρέπει να διαμορφώσουν τους κανόνες λειτουργίας του, που αναγκαστικά θα καθοδηγούν και τη συμπεριφορά των υπόλοιπων κρατών.²¹²

Η ικανότητα ενός κράτους να διατηρήσει την ανεξαρτησία του εξαρτάται λοιπόν σε μεγάλο βαθμό από την σοφή ανάπτυξη των συντελεστών ισχύος τους. Στα μικρά κράτη, στα οποία οι συντελεστές ισχύος είναι εξ ορισμού περιορισμένοι, απαιτείται αποτελεσματική και βέλτιστη χρησιμοποίησή τους ώστε να καταφέρει το μικρό κράτος να ακολουθήσει μια κατά το δυνατόν αυτόνομη πορεία.

²¹⁰ Tony Paine: "Economic Issues" στο Colin Clarke & Tony Paine (editors), *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 54-56

²¹¹ Roberto Espíndola: "Security dilemmas" στο Colin Clarke & Tony Paine (editors), *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 65-66

²¹² Mark S. Copelovitch: *The International Monetary Fund in the Global Economy: Banks, Bonds and Bailouts* (2010). Αναφέρεται στο: Hanna Samir Kasab: *Weak States in International relations theory. The cases of Armenia, St. Kitts and Nevis, Lebanon and Cambodia*, New York: Palgrave Macmillan, 2015, σελ. 98

4. ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΙΣΧΥΟΣ

Τα κράτη επιζητούν την επιβίωσή τους ως πολιτικών οντοτήτων. Για να το πετύχουν αυτό, επιζητούν την εσωτερική και εξωτερική εξισορρόπηση των αντιπάλων τους. Η εσωτερική εξισορρόπηση επιτυγχάνεται μέσω ενίσχυσης της ισχύος του ίδιου του κράτους, μέσω της ενίσχυσης, όπου αυτό είναι δυνατόν, ή της εκμετάλλευσης με κατάλληλο τρόπο, των διαθέσιμων συντελεστών ισχύος του.

*«Επειδή τα κράτη συχνά υποβάλλουν το ένα το άλλο σε καταναγκασμό – ή απειλούν να το κάνουν – είναι σημαντικό να αναλύσει κανείς τις αντίστοιχες ικανότητές τους να προστατεύσουν, διατηρήσουν ή προωθήσουν τα εθνικά τους συμφέροντα.»*²¹³

Τέσσερις κατηγορίες παραγόντων καθορίζουν την ισχύ ενός κράτους. Πρόκειται για γεωγραφικούς παράγοντες (π.χ. εδαφική έκταση, φυσικά ή τεχνητά σύνορα), υλικούς πόρους (π.χ. αφθονία ή έλλειψη φυσικών πόρων και βιομηχανικής υποδομής, τεχνολογική ανάπτυξη και διαθέσιμα κεφάλαια), ανθρώπινους πόρους (μέγεθος του πληθυσμού, εθνική ομοιογένεια, κοινωνική συνοχή, ιδιαίτερος εθνικός χαρακτήρας και χαμηλό ή υψηλό ηθικό) και οργανωτικές ικανότητες ή ικανότητα συλλογικής δράσης (που προσδιορίζονται από τη δομή και τη σταθερότητα των πολιτικών θεσμών, τις ικανότητες και το επίπεδο της δημόσιας διοίκησης, τα χαρακτηριστικά της στρατιωτικής διοίκησης και την αμυντική ικανότητα, την ποιότητα της διπλωματίας, την ικανότητα προσαρμογής). Οι παραπάνω παράγοντες ισχύος είναι οι εσωτερικές πηγές ισχύος ενός κράτους.²¹⁴

Τα γεωγραφικά δεδομένα λειτουργούν περιοριστικά για την ισχύ ενός αδύναμου/μικρού κράτους. Καθώς συνήθως μιλάμε για κράτη με περιορισμένη εδαφική έκταση, η πιθανότητα ύπαρξης μεγάλης ποικιλίας και ποσότητας φυσικών πόρων είναι μικρότερη εν σχέση με κράτη μεγαλύτερης εδαφικής έκτασης. Τα μικρά κράτη αναγκάζονται να εισάγουν φυσικούς πόρους και πρώτες ύλες, άρα οι οικονομίες τους είναι πιο ευάλωτες και λιγότερο ανεπτυγμένες. Η μικρή γεωγραφική έκταση έχει επίσης επιπτώσεις στην στρατιωτική στρατηγική που μπορεί να αναπτύξει ένα μικρό κράτος. Επειδή δεν υπάρχει στρατηγικό βάθος, είναι αδύνατη η τακτική της υποχώρησης ώστε να γίνει «ανταλλαγή χώρου με χρόνο», προκειμένου να οργανωθεί καλύτερα η άμυνα, υπάρχει δηλαδή μικρή δυνατότητα ελιγμών και μεγάλη πιθανότητα γρήγορης κατάκτησης από τον αντίπαλο. Έτσι, η ήττα στην πρώτη μάχη μπορεί να σημαίνει και ήττα στον πόλεμο. Γι'αυτόν τον λόγο τα μικρά κράτη πρέπει να διατηρούν σχετικά μεγάλο στρατό, εάν φοβούνται επίθεση. Η γεωγραφική τους θέση ως προς τις μεγάλες δυνάμεις έχει επίσης σημασία. Αδύναμα κράτη που βρίσκονται στην περιφέρεια του διεθνούς συστήματος (ή του δικού τους περιφερειακού υποσυστήματος) είναι σε πολύ καλύτερη κατάσταση από εκείνα που βρίσκονται στο κέντρο του συστήματος, δηλαδή «στο δρόμο» μεγάλων δυνάμεων, αποτελώντας στρατηγικές λεωφόρους για κατακτητικές εκστρατείες. Στη δεύτερη περίπτωση, τα μικρά κράτη μπορεί να κινδυνεύουν ακόμη και αν δεν αποτελούν τα ίδια απειλή για μια μεγάλη δύναμη, μόνο και μόνο επειδή βρίσκονται στο πεδίο μάχης ανάμεσα σε δύο μεγάλες δυνάμεις. Η στρατηγική τοποθεσία ενός κράτους είναι τόσο προτιμώμενη, γιατί αποτελεί ατού στις σχέσεις με τις μεγάλες δυνάμεις, όσο και μειονέκτημα,

²¹³ Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 10

²¹⁴ Στο ίδιο, σελ. 68

καθώς σε περίπτωση πολέμου μπορεί να τίθεται σε κίνδυνο η ίδια η επιβίωσή του. Εξίσου σημαντικά για το μικρό κράτος είναι η φύση του εδάφους και των συνόρων του. Μπορεί να διακρίνει κανείς αν ένα κράτος είναι ευάλωτο ή όχι, συγκρίνοντας τις πιέσεις που δέχεται στα σύνορά του: τον αριθμό των κρατών με τα οποία γειτνιάζει, τα σχετικά μεγέθη των πληθυσμών τους, την σχετική στρατιωτική τους ισχύ και τις πολιτικές τους προθέσεις.²¹⁵

Για να ενισχύσει την αμυντική του ικανότητα, το μικρό κράτος θα πρέπει να χρησιμοποιήσει τις ιδιομορφίες του εδάφους του, ενισχύοντας με επιπρόσθετες κατασκευές τα φυσικά εμπόδια που έχει στη διάθεσή του. (π.χ. λίμνες, φράγματα, δάση, ποτάμια). Μπορεί επίσης να κατασκευάσει με τέτοιο τρόπο τις οδικές και σιδηροδρομικές αρτηρίες του, ώστε να μπορούν εύκολα να αποσυναρμολογηθούν σε περίπτωση ξένης επίθεσης, προκειμένου να μην μπορούν να χρησιμοποιηθούν εύκολα από τον αντίπαλο, δημιουργώντας του, με αυτόν τον τρόπο, περισσότερα εμπόδια.²¹⁶

Το δεύτερο μεγάλο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν τα αδύναμα κράτη είναι ο μικρός σχετικά πληθυσμός τους. Είναι πολύ δύσκολο γι'αυτά να κινητοποιήσουν μεγάλους στρατούς σε περίπτωση πολέμου, καθώς οι ανθρώπινοι πόροι τους είναι περιορισμένοι και γρήγορα εξαντλήσιμοι. Ο παραδοσιακός (και μοναδικός) τρόπος για να υπερκεράσουν αυτό το πρόβλημα είναι να προσπαθήσουν να κινητοποιήσουν στρατιωτικά μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού τους. Το Ποσοστό Στρατιωτικής Συμμετοχής (Military Participation Ratio - MPR) των μικρών κρατών είναι συνήθως πολύ μεγαλύτερος από το αντίστοιχο των μεγάλων κρατών. Ωστόσο, είτε είναι ανεπτυγμένα, είτε υπανάπτυκτα, τα μικρά κράτη δεν μπορούν να αυξήσουν κατά πολύ το στρατό τους (εν ενεργεία ή εφεδρείες), λόγω του μικρού πληθυσμού τους. Επιπλέον, θα πρέπει να πετύχουν πολύ μεγάλη συγκέντρωση των δυνάμεών τους στα πρώτα στάδια τυχόν πολεμικής αναμέτρησης, προκειμένου να αποφύγουν τετελεσμένα τα οποία δεν θα μπορούν να αντιστρέψουν.²¹⁷

Τα περισσότερα μικρά κράτη βασίζονται σε λανθάνουσες δυνάμεις, που συνεπάγονται την δυνατότητα ταχείας επιστράτευσης ενός μεγάλου μέρους (ή και ολόκληρου) του πληθυσμού τους (ολοκληρωτική άμυνα - total defense). Για παράδειγμα, η Ελβετία έχει τη δυνατότητα, μέσω του συστήματος πολιτοφυλακής που έχει υιοθετήσει, να αυξήσει το στράτευμά της από 5000 εν κειρώ ειρήνης σε 600.000 σε περίπτωση πολέμου. Το μικρό κράτος βασίζεται επιχειρησιακά σε τακτικές ανταρτοπολέμου για την άμυνά του σε περίπτωση μερικής ή ολικής κατοχής του εδάφους του. Οι τακτικές αυτές, μέσω μικρών και ευέλικτων μονάδων, θα του παρέχουν τη δυνατότητα παρενόχλησης και μείωσης του ηθικού του αντιπάλου για μεγάλο χρονικό διάστημα και είναι χρήσιμες όταν το συνολικό μέγεθος των ενόπλων δυνάμεών του δεν του επιτρέπουν να εμπλακεί σε μεγάλης έκτασης μάχες. Η αποτελεσματικότητα ωστόσο αυτής της στρατηγικής μειώνεται όσο αυξάνεται το ποσοστό του πληθυσμού του που ζει σε πόλεις.²¹⁸

²¹⁵ Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 70-75

²¹⁶ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 326

²¹⁷ Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 78-80

²¹⁸ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 44-46

Εξάλλου, το πολύ υψηλό ποσοστό συμμετοχής του πληθυσμού στις ένοπλες δυνάμεις σε περίπτωση πλήρους κινητοποίησης μπορεί να σημαίνει ότι δεν θα υπάρχει επαρκές ανθρώπινο δυναμικό για να λειτουργήσει η οικονομία της χώρας. Πρακτικά λοιπόν δεν θα μπορεί να διατηρήσει τις ένοπλες δυνάμεις του πλήρως κινητοποιημένες για μεγάλο χρονικό διάστημα, καθώς αυτό θα σημαίνει ότι θα μπορεί να χάσει πολύ περισσότερα χωρίς καν να δώσει μάχη.²¹⁹

Η ικανότητα του μικρού κράτους να αντισταθεί επί μακρό χρονικό διάστημα είναι εξ ορισμού πολύ μικρή, και ως εκ τούτου δεν έχει τη δυνατότητα να εμπλακεί σε μακροχρόνιους πολέμους, με τις τακτικές στρατιωτικές του δυνάμεις, εναντίον ενός μεγαλύτερου κράτους. Για αυτόν τον λόγο, κάποια μικρά κράτη προτιμούν την υιοθέτηση επιθετικών στρατηγικών που τους δίνουν την δυνατότητα της πρωτοβουλίας και μιας γρήγορης νίκης, ενώ μειώνουν την εξάρτησή τους από τους προμηθευτές οπλικών συστημάτων και άρα την τρωτότητά τους σε έξωθεν πιέσεις.²²⁰ Μεγάλο ποσοστό των αμυντικών δαπανών συνίσταται στην εισαγωγή ανεπτυγμένων οπλικών συστημάτων, καθώς η δυνατότητα εγχώριας παραγωγής τους είναι μάλλον η εξαίρεση παρά ο κανόνας για τα μικρά κράτη. Οι χώρες – παραγωγοί όπλων – συνήθως οι μεγάλες δυνάμεις – έχουν, με αυτό τον τρόπο, ένα ακόμη μέσο επιρροής και άσκησης πίεσης στα αδύναμα κράτη. Τα τελευταία εξαρτώνται επιπλέον από δάνεια και χρηματική βοήθεια για την αγορά όπλων, από τη συνεχή προμήθεια ανταλλακτικών και από εξωτερική βοήθεια για την εκπαίδευση των στρατιωτικών τους δυνάμεων στη χρήση αυτών των οπλικών συστημάτων. Με αυτόν τον τρόπο, η πώληση όπλων στα αδύναμα κράτη είναι ένα από τα πιο σημαντικά, και ίσως τα πιο αποτελεσματικά, μέσα που διαθέτουν οι μεγάλες δυνάμεις στον αγώνα τους για την κατάκτηση ηγεμονικής θέσης.²²¹

Συνήθως τα μικρά κράτη υιοθετούν αμυντικές στρατηγικές. Σε αυτή την περίπτωση, οι στρατιωτικές δυνάμεις θα πρέπει να οργανωθούν με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι ικανές να αντιμετωπίσουν τα πρώτα στάδια μιας τυχόν αιφνίδιας επίθεσης, να καθυστερήσουν την προώθηση των δυνάμεων του αντιπάλου εντός του πατρίου εδάφους και να προχωρήσουν σε αντεπίθεση όταν οι συνθήκες είναι ευνοϊκές. Προς το σκοπό αυτό θα πρέπει να είναι ικανές να χρησιμοποιούν τακτικές ανταρτοπολέμου. Το μικρό κράτος θα πρέπει να διαθέσει πόρους για την οικοδόμηση ενός αξιόπιστου συστήματος πληροφοριών (intelligence), για την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη αυτοματοποίηση της διαδικασίας λήψης αποφάσεων σε περίπτωση κρίσεων, για ισχυρές αεροπορικές (ή και ναυτικές, για θαλάσσιο κράτος) δυνάμεις, για αποτελεσματικούς μηχανισμούς ταχείας επιστράτευσης και ανάπτυξης των στρατιωτικών του δυνάμεων.²²² Οι επιλογές αυτές θα προσφέρουν στο μικρό κράτος όχι μόνο αξιόπιστη ικανότητα για την αντιμετώπιση μιας επίθεσης, αλλά και αναγκαίο κρίσιμο χρόνο για να πετύχει κάποια συμφωνία σε διπλωματικό επίπεδο. Το πιο δύσκολο είδος πολέμου για το

²¹⁹ Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 78-80

²²⁰ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 51-52

²²¹ Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 83-86

²²² Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 321-322, 327

μικρό/αδύναμο κράτος είναι ο μακροχρόνιος πόλεμος φθοράς, ενώ το πιο εύκολο είναι ένας βραχυχρόνιος πόλεμος ή ένας ανταρτοπόλεμος.²²³

Παρά το γεγονός ότι οι στόχοι των μικρών κρατών είναι πολύ πιο περιορισμένοι από αυτούς των μεγάλων δυνάμεων, η διατήρηση ενός ικανού στρατού είναι πολύ μεγαλύτερο βάρος για το αδύναμο κράτος. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα μόνα κράτη στα οποία οι στρατιωτικές δαπάνες υπερβαίνουν το 10% του ΑΕΠ τους είναι μικρά κράτη.²²⁴

Το μέγεθος και η σύνθεση των δυνάμεων ασφαλείας στα μικρά κράτη ποικίλλει σημαντικά, σε σχέση όχι μόνο με τους διατιθέμενους πόρους, αλλά και με τις απειλές εναντίον τους, εξαρτάται δε από την αντίληψη που επικρατεί στο εσωτερικό του για το ποιες είναι οι ανάγκες του. Ωστόσο το μέγεθος των δυνάμεων ασφαλείας του μικρού κράτους δεν είναι δείκτης για τον βαθμό ασφάλειας που εξασφαλίζει. Ακόμη και μεγάλες, αναλογικά με τον πληθυσμό, στρατιωτικές δυνάμεις έχουν μικρή πιθανότητα να αντισταθούν αποτελεσματικά σε μια επίθεση μιας μεγάλης ή και μεσαίας δύναμης, όπως αποδεικνύει η Τουρκική εισβολή στην Κύπρο το 1974.²²⁵

Η αποτελεσματικότητα της στρατιωτικής ισχύος ενός κράτους μετράται από την απόδοσή του στην ίδια την πολεμική αναμέτρηση ή από την προβολή ισχύος ικανής να αποτρέψει τον πόλεμο. Η αποτροπή μπορεί να είναι επιτυχής μόνο αν ένα κράτος έχει επενδύσει αρκετά για την άμυνά του και αποδεικνύει τη θέλησή του να πολεμήσει εάν αυτό είναι απαραίτητο. Η χρησιμότητα των στρατιωτικών δυνάμεων για ένα αδύναμο/μικρό κράτος που βρίσκεται σε σύγκρουση με ένα άλλο κράτος ισότιμης περίπου ισχύος είναι εμφανής. Σε αυτή την περίπτωση, υπάρχει υψηλή πιθανότητα επιτυχούς υπεράσπισης των συμφερόντων του μικρού κράτους. Λιγότερο εμφανής είναι η αναγκαιότητα οικοδόμησης στρατιωτικής ισχύος όταν το μικρό κράτος βρίσκεται σε αντιπαράθεση με μια μεγάλη δύναμη. Παρ'όλο που, ορθολογικά σκεπτόμενο, το μικρό κράτος γνωρίζει ότι δεν μπορεί να κερδίσει έναν μακροχρόνιο πόλεμο με μια μεγάλη δύναμη (αν και υπάρχουν ιστορικά παραδείγματα περί του αντιθέτου), είναι απαραίτητο να αποφύγει να μετατραπεί σε ανυπεράσπιστο θύμα και σε «κενό ισχύος», που θα προκαλούσε ένα ή περισσότερα κράτη να επέμβουν προληπτικά εις βάρος του. Σε μια αντιπαράθεση με μια μεγάλη δύναμη, το μικρό κράτος θα πρέπει να διαθέτει αρκετή ισχύ ώστε να αποτρέψει μια επίθεση εναντίον του και, στην περίπτωση που αυτή τελικά συμβεί, να μην ηττηθεί πριν καταφτάσει εξωτερική βοήθεια.²²⁶ Η επιτυχημένη αποτροπή συνίσταται στο να πειστεί ο επιτιθέμενος ότι ακόμη και αν νικήσει, το κόστος γι'αυτό θα είναι δυσανάλογα υψηλό σε σχέση με τα αναμενόμενα οφέλη.

Οι πιο επιτυχημένες περιπτώσεις αποτροπής μέσω διατήρησης υψηλής στρατιωτικής και αμυντικής ικανότητας είναι αυτές των ουδέτερων κρατών της Ευρώπης, της Ελβετίας και της Σουηδίας. Παρά το γεγονός ότι οι χώρες αυτές διαθέτουν υψηλά χρηματικά ποσά για τη διατήρηση του αξιόμαχου των ενόπλων δυνάμεών τους και για εξοπλισμούς, ακόμη και εν καιρώ ειρήνης, η επιτυχής αποτροπή και η μη ανάμιξή τους σε πολέμους και ιδιαίτερα στους

²²³ Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 81

²²⁴ Στο ίδιο, σελ. 89-90

²²⁵ Roberto Espíndola: «Security dilemmas», Colin Clarke & Tony Paine (eds.), *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ.71-72

²²⁶ Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 90-92

δύο καταστροφικούς παγκόσμιους πολέμους του 20^{ου} αιώνα έχει συμβάλει στην μεγάλη οικονομική τους ανάπτυξη (οι δύο χώρες συγκαταλέγονται ανάμεσα στις πλουσιότερες στον κόσμο).²²⁷

Ιδιαίτερη σημασία για την αποτρεπτική φήμη του κράτους είναι η γνώση εκ μέρους του επιτιθέμενου ότι, ακόμη και αν νικήσει, θα έχει να αντιμετωπίσει έναν εχθρικό πληθυσμό, που θα χρησιμοποιήσει τακτικές ανταρτοπολέμου, σε συνδυασμό με μη βίαιες μεθόδους ανυπακοής ή παθητικής αντίστασης, όποτε αυτό είναι δυνατό. Ο παράγοντας αυτός μπορεί να είναι μια χρήσιμη προσθήκη στο αποτρεπτικό οπλοστάσιο της μικρής δύναμης. Καθώς ο κατακτητής έχει στη διάθεσή του αρκετές μεθόδους «διαίρει και βασίλευε» (από την επιβολή τιμωρίας και τη δωροδοκία μέχρι τον έλεγχο των μέσων μαζικής ενημέρωσης και τον ψυχολογικό πόλεμο), προϋπόθεση για μια επιτυχημένη αντίσταση εκ μέρους του μικρού κράτους είναι η ομοιογένεια του πληθυσμού του. Η εθνική και εθνοτική ομοιογένεια, καθώς και η απουσία διαιρετικών και διχαστικών πολιτικών προσανατολισμών εντός του πληθυσμού είναι μεγάλης σημασίας για τον καθορισμό της ικανότητας αντίστασης μιας χώρας σε εξωτερικές πιέσεις ή σε πραγματικό πόλεμο. Η ενότητα του πληθυσμού είναι απαραίτητη προϋπόθεση για μια εθνική στρατηγική προβολής αντίστασης σε περίπτωση κατάκτησης.²²⁸

Όταν ο στρατός ενός μικρού κράτους είναι αδύναμος και υπάρχουν διαιρέσεις στο εσωτερικό του λόγω γενικότερων θρησκευτικών ή εθνοτικών διαιρέσεων στον πληθυσμό της χώρας, είναι αναποτελεσματικός για την υπεράσπιση του εθνικού εδάφους, με αποτέλεσμα κάποιοι άλλοι να αναλαμβάνουν αυτή την υποχρέωση, προς εξυπηρέτηση φυσικά των δικών τους συμφερόντων. Για παράδειγμα, καθώς ο στρατός του Λιβάνου ήταν αδύναμος και διαιρεμένος μετά τον δεύτερο εμφύλιο πόλεμο, η κυβέρνηση της χώρας αναγκάστηκε να καλέσει πρώτα την Συρία το 1976 και στη συνέχεια τις ΗΠΑ το 1983 για παροχή βοήθειας στον τομέα της ασφάλειας. Αυτή η μεταφορά βαρών (buck-passing) ήταν ουσιώδης για την επιβίωση του Λιβάνου.²²⁹

Τα μικρά κράτη που αντιμετωπίζουν άμεσα πρόβλημα επιβίωσης και για τα οποία ο πόλεμος μπορεί να διαρκέσει αρκετό καιρό (χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι αυτό του Ισραήλ εναντίον των γειτονικών Αραβικών κρατών) θα πρέπει να αντισταθμίσουν την αριθμητική τους κατωτερότητα, εκμεταλλευόμενα στο έπακρο τους εσωτερικούς συντελεστές ισχύος, εφαρμόζοντας τακτικές ολοκληρωτικής άμυνας και βασιζόμενα σε τεχνολογική και ποιοτική υπεροχή. Θα πρέπει επίσης να δείχνουν συνεχώς ότι είναι αποφασισμένες να πολεμήσουν και να μην υποχωρήσουν, ώστε να ενισχύσουν μακροπρόθεσμα την αποτρεπτική τους φήμη. Η συνεχιζόμενη αποτρεπτική και αμυντική ικανότητα του μικρού κράτους θα ενισχύσει μακροπρόθεσμα τη θέση του στο διεθνές σύστημα, καθώς θα θεωρείται αυτονήτη η επιβίωση και ύπαρξή του ως ανεξάρτητου και κυρίαρχου κράτους από τα υπόλοιπα μέλη της διεθνούς κοινότητας.²³⁰

²²⁷ Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 100-103

²²⁸ Στο ίδιο, σελ. 105-107

²²⁹ Hanna Samir Kasab: *Weak States in International relations theory. The cases of Armenia, St. Kitts and Nevis, Lebanon and Cambodia*, New York: Palgrave Macmillan, 2015, σελ. 194

²³⁰ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 346-349, 401

Οι αντιδράσεις που προκαλεί η αύξηση των συντελεστών ισχύος ενός κράτους (π.χ. αύξηση στρατιωτικών δαπανών) είναι διαφορετικές αν το κράτος ακολουθεί επιθετική ή αμυντική στρατηγική. Στην πρώτη περίπτωση, μια τέτοια αύξηση των συντελεστών ισχύος μπορεί να θεωρηθεί προκλητική από τα υπόλοιπα κράτη, ανεξάρτητα από τις ειρηνικές προθέσεις που πιθανά να έχει το συγκεκριμένο κράτος, καθώς η επιθετική στρατηγική που έχει υιοθετήσει του δίνει τη δυνατότητα να κατακτήσει ξένο έδαφος και να καταστρέψει τις ένοπλες δυνάμεις του αντιπάλου. Η νευρικότητα που προκαλεί στα λοιπά κράτη αυτή η κατάσταση μπορεί να οδηγήσει σε μια κούρσα εξοπλισμών και σε αυξημένη αστάθεια, που μπορεί να κλιμακωθεί σε προληπτικά χτυπήματα εκ μέρους των αντιπάλων. Τα μικρά κράτη ούτως ή άλλως βρίσκονται σε μειονεκτική θέση σε σχέση με τα μεγαλύτερα, σε μια κλιμακούμενη κούρσα εξοπλισμών. Από την άλλη μεριά, η αύξηση της στρατιωτικής ισχύος ενός μικρού κράτους που έχει υιοθετήσει αμυντική στρατηγική δεν προκαλεί τις ίδιες αντιδράσεις εκ μέρους των γειτόνων του και δεν οδηγεί σε κλιμάκωση της έντασης και σε αύξηση της αστάθειας. Για παράδειγμα, η αύξηση της στρατιωτικής ισχύος των ουδέτερων Σουηδίας και Ελβετίας δεν προκαλεί νευρικότητα στις γειτονικές τους χώρες.²³¹

Εκτός από την επίδειξη της καθαρής ισχύος και τα στρατιωτικά μέσα, τα κράτη μπορούν να χρησιμοποιήσουν οικονομικά, ιδεολογικά και διπλωματικά μέσα για την άσκηση επιρροής. *«Μπορούν να αγοράσουν τη συναίνεση των άλλων με αντάλλαγμα αγαθά και υπηρεσίες, να κερδίσουν φίλους και να επηρεάσουν λαούς μέσω ψυχολογικών χειρισμών, να παζαρέψουν για την ανταλλαγή πλεονεκτημάτων και να κερδίσουν σε ισχύ με τις κατάλληλες συμμαχίες.»*²³²

Η ισχυρή και υγιής οικονομία και ο γενικότερος πλούτος ενός κράτους είναι επίσης σημαντικός παράγοντας ισχύος, στενά αλληλένδετος με την ικανότητα του κράτους να εξασφαλίσει την επιβίωση και ασφάλειά του. Ταυτόχρονα, η ισχύς ενός κράτους είναι ουσιαστική ως μέσον για την απόκτηση πλούτου, ως εκ τούτου υπάρχει μακροπρόθεσμη αρμονία στην εθνική πολιτική μεταξύ αυτών των δύο στόχων απόκτησης ισχύος και πλούτου. Βραχυπρόθεσμα ίσως χρειαστεί να γίνουν οικονομικές θυσίες για να ενισχυθεί η στρατιωτική ασφάλεια, που με τη σειρά της όμως θα επιφέρει μακροχρόνια ευημερία. Σύμφωνα με μια μερκαντιλιστική κατά βάση αντίληψη, οι οικονομικές σχέσεις μεταξύ των κρατών εμπεριέχουν το στοιχείο της εθνικής ασφάλειας. Ως εκ τούτου, τα κράτη πρέπει να προφυλάσσουν τον εαυτό τους από την οικονομική εξάρτηση, προκειμένου να υποτάξουν την οικονομία στην πολιτική βούληση του κράτους. Ο μερκαντιλισμός (ή «οικονομικός εθνικισμός») θεωρεί ότι οι οικονομικές σχέσεις είναι συγκρουσιακές: τα κράτη θεωρούν την κατανομή των οικονομικών ικανοτήτων μεταξύ τους ως παίγνιο μηδενικού αθροίσματος (ότι κερδίζει ο ένας το χάνει ο άλλος). Στόχος επομένως είναι η ανακατανομή του πλούτου και της ισχύος των κρατών. Μερκαντιλιστές όπως οι: Alexander Hamilton, Friedrich List, Charles de Gaulle, για παράδειγμα, θεωρούν ότι οι οικονομικές σχέσεις εξυπηρετούν την κρατική ισχύ. Η μερκαντιλιστική αντίληψη δεν αρνείται ότι δύο κράτη μπορούν να έχουν απόλυτα κέρδη από άποψη πλούτου,

²³¹ Στο ίδιο, σελ. 54-55

²³² Annette Baker Fox: "The Power of Small States, Diplomacy in World War II", στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 40

όμως, σε αντίθεση με τον φιλελευθερισμό, θεωρεί ότι πρωτεύουσα σημασία έχει το αποτέλεσμα αυτών των κερδών στην σχετική τους πολιτική ισχύ.²³³

Η διάσταση της εσωτερικής πολιτικής ως συντελεστής ισχύος συνίσταται στην ικανότητα ενός κράτους να αντλεί πόρους από τον πληθυσμό του για τις ένοπλες δυνάμεις του και να οργανώνει την αμυντική ή επεκτατική πολιτική του. Μακροπρόθεσμα, αφορά την ικανότητα ενός πολιτικού συστήματος να προωθεί την οικονομική ανάπτυξη, μέσω της οποίας αυξάνονται οι διαθέσιμοι πόροι για την ένοπλη ισχύ του. Η δημοσιονομική αδυναμία ενός κράτους μπορεί να οδηγήσει σε γενικότερη εξασθένησή του, αλλά και σε υπόσκαψη της εθνικής ομοψυχίας. Η εσωτερική διάσταση συμπεριλαμβάνει την κρατική οργάνωση και την συνοχή του πολιτικού συστήματος, καθώς και την εσωτερική νομιμοποίηση μιας πολεμικής προσπάθειας, την ανοχή, δηλαδή, ή την υποστήριξη των πολεμικών στόχων από τον πληθυσμό. Σε ένα δημοκρατικό καθεστώς έχει ειδικότερα σημασία η υποστήριξη των κομμάτων, των μέσων μαζικής ενημέρωσης και άλλων παραγόντων που επηρεάζουν την κοινή γνώμη. Η εσωτερική νομιμοποίηση εξαρτάται από τους πολιτικούς στόχους που θέτει για τον εαυτό του το μικρό κράτος. Η υπεράσπιση του πάτριου εδάφους, π.χ., πετυχαίνει εσωτερική νομιμοποίηση ευκολότερα από άλλους πιο μακρινούς ή δυσνόητους για τον πληθυσμό στόχους.²³⁴

Η εσωτερική συνοχή είναι ένας σημαντικός συντελεστής ισχύος για τα μικρά κράτη. Τα περισσότερα μικρά Ευρωπαϊκά κράτη συνδυάζουν ανοιχτές οικονομίες με δομές κορπορατισμού, γεγονός που επηρεάζει τις πολιτικές στρατηγικές που υιοθετούνται και την ευελιξία τους να υιοθετούν τις αναγκαίες κάθε φορά οικονομικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις. Ο δημοκρατικός κορπορατισμός των μικρών ευρωπαϊκών κρατών γεννήθηκε ως απάντηση σε διεθνείς πιέσεις. Έχει τις ιστορικές καταβολές του στην οικονομική και πολιτική κρίση που συντάραξε τις δεκαετίες του 1930 και 1940, ενώ απέδειξε την αντοχή του στην μεταπολεμική εποχή της φιλελευθεροποίησης της διεθνούς οικονομίας των δεκαετιών του 1960 και 1970. Η άνοδος του κατά τη δεκαετία του 1930 συνδέεται με φόβους αυταρχισμού, ύφεσης και πολέμου, ενώ η διατήρησή του μετά το 1945 συνδέεται με την σταθεροποίηση της δημοκρατίας, της ευημερίας και της ειρήνης. Ο δημοκρατικός κορπορατισμός έχει την ικανότητα ανοχής και απορρόφησης των ενδημικών αντιφάσεων μέσω της προσαρμογής στον οικονομικό ανταγωνισμό και της συμπερίληψης όλων των σημαντικών ομάδων συμφερόντων και δρώντων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Ως εκ τούτου, η οικονομική ευελιξία και η πολιτική σταθερότητα αλληλοσυνδέονται και αλληλοτροφοδοτούνται.²³⁵

Το μέγεθος και ο επαγγελματισμός της διπλωματικής υπηρεσίας μιας χώρας συχνά είναι δείκτης του ειδικού βάρους της χώρας εντός του διεθνούς συστήματος, καθώς υποδηλώνει τους πόρους (ανθρώπινους και οικονομικούς) που το κράτος έχει την ικανότητα

²³³Hanna Samir Kasab: *Weak States in International relations theory. The cases of Armenia, St. Kitts and Nevis, Lebanon and Cambodia*, New York: Palgrave Macmillan, 2015, σελ. 105

²³⁴ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου: *Ο αγώνας για την ελληνική ανεξαρτησία. Πολιτική και στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1832*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1996, σελ. 21-22

²³⁵ Peter J. Katzenstein: «Small States in World Markets, Industrial Policy in Europe», στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 193-194, 202

και την θέληση να δεσμεύσει ώστε να πετύχει διεθνή επιρροή. Το κλείσιμο πρεσβειών, για παράδειγμα, και η μείωση του διπλωματικού προσωπικού είναι μια καθαρή ένδειξη της αλλαγής των προτεραιοτήτων μιας χώρας ή της μείωσης της θέσης της σε διεθνές επίπεδο.

«Για τα μικρά κράτη, όμως, οι διπλωματικές επαφές είναι ζήτημα επιβίωσης. Οι διπλωματικές αποστολές είναι ουσιώδεις για την εξασφάλιση υποστήριξης από μεγαλύτερες χώρες και διεθνείς οργανισμούς, καθώς και για την πρόληψη, μέσω διπλωματικών επαφών και διαπραγματεύσεων, κινδύνων διενέξεων με άλλες χώρες. Επομένως δεν υφίσταται αναλογία ανάμεσα στο μέγεθος ενός μικρού κράτους και στην ανάγκη του να διατηρεί ένα βασικό μέγεθος διπλωματικής εκπροσώπησης.»²³⁶

Δεν ήταν λίγες οι φορές που οι διπλωμάτες των μικρών κρατών αποδείχτηκαν ικανότεροι από τους συναδέλφους τους των μεγάλων χωρών στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων ή των διεθνών διασκέψεων, συμβάλλοντας στην απόκτηση σχετικών κερδών εκ μέρους του μικρού κράτους, δυσανάλογων του μεγέθους του ή της στρατιωτικής ισχύος του.

«Η επιτυχία ή η αποτυχία να εξασφαλίσει κανείς τις απαιτήσεις του ή να αντισταθεί στις απαιτήσεις άλλων κρατών αποτελεί την δοκιμή της θέσης ισχύος του κάθε κράτους. Στην περίπτωση των μικρών δυνάμεων, ιστορικά αποδείχτηκε ότι είναι το δεύτερο στοιχείο, η ικανότητα δηλαδή αντίστασης στις απαιτήσεις των μεγάλων δυνάμεων, που έπαιξε τον σημαντικότερο ρόλο στον προσδιορισμό της σχετικής τους ισχύος.»²³⁷

5. Γεωπολιτική

Αν και αμέσως μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ο όρος «γεωπολιτική» ήταν σχεδόν απαγορευμένος, λόγω των αρνητικών συνειρμών με την πολιτική και τους στόχους του Χίτλερ, σήμερα χρησιμοποιείται ευρύτατα για να εξηγήσει συμφέροντα και δράσεις που τίθενται πέρα του άμεσου και του λογικού, συμφέροντα που συνήθως νοούνται ως άπειρα και απροσδιόριστα. Σύμφωνα με τον πιο απλό ορισμό, η γεωπολιτική εξετάζει την αλληλεπίδραση μεταξύ γεωγραφίας και πολιτικής: πώς ο δεδομένος χώρος επηρεάζει την πολιτική και πώς η πολιτική χρησιμοποιεί τον γεωγραφικό χώρο για τα δικά της συμφέροντα.²³⁸ Είναι επομένως η μελέτη των διεθνών σχέσεων από μια χωρική ή γεωγραφική οπτική.²³⁹

Η γεωπολιτική μελετάται στην ιστορική της διάσταση μέσω της εξελισσόμενης υποκειμενικής θεώρησης του αντικειμενικού και δεδομένου γεωγραφικού χώρου, αρχικά με

²³⁶ Roberto Espíndola: «Security dilemmas», στο Colin Clarke & Tony Paine (eds.), *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 69-70

²³⁷ Annette Baker Fox: «The Power of Small States, Diplomacy in World War II», στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 40

²³⁸ Philippe Moreau Defarges, *Introduction à la géopolitique*, Troisième édition mise à jour, Editions du Seuil, 2009, σελ. 9

²³⁹ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, Β΄ έκδοση, Εκδόσεις Ποιότητα, 2008, σελ. 201

την αντιπαράθεση στατικών και νομαδικών τρόπων ζωής, αργότερα μέσω της βελτίωσης και ανάπτυξης των επιστημονικών γνώσεων και των τεχνολογικών μεθόδων μέτρησης χώρων και αποστάσεων, και τελικά την ανάπτυξη κοινωνικοπολιτικών δομών συνδεδεμένων με συγκεκριμένους γεωγραφικούς χώρους.²⁴⁰

Ο ίδιος ο όρος «γεωπολιτική» χρησιμοποιείται για πρώτη φορά στα τέλη του 19^{ου} αιώνα από τον Σουηδό καθηγητή ιστορίας και πολιτικών επιστημών Rudolf Kjellen (1846-1922). Σε αντιδιαστολή με την πολιτική γεωγραφία, που εξετάζει τον πλανήτη στο σύνολό του ως χώρο με διαχωρισμένες ανθρώπινες κοινότητες, η γεωπολιτική εξετάζει τη βαθύτερη φύση του κράτους ως γεωγραφικού οργανισμού, με τις εκφάνσεις του και τις αλληλεπιδράσεις του μέσα στον χώρο. Ο Γερμανός Friedrich Ratzel (1844-1904) αντιμετωπίζει το κράτος ως ζωντανό οργανισμό συνδεδεμένο με το έδαφος («βιογεωγραφία») και εισάγει την έννοια του «ζωτικού χώρου». Οι θεωρίες του ασκούν καθοριστική επίδραση στην επεκτατική Γερμανική πολιτική του Γουλιέλμου Β΄.²⁴¹ Ο Αμερικανός Alfred T. Mahan (1840-1914) αναδεικνύει τη σημασία των θαλασσίων επικοινωνιών για στρατιωτικούς και οικονομικούς σκοπούς, καθώς και την απαραίτητη προϋπόθεση για την διατήρηση της θαλάσσιας ισχύος: την ύπαρξη σημείων υποστήριξης – ναυτικών βάσεων σε κομβικά σημεία του πλανήτη, ώστε να είναι δυνατή η κυριαρχία των θαλασσών.²⁴²

Ο Βρετανός Halford J. Mackinder (1861-1947) και ο Αμερικανός Nicholas John Spykman (1893-1943) οριοθετούν τις βασικές γεωπολιτικές έννοιες του 20^{ου} αιώνα, την heartland («καρδιά» - γεωγραφικός χώρος που εκτείνεται ανάμεσα στη νοητή γραμμή που ενώνει τη Βαλτική και τη Μαύρη Θάλασσα δυτικά, μέχρι τις στέπες της Κεντρικής Ασίας ανατολικά), ο έλεγχος της οποίας εξασφαλίζει παγκόσμια ισχύ· και την rimland («στεφάνη» - χώρος που εκτείνεται περιφερειακά της «καρδιάς»: Ευρωπαϊκές ακτές, Αραβία και Μέση Ανατολή, ζώνη των μουσώνων στην Ασία), στην οποία εξελίσσεται η διαρκής διαμάχη μεταξύ ναυτικών και ηπειρωτικών μεγάλων δυνάμεων.²⁴³

Ο Αμερικανός John J. Mearsheimer, τέλος, διατύπωσε τη θεωρία της περιφερειακής κυριαρχίας, που αποτελεί τον στόχο κάθε μεγάλης δύναμης. Ο Mearsheimer θεωρεί την παγκόσμια κυριαρχία ως ανέφικτη, ενώ η αντιπαλότητα μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων προέρχεται από την προσπάθειά τους να εμποδίσουν την ανάδειξη άλλων περιφερειακών ηγεμόνων.²⁴⁴

Η επίδραση των ανθρώπινων κοινωνιών πάνω στον χώρο εξελίσσεται, κατά τους τελευταίους δύο αιώνες, μέσω της οριοθέτησης των συνόρων και την ομογενοποίηση των κρατικών οντοτήτων (που συνεπάγεται κρατική κυριαρχία εντός των συνόρων και αναγνώρισή της εκτός), την «κατάκτηση» όλου του υπαρκτού γήινου χώρου από οργανωμένες ανθρώπινες κοινότητες/κράτη, και την μυστικιστική επίδραση που ασκεί ο γεωγραφικός χώρος ως «ζωτική

²⁴⁰ Philippe Moreau Defarges, *Introduction à la géopolitique*, Troisième édition mise à jour, Editions du Seuil, 2009, σελ. 11

²⁴¹ Στο ίδιο, σελ. 26-27, 39, 85

²⁴² Στο ίδιο, σελ. 44-45

²⁴³ Στο ίδιο, σελ. 48-59

²⁴⁴ John J. Mearsheimer, *Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων*, Μτφ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Εκδόσεις Ποιότητα, 2006

ανάγκη» για συγκεκριμένους εθνικούς πληθυσμούς. Η έννοια του αναγκαίου ζωτικού χώρου για ένα συγκεκριμένο έθνος αναπτύσσεται ιδεολογικά με τις διακηρύξεις περί φυσικών συνόρων της Γαλλίας που πρέσβευε η Γαλλική Επανάσταση, την κατάκτηση της Σιβηρίας από τη Ρωσία, την ιδεολογία του «προφανούς πεπρωμένου» (Manifest Destiny), που δικαιολόγησε θεωρητικά και ιδεολογικά την κατάκτηση της Άγριας Δύσης και την επέκταση των ΗΠΑ μέχρι τον Ειρηνικό Ωκεανό, τις ιδεολογίες του «εκπολιτισμού» πάνω στις οποίες στηρίχθηκαν οι ευρωπαϊκές αυτοκρατορίες, την γοητεία της έννοιας του Lebensraum στη Γερμανία.

Για τα μικρά κράτη, η γεωπολιτική σχετίζεται με την σημαντική ή μη για τις εκάστοτε μεγάλες δυνάμεις γεωγραφική του θέση. Αν το μικρό κράτος έχει την «ατυχία» να βρίσκεται σε σημαντική στρατηγική θέση, δεν μπορεί να ακολουθήσει πολιτική το ίδιο αυτόνομη όπως ένα άλλο μικρό κράτος με παρόμοια χαρακτηριστικά, που βρίσκεται όμως γεωγραφικά σε θέση αδιάφορη για τα στρατηγικά συμφέροντα και τους σχεδιασμούς των μεγάλων δυνάμεων. Όταν οι μεγάλες δυνάμεις έχουν στρατηγικά συμφέροντα σε μια περιοχή, δεν θα διστάσουν να επέμβουν στο εσωτερικό των μικρών κρατών που τυγχάνει να κατέχουν την συγκεκριμένη περιοχή. Αυτή η συμπεριφορά των μεγάλων δυνάμεων μπορεί - ή είναι σχεδιασμένη έτσι ώστε - να οξύνει τις αντιθέσεις στο εσωτερικό των μικρών κρατών, να προκαλέσει εμφυλίους πολέμους ή ακόμη και τη διάλυση του μικρού κράτους. Οι ανταγωνισμοί των μεγάλων δυνάμεων μέσω των υποκατάστατών τους (ή «αντιπροσώπων» τους) στο εσωτερικό των μικρών κρατών καταστρέφουν την ικανότητα των τελευταίων να ασκήσουν αποτελεσματική και ενιαία διοίκηση στο έδαφός τους και διαβρώνουν την κυριαρχία, την αυτονομία και την ικανότητά τους να ακολουθήσουν μια πολιτική που να είναι προς το συμφέρον των πολιτών τους. Για παράδειγμα, ο Λίβανος και η Καμπότζη είχαν σημαντική γεωπολιτική θέση κατά τη δεκαετία του 1970 για την υψηλή στρατηγική και των δύο αντιμαχόμενων υπερδυνάμεων, των ΗΠΑ και της ΕΣΣΔ. Ως εκ τούτου, οι τελευταίες χρησιμοποίησαν αρκετά στοιχεία καταναγκασμού για να διαμορφώσουν την εξωτερική πολιτική και τη συμπεριφορά των συγκεκριμένων κρατών.²⁴⁵

Όπως τονίζει ο Michael Handel:

«Κατά τον υπολογισμό της σχετικής ισχύος ή αδυναμίας ενός κράτους πρέπει επομένως να λαμβάνεται υπόψη η γεωγραφική του θέση... Κατ'αυτόν τον τρόπο, η σχετική ισχύς ενός κράτους μετριέται όχι σε σχέση με όλα τα άλλα κράτη, αλλά σε σχέση με τους γείτονές του, και του βαθμού κατά το οποίο η ισχύς που έχει στη διάθεσή του ανταποκρίνεται στους εθνικούς στόχους και φιλοδοξίες του.»²⁴⁶

«Ακόμη και κατά την ίδια ιστορική περίοδο, αδύναμα κράτη σε διαφορετικές περιοχές του κόσμου έχουν διαφορετικούς γείτονες και επομένως αντιμετωπίζουν διαφορετικά προβλήματα. Αυτό αναδεικνύει την κεντρική σημασία της γεωγραφικής θέσης των αδύναμων κρατών. Κατ'αυτόν τον τρόπο, οι μελέτες που αφορούν την Φινλανδία, την Τσεχοσλοβακία, το Βέλγιο, την Πολωνία, την Ουγγαρία και το Ισραήλ τονίζουν τα προβλήματα επιβίωσης και τρωτότητας, ενώ οι μελέτες που αφορούν την Πορτογαλία, τη Νέα Ζηλανδία, τη Χιλή, ή ακόμη και την Ελβετία και την Σουηδία τονίζουν την σχετική

²⁴⁵Hanna Samir Kasab: *Weak States in International relations theory. The cases of Armenia, St. Kitts and Nevis, Lebanon and Cambodia*, New York: Palgrave Macmillan, 2015, σελ. 163-164

²⁴⁶ Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 51-52

τους ασφάλεια και ικανότητα να διατηρήσουν σταθερές θέσεις έναντι των μεγάλων δυνάμεων.»²⁴⁷

Με άλλα λόγια, αν το μικρό κράτος γειτνιάζει με μια μεγάλη δύναμη ή η γεωγραφική του θέση έχει σημαντικό στρατηγικό ενδιαφέρον για μια μεγάλη δύναμη, είναι σχεδόν βέβαιο ότι δεν θα είναι ελεύθερο και απόλυτα κυρίαρχο να ακολουθεί την εξωτερική πολιτική που θέλει. Τόσο οι μεγάλες δυνάμεις του διεθνούς συστήματος, όσο και γειτονικά κράτη που έχουν βλέψεις περιφερειακού ηγεμόνα, θα επιζητήσουν να παρέμβουν στην εσωτερική πολιτική των μικρών κρατών κάθε φορά που θα νιώθουν ότι απειλούνται ζωτικά τους συμφέροντα.²⁴⁸

«Τα μικρά κράτη είναι ιδανικοί υποψήφιοι για να χρησιμοποιηθούν από μια περιφερειακή ή παγκόσμια δύναμη ως μέσο για την προβολή της ισχύος τους, την εξασφάλιση μεταφορικών οδών, ή την παρεμπόδιση μιας εχθρικής δύναμης να αποκτήσει βάσεις εκεί.»²⁴⁹

Αν ένα μικρό κράτος γειτνιάζει ή βρίσκεται σε γεωγραφική εγγύτητα με μια μεγάλη δύναμη, η θέση του έχει στρατηγική σημασία για όλες τις άλλες μεγάλες δυνάμεις. Ως εκ τούτου, το μικρό κράτος διαθέτει έναν πολύτιμο μοχλό πίεσης, τον οποίον θα μπορεί να χρησιμοποιήσει ως διαπραγματευτικό εργαλείο για να αυξήσει την διεθνή του επιρροή, την οποία, υπό διαφορετικές συνθήκες και σχέσεις, το διεθνές σύστημα δεν θα του είχε προσδώσει.²⁵⁰

Η γεωγραφία παίζει καθοριστικό ρόλο και στην στρατηγική που θα υιοθετήσει το μικρό κράτος. Οι αμυντικές στρατηγικές είναι προτιμητέες όταν η γεωγραφία δίνει στον αμυνόμενο σημαντικό πλεονέκτημα. Στρατηγικό βάθος, γεωγραφικά εμπόδια, στενά μέτωπα προσδίδουν στην αμυνόμενη πλευρά πολύτιμα πλεονεκτήματα. Το στρατηγικό βάθος επιτρέπει ευρεία υποχώρηση, επιμήκυνση των γραμμών επιμελητείας του αντιπάλου και απορρόφηση της επιθετικής του ενέργειας καθώς αυξάνεται η απόσταση που χρειάζεται να διανύσει. Το μικρό κράτος μπορεί να ανταλλάξει χώρο με χρόνο και η αλλαγή των εποχών μπορεί να αντισταθμίσει μερικές φορές την στρατιωτική αδυναμία. Οι Τούρκοι υπό τον Κεμάλ Ατατούρκ χρησιμοποίησαν αυτή τη στρατηγική ως αντιστάθμισμα της προσωρινής τους αδυναμίας.²⁵¹

Στον 21^ο αιώνα, η γεωπολιτική και γεωϊστορική συνείδηση της ανθρωπότητας καθορίζεται από τρία δεδομένα:

- συνειδητοποίηση του πεπερασμένου και ενιαίου Γήινου χώρου, λόγω της εμφάνισης των παγκόσμιων προβλημάτων (πυρηνικός αφοπλισμός, περιβάλλον, φυσικοί πόροι,

²⁴⁷ Στο ίδιο, σελ. 5-6

²⁴⁸ Neville Linton: «A policy perspective», στο Colin Clarke & Tony Paine (eds.), *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 224

²⁴⁹ Roberto Espíndola: «Security dilemmas», στο Colin Clarke & Tony Paine (eds.), *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 75

²⁵⁰ Ann – Sofie Dahl: «To Be Or Not To Be Neutral: Swedish Security Strategy in the Post-Cold War Era», στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (eds.), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 179

²⁵¹ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 112

χρηματοοικονομικές κρίσεις), προβλημάτων δηλαδή που επηρεάζουν το σύνολο της ανθρωπότητας και της κοινωνίας των κρατών και χρήζουν συντονισμένης αντιμετώπισης σε παγκόσμιο επίπεδο

- ολοκλήρωση της κατάκτησης και χωρισμού της επιφάνειας του πλανήτη από τις ανθρώπινες κοινότητες και τις κρατικές οντότητες. Σε αντίθεση με ότι συνέβαινε έναν αιώνα μόλις νωρίτερα, σήμερα όλη η επιφάνεια της Γης, με την εξαίρεση των Ωκεανών (πέρα από τα 200 μίλια από τις ακτές), της Ανταρκτικής και του εξωατμοσφαιρικού χώρου είναι χωρισμένη ανάμεσα σε κυρίαρχα κράτη. Στο πλαίσιο αυτό, η κατάκτηση εδάφους δεν είναι πια ο πρωταρχικός σκοπός. Αντ' αυτού, μεγαλύτερη σημασία αποκτά η χειραγώγηση και ο έλεγχος των ροών (αγαθών, χρήματος, προσώπων, εικόνων και πληροφοριών).

- ανοχύρωτο των συνόρων. Παρ'όλο που τα σύνορα μεταξύ των κρατών θεωρούνται πλέον δεδομένα (παρά τις επιμέρους διαφορές), είναι σήμερα ευκολότερη από ποτέ η «παραβίασή» τους. Το κυρίαρχο κράτος αδυνατεί να ελέγξει π.χ. τις χρηματοοικονομικές ροές, τις πληροφορίες που φτάνουν στους πολίτες του μέσω δορυφόρων ή διαδικτύου, ενώ αντιμετωπίζει προσφυγικές και μεταναστευτικές ροές τις οποίες δεν μπορεί, από μόνο του, να ελέγξει ή να σταματήσει.²⁵²

6. Συμμαχίες – πελατειακές σχέσεις

«Κάθε κράτος πρέπει να έχει μια πολιτική συμμαχιών, ακόμη και αν έχει ως στόχο μόνο να αποφύγει τις συμμαχίες.»

Robert Osgood²⁵³

Τα μικρά κράτη έχουν λιγότερους πόρους και συνήθως δεν έχουν την ικανότητα να διασφαλίσουν την άμυνά τους μόνο με τη χρήση εσωτερικών παραγόντων ισχύος. Επομένως, τις περισσότερες φορές, αναγκάζονται να καταφύγουν σε εξωτερικές πηγές ισχύος για την εξασφάλιση της επιβίωσής τους. Το μικρό κράτος «δανείζεται», με αυτόν τον τρόπο, την ισχύ άλλων κρατών, για την υπεράσπιση των δικών του συμφερόντων.

Η προσπάθεια του μικρού κράτους να αυξήσει την ισχύ του με πηγές εξωτερικής ισχύος, κυρίως προερχόμενες από μια μεγάλη δύναμη, είναι μια αναγκαιότητα, και όχι μια προτίμηση. Συνήθως αυτό που απασχολεί τις μικρές δυνάμεις είναι πώς να δεσμεύσουν τη μεγάλη δύναμη στην υπεράσπιση των δικών τους συμφερόντων και να εξασφαλίσουν την έγκαιρη βοήθεια εκ μέρους της, χωρίς ωστόσο να εξαρτώνται υπερβολικά από αυτή την υποστήριξη. Για τα περισσότερα μικρά κράτη, το παραπάνω δίλημμα δεν είναι η εξαίρεση, την

²⁵² Philippe Moreau Defarges, *Introduction à la géopolitique*, Troisième édition mise à jour, Editions du Seuil, 2009, σελ. 36-37

²⁵³ Robert E. Osgood, *Alliances and American Foreign Policy*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1968, p. 19-20. Αναφέρεται στο Dan Reiter: «Learning, Realism and Alliances, The Weight of the Shadow of the Past», στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 240

οποία θα πρέπει να αντιμετωπίσουν ενίοτε, αλλά ο κανόνας χάραξης της εξωτερικής τους πολιτικής.²⁵⁴

Ο πιο απλός και πιο συνηθισμένος τρόπος δέσμευσης μιας μεγάλης δύναμης στην υπεράσπιση των συμφερόντων μιας μικρής είναι η υπογραφή μιας αμυντικής συνθήκης ανάμεσα στις δύο ή η παροχή ξεκάθαρων, μη αμφιλεγόμενων υποσχέσεων στήριξης σε περίπτωση εχθρικής επίθεσης εκ μέρους τρίτου κράτους. Αφ' ενός όμως η εξασφάλιση τέτοιων δεσμεύσεων δεν είναι εύκολη, ιδιαίτερα αν το μικρό κράτος αντιμετωπίζει άμεσο κίνδυνο, και αφ' ετέρου δεν είναι βέβαιο πως οι όποιες αμυντικές συμβάσεις ή δεσμεύσεις θα εξασφαλίσουν ότι η υποστήριξη όντως θα έρθει τη στιγμή που το μικρό κράτος την χρειάζεται έμπρακτα. Συνήθως το μικρό κράτος θα προσπαθήσει να εκμαιεύσει όσο το δυνατόν πιο ξεκάθαρες και περισσότερες δεσμεύσεις εκ μέρους της μεγάλης δύναμης, ή ακόμη και θα προχωρήσει σε μονομερείς δημόσιες δηλώσεις σχετικές με την παρεχόμενη υποστήριξη, όχι πάντα αρεστές στη μεγάλη δύναμη που υποτίθεται ότι παρέχει την υποστήριξη.²⁵⁵ Για να αποφύγει την υπερβολική του δέσμευση προς τα ασθενέστερα κράτη, το ισχυρότερο κράτος προτιμά συνήθως να διατυπώνει τις υποχρεώσεις του προς το ασθενέστερο με αμφιλεγόμενους όρους, ώστε να αποφύγει την χειραγώγηση εκ μέρους του.²⁵⁶

Μια συμμαχία ορίζεται ως η επίσημη ή ανεπίσημη συμφωνία μεταξύ δύο ή περισσότερων κρατών να συνεργαστούν σε θέματα εθνικής ασφάλειας, βασιζόμενα συλλογικά στους συνολικούς στρατιωτικούς πόρους τους. Οι συμμαχίες διαφοροποιούνται μεταξύ τους ανάλογα με τον βαθμό επιστημότητάς τους (επίσημες ή ανεπίσημες), τον αριθμό των συμμετεχόντων (διμερείς ή πολυμερείς), την σχέση μεταξύ των συμμετεχόντων (σχέσεις ισότητας ή ιεραρχίας), τους στόχους των συμμετεχόντων (επιθετική ή αμυντική συμμαχία). Ο βαθμός της δεσμευτικότητας μιας συμμαχίας μετράται με βάση:

- 1) στρατιωτικές δεσμεύσεις όπως ενισχύσεις, κοινή δομή διοίκησης, λειτουργία στρατιωτικών βάσεων και
- 2) πολιτική υποστήριξη που εκφράζεται μέσω της ευθυγραμμισμένης ψήφου στον ΟΗΕ ή σε άλλα διεθνή φόρα.²⁵⁷

Η συμμετοχή ενός μικρού κράτους σε μια συμμαχία εν καιρώ ειρήνης προσφέρει τα πλεονεκτήματα της εκτεταμένης αποτροπής (extended deterrence) και της στρατιωτικής υποστήριξης σε περίπτωση πολέμου, έχει ωστόσο το μειονέκτημα ότι αυξάνει τον κίνδυνο εμπλοκής σε πολέμους που δεν έχουν σχέση με την υπεράσπιση των άμεσων συμφερόντων του. Η διατήρηση της ουδετερότητάς του, από την άλλη μεριά, έχει το πλεονέκτημα ότι μειώνει τον κίνδυνο εμπλοκής σε πολέμους άλλων κρατών, αλλά και το μειονέκτημα ότι το κράτος δεν έχει συμμάχους να το βοηθήσουν όταν χρειαστεί. Στην επιλογή μεταξύ των δύο εναλλακτικών δεν υπάρχει μοναδική και καθολικής ισχύος απάντηση. Η ουδετερότητα ή η συμμετοχή σε συμμαχία δεν συνιστά επικρατέστερη στρατηγική (dominant strategy) για όλα τα κράτη σε όλες τις ιστορικές περιόδους. Επομένως, ένα κράτος επιλέγει συμμαχία ή

²⁵⁴ Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 121-122

²⁵⁵ Στο ίδιο, σελ. 122-123

²⁵⁶ Στο ίδιο, σελ. 121-122

²⁵⁷ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 16-18

ουδετερότητα ανάλογα κάθε φορά εάν πιστεύει ότι η συμμαχία είναι απαραίτητη για την ασφάλειά του ή ότι εμπεριέχει πολύ μεγάλο κίνδυνο εμπλοκής.²⁵⁸

Η πολιτική της Σουηδίας κατά τον Ψυχρό Πόλεμο είναι χαρακτηριστική πολιτική ουδετερότητας. Η χώρα δεν είχε λόγο να ενταχθεί σε κάποια συμμαχία, καθώς δεν αντιμετώπιζε η ίδια άμεσα απειλή, παρά μόνο εντός μιας γενικότερης σύρραξης Ανατολής – Δύσης. Ως εκ τούτου, προτίμησε να μείνει ουδέτερη και να απολαμβάνει το αγαθό της συλλογικής ασφάλειας που προσφερόταν από την Δυτική συμμαχία, χωρίς να αναλάβει και το κόστος της συμμετοχής της σε αυτήν.²⁵⁹

Η βασική λειτουργία της συμμαχίας είναι να αποτρέψει έναν αντίπαλο να επιτεθεί σε ένα λιγότερο ισχυρό κράτος, προσθέτοντας στην ισχύ του και την δανεική ισχύ άλλου ή άλλων κρατών. Σε περίπτωση που η αποτροπή αποτύχει, το μικρό κράτος ελπίζει ότι ο μεγάλος σύμμαχος θα τηρήσει τις δεσμεύσεις του και ότι οι συνδυασμένες στρατιωτικές τους δυνάμεις θα του προσφέρουν επαρκή άμυνα. Η προστασία είναι το κύριο στρατιωτικό πλεονέκτημα της συμμετοχής σε μια συμμαχία. Η συμμετοχή αυτή μπορεί επίσης να προσφέρει και οικονομικά πλεονεκτήματα. Καθώς το μικρό κράτος θα μπορεί να γίνει «τζαμπατζής» (free-rider), βασιζόμενος στο συλλογικό αγαθό της ασφάλειας, δεν θα είναι αναγκασμένο να ξοδεύει υψηλό ποσοστό του ΑΕΠ του για την άμυνα, έχοντας τη δυνατότητα να αξιοποιήσει σε άλλες κατευθύνσεις τους πόρους που θα εξοικονομεί με αυτόν τον τρόπο. Επιπλέον, τα μικρά κράτη που συμμαχούν με μεγάλες δυνάμεις συνήθως δέχονται σημαντική βοήθεια εκ μέρους τους, τόσο σε αγαθά, όσο και σε υπηρεσίες, πληροφορίες, τεχνολογία, προτιμησιακή εμπορική μεταχείριση, με αντάλλαγμα φυσικά την αφοσίωσή τους. Σε αυτά προστίθεται και το ψυχολογικό πλεονέκτημα της αύξησης του διεθνούς κύρους του μικρού κράτους, όταν αυτό συμμετέχει σε μια ισχυρή συμμαχία. Ένα άλλο σημαντικό πλεονέκτημα είναι η δυνατότητα που δίνεται στο μικρό κράτος, λόγω των στενών του δεσμών με το μεγάλο, να ασκήσει επιρροή πάνω στις αποφάσεις του τελευταίου, προς εξυπηρέτηση των δικών του συμφερόντων (αντίστροφη επιρροή – reverse influence). Οι συμμαχίες μπορούν να δεσμεύσουν τον μεγαλύτερο εταίρο να υποστηρίξει τον μικρό του σύμμαχο σε αρκετά μεγάλο βαθμό. Επομένως οι συμμαχίες προσφέρουν στο μικρό κράτος, πέραν από προστασία, και μια σημαντική πηγή επιρροής την οποία μπορούν να χειριστούν για την καλύτερη εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους.²⁶⁰

«Καθώς νιώθει ασφάλεια λόγω της υποστήριξης του ισχυρού φίλου, ο αδύναμος σύμμαχος μπορεί να επιλέξει τους στόχους και τις μεθόδους της εξωτερικής πολιτικής που του ταιριάζουν. Το ισχυρό έθνος βρίσκεται έτσι αναγκασμένο να υποστηρίξει

²⁵⁸ Dan Reiter: «Learning, Realism and Alliances, The Weight of the Shadow of the Past», στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 235

²⁵⁹ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 294-295

²⁶⁰ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 22-24

αλλότρια συμφέροντα και αδύναμο να επιδιώξει συμβιβασμό σε θέματα που είναι ζωτικά όχι για το ίδιο, αλλά μόνο για τον σύμμαχό του.»²⁶¹

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η άρνηση της Πολωνίας, πριν από το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, να επιτρέψει τη στάθμευση Σοβιετικών στρατευμάτων στο έδαφός της σε περίπτωση γερμανικής επίθεσης, παρά τις πιέσεις των μεγάλων συμμάχων της, Βρετανίας και Γαλλίας, προς αυτήν την κατεύθυνση. Αυτό προκάλεσε σημαντικές καθυστερήσεις στις Γαλλοβρετανικές διαβουλεύσεις με τη Σοβιετική Ένωση το καλοκαίρι του 1939 και την τελική εγκατάλειψη των σχετικών συνομιλιών που θα μπορούσαν να οδηγήσουν ήδη από τότε στη δημιουργία ευρύτερου αντιχιτλερικού μετώπου στην Ευρώπη. Εάν οι Βρετανοί και οι Γάλλοι είχαν εξασκήσει ισχυρότερες πιέσεις στην Πολωνική κυβέρνηση, απειλώντας να αποσύρουν τη στρατιωτική τους υποστήριξη, η Πολωνία θα είχε αναγκαστεί να δεχτεί τους όρους τους. Αντιθέτως, η Βρετανία επέτρεψε σε έναν μικρότερο σύμμαχο – την Πολωνία – να καθορίσει αν και πότε θα πολεμούσε η ίδια. Ένα αδύναμο κράτος μπορεί να ανατρέψει τις προτεραιότητες μιας συμμαχίας παρά την αδυναμία του και συχνά κυρίως εξαιτίας της. Η απειλή της κατάρρευσης, στην περίπτωση που μια χώρα έχει χάσει την ικανότητα της αυτό-βοήθειας, δεν αφήνει στο άλλο μέρος άλλη επιλογή από το να αναλάβει το ίδιο την ευθύνη για να παρεμποδιστεί η κατάρρευση. Στις διεθνείς σχέσεις αυτό μπορεί να συμβεί μόνο όταν η συνέχιση της υποστήριξης του αδύναμου κράτους είναι ιδιαίτερα σημαντική για τη μεγάλη δύναμη: όταν η μεγάλη δύναμη αντιλαμβάνεται είτε ότι το μικρό κράτος είναι απαραίτητο για τη συμμαχία, είτε ότι η απώλειά του θα οδηγήσει σε απώλεια και άλλων κρατών από τη συμμαχία.²⁶²

Σύμφωνα με τον Raymond Aron:

«Ο εκβιασμός του αδύναμου επί του ισχυρού θα ήταν, σε αυτή την περίπτωση, πιο αποτελεσματικός από τον αντίστροφο εκβιασμό, γιατί ο αδύναμος δεν έχει μεν τη δυνατότητα να απειλήσει ότι θα λάβει μια μοιραία απόφαση, αλλά μόνο ότι θα καταρρεύσει το ίδιο.»²⁶³

Οι συμμαχίες με ισχυρότερα κράτη δεν έχουν πάντα μόνο πλεονεκτήματα για τα μικρά κράτη. Μπορεί να έχουν και μειονεκτήματα. Συνήθως, το μικρό κράτος υπογράφει μια αμυντική συνθήκη στην προσπάθειά του να κερδίσει χρόνο. Το μεγάλο κράτος απαιτεί, σε αντάλλαγμα προς την υποστήριξη που παρέχει, την δημιουργία και διατήρηση στρατιωτικών βάσεων στο έδαφος του μικρού κράτους. Στην εποχή ωστόσο των διηπειρωτικών πυραύλων, η χρησιμότητα των στρατιωτικών ή ναυτικών βάσεων τίθεται υπό αμφισβήτηση. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μειώνεται η διαπραγματευτική δύναμη του μικρού κράτους, που δεν μπορεί πλέον να προσφέρει ως αντάλλαγμα στον ισχυρό σύμμαχο σημεία υποστήριξης στο έδαφός του. Επίσης, όταν το μικρό κράτος βρίσκεται σε μεγάλη απόσταση από τον ισχυρό του σύμμαχο, η ζωτική υποστήριξη που θα χρειαστεί σε περίπτωση άμεσου κινδύνου μπορεί να μην φτάσει έγκαιρα. Από την άλλη μεριά, πολλοί υποστηρίζουν ότι τα μικρά κράτη που βρίσκονται μακριά από τους ισχυρούς τους συμμάχους είναι πιο ευνοημένα, καθώς

²⁶¹ Hans Morgenthau, *Politics Among Nations*. Αναφέρεται στο: Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 130

²⁶² Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 129-131

²⁶³ Raymond Aron, *Paix et guerre entre les nations*, Calmann-Lévy, Paris, 1984, σελ. 461

αποφεύγουν επεμβάσεις στο εσωτερικό τους. Τα μικρά κράτη επιθυμούν να διασφαλιστούν συνήθως έναντι ενός τοπικού ή περιφερειακού κινδύνου και όχι να εμπλακούν σε ανεπιθύμητες διενέξεις μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων. Η συμμετοχή τους όμως σε μια συμμαχία με έναν ισχυρό σύμμαχο μπορούν να τα θέσουν στο στόχαστρο μιας αντίπαλης μεγάλης δύναμης, με την οποία δεν έχουν άμεσες διαφορές. Για να αποφύγουν τον τελευταίο κίνδυνο, τα μικρά κράτη επιλέγουν τη διατήρηση μόνο αμυντικών βάσεων στο έδαφός τους ή απαγορεύουν εντελώς τη διατήρηση στρατιωτικών βάσεων εν καιρώ ειρήνης (π.χ. Νορβηγία).²⁶⁴

Τα μικρά κράτη που συμμετέχουν σε μια συμμαχία με μια μεγάλη δύναμη δεν μπορούν, εκ των πραγμάτων, να είναι απολύτως ανεξάρτητα και να έχουν απόλυτη ελευθερία δράσης στη διεθνή σκηνή. Όπως παρατηρεί ο Stanley Hoffmann:

“Μια μεγάλη δύναμη δεν χρειάζεται να αναρωτηθεί αν πρέπει ή όχι να υποθηκεύσει την ανεξαρτησία της· οι συμμαχίες στις οποίες συμμετέχει μπορεί να περιορίζουν την ελευθερία δράσης της, δεν την οδηγούν όμως στην εξάρτηση. Μια μικρή δύναμη, έχοντας να ιεραρχήσει τα ρίσκα που θέλει να μειώσει, θα πρέπει να επιλέξει ανάμεσα στην ασφάλεια και στην ανεξαρτησία κάθε φορά που δεν μπορεί να αντιμετωπίσει ταυτόχρονα τις απειλές τόσο ενάντια στη μία, όσο και στην άλλη.»²⁶⁵

Η συμπόρευση με μια μεγάλη δύναμη δεν σημαίνει πάντα λοιπόν απολαβή «ελεύθερων συλλογικών αγαθών». Πολλές φορές ισχύει το αντίθετο. Το μικρό κράτος μπορεί να κληθεί να συνεισφέρει στη συμμαχία πολύ παραπάνω από τις δυνάμεις του. Η περίπτωση της Ελλάδας κατά τις δεκαετίες του 1950 και του 1960 είναι μια τέτοια περίπτωση.

Ο David Vital τονίζει:

«Μια συμμαχία απαιτεί συλλογική ηγεσία και άμβλυση των εθνικών συμφερόντων, όπως αυτά ορίζονται από κάθε μέλος για τον εαυτό του. Αυτό μπορεί να γίνει αποδεκτό εν καιρώ πολέμου και σημαντικών διεθνών κρίσεων. Σε άλλες περιόδους, η άσκηση ηγεσίας είναι πιθανόν να μετατραπεί σε κυριαρχία εκ μέρους του μεγαλύτερου εταίρου και η εθελοντική άμβλυση των συμφερόντων να αντικατασταθεί από εχθρότητα και αντίσταση. ... Σε κάθε περίπτωση, η απόπειρα να διατηρηθεί αυτή [η άμβλυση] πέραν του σημείου όπου τα συμφέροντα αποκλίνουν σημαντικά μπορεί να είναι καταστροφική για το κράτος που αναγκάζεται να κάνει τις μεγαλύτερες παραχωρήσεις. Και είναι φυσικά το μικρό κράτος αυτό που καλείται να κάνει τις θυσίες, όπως αποδεικνύει το Μόναχο ως κλασική περίπτωση. Θα ήταν λοιπόν παραπλανητικό να ισχυριστεί κανείς ότι η λύση στα προβλήματα του μικρού κράτους βρίσκονται στον σχηματισμό συμμαχιών και άλλων μορφών ημι-μόνιμων δεσμών με ισχυρότερα κράτη, χωρίς να λαμβάνει τους κινδύνους αυτούς υπ’ όψη.»²⁶⁶

²⁶⁴ Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 127-129

²⁶⁵ Αναφέρεται στο Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 120

²⁶⁶ David Vital: «The Inequality of States, A Study of the Small Power in International Relations», στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 84-85

Για τον λόγο αυτό, τα μικρά κράτη θα προτιμήσουν, όταν αυτό είναι εφικτό, είτε μικτές πολυμερείς συμμαχίες, είτε συμμαχίες μεταξύ μικρών κρατών, παρά μια διμερή συμμαχία με έναν πολύ ισχυρότερο σύμμαχο, ειδικά όταν δεν αντιμετωπίζουν άμεση απειλή.²⁶⁷ Ωστόσο:

«Οι συμμαχίες μεταξύ μικρών δυνάμεων είναι ένα φτωχό εργαλείο αν ο άμεσος στόχος είναι η αύξηση της στρατιωτικής ισχύος. Όμως μπορεί να αποδειχθούν πολύ χρήσιμα εργαλεία αν ο στόχος είναι η διατήρηση του *status quo* και ο έλεγχος και η διευθέτηση τοπικών διενέξεων χωρίς την ανάμιξη των μεγάλων δυνάμεων.»²⁶⁸

Οι συμμαχίες μεταξύ των μικρών κρατών συνήθως δημιουργούνται *ad hoc* για περιορισμένο χρονικό διάστημα ή με σκοπό την αντιμετώπιση πολύ συγκεκριμένων ζητημάτων. Ένα παράδειγμα ήταν η συμμαχία μεταξύ των Βαλκανικών κρατών κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στον Πρώτο Βαλκανικό Πόλεμο. Η αποτελεσματικότητα αυτών των συμμαχιών περιορίζεται από εσωτερικές εντάσεις και αντιφάσεις. Π.χ. μετά την επιτυχία τους, τα Βαλκανικά κράτη άρχισαν να αντιπαρατίθενται μεταξύ τους και έμειναν χωρισμένα σε διαφορετικούς συνασπισμούς κατά τη διάρκεια και μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Όσο μεγαλύτερος είναι ο αριθμός των μικρών κρατών που συμμετέχουν σε μια συμμαχία, τόσο δυσκολότερος είναι ο συντονισμός των στρατιωτικών και πολιτικών τους δράσεων. Οι στρατιωτικές δυνάμεις των μικρών συμμάχων έχουν συνήθως διαφορετικούς προμηθευτές εξοπλισμών, διαφορετική εκπαίδευση, διαφορετικές διαδικασίες και διαφορετικά δόγματα. Οι πολιτικές τους διαφοροποιούνται λόγω διαφορετικά ιεραρχημένων συμφερόντων, ανταγωνιστικών προτεραιοτήτων, και ανταγωνισμού για ηγεμονία και επιρροή εντός της συμμαχίας. Ως εκ τούτου, η ενωμένη και συντονισμένη δράση για μεγάλο χρονικό διάστημα είναι εξαιρετικά δύσκολο να επιτευχθεί. Εξ άλλου, πολλές φορές πίσω από τις συμμαχίες μεταξύ μικρών κρατών κρύβεται συνήθως μια μεγάλη δύναμη και τα καλυμμένα συμφέροντά της.²⁶⁹

Σύμφωνα με τη ρεαλιστική θεωρία, τα κράτη προβαίνουν είτε σε εξισορρόπηση ισχύος (*power balancing*) είτε σε εξισορρόπηση απειλής (*threat balancing*). Η εξισορρόπηση ισχύος σημαίνει ότι τα κράτη συμμαχούν εναντίον του ισχυρότερου κράτους ή της ισχυρότερης συμμαχίας (ανεξαρτήτως των προθέσεων του/της). Σύμφωνα με αυτή την οπτική, η ασθενέστερη πλευρά είναι πιο ελκυστική πρώτον, γιατί επιτρέπει στα άλλα κράτη να διατηρήσουν σε μεγαλύτερο βαθμό την ελευθερία δράσης τους και δεύτερο, γιατί αυτή είναι η πλευρά που συνήθως είναι διατεθειμένη, προκειμένου να ισχυροποιήσει τη θέση της, να προσφέρει καλύτερα ανταλλάγματα στα κράτη που θα συνταχθούν μαζί της. Η εξισορρόπηση της απειλής δίνει μεγαλύτερη έμφαση στις προθέσεις, παρά στην κατοχή συντελεστών ισχύος. Ένα ισχυρό κράτος π.χ. που είναι υπέρ της διατήρησης του *status quo* δεν προκαλεί την συσπείρωση των άλλων κρατών εναντίον του, ενώ ένα ασθενέστερο κράτος, που έχει όμως επεκτατικές βλέψεις, την προκαλεί. Όταν ένα κράτος είναι αρκετά ισχυρό, ώστε να μπορεί να προσφέρει σημαντικά ανταλλάγματα στα μικρότερα κράτη, αυτά θα προτιμήσουν να

²⁶⁷ Robert O. Keohane: «Lilliputians' dilemmas, Small States in International Politics» στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 66

²⁶⁸ Rothstein, *Alliances and small powers*, p. 169. Αναφέρεται στο: Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 153

²⁶⁹ Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 153-155

συσπειρωθούν γύρω του, παρά εναντίον του (πρόσδεση στο άρμα του ισχυρότερου - power bandwagoning), καθώς, με αυτόν τον τρόπο, θα εξασφαλίσουν μεγαλύτερο μερίδιο από τα «λάφυρα» του ισχυρότερου. Τα κράτη μπορούν επίσης να συσπειρωθούν γύρω από την πηγή της απειλής (threat bandwagoning), παρά εναντίον της: με αυτόν τον τρόπο το μικρό κράτος κάνει παραχωρήσεις προς τη μεγάλη δύναμη που το απειλεί, προκειμένου να επιβιώσει και να αποφύγει την ολοκληρωτική κατάκτηση και καταστροφή. Τυπικό παράδειγμα είναι η πολιτική της Φινλανδίας κατά τον Ψυχρό Πόλεμο (Φινλανδοποίηση), η οποία διατηρούσε σε μεγάλο βαθμό την ανεξαρτησία και κυριαρχία της, παρά το γεγονός ότι σε ανεπίσημη βάση ήταν πάντα υποχρεωμένη να λαμβάνει υπόψη τις επιθυμίες της ΕΣΣΔ όσον αφορά την εξωτερική της πολιτική. Η πρόσδεση στο άρμα της πηγής της απειλής είναι χαρακτηριστική συμπεριφορά των κρατών που βρίσκονται στην φάση της παρακμής τους, όπως της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας στην φάση της αποσύνθεσής της, της Ολλανδίας του 18^{ου} αιώνα, της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας όταν είχε μετατραπεί σε «Μεγάλο Ασθενή», της Κίνας των μέσων του 19^{ου} αιώνα και των Ιταλικών πόλεων – κρατών.²⁷⁰

Η πολιτική που θα επιλέξει το μικρό κράτος απέναντι σε μια μεγάλη δύναμη εξαρτάται από τους υλικούς πόρους της μεγάλης δύναμης, τις επιθετικές της ικανότητες και προθέσεις, καθώς και από την σχετική γεωγραφική τους θέση. Η συμμαχία των δυτικοευρωπαϊκών χωρών με τις ΗΠΑ μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου θα μπορούσε να εξηγηθεί ως πρόσδεση στο άρμα της δύναμης που προσέφερε τα περισσότερα ανταλλάγματα, παρά ως εξισορρόπηση της Σοβιετικής απειλής. Η αμερικανική πολιτική και οικονομική ισχύς υποσχόταν σημαντικά υλικά κέρδη στους μικρότερους σε περίπτωση που συμμαχούσαν μαζί της (π.χ. το σχέδιο Μάρσαλ ήταν απόδειξη της σημαντικής υλικής βοήθειας που θα λάμβαναν τα πιο αδύναμα κράτη από τον ισχυρό ηγεμόνα).²⁷¹ Η συμπεριφορά των μικρών ανατολικοευρωπαϊκών χωρών μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και τη διάλυση του Συμφώνου της Βαρσοβίας θα μπορούσε να εξηγηθεί υπό το ίδιο πρίσμα: πρόσδεση στο άρμα του ισχυρότερου (ΗΠΑ), της πλευράς που προσφέρει και τα μεγαλύτερα οφέλη. Μπορεί όμως και να εξηγηθεί ως εξισορρόπηση: τα μικρά κράτη που έχουν πολύ μεγάλους εχθρικούς γείτονες θα αναζητήσουν την ένταξη σε μια προστατευτική συμμαχία με άλλες μεγάλες δυνάμεις.

Τα μικρά κράτη είναι αδύναμα στρατιωτικά και γι' αυτόν τον λόγο δεν έχουν την τάση να ακολουθήσουν εξισορροπητική πολιτική. Αντί να σπαταλήσουν πολύτιμους πόρους για να συμμετάσχουν σε μια εξισορροπητική συμμαχία, θα προτιμούσαν να ηττηθεί ο επίδοξος ηγεμόνας χωρίς τη δική τους συμβολή (buck-passing). Εάν δεν υπάρχει άμεση απειλή εναντίον των μικρών κρατών, αυτά θα προτιμήσουν να μείνουν ουδέτερα, καθώς η ουδετερότητα θα τους προσφέρει την απολαβή του συλλογικού αγαθού της ασφάλειας χωρίς κόστος. Όταν είναι εμφανής πλέον ποια πλευρά θα είναι νικήτρια, αυτή προσελκύει τα μικρά κράτη, για τα οποία δεν έχει νόημα να στραφούν κατά του επίδοξου ηγεμόνα. Ως εκ τούτου, η πρόσδεση στο άρμα του ισχυρότερου είναι πιο τυπική συμπεριφορά για τα μικρά κράτη παρά η εξισορρόπηση. Αντίθετα, στο περιφερειακό τους περιβάλλον, τα μικρά κράτη είναι πιο πιθανό να ακολουθήσουν εξισορροπητική συμπεριφορά απέναντι σε απειλές προς την ανεξαρτησία τους,

²⁷⁰ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 85-91

²⁷¹ Raimo Väyrynen: «Small States: Persisting Despite Doubts» στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (eds.), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 46-47, 54-55

δεδομένου ότι θα έχουν μεγαλύτερη ικανότητα να επηρεάσουν αποτελεσματικά την ισορροπία ισχύος μεταξύ μικρών και μεσαίων δυνάμεων σε τοπικό επίπεδο.²⁷²

Η λογική του buck-passing σημαίνει ότι η παρουσία μιας άμεσης απειλής είναι σημαντική εξωτερική μεταβλητή για τον καθορισμό των συμμαχιών, πολλές φορές όμως είναι πιο πιθανόν να διαλυθούν παρά να σχηματιστούν συμμαχίες εν όψει μιας άμεσης απειλής. Κατά την εξέταση εξ άλλου της συμπεριφοράς και της εξωτερικής πολιτικής των μικρών κρατών θα πρέπει να ληφθεί υπόψη και η θεσμική αδράνεια, που δεν βοηθά συνήθως στην απότομη αλλαγή πολιτικής, παρά τις αλλαγές στο διεθνές περιβάλλον.²⁷³

Η «θεωρία της μάθησης» (learning theory), βασιζόμενη στα συμπεράσματα της κοινωνικής ψυχολογίας και της θεωρίας οργανώσεων (organization theory), ισχυρίζεται ότι η πολιτική συμμαχιών των κρατών δεν καθορίζεται τόσο από τις αλλαγές στα επίπεδα του εξωτερικού κινδύνου (όπως ισχυρίζεται η ρεαλιστική σχολή), όσο από τις ιστορικές εμπειρίες του συγκεκριμένου κράτους και τα σχετικά συμπεράσματα στα οποία έχει φτάσει. Η βασική υπόθεση της «θεωρίας της μάθησης» είναι ότι τα κράτη μαθαίνουν από τις εμπειρίες της εξωτερικής τους πολιτικής που αποδείχτηκαν σημαντικές για την ιστορική τους πορεία: σε περίπτωση που η εξωτερική τους πολιτική αποδείχτηκε πετυχημένη, θα συνεχίσουν την ίδια, ενώ αν έχει αποτύχει, θα στραφούν προς πιο καινοτόμες συμπεριφορές. Η θεωρία της εξισορρόπησης ισχύος εστιάζει σε βραχυπρόθεσμες αντιδράσεις στις αλλαγές του διεθνούς συστήματος, ενώ η θεωρία της μάθησης εξηγεί πώς σχηματίζονται οι μακροπρόθεσμες υψηλές στρατηγικές των κρατών. Η θεωρία της εξισορρόπησης της απειλής δεν εξηγεί ικανοποιητικά γιατί μερικές χώρες προτιμούν να μείνουν ουδέτερες παρά τις συστημικές απειλές, καθώς θεωρεί ότι η διεθνής αναρχία θα ωθήσει όλες τις χώρες να αναζητήσουν συμμάχους, μιας και ποτέ δεν μπορεί να αποκλειστεί η εμφάνιση μιας απειλής. Η θεωρία της μάθησης προβλέπει ότι, ανεξάρτητα από το επίπεδο της εξωτερικής απειλής, ένα κράτος θα επιλέξει την συμμετοχή σε συμμαχία ή την ουδετερότητα, ανάλογα με το ποια από τα δύο αποδείχτηκε ωφέλιμη για το ίδιο κατά το παρελθόν.²⁷⁴

Η ως άνω θεωρία προβλέπει σωστά αρκετά μοντέλα συμμαχιών ή ουδετερότητας. Για παράδειγμα, το γεγονός ότι το ουδέτερο Βέλγιο δέχτηκε εισβολή το 1914 συνέβαλλε στο να αλλάξει εν συνεχεία πολιτική, αναζητώντας συμμάχους. Η Ελβετία και η Ολλανδία βγήκαν αλώβητες από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, γεγονός που ενίσχυσε την συνέχεια της πολιτικής ουδετερότητάς τους. Και τα τρία κράτη επιχείρησαν εκ νέου να μείνουν ουδέτερα κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Τα δύο εξ αυτών που δέχτηκαν εισβολή (το Βέλγιο και η Ολλανδία) εντάχθηκαν εν συνεχεία στο NATO, ενώ η Ελβετία, που πέτυχε να μην εμπλακεί στον πόλεμο, παρέμεινε ουδέτερη. Με βάση τη θεωρία της εξισορρόπησης κινδύνου, και οι τρεις αυτές χώρες θα έπρεπε να είχαν αναζητήσει συμμάχους στα τέλη της δεκαετίας του 1930, καθώς όλες βρίσκονται μεταξύ Γερμανίας και Γαλλίας, άρα ήταν πολύ πιθανόν να δεχτούν επίθεση στο πλαίσιο ενός γενικευμένου πολέμου. Μεταπολεμικά, και οι τρεις χώρες θα έπρεπε είτε να

²⁷² Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 92-97

²⁷³ Dan Reiter: «Learning, Realism and Alliances, The Weight of the Shadow of the Past», στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglind Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 253-254, 257

²⁷⁴ Στο ίδιο, σελ. 231-232, 243, 252-254

ισορροπήσουν τη Σοβιετική απειλή, είτε να προσδεθούν στο άρμα της, χωρίς να υπάρξει διαφοροποίηση μεταξύ τους. Επιπλέον, εξετάζοντας την εξωτερική πολιτική των Σκανδιναβικών χωρών, προκύπτει ότι η επιτυχημένη ουδετερότητα της Δανίας, της Σουηδίας και της Νορβηγίας στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο ενίσχυσε την δέσμευσή τους στην ουδετερότητα για όλη τη δεκαετία του 1930, παρά την αυξανόμενη Γερμανική απειλή. Οι δύο χώρες για τις οποίες η ουδετερότητα απέτυχε κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η Δανία και η Νορβηγία, εγκατέλειψαν τη μακρά παράδοση ουδετερότητας που τις χαρακτήριζε και εντάχθηκαν μεταπολεμικά στο NATO. Αντίθετα, έχοντας επιτύχει την μη εμπλοκή της στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η Σουηδία διατήρησε την ουδετερότητά της και μετά το 1945, παρά την αλλαγή στάσης των δύο γειτονικών της χωρών. Επιπρόσθετα, η μόνη Σκανδιναβική χώρα που συμμετείχε σε συμμαχία κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η Φινλανδία, διάλεξε την ουδετερότητα μεταπολεμικά, καθώς η συμμετοχή σε συμμαχία αποδείχτηκε ανώφελη για την εθνική της ασφάλεια. Μόνο η θεωρία της μάθησης εξηγεί ικανοποιητικά γιατί ακολουθούν διαφορετικές μεταξύ τους πολιτικές επιλογές οι τέσσερις Σκανδιναβικές χώρες. Η ρεαλιστική θεωρία δεν θα μπορούσε να εξηγήσει ικανοποιητικά την πολιτική τους, μιας και η γεωγραφική τους θέση θα έπρεπε να είχε επιβάλλει και στις τέσσερις να ακολουθήσουν την ίδια στρατηγική: να εξισορροπήσουν ή να προσδεθούν στο άρμα της Σοβιετικής Ένωσης. Η παραδοσιακή ρεαλιστική θεωρία δεν μπορεί να απαντήσει στο ερώτημα γιατί τα κράτη δεν συμπεριφέρονται όλα το ίδιο υπό τις ίδιες συνθήκες. Είναι απαραίτητο λοιπόν να εμπλουτιστεί η ρεαλιστική θεωρία με στοιχεία π.χ. του κονστρουκτιβισμού (ιδέες και πεποιθήσεις των ηγετών των κρατών) ή να μπου στην ανάλυση και άλλα επίπεδα πέραν του συστημικού, προκειμένου να μπορούμε να βγάλουμε πιο ασφαλή συμπεράσματα για την μελλοντική συμπεριφορά των κρατών σε δεδομένες συνθήκες της διεθνούς πολιτικής.²⁷⁵

Εξετάζοντας το δεύτερο επίπεδο ανάλυσης (εσωτερικό των κρατών) θα αντιληφθούμε ότι η πολιτική των κρατών δεν καθορίζεται μονοδιάστατα από τις επιταγές του διεθνούς συστήματος. Υπάρχουν πολλές πτυχές της εσωτερικής εθνικής πολιτικής (π.χ. πολιτικό καθεστώς, ιδεολογία, εσωτερική σταθερότητα ή αστάθεια, οικονομικά συμφέροντα, σχέσεις κρατικού μηχανισμού με την κοινωνία, ισχυρός ή ανίσχυρος κρατικός μηχανισμός) που επηρεάζουν την πολιτική συμμαχιών που ακολουθεί ένα κράτος. Σε ένα κράτος όπου ο κρατικός μηχανισμός είναι ισχυρότερος από τις αντιμαχόμενες ομάδες συμφερόντων εντός της κοινωνίας, η εξωτερική πολιτική μπορεί να λαμβάνεται σύμφωνα με τα εθνικά συμφέροντα όπως τα αντιλαμβάνεται ο κρατικός μηχανισμός. Όπου όμως υπάρχει σημαντικός εσωτερικός ρόλος για τις ομάδες συμφερόντων, αυτές θα επηρεάζουν αντίστοιχα με τη σχετική τους ισχύ και την εξωτερική πολιτική του κράτους (π.χ. στη Γαλλία είναι ισχυρότερος ο κρατικός μηχανισμός, ενώ στις ΗΠΑ οι ομάδες συμφερόντων). Επομένως, για να βγάλουμε συμπεράσματα για την εξωτερική πολιτική και την πολιτική συμμαχιών που θα ακολουθήσει ένα κράτος, θα πρέπει να εξετάσουμε, ως προς το δεύτερο επίπεδο ανάλυσης:

- 1) τα συμφέροντα των ανταγωνιστικών ομάδων συμφερόντων εντός του κράτους και της κοινωνίας
- 2) την σχετική ισχύ αυτών των ομάδων και τις σχέσεις μεταξύ τους και

²⁷⁵Dan Reiter: «Learning, Realism and Alliances, The Weight of the Shadow of the Past», στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 260-265

3) τους εσωτερικούς μηχανισμούς και τις διαδικασίες χάραξης πολιτικής.

Οι περιορισμοί και οι ευκαιρίες του εσωτερικού συστήματος συνδυάζονται με την ειδικότερη θέση του κράτους στη διεθνή σκηνή, ώστε να οδηγηθεί σε συγκεκριμένες πολιτικές στρατηγικές. Για παράδειγμα, αυτάρκεια των στρατιωτικών προμηθειών και ισχυρές πολιτικές και οικονομικές ομάδες που έχουν περισσότερα συμφέροντα στο εσωτερικό της χώρας παρά στο εξωτερικό θα προωθήσουν μια αδέσμευτη εξωτερική πολιτική, ενώ αν οι πολιτικές, οικονομικές και στρατιωτικές ελίτ έχουν ισχυρούς δεσμούς με το εξωτερικό, θα προσπαθήσουν να συνδέσουν το κράτος με την πηγή από την οποία είναι εξαρτημένες οι ίδιες.²⁷⁶

Οι μικροί δρώντες που βρίσκονται εντός των σφαιρών επιρροής μιας μεγάλης δύναμης έχουν περιορισμένη ελευθερία κινήσεων. Οι συμμαχίες μπορούν να εμπεριέχουν διαφορετικά μοντέλα ελέγχου της κυρίαρχης μεγάλης δύναμης επί των μικρότερων μελών, ξεκινώντας από την εθελοντική συνεργασία μεταξύ φιλικών κρατών μέχρι την «Συμμαχία τύπου *Al Capone*», όπου τα μικρότερα κράτη διαθέτουν εξαιρετικά περιορισμένη κυριαρχία.²⁷⁷ Το Σύμφωνο της Βαρσοβίας έχει χαρακτηριστεί από πολλούς ως «Συμμαχία *Al Capone*», καθώς το να μένει κανείς πιστός σύμμαχος τον προστατεύει όχι τόσο από τον εξωτερικό εχθρό, όσο από τον μεγάλο σύμμαχο, όπως ακριβώς πληρώνοντας προστασία στη συμμορία του *Al Capone* στο Σικάγο, οι επιχειρηματίες δεν προστάτευαν τους εαυτούς τους από άλλες συμμορίες, αλλά από την ίδια την περιώνυμη συμμορία.²⁷⁸ Η επιρροή των μικρών κρατών μειώνεται όσο αυξάνεται ο κίνδυνος εμπλοκής των μεγάλων δυνάμεων σε νέους ανταγωνισμούς αύξησης των ζωνών επιρροής τους. Από αυτή την άποψη, η γεωγραφική θέση στην περιφέρεια ή ακόμη και εκτός της άμεσης σφαίρας επιρροής μιας μεγάλης δύναμης δεν αποτελεί αρκετή εγγύηση ασφάλειας για το μικρό κράτος έναντι των ηγεμονικών βλέψεων των μεγάλων δυνάμεων. Υπό αυτές τις συνθήκες, η απόφαση επιλογής συμμάχων λαμβάνεται πολλές φορές υπό την πίεση της επέμβασης ή της πειθούς των μεγάλων δυνάμεων, ή απλά λόγω γεωπολιτικών συνθηκών, χωρίς να προσφέρεται καν στο μικρό κράτος η δυνατότητα ανεξάρτητης επιλογής ανάμεσα σε εξισορρόπηση ή πρόσδεση στο άρμα του ισχυρότερου.²⁷⁹

Τα αδύναμα/μικρά κράτη ωστόσο δεν είναι τα άχρηστα μέλη των συμμαχιών και τα βαρίδια των μεγάλων δυνάμεων. Αν ήταν έτσι, οι μεγάλες δυνάμεις δεν θα επιδίωκαν την συμμετοχή όσο το δυνατόν περισσότερων εξ αυτών στις συμμαχίες των οποίων ηγούνται. Το πρώτο που κερδίζει μια μεγάλη δύναμη από μια τέτοια σχέση με τα αδύναμα κράτη είναι να αρνηθεί στις άλλες μεγάλες δυνάμεις να έχουν προνομιακές σχέσεις με αυτά τα κράτη.

²⁷⁶ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 97-99, 103-104

²⁷⁷ Ann – Sofie Dahl: «To Be Or Not To Be Neutral: Swedish Security Strategy in the Post-Cold War Era», στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (eds.), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 179-181

²⁷⁸ Robert O. Keohane: «Lilliputians' dilemmas, Small States in International Politics» στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 66

²⁷⁹ Ann – Sofie Dahl: «To Be Or Not To Be Neutral: Swedish Security Strategy in the Post-Cold War Era», στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (eds.), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 179-181

Μπορούν επίσης να χρησιμοποιήσουν τα εδάφη των μικρών κρατών ως «μαξιλαράκια» ανάμεσα στις ίδιες και στις αντίπαλες μεγάλες δυνάμεις, ειδικά όταν η γεωγραφική τους θέση προσφέρεται για αυτόν τον ρόλο.²⁸⁰

Στον αγώνα τους για ηγεμονία και πρωτοκαθεδρία κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, τόσο οι ΗΠΑ όσο και η Σοβιετική Ένωση προσπάθησαν να προσεταιριστούν όσο το δυνατό περισσότερους μικρούς συμμάχους η καθεμία. Οι υπερδυνάμεις ήταν πρόθυμες να πληρώσουν κάθε τίμημα για να διατηρήσουν την πρωτοκαθεδρία τους και τις σφαίρες επιρροής τους, δημιουργώντας κατ'αυτόν τον τρόπο μια κατάσταση στην οποία τα μικρά κράτη μπορούσαν να διατηρηθούν ασφαλή χωρίς να πληρώσουν υπέρογκα ποσά για την άμυνά τους.

Η προσπάθεια των μεγάλων δυνάμεων να διατηρήσουν ρωμαλέες και εκτεταμένες συμμαχίες με την προσφορά πλούσιων ανταλλαγμάτων μπορεί ωστόσο να οδηγήσει σε στρατηγική υπερεξάπλωση και τελικά σταδιακή εξασθένησή τους.²⁸¹ Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης λόγω της οικονομικής κυρίως εξασθένησής της οδήγησε όχι μόνο στη διάλυση της συμμαχίας που είχε δημιουργήσει γύρω της, αλλά και στη διάλυση του ίδιου του ομοσπονδιακού κράτους της.

Οι δύο επιλογές, συμμετοχής σε συμμαχία ή ουδετερότητας, δεν είναι πάντα μονοδιάστατες, αλλά υφίστανται και αρκετές ενδιάμεσες καταστάσεις, που θα μπορούσαν να παρασταθούν ως κουκίδες σε έναν οριζόντιο άξονα μεταξύ των δύο αυτών ξεκάθαρων άκρων.²⁸² Τα μικρά κράτη αντιμετωπίζουν το δίλημμα: εγκατάλειψη ή παγίδευση (είτε δηλαδή πολύ χαλαρούς συμμαχικούς δεσμούς, που ενέχουν το κίνδυνο το μικρό κράτος να εγκαταλειφθεί από τους συμμάχους του όταν θα τους έχει περισσότερο ανάγκη, είτε παγίδευση σε αλλότριες διενέξεις λόγω πολύ στενών συμμαχικών δεσμών με κράτη που έχουν ισχυρά συμφέροντα).²⁸³

Ως εκ τούτου, οι στρατηγικές συμμαχιών ενός κράτους μπορούν να χωριστούν με βάση τέσσερα πρότυπα: I. Ισχυρή στρατηγική υπέρ της συμμαχίας; II. Αδύναμη στρατηγική υπέρ της συμμαχίας; III. Αδύναμη στρατηγική κατά της δέσμευσης; IV. Ισχυρή στρατηγική κατά της δέσμευσης.²⁸⁴

Η Ελλάδα ακολούθησε στρατηγική τύπου I το 1952-63 και το 1967-74, στρατηγική τύπου II το 1963-66, και στρατηγική τύπου III το 1981-1986. Η αμυντική πολιτική της Ελλάδας εξηγείται με όρους “ηγεμονικής ανάμιξης”: η εσωτερική ασφάλεια είχε σχεδιαστεί από τις ΗΠΑ και το NATO, τους σχετικούς αμυντικούς σχεδιασμούς και την βοήθεια στο ελληνικό

²⁸⁰ Hanna Samir Kasab: *Weak States in International relations theory. The cases of Armenia, St. Kitts and Nevis, Lebanon and Cambodia*, New York: Palgrave Macmillan, 2015, σελ. 38

²⁸¹ Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 155

²⁸² Dan Reiter: «Learning, Realism and Alliances, The Weight of the Shadow of the Past», στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 235

²⁸³ Bjørn Møller: «Small States, Non-Offensive Defence and Collective Security» στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (eds.), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 143-144

²⁸⁴ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 176

στρατιωτικό κατεστημένο. Δεύτερον, η συμμετοχή στο NATO απέτρεψε την χώρα από την δημιουργία αξιόπιστου αμυντικού μηχανισμού, ικανού να ανταποκριθεί στις εξωτερικές απειλές. Τη δεκαετία του 60, η απειλή από το Βορρά σχεδόν εξαφανίστηκε, ενώ η εξ ανατολών απειλή συνεχώς αυξανόταν και έγινε επιτακτική λόγω της Κύπρου. Ένας πόλεμος μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας έγινε πιο πιθανός από μια διένεξη με τις χώρες του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Σε αυτό το πλαίσιο, η διατήρηση της ενότητας στη νότια πτέρυγα του NATO και η αποφυγή πολέμου μεταξύ των δύο συμμάχων έγινε πρωταρχικό ζήτημα για την πολιτική των ΗΠΑ και του NATO στην περιοχή. Η απόφαση που ελήφθη ήταν να μειωθούν οι ικανότητες της ελληνικής πλευράς να διεξάγει έναν πόλεμο, απόφαση εύκολη να εφαρμοστεί, δεδομένου ότι το σύνολο του στρατιωτικού εξοπλισμού προμηθευόταν από τις ΗΠΑ. Οι ελληνικές αεροπορικές και ναυτικές δυνάμεις μειώθηκαν βάσει Αμερικανικών σχεδιασμών του 1964-1965, με το σκεπτικό ότι η Ελλάδα δεν χρειαζόταν αυτές τις δυνάμεις για να διεξάγει έναν πόλεμο μόνη της.²⁸⁵

Στην περίπτωση της Ελλάδας, θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι «αν ένα έθνος ξοδεύει περισσότερα [για την άμυνα] απ'ότι θα δικαιολογούσε το μέγεθός του, τότε [σημαίνει ότι] ... νιώθει ασθενέστερη την ασπίδα του μεγαλύτερου συμμάχου σε σχέση με άλλα κράτη, επομένως, για κάποιον λόγο, η συμμαχία δεν του προσφέρει την αναμενόμενη ασφάλεια.»²⁸⁶

Σύμφωνα με τον Vital:

«Η δοκιμή της μη-δέσμευσης συνίσταται στο αν το εν λόγω κράτος θα πρέπει τελικά να βασιστεί στον εαυτό του στην εφαρμογή μιας εξωτερικής πολιτικής που έχει σχεδιάσει το ίδιο ή όχι. Κατά συνέπεια, μια επίσημη δέσμευση που αγνοείται στην πράξη ή που έχει περιέλθει σε αχρηστία, ή που έχει καταγγελθεί είτε με σαφήνεια είτε σιωπηρά, δεν θα πρέπει να ληφθεί υπόψη.»²⁸⁷

Επομένως, με βάση τα ανωτέρω, η Ελλάδα συμμετέχει μεν σε συμμαχία, αυτή όμως δεν εξασφαλίζει την ασφάλειά της, άρα από άποψη ασφάλειας η Ελλάδα θα πρέπει να συμπεριφερθεί όπως ένα αδέσμευτο κράτος, ήτοι να ενισχύσει στο έπακρο τους συντελεστές ισχύος της και να τους χρησιμοποιήσει με τον βέλτιστο δυνατό τρόπο.

Η αρωγή που προσφέρει μια μεγάλη δύναμη στους συμμάχους της δεν βασίζεται σε αλτρουιστικά κίνητρα. Όταν το μικρό κράτος αναγκάζεται να ζητήσει βοήθεια από ένα πολύ ισχυρότερο, αυτό θα έχει κάποιο κόστος ως προς την ουσιαστική εξάσκηση της κυριαρχίας του και την ελευθερία δράσης του. Τα μικρά κράτη αναγκάζονται να κάνουν πολλές παραχωρήσεις στις μεγαλύτερες δυνάμεις και περιορίζονται από συστημικούς περιορισμούς στις πολιτικές που θα ακολουθήσουν.

Ένας από τους τρόπους που οι μεγάλες δυνάμεις χρησιμοποιούν για να προσδέσουν στο άρμα τους τις μικρές χώρες και να περιορίσουν τις επιλογές δράσης τους είναι μέσω της

²⁸⁵ Στο ίδιο, σελ. 176, 228-230

²⁸⁶ Bruce M. Russett (ed.), *Economic Theories of International Politics*, Chicago, Markham Publishing Co, 1968, p. 46. Αναφέρεται στο Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 149-151

²⁸⁷ David Vital, *The Inequality of States*, p.6. Αναφέρεται στο: Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 203

πώλησης όπλων. Οι ΗΠΑ χρησιμοποιούν την αμυντική τους πολιτική και την πολιτική συμμαχιών τους για να προωθήσουν τα συμφέροντα του στρατιωτικό-βιομηχανικού συμπλέγμάτος τους. Μέσω των διάφορων σχεδιασμών ασφαλείας, η αμερικανική εξωτερική πολιτική «πουλάει στους συμμάχους της σε υπερβολικό βαθμό την απειλή, ώστε στη συνέχεια να τους πουλήσει και το φάρμακο.»²⁸⁸

Οι μεγάλες δυνάμεις χρησιμοποιούν την εσωτερική πολιτική των μικρών κρατών και τις πολιτικές αντιπαραθέσεις ώστε να προωθήσουν και επιβάλλουν, μέσω των «αντιπροσώπων» τους, τα συμφέροντά τους στο εσωτερικό και στην κοινή γνώμη του μικρού κράτους. Στη σύγχρονη διεθνή πολιτική, η «άτυπη διείσδυση» είναι ωστόσο ένα φαινόμενο που έχει αμφίδρομη κατεύθυνση. Τα μικρά κράτη μπορούν να διεισδύσουν σε μεγαλύτερα, όπως και αντίστροφα. Προφανώς αν μια μικρή δύναμη μπορεί να διαθέτει πολιτικά assets στο εσωτερικό μιας μεγάλης δύναμης, ειδικά αν η τελευταία έχει ένα ανοικτό πολιτικό σύστημα, θα έχει την ικανότητα να ασκεί δυσανάλογα μεγάλη επιρροή στην ακολουθούμενη πολιτική του μεγάλου κράτους. Το μικρό κράτος προσπαθεί συνήθως να αποκτήσει επιρροή στην κοινή γνώμη του ισχυρότερου συμμάχου, διαφημίζοντας την υπεράσπιση των «δικαίων» του. Η «διείσδυση» στην εσωτερική πολιτική σκηνή του μεγάλου κράτους μπορεί να γίνει επίσης μέσω της γραφειοκρατικής ιεραρχίας του, των δεξαμενών σκέψης (think tanks) και της επιστημονικής κοινότητάς του. Η συμμαχία με μια μεγάλη δύναμη στο εσωτερικό σύστημα της οποίας έχει διεισδύσει με επιτυχία προσφέρει στο μικρό κράτος σημαντικούς μοχλούς πίεσης. Σε ακραίες περιπτώσεις το μικρό κράτος μπορεί να εξασκήσει σημαντικό περιορισμό στις πολιτικές επιλογές που θα έχει στη διάθεσή της η μεγάλη δύναμη. Στις Ηνωμένες Πολιτείες π.χ. αρκετά κράτη εξασκούν επιρροή μέσω ομάδων συμφερόντων στο εσωτερικό της χώρας (Ταϊβάν, Ισπανία, Πορτογαλία, Φιλιππίνες, με χαρακτηριστικότερη περίπτωση εκείνη του Ισραήλ). Όταν δεν διακυβεύονται σημαντικά συμφέροντα της μεγάλης δύναμης, η υπεράσπιση της διεθνούς θέσης του μικρού κράτους δεν θα τη ζημιώσει, ενώ θα ωφελήσει τα μέγιστα το μικρό κράτος. Αντίθετα, σε περιπτώσεις όπου η εσωτερική διείσδυση της μικρής δύναμης είναι τόσο βαθιά και πολυεπίπεδη, που δεν επιτρέπει την επανεξέταση της ακολουθούμενης πολιτικής της μεγάλης δύναμης (π.χ. περίπτωση εθνικιστικής Κίνας/Ταϊβάν και Ισραήλ ως προς τις ΗΠΑ), αυτή μπορεί να εγκλωβιστεί σε μη συμφέρουσες για την ίδια πολιτικές.²⁸⁹

Από τον Πόλεμο των Έξι Ημερών του 1967 και μετά, οι σχέσεις ΗΠΑ – Ισραήλ έχουν φτάσει σε επίπεδο ανήκουστο στις διεθνείς σχέσεις. Οι ΗΠΑ έχουν προσφέρει στο Ισραήλ όλα τα πλεονεκτήματα που μια μεγάλη δύναμη μπορεί να προσφέρει σε έναν μικρό σύμμαχο: οικονομική και στρατιωτική βοήθεια, αμυντικό υλικό αιχμής, σταθερή πολιτική υποστήριξη και εγγυήσεις ασφάλειας. Κάθε Αμερικανός Πρόεδρος από τον Kennedy και μετά έχει επαναβεβαιώσει με δηλώσεις του την δέσμευση των ΗΠΑ να υπερασπιστεί το Ισραήλ. Κανένα

²⁸⁸Theodore J. Lowi: *The End of Liberalism: The Second Republic of the United States*, 2nd ed., New York: Norton, 1979, pp. 127-63. Αναφέρεται στο: Peter J. Katzenstein: «Small States in World Markets, Industrial Policy in Europe» στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 210

²⁸⁹ Robert O. Keohane: «Lilliputians' dilemmas, Small States in International Politics» στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 71-72

άλλο μικρό κράτος δεν έχει ποτέ δεχτεί τόσο εκτεταμένη και σταθερή βοήθεια από μια μεγάλη δύναμη. Η γενναιοδωρία των ΗΠΑ έχει επιτρέψει στο Ισραήλ να διατηρήσει υψηλά επίπεδα αμυντικών δαπανών χωρίς να θυσιάσει το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων του ή την συνεχή οικονομική του ανάπτυξη. Σε αντάλλαγμα, το Ισραήλ έχει προσφέρει την αφοσίωσή του (όπως φαίνεται, π.χ. από την συμπεριφορά του κατά τις ψηφοφορίες στον ΟΗΕ) και τη συνεργασία του στους τομείς των πληροφοριών, της πρακτικής εφαρμογής νέων τεχνικών μάχης, της δοκιμής στην πράξη των αμερικανικών οπλικών συστημάτων και της δέσμευσης Σοβιετικού στρατιωτικού υλικού από τους Άραβες, που εστάλη στη συνέχεια στα αμερικανικά εργαστήρια για εξέταση. Αυτό οδήγησε τον τότε Ισραηλινό Πρωθυπουργό Menahem Begin να δηλώσει με αρκετή δόση αλαζονείας ότι «το Ισραήλ προσφέρει στις ΗΠΑ στρατηγική αρωγή και συμβάλλει στην ασφάλεια των ΗΠΑ περισσότερο απ'ότι οι ΗΠΑ συμβάλλουν στην ασφάλεια του Ισραήλ». Λόγω του υψηλού βαθμού διείσδυσης στην εσωτερική πολιτική των ΗΠΑ, το Ισραήλ έχει καταφέρει να αντισταθεί σε κατά καιρούς αμερικανικές πιέσεις για να αλλάξει την πολιτική του και να αποποιηθεί την αυτονομία του, μια εξαιρετική επίδοση δεδομένης της εξάρτησής του από την υπερδύναμη.²⁹⁰

Οι Δυτικοευρωπαίοι και οι Καναδοί επηρέασαν επίσης, μέσω του NATO, περισσότερες φορές την Αμερικανική εξωτερική πολιτική απ'ότι πιστεύεται ευρύτερα. Η συνεργασία αυτή έχει αναδιαμορφώσει τις ταυτότητες όλων των μελών της συμμαχίας, συμπεριλαμβανομένων των Ηνωμένων Πολιτειών. Στην αλληλεπίδραση αυτή, σημαντικό ρόλο έπαιξαν και οι ομάδες πίεσης στο εσωτερικό των Ηνωμένων Πολιτειών, που βοήθησαν, μέσω των σχέσεών τους με μικρότερους συμμάχους, να αυξηθεί η διαπραγματευτική δύναμη των τελευταίων, καθώς και η επιρροή τους και η χρήση μοχλών πίεσης εκ μέρους τους επί της υπερδύναμης. Το NATO λοιπόν, εκτός από μια απλή στρατιωτική συμμαχία, λειτουργεί ως ένα σημαντικό πλαίσιο που βοήθησε τους Ευρωπαίους να επηρεάσουν την αμερικανική εξωτερική πολιτική.²⁹¹

Η ικανότητα των μικρών κρατών να μετατρέψουν την αδυναμία τους σε δύναμη και να χειρίζονται με επιτυχία τη δύναμη των ισχυρότερων κρατών για να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντά τους είναι ίσως η πιο επιτυχημένη εξωτερική πολιτική που μπορεί να ακολουθήσει ένα μικρό κράτος.

Κατά τον Hanna Samir Kasab, τα αδύναμα/μικρά κράτη ακολουθούν τις επιταγές της Θεωρίας της Μόνιμης Επανάστασης του Τρότσκι. Κατά τον τρόπο που, σύμφωνα με τον Τρότσκι, η εργατική τάξη συνεργάζεται με την αστική προκειμένου να κερδίσει ευημερία και ισχύ, με σκοπό την ανατροπή κάποτε του καπιταλιστικού συστήματος, έτσι και τα μικρά κράτη συνεργάζονται αναγκαστικά από κατώτερη θέση με τις μεγάλες δυνάμεις, προκειμένου να εξυπηρετήσουν τον μακροπρόθεσμο στόχο της οικονομικής ανάπτυξης και ενίσχυσης της θέσης τους στο διεθνές σύστημα. Όπως η αστική τάξη προσφέρει κάποια ασφάλεια και περιθώρια κινήσεων στην εργατική τάξη και οι δύο τάξεις αναγκαστικά αλληλοεξαρτώνται, με τον ίδιο τρόπο το σύστημα ισορροπίας ισχύος των μεγάλων δυνάμεων προσφέρει έναν βαθμό

²⁹⁰Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 373-380

²⁹¹Risse – Kappen, T.: *Cooperation among Democracies: The European Influence on US foreign policy*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1995. Αναφέρεται στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer: *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 314

ασφάλειας και περιθώρια κινήσεων για τα αδύναμα κράτη στο διεθνές σύστημα. Τόσο τα αδύναμα κράτη στο διεθνές σύστημα όσο και το προλεταριάτο στην θεωρία του Τρότσκι ακολουθούν τη δική τους ατζέντα ανεξάρτητα από τη βούληση των ισχυρότερων παικτών. Και στις δύο περιπτώσεις, ο πιο αδύναμος χρησιμοποιεί τον πιο ισχυρό για να επιτύχει την δική του ευημερία. Η τρωτότητα των αδύναμων τους επιτρέπει να ακολουθήσουν αυτή τη συμπεριφορά, μέχρι τη στιγμή που θα έχουν ενισχυθεί αρκετά ώστε να συνιστούν απειλή.²⁹²

Οι εξωτερικές πηγές ισχύος για τα μικρά/αδύναμα κράτη μπορούν να είναι όχι μόνο τυπικές (συμμετοχή σε διεθνείς οργανισμούς και επίσημες συμμαχίες), αλλά και άτυπες (πελατειακές σχέσεις με μεγάλες δυνάμεις, συλλογική ασφάλεια)²⁹³

Πολλοί μελετητές συμφωνούν ότι το σύστημα της συλλογικής ασφάλειας προτιμάται από τα περισσότερα μικρά κράτη, εφόσον αυτή η εναλλακτική είναι ρεαλιστική. Αυτό προϋποθέτει ότι τα περισσότερα κράτη θα έχουν ικανότητες κινητοποίησης και αποστολής των δυνάμεών τους μακριά από τις χώρες τους και θα έχουν σημαντικές ικανότητες επιθετικής φύσεως (π.χ. κατάληψη και κατοχή εδάφους), δεδομένου ότι ο πραγματικός αμυνόμενος, ο οποίος θα επιζητά την κατοχύρωση του *status quo ante*, θα πρέπει να έχει τη δυνατότητα να επιτεθεί στον κατακτητή, με τη συμβολή των υπόλοιπων κρατών που θα συμμετέχουν στο σύστημα συλλογικής ασφάλειας. Σε αντίθετη περίπτωση, ο κατακτητής θα μπορεί να απολαμβάνει ανενόχλητος των κατακτήσεών του σε ένα σύστημα που θα αυτοαποκαλείται, αλλά δεν θα προσφέρει, συλλογική ασφάλεια.²⁹⁴

Στο άναρχο διεθνές σύστημα πολλά κράτη αναγκάζονται να αναζητήσουν ισχυρότερους πάτρωνες, που θα τα βοηθήσουν να επιβιώσουν και να αναπτυχθούν. Οι πελατειακές σχέσεις μπορούν να φτάνουν από την πλήρη σχεδόν υποταγή σε μεγαλύτερα κράτη μέχρι την εθελοντική και ευκαιριακή αναζήτηση πατρώνων για την αποτελεσματικότερη εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους. Οι μορφές των πελατειακών σχέσεων εκτείνονται έτσι από τον παραδοσιακό ηγεμονικό έλεγχο (που ασκούν π.χ. οι ΗΠΑ στο Δυτικό ημισφαίριο), τις συνθήκες και συμφωνίες μεταξύ μητρόπολης με τις πρώην αποικίες της (π.χ. πολιτική Γαλλίας στην Αφρική), μέχρι τις συνεχιζόμενες αποικιακές ή ημι-αποικιακές σχέσεις (π.χ. εδάφη της Γαλλίας στην Καραϊβική και στον Ειρηνικό, Ηνωμένο Βασίλειο - Βερμούδες, Ολλανδία - Ολλανδικές Αντίλλες). Όσο πιο ευάλωτο είναι ένα μικρό κράτος, τόσο περισσότερο θα αναζητεί να γίνει «πελάτης» κάποιας μεγάλης δύναμης. Οι τελευταίες προτιμούν για πελάτες τους κράτη που τους προσφέρουν στρατηγικό πλεονέκτημα.²⁹⁵

Τα κύρια χαρακτηριστικά των πελατειακών σχέσεων, σύμφωνα με τον Handel²⁹⁶, είναι τα εξής:

²⁹² Hanna Samir Kasab: *Weak States in International relations theory. The cases of Armenia, St. Kitts and Nevis, Lebanon and Cambodia*, New York: Palgrave Macmillan, 2015, σελ. 88-92

²⁹³ Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 68-70

²⁹⁴ Bjørn Møller: «Small States, Non-Offensive Defence and Collective Security» στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (eds.), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 143-144

²⁹⁵ Neville Linton: «A policy perspective», στο Colin Clarke & Tony Paine (eds.), *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 221-223

²⁹⁶ Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 132-133

1. Πρόκειται για σχέση μεταξύ δρώντων άνισης ισχύος (ένας ισχυρός/ανώτερος προστάτης/πάτρωνα και ένας ανίσχυρος/κατώτερος πελάτης). Βασίζονται στην αμοιβαιότητα και όχι σε καταναγκασμό, και στην ανταλλαγή υλικών αγαθών και προστασίας εκ μέρους του πάτρωνα με υπηρεσίες, νομιμοφροσύνη και σεβασμό εκ μέρους του πελάτη. Τις περισσότερες φορές, παρά την αμοιβαιότητα, υπάρχει ισχυρή ανισορροπία στη σχέση μεταξύ των δύο μερών υπέρ του πάτρωνα.

2. Η ως άνω ανταλλαγή θεωρείται επωφελής και από τα δύο μέρη. Καταναγκασμός, χειραγώγηση και εξουσιασμός μπορεί να υπονοούνται, αλλά δεν είναι κυρίαρχα. Η ανισορροπία ισχύος δεν είναι τόσο μεγάλη ώστε να επιτρέψει μια καθαρά υποτακτική σχέση. Η πελατειακή σχέση βρίσκεται κάπου ενδιάμεσα μεταξύ εθελοντικού δεσμού και καταναγκασμού.

3. Η διαπραγματευτική ισχύς του πάτρωνα είναι εξ ορισμού μεγαλύτερη από εκείνη του πελάτη. Οι πόροι που διαθέτει και η προστασία που μπορεί να προσφέρει έχουν ισχυρό μονοπωλιακό χαρακτήρα. Ο προστάτης συγκεντρώνει γύρω του πελάτες με βάση τις ικανότητές του να τους παρέχει βοήθεια.

4. Ο πελάτης έχει συνήθως μια συμβατική ή ηθική υποχρέωση απέναντι στον πάτρωνα. Η θέση του εντός της πελατειακής σχέσης εξαρτάται α) από την ύπαρξη άλλων δυνάμεων που μπορούν να παρέχουν την ίδια προστασία ή υλική βοήθεια, καθώς και από την γενικότερη κινητικότητα των πελατών μεταξύ εναλλακτικών πατρώνων· β) από το βαθμό εξάρτησης του πάτρωνα από τις υπηρεσίες που του προσφέρει ο πελάτης του.

Το κύριο χαρακτηριστικό των πελατειακών σχέσεων είναι ο ανεπίσημος χαρακτήρας τους. Βασίζονται περισσότερο στην παράδοση και δεν παρουσιάζουν τόση ομοιομορφία όσο οι επίσημες συμμαχίες. Σε κάθε περίπτωση, το κράτος – πελάτης, κατά τη διαμόρφωση της εξωτερικής του πολιτικής, λαμβάνει πάντα υπόψη τις επιθυμίες της μεγάλης δύναμης – προστάτη του, ακόμη και αν αυτές δεν διατυπώνονται ρητά από την τελευταία. Στην μη καταναγκαστική πελατειακή σχέση - πρότυπο, το κράτος – πελάτης θέτει με τη θέλησή του όρια στη δράση του, με κριτήριο τα συμφέροντα της μεγάλης δύναμης, ελπίζοντας με αυτόν τον τρόπο είτε να λάβει άμεση ανταμοιβή, είτε να χρησιμοποιήσει αυτή του τη συμπεριφορά σε μελλοντική συναλλαγή με τον πάτρωνα.²⁹⁷

Καθώς η πελατειακή σχέση βασίζεται στην ανισότητα, είναι αντίθετη στους αποδεκτούς κανόνες ισότητας μεταξύ των κρατών που θεωρητικά υπάρχουν στις διεθνείς σχέσεις. Ως εκ τούτου, ούτε οι πάτρωνες, ούτε οι πελάτες παραδέχονται συνήθως ότι υφίσταται μια τέτοια σχέση, δεδομένου ότι η τελευταία μπορεί να εκτείνεται από μια απόλυτα συμβιωτική σχέση μέχρι μια σχέση μονομερούς εκμετάλλευσης.²⁹⁸

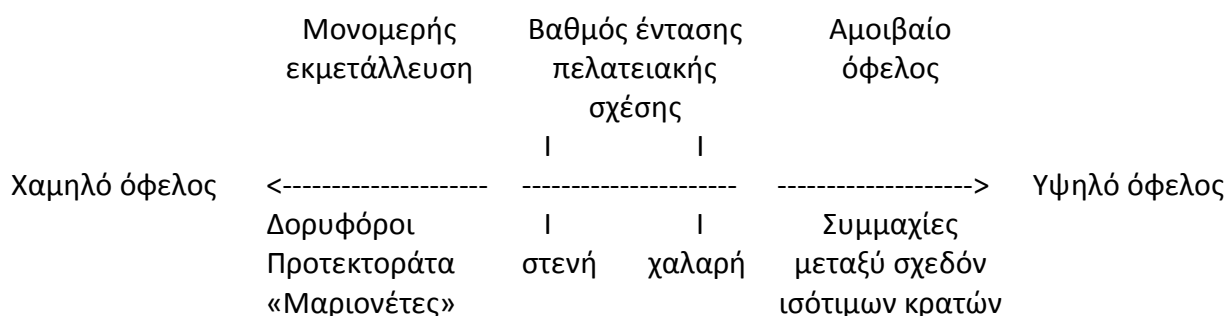
Σε ακραίες περιπτώσεις, η μεγάλη δύναμη μπορεί να έχει τόσο πολύ διεισδύσει στον πολιτικό και στρατιωτικό μηχανισμό του μικρού κράτους, που να συμμετέχει ενεργά στη διαδικασία λήψης αποφάσεων στο εσωτερικό του. Η μεγάλη δύναμη εξασφαλίζει συνήθως αυτή της την επιρροή μέσω άμεσων απειλών ή καταναγκασμού. Τότε μιλάμε περισσότερο για δορυφόρους, προτεκτοράτα ή κράτη- μαριονέτες παρά για «πελάτες». Τέτοιες σχέσεις

²⁹⁷ Στο ίδιο, σελ. 134-135

²⁹⁸ Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 133

δημιουργούνται υπό την απειλή χρήσης βίας και λείπει το εθελοντικό στοιχείο. Το μικρό κράτος δεν απολαμβάνει οφέλη από μια τέτοια σχέση, ούτε μπορεί να την εγκαταλείψει (ή να απειλήσει ότι θα την εγκαταλείψει) αναζητώντας καλύτερες προϋποθέσεις σε άλλον «προστάτη». Το αδύναμο κράτος σε αυτή την περίπτωση πρέπει να δεχτεί την παρουσία στρατιωτικών δυνάμεων του κυρίαρχου κράτους, να συντονίσει την πολιτική του και το εσωτερικό σύστημα διακυβέρνησης με τις επιταγές της μεγάλης δύναμης και να δεχτεί μη ευνοϊκούς όρους στις οικονομικές σχέσεις με την τελευταία.²⁹⁹

Η διαβάθμιση του βαθμού ισότητας και των ωφελημάτων που αντλούνται από μια σχέση μεταξύ μικρού κράτους και μεγάλης δύναμης μπορεί να παρασταθεί σχηματικά ως εξής:

(Πηγή: Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 134)

Το συνηθέστερο πεδίο μελέτης των πελατειακών σχέσεων είναι τα Ηνωμένα Έθνη, όπου μπορεί εύκολα κανείς να βγάλει συμπεράσματα για τις συναλλαγές που λαμβάνουν χώρα μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων και των μικρών κρατών. Οι μεγάλες δυνάμεις εξασφαλίζουν ψήφους στη Γενική Συνέλευση (απαραίτητες σε ένα σύστημα όπου σε κάθε κράτος αντιστοιχεί μια ψήφος, ανεξαρτήτως του μεγέθους του), προσφέροντας σε αντάλλαγμα στα μικρά κράτη είτε το βέτο τους στο Συμβούλιο Ασφαλείας για θέματα που τα αφορούν, είτε άλλα ανταλλάγματα, όπως οικονομική και στρατιωτική βοήθεια.

Κάποια μικρά αναπτυσσόμενα κράτη τα καταφέρνουν καλύτερα από άλλα όσον αφορά την κατοχύρωση αναπτυξιακής βοήθειας, γεγονός που συνήθως σημαίνει ότι υπάρχουν συγκεκριμένες πελατειακές σχέσεις αυτών των κρατών με συγκεκριμένες μεγάλες δυνάμεις.³⁰⁰ Η αναπτυξιακή βοήθεια λειτουργεί ως σημαντικό μέσο επιρροής στην διεθνή σκηνή. Όσο πιο μεγάλη αναπτυξιακή βοήθεια θα δεχτεί ένα αδύναμο κράτος από ένα ισχυρό, τόσο περισσότερο θα το υποστηρίξει στις πολιτικές του επιλογές (π.χ. στοιχεία ψηφοφορίας στα Ηνωμένα Έθνη).³⁰¹ Τα ισχυρά κράτη χρησιμοποιούν συνειδητά την αναπτυξιακή βοήθεια, την παροχή πιστώσεων και άλλα οικονομικά εργαλεία για να δεσμεύσουν τα μικρά κράτη σε αμοιβαία επωφελείς σχέσεις και να εξασφαλίσουν την υποστήριξή τους στους διεθνείς

²⁹⁹ Στο ίδιο, σελ. 136-137

³⁰⁰ Paul Sutton: «Political Aspects», στο Colin Clarke & Tony Paine (eds.), *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 20-21

³⁰¹ Στην μελέτη τους «Does US Aid Buy UN General Assembly Votes? A Disaggregated Analysis.» (2008) οι Axel Dreher, Peter Nunnenkamp, και Rainer Thiele έχουν συγκεντρώσει στοιχεία σχετικά με 143 χώρες για την περίοδο 1973- 2002. Βλ. Hanna Samir Kasab: *Weak States in International relations theory. The cases of Armenia, St. Kitts and Nevis, Lebanon and Cambodia*, New York: Palgrave Macmillan, 2015, σελ.93-94

οργανισμούς. Διατηρούν με αυτό τον τρόπο την κυριαρχία τους στο διεθνές σύστημα και κερδίζουν πόντους στον ανταγωνισμό με τις υπόλοιπες μεγάλες δυνάμεις. Η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών είναι ο κατ'εξοχήν χώρος όπου τα αδύναμα κράτη μπορούν να έχουν έστω μια ελάχιστη επιρροή στο διεθνές γίνεσθαι. Οι συνολικές ψήφοι τους μπορούν να μετρήσουν θετικά ή αρνητικά στην λήψη μιας απόφασης με σημαντική βαρύτητα και να συμβάλλουν στην αλλαγή της διεθνούς ισορροπίας. Τα αδύναμα κράτη μπορούν έτσι να επηρεάσουν, όχι μέσω της σκληρής ισχύος τους, αλλά μόνο λόγω του μεγάλου αριθμού τους, την υψηλή στρατηγική των μεγάλων κρατών όσον αφορά την παγκόσμια διακυβέρνηση στον πολιτικό και οικονομικό τομέα. Τα αδύναμα κράτη προσπαθούν να κερδίσουν σε οικονομικούς όρους πουλώντας επί της ουσίας αυτή τους την υποστήριξη σε αυτόν που θα τους προσφέρει τους περισσότερους οικονομικούς πόρους.³⁰²

Οι αναδυόμενες δυνάμεις, των οποίων η ισχύς αυξάνει με μεγαλύτερους ρυθμούς από αυτήν των υφιστάμενων μεγάλων δυνάμεων, θα προσπαθήσουν να αλλάξουν τη δομή του υπάρχοντος συστήματος προς όφελός τους και προς περαιτέρω αύξηση της ισχύος τους. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι αναδυόμενες δυνάμεις ανταγωνίζονται τις κυρίαρχες μεγάλες δυνάμεις στον τομέα της αναπτυξιακής βοήθειας, προσπαθώντας να αποκτήσουν δικούς τους «πελάτες», ως νέοι πάτρωνες. Για παράδειγμα, η Κίνα συνδυάζει σχετικά εργαλεία όπως παροχή δανείων, διαγραφή χρεών, εμπορικές συμφωνίες με ειδικούς προνομιακούς όρους, επενδύσεις, προκειμένου να αποκτήσει πολιτική επιρροή. Επιπλέον, οι αναδυόμενοι δωρητές δεν ακολουθούν τους παραδοσιακούς κανόνες της αναπτυξιακής βοήθειας που καθορίζονται π.χ. από την DAC (Development Assistance Committee) του ΟΟΣΑ, αλλά την παρέχουν με δικούς τους κανόνες, πιο συμφέροντες για τους λήπτες. Με αυτόν τον τρόπο, οι δωρητές αυτοί αρχίζουν να αλλάζουν τους κανόνες του παιχνιδιού. Η Κίνα δεν απαιτεί από τους λήπτες της δικής της αναπτυξιακής βοήθειας να λάβουν μέτρα διαρθρωτικής προσαρμογής, όπως κάνει το ΔΝΤ, κάνοντάς την πιο ελκυστική για τις αναπτυσσόμενες χώρες. Μέσω των νέων σχέσεων που δημιουργεί κατ'αυτόν τον τρόπο με αδύναμες χώρες, η Κίνα εξασφαλίζει τη δική της οικονομική ανάπτυξη, αλλά και την πολιτική της επιρροή. Εξασφαλίζει ενεργειακή επάρκεια και επάρκεια πρώτων υλών, νέες εμπορικές και οικονομικές ικανότητες, αύξηση του μεριδίου της στην παγκόσμια οικονομία, αλλά και πολιτική υποστήριξη όταν την έχει ανάγκη. Το Πεκίνο αυξάνει με αυτό τον τρόπο τη διεθνή του επιρροή, ενώ οι λήπτριες χώρες αισθάνονται ότι «*οι Κινέζοι μας αντιμετωπίζουν ως ίσους. Οι Δυτικοί μας αντιμετωπίζουν ως πρώην υποτελείς*», κατά τα λεγόμενα του πρώην Προέδρου της Botswana, Festus Mogae. Ο νέος ανταγωνισμός μεταξύ των δωρητών για την αύξηση της επιρροής τους είναι προς το συμφέρον των ληπτριών χωρών, που επιζητούν να αυξήσουν τα ποσά της αναπτυξιακής βοήθειας που λαμβάνουν και να βελτιώσουν τους όρους για την παροχή της.³⁰³

Για παράδειγμα, η Αρμενία υιοθέτησε το δόγμα της «συμπληρωματικότητας» προκειμένου να επιδιώξει την οικονομική της ανάπτυξη χωρίς να είναι αναγκασμένη να προσδεθεί στο άρμα καμιάς μεγάλης ή περιφερειακής δύναμης και ακολουθώντας, προς αυτόν τον σκοπό, σχετικά αυτόνομη πολιτική. Στο πλαίσιο αυτό η Αρμενία διατηρεί πολύ καλές

³⁰² Hanna Samir Kasab: *Weak States in International relations theory. The cases of Armenia, St. Kitts and Nevis, Lebanon and Cambodia*, New York: Palgrave Macmillan, 2015, σελ. 96-97, 117-118

³⁰³ Hanna Samir Kasab: *Weak States in International relations theory. The cases of Armenia, St. Kitts and Nevis, Lebanon and Cambodia*, New York: Palgrave Macmillan, 2015, σελ. 62, 101-102, 110-112

σχέσεις με τις δύο κύριες περιφερειακές δυνάμεις, τη Ρωσία και το Ιράν, καθώς και με την παγκόσμια υπερδύναμη, τις ΗΠΑ. Δεδομένων των τεταμένων σχέσεων με τις γειτονικές της Τουρκία και Αζερμπαϊτζάν, η ανάπτυξη των ως άνω σχέσεων ήταν ουσιώδης για την αποφυγή περιφερειακής απομόνωσης. Οι τρεις αυτές δυνάμεις (Ρωσία, Ιράν, ΗΠΑ) υποστήριξαν την Αρμενία στην επίτευξη των κυριότερων της στόχων: οικονομική ανάπτυξη και ασφάλεια. Όπως είναι φανερό στην περίπτωση της Αρμενίας, δεν είναι εύκολο για μια μεγάλη ή περιφερειακή δύναμη να πείσει ένα αδύναμο κράτος να διακόψει σχέσεις με τις εχθρικές ή μη φιλικές προς αυτήν χώρες. Για παράδειγμα, αν το Ιράν ή η Ρωσία εξέφραζαν παρόμοιες απαιτήσεις, το μόνο που θα κατάφερναν θα ήταν να αυξήσουν την αμερικανική παρουσία στην περιοχή, καθώς η Αρμενία δεν θα είχε άλλη επιλογή από το να συσφίξει περαιτέρω τις σχέσεις της με την υπερδύναμη. Αυτό δεν θα ήταν προς το συμφέρον ούτε του Ιράν, ούτε της Ρωσίας. Οπότε η μόνη λύση είναι η συνέχιση του ανταγωνισμού τους με τις ΗΠΑ για την εξάσκηση ελέγχου επί της Αρμενίας.³⁰⁴

Δεν είναι απαραίτητο μια χώρα να είναι μεγάλη δύναμη για να διατηρεί τους δικούς της «πελάτες». Ακόμη και μικρότερες δυνάμεις, λιγότερο ισχυρές χώρες ή περιφερειακοί παίκτες μπορούν, προκειμένου να αυξήσουν το εκτόπισμα τους στη διεθνή σκηνή, να διαμορφώνουν πελατειακές σχέσεις με ακόμη μικρότερα και πιο αδύναμα κράτη στην περιφέρειά τους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα: οι σχέσεις Ινδίας – Νεπάλ στη δεκαετία του '50, περίοδο κατά την οποία η Ινδία δεν μπορούσε να θεωρηθεί ούτε καν περιφερειακή δύναμη. Οι δύο χώρες αποφάσισαν «να συντονίσουν» την εξωτερική τους πολιτική, κυρίως όσον αφορά τις σχέσεις τους με την Κίνα και την πολιτική τους στο Θιβέτ. (Αυτό επί της ουσίας σήμαινε ότι το Νεπάλ έπρεπε να διαβουλευτεί με την Ινδία για κάθε σημαντική απόφαση στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής, χωρίς ωστόσο να ισχύει και το αντίστροφο). Καθώς η οικονομία του γεωγραφικά απομονωμένου Νεπάλ ήταν αναπόφευκτα συνδεδεμένη με την Ινδία, μέσω της οποίας επικοινωνούσε με τον υπόλοιπο κόσμο, η σχετική του εξάρτηση από τον μεγάλο γείτονα επέβαλε και την αντίστοιχη συμπεριφορά.³⁰⁵ Στην περιοχή της Καραϊβικής, η Βενεζουέλα έχει αναπτύξει την πρωτοβουλία του Petrocaribe, μέσω της οποίας πουλά βενεζολάνικο πετρέλαιο σε προνομιακές τιμές και με σημαντικές ευκολίες στον τρόπο αποπληρωμής στα μικρά κράτη της Καραϊβικής. Τα μέλη της πρωτοβουλίας μπορούν επίσης να πληρώσουν για το πετρέλαιο που λαμβάνουν με πρώτες ύλες ή βασικά αγαθά τα οποία παράγουν (π.χ. ζάχαρη). Η Κούβα αναπτύσσει επίσης πελατειακές σχέσεις με τα μικρότερα κράτη της Καραϊβικής, προσφέροντας τη δυνατότητα στους υπηκόους τους να σπουδάσουν δωρεάν στα πανεπιστήμια της Κούβας σε διάφορους τομείς, κυρίως ιατρικής και βιοτεχνολογίας. Προσφέρει επίσης στα μικρότερα κράτη τεχνική βοήθεια στον αγροτικό και στον ενεργειακό τομέα.³⁰⁶ Η Αυστραλία και η Νέα Ζηλανδία έχουν αναπτύξει ένα πλέγμα στενών σχέσεων με τα μικρά κράτη του Ειρηνικού, με αποτέλεσμα η περιοχή να

³⁰⁴ Στο ίδιο, σελ. 124-125, 161

³⁰⁵ Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 137-138

³⁰⁶ Hanna Samir Kasab: *Weak States in International relations theory. The cases of Armenia, St. Kitts and Nevis, Lebanon and Cambodia*, New York: Palgrave Macmillan, 2015, σελ. 143-145

αντιμετωπίζεται συχνά ως μία οντότητα και τα μικρά αυτά κράτη να νιώθουν ασφάλεια ακόμη και αν απουσιάζουν επίσημες εγγυήσεις ασφαλείας.³⁰⁷

Το κατά πόσο θα ωφεληθεί ένα μικρό κράτος από τις πελατειακές σχέσεις με μια μεγάλη δύναμη εξαρτάται και από ψυχολογικούς παράγοντες, σχετιζόμενους με την ταυτότητα που κάθε έθνος προσδίδει στον εαυτό του. Ο υψηλός βαθμός εξάρτησης από μια άλλη χώρα μπορεί να οδηγήσει σε αισθήματα μίσους και έχθρας, παρά σε αισθήματα ηθικής υποχρέωσης, ευγνωμοσύνης και δέσμευσης προς τον «μεγάλο αδελφό». Ο βαθμός ανεκτικότητας προς την ξένη επέμβαση μπορεί να διαφέρει αρκετά από κράτος σε κράτος και εξαρτάται από τρεις παράγοντες:

- α) την ιστορική εμπειρία και τη γεωγραφική θέση του αδύναμου κράτους·
- β) τις πολιτισμικές διαφορές μεταξύ του αδύναμου κράτους και της μεγάλης δύναμης και τη μορφή αλληλεπίδρασής τους και
- γ) τη μορφή και το βαθμό διείσδυσης της μεγάλης δύναμης στο εσωτερικό πολιτικό σύστημα του αδύναμου κράτους.

Σε κάποιες περιπτώσεις το αδύναμο κράτος επιδιώκει το ίδιο την προστασία από μια μεγάλη δύναμη, κυρίως όταν έχει σημαντικά οικονομικά οφέλη από μια τέτοια σχέση και όταν αποκτά ασφάλεια και προστασία χωρίς να χρειαστεί να αναλάβει και τις σχετικές δαπάνες. Άλλες φορές, το κράτος – προστάτης λειτουργεί σε ψυχολογικό επίπεδο ως ο αποδιοπομπαίος τράγος για τα δεινά που υφίσταται το μικρό κράτος, κυρίως προς το ακροατήριο στην εσωτερική πολιτική σκηνή του τελευταίου. Όταν ωστόσο ακολουθείται η πελατειακή σχέση – πρότυπο, και τα δύο μέρη επωφελούνται. Ακόμη και αν το ισχυρό κράτος είναι σαφώς ανώτερο, σε μια ισορροπημένη σχετικά σχέση το κράτος - πελάτης λαμβάνει περισσότερα σχετικά οφέλη (με βάση τη σχέση κόστους – οφέλους) από τον προστάτη (π.χ. πελατειακές σχέσεις ΗΠΑ με Αυστραλία, Καναδά, Νότια Κορέα, Ταϊβάν).³⁰⁸

³⁰⁷ Neville Linton: «A policy perspective», στο Colin Clarke & Tony Paine (eds.), *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 222-223

³⁰⁸Michael Handel, *Weak states in the international system*, Frank Cass, London, 1981, σελ. 147-148

Μέρος II: Η περίπτωση της Ελλάδας

7. Ιστορική αναδρομή

Από την ίδρυση ήδη του νέου Ελληνικού κράτους είχαν φανεί όλα εκείνα τα προβλήματα που θα ταλάνιζαν την Ελλάδα για τις επόμενες δύο εκατονταετίες, συχνά επανερχόμενα με τον έναν ή τον άλλον τρόπο στην επιφάνεια, μέχρι να καταλήξουν σε αδιέξοδα και συνεπαγόμενες καταστροφές.

Η ανεξαρτητοποίηση μικρού μόνο μέρους του Ελληνισμού είχε ως αποτέλεσμα όχι μόνο την εν τοις πράγμασι καχεξία του νεοελληνικού κράτους, λόγω έλλειψης επαρκών συντελεστών ισχύος, αλλά και τη γέννηση αντιθέσεων ανάμεσα στους «εντός» και τους «εκτός» Έλληνες, συχνά με βάση ιδιωτικά συμφέροντα και όχι πραγματικές διαφορές. Η ανάληψη ευθύνης εκ μέρους του νεοσύστατου κράτους για τους εκτός των συνόρων Έλληνες δεν είχε πάντα τα καλύτερα αποτελέσματα για τους τελευταίους, ειδικά αν συνυπολογιστεί η αδυναμία σύζευξης μέσων και σκοπών που διέκρινε διαχρονικά το ελληνικό κράτος. Η πολιτική και οικονομική εξάρτηση από τις εκάστοτε προστάτιδες Μεγάλες Δυνάμεις, που έφτανε τις περισσότερες φορές σε σημείο υποτέλειας, χωρίς να επιδιώκει την εξασφάλιση χρησίμων ανταλλαγμάτων για τη χώρα, σε συνδυασμό με τον κάθε φορά παρόντα εθνικό διχασμό (και την σχετική ανάμιξη των έξωθεν κέντρων εξουσίας), εξέθρεψαν ένα κράτος του οποίου αφενός το πολιτικό σύστημα ερχόταν σε αντίθεση με τις δημοκρατικές παραδόσεις των Ελλήνων, αφέτερου οι πολιτικοί φορείς (κόμματα, βουλευτές) ήταν φορείς διαφθοράς και πελατειακών σχέσεων, παρά φορείς ανάπτυξης και προκοπής. Η συνεχής διασπάθιση του δημοσίου χρήματος αφ'ενός δεν επέτρεπε την χρήση του για σκοπούς ανάπτυξης των συντελεστών ισχύος της χώρας, αφέτερου δημιουργούσε τις βέβαιες προϋποθέσεις για την εμβάθυνση της οικονομικής εξάρτησης από ξένα κέντρα και ως εκ τούτου τη μη δυνατότητα άσκησης έστω και κατ'ελάχιστον ανεξάρτητης εξωτερικής πολιτικής.³⁰⁹ Ενώ τα θεμέλια και οι βασικές δομές του κράτους και της δημόσιας διοίκησης τέθηκαν ήδη από τον Καποδίστρια, παρά τα ισχνά μέσα, οι πολιτικές αντιπαραθέσεις και η πολιτική ισχύς των τοπικιστικών ηγεσιών διαστρέβλωσαν τις λειτουργίες του κρατικού μηχανισμού, μέσω της επιρροής των τοπικών κομματάρχων, του ρουσφετιού και της ευνοιοκρατίας, που συνεχίζονται μέχρι και στις μέρες μας. Οι δυτικογενείς συνταγματικοί τύποι διαβρώθηκαν από τον τρόπο λειτουργίας του ελληνικού πολιτικού συστήματος, ο οποίος βασιζόταν σε τοπικά κέντρα ισχύος και περισσότερο σε προσωπικές, παρά σε θεσμικές και αξιοκρατικές σχέσεις, πολιτικό σύστημα που έχει παραμένει αλώβητο και υπερτροφικό μέχρι σήμερα.³¹⁰

³⁰⁹ Βλ. Διονύσιος Τσιριγώτης, *Νεότερη και σύγχρονη ελληνική ιστορία. Διεθνείς σχέσεις και διπλωματία*, Εκδόσεις Ποιότητα, 2013, Γιώργος Κοντογιώργης, *Κομματοκρατία και Δυναστικό Κράτος. Μια Ερμηνεία του Ελληνικού Αδιεξόδου*, Τέταρτη Έκδοση, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2012

³¹⁰ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου: *Ο αγώνας για την ελληνική ανεξαρτησία. Πολιτική και στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1832*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1996, σελ. 280

Στο πλαίσιο αυτό, η γεωστρατηγική σημασία του Ελληνικού χώρου για τις Μεγάλες Δυνάμεις, στη διασταύρωση τριών ηπείρων, στη γειτονιά του ζωτικού γι'αυτές χώρου της Μέσης και Εγγύς Ανατολής, με δυνατότητα ελέγχου της Ανατολικής Μεσογείου και των θαλασσίων οδών μεταξύ Γιβραλτάρ και Σουέζ, ενήργησε τις περισσότερες φορές ως μειονέκτημα για την Ελλάδα, η οποία βρισκόταν στο επίκεντρο γεωπολιτικών ανταγωνισμών, χωρίς να μπορεί να αντλήσει τα πλεονεκτήματα και τα ανταλλάγματα που θα βοηθούσαν στην αναβάθμιση της θέσης της στο διεθνές σύστημα.

Λόγω ιδιοτελών τις περισσότερες φορές συμφερόντων, τις ελάχιστες φορές που επιχειρήθηκε η εφαρμογή μιας συγκροτημένης και ορθολογικά υπολογισμένης υψηλής στρατηγικής, αυτή υπονομεύθηκε στο εσωτερικό της χώρας από τις αντίπαλες πολιτικές δυνάμεις.³¹¹ Καλλιεργώντας «μεγάλες ιδέες» στον πληθυσμό, αλλά όχι τα μέσα εσωτερικής και εξωτερικής εξισορρόπησης ώστε αυτές να πραγματοποιηθούν, ο πολιτικός κόσμος εγκλωβιζόταν σταθερά σε αδιέξοδες πολιτικές, που κατέληγαν σε ήττες και περαιτέρω συρρίκνωση του εκτός των συνόρων Ελληνισμού. Ο στόχος της Μεγάλης Ιδέας προωθήθηκε με την εξαπόλυση ανταρτοπολέμων στις επαρχίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, με την ελπίδα ότι οι ευρωπαϊκές δυνάμεις θα επενέβαιναν υπέρ της Ελλάδας.

«Δεν βασίστηκε στην ανάλυση της στρατηγικής ισορροπίας μεταξύ της ελληνικής και της οθωμανικής πλευράς, ούτε καθοδηγήθηκε από κάποιον συγκροτημένο στρατηγικό σχεδιασμό. Αντίθετα, βασιζόταν στην ελπίδα να γενικευθεί η εξέγερση των υπόδουλων Ελλήνων και να επικρατήσει μέσω του ηρωισμού και της αυτοθυσίας των πολεμιστών. Η ευχή να επέμβουν οι μεγάλες δυνάμεις υπέρ της Ελλάδας δεν βασίστηκε σε έναν υπολογισμό των εθνικών τους συμφερόντων, αλλά στην αντίληψη ότι είχαν το χρέος να βοηθήσουν τον Ελληνισμό ανιδιοτελώς, λόγω της συμβολής των αρχαίων Ελλήνων στο δυτικό πολιτισμό.»³¹²

Παρά τη μετατροπή της Ελλάδας σε δύναμη υπέρ του status quo ουσιαστικά μετά την Μικρασιατική Καταστροφή, η τάση των μεγαλόστομων, πλην αδιέξοδων πολιτικών δεν ανακόπηκε, αλλά αντίθετα συνεχίζεται μέχρι τις μέρες μας (π.χ. πολιτική περί Μακεδονικού).

Η ενδημική ασθένεια του ελλαδικού ελληνισμού, ο διχασμός, οδήγησε εξ αρχής στην υπονόμευση του αιτήματος της ελληνικής παλιγγενεσίας, με τους εμφύλιους πολέμους που ξεκίνησαν πριν ακόμη κατακτηθεί η ανεξαρτησία. Ακολούθως αντικατοπτρίστηκε στη διαμάχη αυτοχθόνων-ετεροχθόνων για τη νομή της πολιτικής εξουσίας και στην συνεχή πόλωση του δημοσίου βίου σε αντιμαχόμενες παρατάξεις, με αποκορύφωμα τον εθνικό διχασμό κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και τον εμφύλιο πόλεμο μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.³¹³

³¹¹ Διονύσιος Τσιριγώτης, *Νεότερη και σύγχρονη ελληνική ιστορία. Διεθνείς σχέσεις και διπλωματία*, Εκδόσεις Ποιότητα, 2013, σελ. 798

³¹² Χαράλαμπος Παπασωτηρίου: *Ο αγώνας για την ελληνική ανεξαρτησία. Πολιτική και στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1832*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1996, σελ. 312-313

³¹³ Διονύσιος Τσιριγώτης, *Νεότερη και σύγχρονη ελληνική ιστορία. Διεθνείς σχέσεις και διπλωματία*, Εκδόσεις Ποιότητα, 2013, σελ. 800-801

8. Η Ελλάδα στο νέο διεθνές σύστημα

Το νέο διεθνές σύστημα χαρακτηρίζεται από αυξημένη αναρχία, που σχετίζεται με την κατάρρευση του χαλαρού διπολικού συστήματος που είχε δημιουργήσει μια σχετική τάξη και προβλεψιμότητα των διεθνών πολιτικών μεγάλων και μικρών δυνάμεων, καθώς και από μια αύξηση των διενέξεων και των εντάσεων διεθνώς, παρά την αρχική αισιοδοξία και τις διακηρύξεις περί μεταψυχροπολεμικής αιώνιας ειρήνης και ευημερίας. Χαρακτηρίζεται επίσης από την όλο και πιο ενοποιημένη οικονομία σε παγκόσμιο επίπεδο, γεγονός που οδηγεί σε αυξημένες αλληλεπιδράσεις μεταξύ των εσωτερικών οικονομιών όλων των κρατών.

Από τον σταθερό διπολισμό, το διεθνές σύστημα οδηγήθηκε σε ένα μονοπολικό αρχικά και σταδιακά μετατρέπόμενο σε πολυπολικό σύστημα, γεγονός που οδήγησε τα μικρά κράτη να αναζητήσουν νέες στρατηγικές για να εξασφαλίσουν την ασφάλειά τους και να προστατευτούν από πρωτόγνωρες αναδυόμενες απειλές. Για κάποια κράτη, το νέο διεθνές σύστημα παρουσίασε πολλά οφέλη, εν τούτοις είναι αναμφισβήτητο ότι πρέπει να αντιμετωπίσουν καινοφανή στρατηγικά προβλήματα.³¹⁴

Το νέο διεθνές σύστημα, μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, γίνεται όλο και πιο ασταθές, παρ'όλα αυτά, αρχικά τουλάχιστον, δεν φαινόταν να θέτει υπέρμετρες απειλές προς τα μικρά κράτη. Η εξαφάνιση του διπολικού συστήματος δεν φάνηκε να βλάπτει παλιά και νέα μικρά εθνικά κράτη. Παρά το γεγονός ότι κάποια εξ αυτών πάσχουν από σοβαρές οικονομικές αδυναμίες και δεν έχουν τα μέσα και τους πόρους για να πετύχουν μια ανταγωνιστική θέση στο διεθνές οικονομικό σύστημα, οι προοπτικές και επιλογές τους θεωρούνται περισσότερες και καλύτερες από τις αντίστοιχες της εποχής του Ψυχρού Πολέμου.³¹⁵

Οι οικονομίες των μικρών κρατών χαρακτηρίζονται από περιορισμένη εσωτερική αγορά, μικρή βάση υλικών και φυσικών πόρων, στενότητα παραγωγής και εξαγωγών, άνοιγμα στο παγκόσμιο εμπόριο, τρωτότητα και πιο συνεκτική κοινωνική ταυτότητα. Αυτά τα χαρακτηριστικά επιτάσσουν στις μικρές χώρες να είναι ενταγμένες σε πολύ μεγάλο βαθμό στην παγκοσμιοποιημένη οικονομία. Ο υψηλός βαθμός ένταξης σημαίνει ότι, ενώ υπάρχει η πιθανότητα να είναι οι πιο ωφελημένες από την φιλελευθεροποίηση του παγκόσμιου εμπορίου, υπάρχει εξίσου και η πιθανότητα να εμφανίζουν την μεγαλύτερη τρωτότητα στις αρνητικές επιπτώσεις του.³¹⁶

Η αυξημένη κινητικότητα κεφαλαίων αναγκάζει τα μικρά κράτη να αναζητήσουν και χρησιμοποιήσουν νέα μακροοικονομικά εργαλεία για να διατηρήσουν πλήρη ή σχεδόν πλήρη απασχόληση. Αλλάζει διεθνώς η αντίληψη της μεταπολεμικής Κεϋνσιανής οικονομικής

³¹⁴ Ann – Sofie Dahl: «To Be Or Not To Be Neutral: Swedish Security Strategy in the Post-Cold War Era», στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (eds.), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 175

³¹⁵ Gabriel Sheffer: «The Security of Small Ethnic States: A Counter Neo-Realist Argument» στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (Editors), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 12-35

³¹⁶ Armstrong, H.W., R. Read (1998). «Trade and Growth in Small States: The Impact of Global Trade Liberalization». *The World Economy* 21(4): 563-585. Αναφέρεται στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (editors), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 294-295

πολιτικής, κατά την οποία τα μικρά κράτη βασιζόνταν σε ελλειμματικούς προϋπολογισμούς για να επιτύχουν αναπτυξιακούς ρυθμούς.³¹⁷ Οι ολοένα και πιο ανοιχτές οικονομίες παγκοσμίως έχουν αυξήσει γενικότερα την τρωτότητα απέναντι σε εξωγενή σοκ και οι οικονομικές και χρηματοοικονομικές κρίσεις μεταδίδονται πλέον από χώρα σε χώρα με εξαιρετική ταχύτητα. Με αυτή την έννοια, η οικονομική τρωτότητα είναι πλέον χαρακτηριστικό όλων των κρατών, ανεξαρτήτως της ισχύος τους και των ικανοτήτων τους (capacities). Η τρωτότητα αυτή μπορεί να ενισχύσει τους μηχανισμούς άισης ανάπτυξης μεταξύ των χωρών και να επιφέρει ταχύτερες αλλαγές απ' ότι παλαιότερα στην ισορροπία ισχύος παγκοσμίως.³¹⁸

Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης τα μικρά κράτη αναζητούν και εφαρμόζουν στρατηγικές επιβίωσης και προσαρμογής. Η παγκοσμιοποίηση δεν εμπεριέχει μόνο περιορισμούς στην χάραξη πολιτικής, αλλά επίσης ευκαιρίες για πιο ευέλικτους χειρισμούς και θεσμική προσαρμογή. Τα περισσότερα μικρά ευρωπαϊκά κράτη έχουν καταφέρει να προσαρμοστούν με αρκετή επιτυχία. Αυτό οφείλεται κυρίως σε δύο χαρακτηριστικά της οικονομικής πολιτικής τους: από τη μια μεριά, διαμόρφωσαν με τέτοιο τρόπο τις συναλλαγματικές ισοτιμίες ώστε να μειώσουν τις διεθνείς τιμές των εξαγωγών τους, ενώ παράλληλα χρησιμοποίησαν τον κορπορατισμό για να περιορίσουν το κόστος παραγωγής. Η θεσμοποιημένη κοινωνική συναίνεση προσέφερε ταυτόχρονα κοινωνική ειρήνη, βελτιώνοντας το επιχειρηματικό περιβάλλον.³¹⁹

Το φιλελεύθερο μοντέλο των ΗΠΑ και της Δυτικής Ευρώπης επιβλήθηκε ως το επικρατέστερο και «ορθότερο» μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης σε παγκόσμιο επίπεδο. Η κρίση του 2008-2010 ωστόσο ανέτρεψε την εικόνα που είχαν οι ΗΠΑ ως χώρας υπόδειγμα για την αντιμετώπιση οικονομικών προβλημάτων. Οι ΗΠΑ και το μοντέλο των ανοιχτών κυρίαρχων αγορών αποδιοργανώθηκε. Απεναντίας, ενισχύθηκε το μοντέλο του ισχυρού κράτους (Κίνα, Ινδία, Βραζιλία), που φάνηκε να αντιμετωπίζει με μεγαλύτερη σταθερότητα την χρηματοπιστωτική κρίση και να προσφέρει υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης.³²⁰

Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου προσφέρει επιπλέον ειδικές ευκαιρίες στα μικρά κράτη προς την κατεύθυνση της συστημικής μεταμόρφωσης των διεθνών οργανισμών. Σε αυτό το πλαίσιο, τα μικρά κράτη δραστηριοποιούνται με σκοπό την αναμόρφωση και μεταρρύθμιση

³¹⁷ Moses, J. W., *Open States in the Global Economy: The Political Economy of Small-State Macroeconomic Management*, New York: St. Martin's Press, 2000. Αναφέρεται στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (editors), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 309-310

³¹⁸ Hanna Samir Kasab: *Weak States in International relations theory. The cases of Armenia, St. Kitts and Nevis, Lebanon and Cambodia*, New York: Palgrave Macmillan, 2015, σελ. 51

³¹⁹ Kindley, R., D. Good, *The Challenge of Globalization and Institution Building: Lessons from Small European States*. Boulder, CO: Westview Press, 1997. Αναφέρεται στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (editors), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 306-307

³²⁰ Νίκος Κοτζιάς, *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας στον 21ο αιώνα. Για μια νέα, ενεργητική, δημοκρατική, πατριωτική στρατηγική στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Δεύτερη Έκδοση, Εκδόσεις Καστανιώτη, 2010, σελ. 55-58

του ΟΗΕ, κυρίως όσον αφορά τον ρόλο του Συμβουλίου Ασφαλείας και την αναβάθμιση του ρόλου της Γενικής Συνέλευσης.³²¹

Το διεθνές σύστημα και η διεθνής κοινότητα προχώρησαν πέραν του σεβασμού της ιερότητας του εθνικού κράτους σε – διακηρύξεις τουλάχιστον – περί της ιερότητας της ανθρώπινης ζωής. Έτσι, το 2005, τα Ηνωμένα Έθνη αποφάσισαν ότι «Κάθε κράτος έχει την ευθύνη να προστατεύει τον πληθυσμό του από γενοκτονία, εγκλήματα πολέμου, εθνοκάθαρση και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Η ευθύνη αυτή εμπεριέχει επίσης την πρόληψη αυτών των εγκλημάτων. ... Η διεθνής κοινότητα, μέσω των Ηνωμένων Εθνών, έχει επίσης την ευθύνη να χρησιμοποιήσει κατάλληλα διπλωματικά, ανθρωπιστικά και άλλα ειρηνικά μέσα ... προκειμένου να βοηθήσει στην προστασία του πληθυσμού. ... Είμαστε έτοιμοι να αναλάβουμε συλλογική δράση, έγκαιρα και αποφασιστικά, ... εάν τα ειρηνικά μέσα αποδειχτούν ακατάλληλα και οι εθνικές αρχές φανερά αποτύχουν [σε αυτό τον σκοπό].»³²² Οι διακηρύξεις αυτές χρησιμοποιούνται φυσικά κατά το δοκούν, όταν υπάρχει συμφέρον εκ μέρους των μεγάλων δυνάμεων να αντιπαρέλθουν την εθνική κυριαρχία ορισμένων μικρών κρατών για να «προστατεύσουν» μειονότητες που μπορούν εν συνεχεία να χρησιμοποιηθούν σε περιφερειακούς σχεδιασμούς (π.χ. πρώην Γιουγκοσλαβία, Ιράκ). Όταν δεν υπάρχουν τέτοιες χρήσιμες μειονότητες, η ιερότητα της ανθρώπινης ζωής ξεχνιέται (π.χ. Ρουάντα, αλλά και Συρία σήμερα).

Η κοινότητα των κρατών έχει επιπλέον να αντιμετωπίσει και τα λεγόμενα «παγκόσμια προβλήματα». Δεν πρόκειται για προβλήματα που καταργούν το εθνικό κράτος, αλλά για προβλήματα που απαιτούν συνεργατικές λύσεις. Περιβαλλοντικά προβλήματα όπως η τρύπα του όζοντος, η τήξη των πάγων και η άνοδος του επιπέδου των ωκεανών, η κλιματική αλλαγή, αλλά και κοινωνικά, όπως η μετακίνηση εκατομμυρίων μεταναστών και αιτούντων άσυλο και η εξάπλωση του οργανωμένου εγκλήματος. Κάποια ζητήματα ασφάλειας αποκτούν πλέον και αυτά παγκόσμιο χαρακτήρα, ιδιαίτερα η διεθνής ισλαμική τρομοκρατία. Σε αυτή τη νέα πραγματικότητα, όπου αναζητούνται υπερεθνικές λύσεις για νέου τύπου προβλήματα, η εξωτερική πολιτική μετακινείται από την παραδοσιακή θεματολογία της προς νέες κατευθύνσεις, από την κλασική πολιτική και οικονομική διπλωματία, σε ένα σύνολο θεματικών που παλιότερα αφορούσαν την εσωτερική πολιτική ζωή.³²³

Το μέγεθος αυτών των προβλημάτων και η αυξανόμενη πολυπλοκότητα των διεθνών σχέσεων προσθέτουν νέα βάρη στους περιορισμένους πόρους των μικρών κρατών. Κράτη όπως το ελληνικό εκ των πραγμάτων δεν μπορούν να τα καλύψουν όλα. Η Ελλάδα θα μπορούσε ωστόσο να εκμεταλλευτεί με μεγαλύτερη επιτυχία και συνέπεια την συμμετοχή της

³²¹ Hong, M. (1995). "Small States in the United Nations". *International Social Science Journal* 47(2): 277-287. Αναφέρεται στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (editors): *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 303-304

³²² World Summit Outcome 2005, 138–139. Αναφέρεται στο: Hanna Samir Kasab: *Weak States in International relations theory. The cases of Armenia, St. Kitts and Nevis, Lebanon and Cambodia*, New York: Palgrave Macmillan, 2015, σελ. 70

³²³ Νίκος Κοτζιάς, *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας στον 21ο αιώνα. Για μια νέα, ενεργητική, δημοκρατική, πατριωτική στρατηγική στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Δεύτερη Έκδοση, Εκδόσεις Καστανιώτη, 2010, σελ. 47-53

στην Ε.Ε. και στις παγκόσμιες δράσεις της ώστε να ενισχύσει τη σχετική θέση της στο διεθνές σύστημα και το πλέγμα των σχέσεων της με όλες τις περιφέρειες της Υφηλίου. Η μεταμόρφωση του διεθνούς συστήματος δημιουργεί δυνατότητες διεύρυνσης της κινητικότητας και της αυτονομίας κάθε χώρας στην άσκηση εξωτερικής πολιτικής. Η Ελλάδα ωστόσο δείχνει συχνά να μην μπορεί να αξιοποιήσει νέες ευκαιρίες και να κινείται με βραδύτητα σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες ή και σε σχέση με την Τουρκία.³²⁴

Το νέο διεθνές σύστημα γεννήθηκε με τη διάσπαση μιας εκ των υπερδυνάμεων στα συστατικά της κράτη. Γενικότερα διαφαίνεται, έστω και ως μακροχρόνια και αργή διαδικασία, μια τάση διάλυσης και διάσπασης των υφιστάμενων κρατών σε μικρότερες οντότητες. Σήμερα περισσότερο από το 45% όλων των χωρών έχουν πληθυσμό μικρότερο από 3.000.000.³²⁵ Παλιότερα, η δημιουργία των νέων εθνικών κρατών συνδεόταν κυρίως με την αποχώρηση φτωχών περιοχών από τις αυτοκρατορίες, προκειμένου να αποκτήσουν οι εθνικές ελίτ αυτών των περιοχών δικές τους αγορές και δικό τους κρατικό σύστημα. Στην σημερινή εποχή της παγκοσμιοποίησης εμφανίζεται ταυτόχρονα τάση απόσχισης των πλούσιων περιοχών από τα μεγαλύτερα κράτη. Οι πλούσιες περιοχές δεν βλέπουν, πλέον, το ενιαίο μεγάλο κράτος ως χώρο άντλησης φθηνών εργατικών χεριών και απαραίτητων πρώτων υλών ή ως πηγή άντλησης γεωστρατηγικών πλεονεκτημάτων. Αντίθετα, το αντικρίζουν συχνά και σαν βαρίδι στο οποίο πρέπει να επενδύουν με χειρότερους όρους απ'ότι στη διεθνή αγορά. Ως χώρο στον οποίον πρέπει να «σπαταλήσουν» τμήμα του προϋπολογισμού τους, ενώ στην παγκοσμιοποιημένη αγορά μπορούν να αντληθούν πόροι με πολύ χαμηλότερο κόστος.³²⁶

Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης δημιούργησε κενό ισχύος στην περιοχή της προηγούμενης κυριαρχίας της, το οποίο προσπαθούν να γεμίσουν οι νέοι ανταγωνιζόμενοι επίδοξοι περιφερειακοί ηγεμόνες, όπως το Ιράν και η Τουρκία στην Κεντρική Ασία. Το Ιράν και η Τουρκία έχουν άλλωστε μακροχρόνιο ανταγωνισμό στην περιοχή, ο οποίος εντάθηκε από τη δεκαετία του 1990 και μετά.³²⁷

Η ανάλυση του David Vital από το 1997 φαίνεται προφητική για την κατάσταση που πλέον διαμορφώνεται και για τις μελλοντικές προκλήσεις:

«Πάνω απ'όλα, αυτό που πλέον μπορούμε να δούμε πολύ καθαρότερα από κάθε άλλη φορά, είναι ότι η Σοβιετική Ένωση λειτουργούσε ως η ρυθμιστική δύναμη (Ordnungsmacht) της Ανατολικής Ευρώπης· ότι τίποτα δεν έχει αναδειχθεί προς το παρόν ικανό να την αντικαταστήσει σε αυτή της την λειτουργία· ότι είναι ένας ρόλος

³²⁴ Νίκος Κοτζιάς, *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας στον 21ο αιώνα. Για μια νέα, ενεργητική, δημοκρατική, πατριωτική στρατηγική στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Δεύτερη Έκδοση, Εκδόσεις Καστανιώτη, 2010, σελ. 47-53, 90

³²⁵ Armstrong, H.W., R. Read (1998). "Trade and Growth in Small States: The Impact of Global Trade Liberalization". *The World Economy* 21(4): 563-585. Αναφέρεται στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (editors): *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 294-295

³²⁶ Νίκος Κοτζιάς, *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας στον 21ο αιώνα. Για μια νέα, ενεργητική, δημοκρατική, πατριωτική στρατηγική στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Δεύτερη Έκδοση, Εκδόσεις Καστανιώτη, 2010, ΣΕΛ. 315-317

³²⁷ Hanna Samir Kasab: *Weak States in International relations theory. The cases of Armenia, St. Kitts and Nevis, Lebanon and Cambodia*, New York: Palgrave Macmillan, 2015, σελ. 130

που η νέα/παλαιά Ρωσία είναι πιθανόν να προσπαθήσει να αναλάβει εκ νέου· και ότι εν τω μεταξύ το αποτέλεσμα είναι επικίνδυνη πολιτική ρευστότητα και αβεβαιότητα – επικίνδυνη κυρίως για τα ίδια τα μικρά κράτη της περιοχής, όμως σε τελική ανάλυση, τείνουμε να σκεφτούμε, για τα μικρά (και φυσικά για τα μεγάλα) κράτη της Δύσης επίσης. Οι εμφανείς κίνδυνοι συνίστανται στην διάλυση πολιτειών, στην έκρηξη της εσωτερικής βίας και στην μετάδοσή της εκτός συνόρων, στην εμπλοκή έξωθεν παραγόντων σε τοπικές διενέξεις, και στην πιθανή, πολύ πιο μαζική εξωτερική επέμβαση από αυτή που έχουμε δει μέχρι σήμερα – επειδή ότι δεν θα είναι μαζικό δεν θα είναι και χρήσιμο. Οι ευκαιρίες για διεθνείς περιπέτειες κάθε είδους θα είναι τεράστιες. Λιγότερο εμφανή είναι τα οφέλη, εάν υπάρχουν, που θα προκύψουν από τις δράσεις της μορφής που πιο πολύ συζητούνται στη Δύση: ένα νέο «σχέδιο Μάρσαλ» για την Ανατολική Ευρώπη, η ταχεία ένταξη των ανατολικοευρωπαϊκών κρατών στο σύστημα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, μια πιο στενή σύνδεση, ή και ένταξη στο ΝΑΤΟ, κλπ.»³²⁸

Τα κράτη της Ανατολικής Ευρώπης φυσικά εντάχθηκαν και στην Ευρωπαϊκή Ένωση, και στο ΝΑΤΟ. Αυτό ωστόσο δεν φαίνεται να έχει προσδώσει μεγαλύτερη ασφάλεια στην περιοχή. Μάλλον το αντίθετο. Ενισχύθηκαν οι φυγόκεντρες και εθνοκεντρικές τάσεις στην ενωμένη Ευρώπη, με πρωταγωνιστές κυρίως αυτά τα κράτη, ενώ η υπερβολική αντιρωσική ρητορική τους και ο φόβος της Ρωσίας που τα διακατέχει παρασέρνει και τη δυτική Ευρώπη σε όχι πάντα σφύρονες πολιτικές αντιμετώπισης της αναδυόμενης εκ νέου Ρωσίας ως υπολογίσιμης δύναμης στα ανατολικά της ηπείρου.

Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, το στάτους των μικρών κρατών ήταν σαφώς ορισμένο, ο ρόλος τους στη διεθνή πολιτική πιο ξεκάθαρος και η προοπτική επιβίωσής τους καλύτερη. Τα μικρά κράτη είχαν ωφεληθεί από τα εν ισχύ διεθνή καθεστώτα και από τις διευθετήσεις που επέβαλαν οι υπερδυνάμεις. Ο κόσμος ήταν περισσότερο ιεραρχημένος, η αναρχία πιο περιορισμένη, τα έθνη-κράτη ήταν οι αδιαμφισβήτητοι κύριοι δρώντες τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο διεθνές σύστημα. Ο αριθμός των κρατών ήταν σταθερός, τα σύνορα ήταν εγγυημένα, οι ηγέτες των περισσότερων κρατών γνώριζαν τη θέση τους στην ιεραρχία των κρατών. Περαιτέρω, οι παραστάσεις των πιθανών απειλών και οι υπολογισμοί των ικανοτήτων και των πιθανών αποτελεσμάτων καθόριζαν την στρατηγική και την πολιτική αυτοβοήθειας των κρατών, βάσει συσχετισμών ισχύος με φίλους και εχθρούς και ορθολογικών υπολογισμών κερδών και απωλειών. Η διάβρωση της Σοβιετικής ηγεμονίας στην Ανατολική Ευρώπη κατά τη δεκαετία του 1980 και η τελική κατάρρευσή της οδήγησε σε αύξηση της διεθνούς αναρχίας και δημιούργησε ένα περιφερειακό κενό ασφαλείας. Αυτό το περιφερειακό κενό γέννησε νέες εθνοτικές δυνάμεις που οδήγησαν σε περαιτέρω αύξηση της περιφερειακής αστάθειας και διεθνούς αναρχίας. Το τέλος του παρόντος εθνικιστικού κύκλου δεν είναι ακόμη ορατό, με σημαντικές συνέπειες για τα δεδομένα ασφαλείας των μικρών κρατών.³²⁹

³²⁸ David Vital: «Minor Power/Major Power Relations and the Contemporary Nation-state», στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (eds.), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 207

³²⁹ Gabriel Sheffer: «The Security of Small Ethnic States: A Counter Neo-Realist Argument», στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (eds.), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 11-17

Ενώ κάποτε οι περιφερειακοί παίκτες περιορίζονταν από τις υπερδυνάμεις, που ανησυχούσαν να μην φτάσουν σε ανεξέλεγκτη στρατιωτική κλιμάκωση, τώρα είναι ελεύθεροι να ακολουθήσουν τα συμφέροντά τους ανησυχώντας λιγότερο για τις συνέπειες των πράξεών τους σε διεθνές επίπεδο.³³⁰ Λόγω της νέας διεθνούς κατάστασης και της κατάρρευσης του διπολισμού, επίδοξοι ηγεμόνες στη Μέση Ανατολή, την Κεντρική Ευρώπη, την πρώην Σοβιετική Ένωση, τα Βαλκάνια, την Ασία, την Αφρική και τη Λατινική Αμερική έχουν μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων και αποτελούν μια σημαντικότερη πηγή κινδύνου για τα μικρά κράτη απ'ότι συνέβαινε στην εποχή του διπολισμού.³³¹ Παλιές διενέξεις, που είχαν συμπιεστεί λόγω της σύγκρουσης των δύο υπερδυνάμεων, έχουν ξαναεμφανιστεί. Οι κίνδυνοι κυριαρχίας και κατάκτησης εκ μέρους των υπερδυνάμεων έχουν αντικατασταθεί από απειλές εκ μέρους των περιφερειακών δυνάμεων.³³²

Η κατάρρευση του διπολικού συστήματος είχε επίσης σαν αποτέλεσμα την άρση κάποιων περιορισμών στις πωλήσεις όπλων. Η Ρωσία έχει χάσει την πολιτική υπευθυνότητα που αποδείκνυε η Σοβιετική Ένωση κατά τις συναλλαγές αυτές και το βασικό κριτήριο σήμερα γ'αυτήν φαίνεται να είναι η απόκτηση συναλλάγματος. Έχει επίσης ανθίσει η μαύρη αγορά πώλησης Σοβιετικού πυρηνικού και συμβατικού εξοπλισμού, μέσω των διεθνών εγκληματικών δικτύων που δημιουργήθηκαν μετά την διάλυση του ανατολικού μπλοκ και την κατάρρευση της υπερδύναμης. Οι αμερικανικές πολεμικές βιομηχανίες βρέθηκαν και αυτές στην ανάγκη εξεύρεσης νέων πελατών, μετά την συρρίκνωση της εσωτερικής και διεθνούς αγοράς εξοπλισμών που έφερε μαζί του το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Αυτή η μεγαλύτερη ευκολία αγοράς οπλικών συστημάτων δίνει ίσως μια επιπλέον απάντηση στο γιατί εμφανίστηκαν τόσες εστίες έντασης διεθνώς. Η αισιοδοξία για την διαρκή ειρήνη δεν συμβαδίζει με τα γεγονότα στη διεθνή σκηνή, όπου η χρήση βίας εκ μέρους των διαφόρων μορφών πολιτικών δρώντων δεν δείχνει να μειώνεται. Οι ένοπλες διενέξεις έχουν μάλλον αυξηθεί, με πρωταγωνιστές κυρίως μικρά κράτη.³³³

Ο νέος Ευρωπαϊκός χάρτης ασφάλειας μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου μετέτρεψε την παραδοσιακή ουδετερότητα ορισμένων κρατών σε μια έννοια ξεπερασμένου εν πολλοίς χαρακτήρα. Τα κράτη αυτά δεν εμπιστεύονταν πλέον το καθεστώς της ουδετερότητας για την προστασία της ασφάλειάς τους. Αυτό ήταν φανερό από την στροφή των παλαιότερων ουδέτερων χωρών (Σουηδία, Αυστρία, Φινλανδία) προς την Ευρωπαϊκή Ένωση, αν και οι ηγεσίες τους χρησιμοποίησαν οικονομικής φύσης επιχειρήματα για να δικαιολογήσουν την ένταξή τους σε αυτήν.³³⁴

³³⁰ Efraim Inbar: «Israel's Predicament in a New Strategic Environment», στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (eds.), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 169

³³¹ Gabriel Sheffer: «The Security of Small Ethnic States: A Counter Neo-Realist Argument», στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (eds.), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 31

³³² Efraim Inbar & Gabriel Sheffer: Εισαγωγή στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (eds.), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 2

³³³ Efraim Inbar: «Israel's Predicament in a New Strategic Environment», στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (eds.), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 156-161

³³⁴ Ann – Sofie Dahl: «To Be Or Not To Be Neutral: Swedish Security Strategy in the Post-Cold War Era», στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (eds.), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 190-192

«Το τέλος του διπολικού συστήματος σηματοδότησε το τέλος της προβλεψιμότητας όσον αφορά την ευρωπαϊκή ασφάλεια. Αν και υπάρχουν λίγα μόνο που θα μπορούσαν να λεχθούν υπέρ του διπολικού συστήματος, τουλάχιστον αποτελούσε μια σταθερή και προβλέψιμη κατάσταση πραγμάτων. ... Η κατάρρευσή του οδήγησε σε ανατροπή της περιφερειακής στρατηγικής ισορροπίας. Το μονολιθικό μπλοκ του Συμφώνου της Βαρσοβίας, που επικρατούσε στην κεντρική και ανατολική Ευρώπη έδωσε εν μία νυκτί τη θέση του σε μικρά και αδύναμα ανεξάρτητα κράτη, ενώ μια δυνατή και ενωμένη Γερμανία γεννιόταν με μηδενικές σχεδόν αντιρρήσεις από τις πρώην μεγάλες δυνάμεις της Ευρώπης.»³³⁵

Όσον αφορά τα κράτη της Ανατολικής Ευρώπης, αυτά στράφηκαν για την κάλυψη των αναγκών ασφαλείας τους προς το NATO. Σε αυτό συνέβαλε ο φόβος για την στάση της Ρωσίας, η επιθυμία αποφυγής της αστάθειας και η ακαταλληλότητα της Δυτικοευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) ως οργανισμού ασφαλείας. Η απουσία πολυμερούς πλαισίου τόσο μεταξύ τους, όσο και με τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης για την ανταλλαγή αγαθών, κεφαλαίου, εργασίας και τεχνολογίας, θα έκανε δύσκολη την ένταξή τους στο NATO, χωρίς ταυτόχρονα να ενταχθούν και στην Ε.Ε. Προκειμένου να ενταχθεί ομαλά και σταδιακά στο ευρωπαϊκό πλέγμα οικονομικών και αμυντικών σχέσεων, η ανατολική Ευρώπη έπρεπε να ξεκινήσει με μια συμφωνία ελεύθερου εμπορίου με την δυτική Ευρώπη και την βόρεια Αμερική. Η Γερμανία ωστόσο πίεσε τις δυτικές χώρες για να επιταχυνθούν οι διαδικασίες ένταξης των χωρών αυτών στους ευρωπαϊκούς θεσμούς, κυρίως για τις χώρες του Visegrad και τις Βαλτικές χώρες. Ήταν φανερό ότι το NATO συνέχιζε να προσφέρει ένα σταθερό σημείο συσπείρωσης για τα μικρά κράτη, ως ο κύριος πανευρωπαϊκός οργανισμός ασφαλείας. Είναι χαρακτηριστικό ότι παρά την στρατηγική διάβρωση του ρόλου της συμμαχίας, τα μικρά κράτη μέλη της συμμαχίας δεν ένιωσαν την ανάγκη να το εγκαταλείψουν, σε αντίθεση με τα μέλη του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Επί του παρόντος λοιπόν, δεν είναι ορατή στην Ευρώπη η πολιτική της συνεχούς εναλλαγής συμμαχιών που χαρακτηρίζει τα πολυπολικά συστήματα.³³⁶

Η υπερδύναμη που απέμεινε μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου δεν είχε εξάλλου ενδοιασμούς να επιβάλλει τη θέλησή της με ωμή ισχύ, όπως φάνηκε ήδη από τον Πρώτο Πόλεμο του Κόλπου. Η διοίκηση του πατρός Μπους ήταν αποφασισμένη να εκμεταλλευτεί την ιστορική συγκυρία προκειμένου να χρησιμοποιήσει την υλική και στρατιωτική ανωτερότητα των ΗΠΑ για να επιβάλλει την προσκόλληση σε αυτό που οι ΗΠΑ θεωρούσαν δεσμευτικούς και καθολικούς κανόνες διεθνούς συμπεριφοράς. Από την άλλη πλευρά, εξίσου σημαντικό είναι το γεγονός ότι οι κύριοι περιφερειακοί παίκτες (Αίγυπτος, Συρία, Σαουδική Αραβία) αποδείχτηκαν αναπάντεχα πρόθυμοι να δεχτούν και να επικυρώσουν την αμερικανική επέμβαση σε ένα ζήτημα που ξεκίνησε ως ενδοαραβική διένεξη (εισβολή του Ιράκ στο Κουβέιτ), σηματοδοτώντας την κατάρρευση του μέχρι τότε κατεστημένου περιφερειακού συστήματος. Όμως η πιο χαρακτηριστική και συμβολική πλευρά του πρώτου Πολέμου του Κόλπου, που

³³⁵Ann – Sofie Dahl: «To Be Or Not To Be Neutral: Swedish Security Strategy in the Post-Cold War Era», στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (eds.), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 188. Βλ. επίσης Παναγιώτης Ήφαιστος: *Διπλωματία και στρατηγική των Μεγάλων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων, Γαλλίας, Μεγάλης Βρετανίας, Γερμανίας*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 1999, κεφ. 5-6

³³⁶Raimo Väyrynen: «Small States: Persisting Despite Doubts», στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (eds.), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 50-53, 65-66

έθεσε ένα προηγούμενο στις διεθνείς σχέσεις, ήταν ο συνασπισμός μεγάλων δυνάμεων για να αντιταχθούν σε ένα ενοχλητικό μικρό κράτος, που είχε παραβιάσει τους κανόνες διεθνούς συμπεριφοράς.³³⁷

Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο David Vital:

«Από τη μια στιγμή στην άλλη, βρεθήκαμε πίσω στον 19^ο αιώνα. Ότι για πολύ καιρό θεωρούνταν αρχαίες και ξεπερασμένες συμπεριφορές, επανέρχονται.»³³⁸

Τα βασικά ερωτήματα για τα μικρά κράτη παραμένουν αναλλοίωτα και στο νέο διεθνές σύστημα: Ποια είναι η σύνδεση μεταξύ των συστημικών χαρακτηριστικών και του στρατηγικού περιβάλλοντος των μικρών κρατών; Το νέο διεθνές σύστημα θα είναι καλύτερο για τα μικρά κράτη; Τι μπορεί κανείς να περιμένει από τους συμμάχους του, μικρούς ή μεγάλους; Ποια είναι η διάδραση μεταξύ μικρών κρατών και περιφερειακών οργανισμών; Ποιες εθνικές στρατηγικές εξυπηρετούν καλύτερα τις προοπτικές επιβίωσης των μικρών κρατών; Ποιες είναι οι καταλληλότερες αμυντικές πολιτικές δεδομένου του νέου πολιτικού και τεχνολογικού περιβάλλοντος;³³⁹

Σε αυτό το νέο περιβάλλον, με αντικρουόμενες τάσεις και υψηλή ρευστότητα, η Ελλάδα οφείλει να αναπτύσσει όλο και πιο πολύπλευρα τις σχέσεις της με τη Δύση, αλλά και τις σχέσεις της με τις αναδιδόμενες δυνάμεις, όπως είναι η Κίνα, η Ινδία και η Βραζιλία, αλλά και με δυνάμεις που επανακάμπτουν, όπως η Ρωσία. Αυτές οι σχέσεις θα δώσουν τη δυνατότητα στην Ελλάδα να διευρύνει την αυτονομία της εντός του δυτικού πλαισίου, θα αυξήσουν τον βαθμό αυτοτέλειάς της και θα μεγαλώσουν τη ζώνη των συμφερόντων της, ενώ θα τις παρέχουν τη δυνατότητα διαμόρφωσης πολλαπλών κάθε φορά εναλλακτικών.³⁴⁰

9. Εξωτερικό περιβάλλον: ευκαιρίες – απειλές (opportunities – threats)

Ευκαιρίες (opportunities)

Παρά την σοβαρή κρίση που αντιμετωπίζει τα τελευταία χρόνια, η Ελλάδα βρίσκεται σε πολύ σταθερότερη κατάσταση σε σχέση με κάποιες από τις γειτονικές της χώρες. Δεν αντιμετωπίζει εθνοτικές, φυλετικές ή θρησκευτικές εντάσεις, ως εκ τούτου δεν παρατηρούνται, ούτε υπάρχει υπόνοια μελλοντικών διασπαστικών τάσεων, παρά την γενικότερη τάση που παρατηρείται διεθνώς προς αυτήν την κατεύθυνση, ακόμη και σε «παλιά» ευρωπαϊκά κράτη (βλ. Καταλονία – Ισπανία, Σκωτία – Μ. Βρετανία). Ακόμη και σε σχέση με την Τουρκία (σαφώς μεγαλύτερη δύναμη, με προσδοκίες ανάδειξης σε ρόλο

³³⁷ David Vital: «Minor Power/Major Power Relations and the Contemporary Nation-state», στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (eds.), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 209-211

³³⁸ Στο ίδιο, σελ. 211

³³⁹ Efraim Inbar & Gabriel Sheffer: Εισαγωγή στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (eds.), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 3-4

³⁴⁰ Νίκος Κοτζιάς, *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας στον 21ο αιώνα. Για μια νέα, ενεργητική, δημοκρατική, πατριωτική στρατηγική στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Δεύτερη Έκδοση, Εκδόσεις Καστανιώτη, 2010, σελ. 29

περιφερειακού ηγεμόνα και θεωρούμενης ως σημαντικότερο σύμμαχο των ΗΠΑ στην περιοχή) της οποίας η εσωτερική πολιτική κατάσταση αποσταθεροποιείται επικίνδυνα το τελευταίο διάστημα), η Ελλάδα έχει πλέον συγκριτικό πλεονέκτημα ως προς την σταθερότητά της ως πολιτικού συστήματος. Ως εκ τούτου, η Ελλάδα μπορεί έμπρακτα να αποτελέσει πόλο σταθερότητας τόσο στην περιοχή των Βαλκανίων και της Ανατολικής Μεσογείου, όσο και σε αυτήν της Ευρώπης και της Δύσης γενικότερα.

Σε αντίθεση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, η Ελλάδα αντιμετωπίζει μικρότερες δυνητικά ασύμμετρες απειλές, τόσο λόγω του ιστορικού παρελθόντος της (όχι αποικιοκρατική δύναμη), όσο και της μη εμπλοκής της σε περιφερειακούς πολέμους, παρά τη συμμετοχή της στο ΝΑΤΟ. Η ομοιογένεια εξάλλου του πληθυσμού και η λίγο ως πολύ ομαλή ένταξη ξένων στοιχείων στην ελληνική κοινωνία, παρά τις αυξημένες μεταναστευτικές και προσφυγικές ροές που παρατηρούνται από τη δεκαετία του 1990 και μετά, δεν δίνει πρόσφορο χώρο για γκετοποίηση και εκκόλαψη εξτρεμιστικών στοιχείων.

Η Ελλάδα έχει διαχρονικά σημαντική γεωστρατηγική θέση, στο σταυροδρόμι τριών ηπείρων, στην σχεδόν μονίμως «θερμή» περιοχή των Βαλκανίων και της Ανατολικής Μεσογείου. Η θέση αυτή δεν έχει διαφύγει βέβαια της προσοχής των εκάστοτε Μεγάλων Δυνάμεων, ωστόσο η Ελλάδα δεν είχε πάντοτε την ευχέρεια να προσπορίσει προς όφελός της τα πλεονεκτήματα που συνδέονται με αυτήν. Η στρατηγική της χώρας θα γίνει πιο επιτυχής αν «ανταλλάσσει» τα πλεονεκτήματα που προσφέρει η στρατηγική της θέση και η «χρήση» της από τις Μεγάλες Δυνάμεις με σαφή υποστήριξη των συμφερόντων της στην περιοχή και με ωφέλειες για τη χώρα και τον πληθυσμό της.

Η υποστήριξη προς το διεθνές δίκαιο αποτελεί προφανή επιλογή, με την οποία συνδέονται ιστορικά τα περισσότερα μικρά κράτη.³⁴¹ Η προσήλωση της εξωτερικής πολιτικής της χώρας μας στις επιταγές του διεθνούς δικαίου της προσδίδει σημαντική ευκαιρία διαμεσολάβησης σε περιφερειακές κρίσεις, καθώς απολαμβάνει της εμπιστοσύνης των μερών για την αμεροληψία της.

Χαρακτηριστική ευκαιρία θα μπορούσε να είναι η ειρηνευτική διαδικασία στη Μέση Ανατολή, καθώς η Ελλάδα διατηρεί παραδοσιακά καλές σχέσεις με τον Αραβικό κόσμο, ενώ τελευταία έχει αναπτύξει στρατηγική σχέση με το Ισραήλ σε πολλαπλούς τομείς συνεργασίας. Οι στενότερες σχέσεις με το Ισραήλ υποστηρίζονται ενεργά από τις ΗΠΑ και τυγχάνουν της γενικής αποδοχής εκ μέρους του συνόλου του πολιτικού φάσματος στην Ελλάδα. Είναι εξ άλλου σημαντικό ότι δεν υπήρξε οπισθοδρόμηση ή αρνητική δημόσια αντίδραση στον Αραβικό κόσμο ως προς αυτήν την εξέλιξη. Αυτό δίνει μια σημαντική ευκαιρία στην ελληνική διπλωματία να παίξει έναν θετικό περιφερειακό ρόλο και να συντελέσει στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό στην ανάπτυξη ειρηνευτικών πρωτοβουλιών.³⁴²

Η συνεργασία με το Ισραήλ έχει επίσης το θετικό της συμπερίληψης της Κύπρου σε μια τριγωνική στρατηγική ενεργειακή συνεργασία στην Ανατολική Μεσόγειο, προς όφελος τόσο

³⁴¹ Paul Sutton: «Political Aspects», στο Colin Clarke & Tony Paine (eds.), *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987

³⁴² Aristotle Tziampiris: «Greek Foreign Policy in the Shadow of the Debt Crisis: Continuity and New Directions», στο Pantelis Skliasis & Nikolaos Tzifakis (editors), *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 35

των τριών εμπλεκόμενων χωρών, όσο και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η νέα πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον τομέα της ενέργειας, με έμφαση στη διαφοροποίηση των ενεργειακών πηγών και την απεξάρτηση από μονοπωλιακούς προμηθευτές, σε συνδυασμό με τις ανακαλύψεις νέων και σημαντικών κοιτασμάτων φυσικού αερίου στην Ανατολική Μεσόγειο, δίνει τη δυνατότητα στη χώρα μας να μετατραπεί σε ζωτικό ενεργειακό κόμβο για την Ευρώπη. Οι προοπτικές εκμετάλλευσης των ενεργειακών αποθεμάτων της Ανατολικής Μεσογείου μπορούν να συμβάλλουν στην ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ Ελλάδας, Κύπρου, Αιγύπτου, Ιράν, Ισραήλ και Παλαιστίνης, προς όφελος της πολιτικής σταθεροποίησης της περιοχής, της επιτάχυνσης της ειρηνευτικής διαδικασίας και της οικονομικής ανάπτυξης όλων των μερών.³⁴³

Παράλληλα, υπάρχει και η πιθανότητα ανακάλυψης ιδίων ενεργειακών πόρων στις ελληνικές θαλάσσιες ζώνες, δυνατότητα που θα πρέπει να αξιοποιηθεί με τις κατάλληλες κινήσεις. Στο πλαίσιο αυτό, η χώρα μας θα πρέπει να αξιοποιήσει τις ευκαιρίες που προσφέρονται για την οριοθέτηση της θαλάσσιας Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης της, με βάση τα προβλεπόμενα στις σχετικές διεθνείς συμβάσεις και προκειμένου να αξιοποιήσει όσο το δυνατόν συντομότερα, προς όφελος της οικονομικά εξασθενημένης χώρας μας και του πληθυσμού της, των σχετικών πλουτοπαραγωγικών πηγών και περικλείονται σε αυτήν.³⁴⁴

Είναι γενικώς αποδεκτό ότι η εγκαθίδρυση Αποκλειστικών Οικονομικών Ζωνών που προβλέπεται από τις Συμβάσεις για το Δίκαιο της Θάλασσας δίνει μια σημαντική αναπτυξιακή ευκαιρία στα μικρά νησιωτικά ή θαλάσσια κράτη, την οποία δεν θα πρέπει να αφήσουν ανεκμετάλλευτη.

«Στην νέα εποχή της προηγμένης επιστημονικής και τεχνολογικής ανάπτυξης, η θάλασσα έχει αποκτήσει νέα σημασία ως το τελευταίο σύνορο για την εκμετάλλευση πόρων. Αυτό προσφέρει μια μοναδική ευκαιρία για πολλά μικρά νησιωτικά κράτη να αποκτήσουν πρόσβαση σε μια δεξαμενή πόρων που θα μπορούσε να ενισχύσει τις προοπτικές τους για αυτόνομη ανάπτυξη. Ταυτόχρονα, η επέκταση του χώρου στον οποίον ασκούν κυριαρχία ή έλεγχο αυξάνει την στρατηγική τους σημασία, δίνοντάς τους κεντρικότερο ρόλο στην διεθνή διπλωματία γύρω από τα θέματα εκμετάλλευσης πόρων και πολιτικής ισχύος.»³⁴⁵

Η Ελλάδα έχει μακρά παράδοση να λειτουργεί και επιβιώνει σε συνθήκες αστάθειας, μιας και η μακροχρόνια σταθερότητα και η ομαλότητα ήταν χαρακτηριστικά μόνο των τελευταίων δεκαετιών. Σήμερα έχει ωστόσο τη δυνατότητα να εκμεταλλευτεί την συμμετοχή στα Ηνωμένα Έθνη, στο NATO και στην Ευρωπαϊκή Ένωση, και τα σχετικά θεσμικά εργαλεία που της προσφέρονται, ώστε να ακολουθήσει μια πιο δυναμική και ενεργή πολιτική σε ένα

³⁴³ Aristotle Tziampiris: «Greek Foreign Policy in the Shadow of the Debt Crisis: Continuity and New Directions», στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors), *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 34-35

³⁴⁴ Βλ. Αναστασία Στρατή: «Η Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη και η συνεισφορά της σε μια νέα ενεργειακή πολιτική» στο Νικόλαος Ε. Φαραντούρης (επιμέλεια): *Ενέργεια. Δίκαιο, Οικονομία και Πολιτική*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ. 311-343

³⁴⁵ Commonwealth Consultative Group: *Vulnerability: small states in the global society*, London: Commonwealth Secretariat, 1985. Αναφέρεται στο: Paul Sutton: «Political Aspects», στο Colin Clarke & Tony Paine (eds.), *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 22-23

πλαίσιο σταθερού προσανατολισμού και συγκεκριμένων στόχων. Η ελληνική διπλωματία μπορεί να αποτελέσει σημαντικό εργαλείο, με δυνατότητες που δεν έχουν τύχει ακόμη εκμετάλλευσης, της εθνικής στρατηγικής επιστροφής στην ανάπτυξη.³⁴⁶

Η οικονομική κρίση των τελευταίων ετών στη χώρα μας, παρά τις δυσκολίες, δίνει μια σημαντική ευκαιρία επαναπροσανατολισμού των στρατηγικών μας σε πιο αποτελεσματικές κατευθύνσεις. Όπως πρεσβεύουν οι θεωρίες των οργανωτικών συμπεριφορών, οι οργανώσεις κάθε φύσεως, συμπεριλαμβανομένων των κρατικών, είναι πιθανότερο να αλλάξουν τρόπο σκέψης και συμπεριφοράς μετά από αποτυχίες, οι οποίες μπορούν να γίνουν κίνητρο για δράση και να παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες για το τι δέον βελτιωθεί. Τότε είναι πιο πιθανόν οι γραφειοκρατικές δομές να αλλάξουν την ρουτίνα των μέχρι τότε διαδικασιών και να αφήσουν χώρο για καινοτομίες και πρωτοβουλίες.³⁴⁷

Στο πλαίσιο αυτό, θα πρέπει να αναζητηθούν οι πιο ευέλικτες και αποτελεσματικές δυνατές δομές, ώστε να αξιοποιηθούν προς όφελος της χώρας και των πολιτών της οι ευκαιρίες που προσφέρουν οι τάσεις της παγκόσμιας οικονομίας.

Για παράδειγμα, στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στις ανεπτυγμένες χώρες γενικότερα διαφαίνεται η τάση, από τη δεκαετία του 1990 και μετά, να προτιμάται υγιεινότερη διατροφή και παραδοσιακά προϊόντα υψηλής ποιότητας, ασφάλειας και ποικιλίας. Αυτή η αλλαγή των καταναλωτικών συνηθειών προσφέρει νέες δυνατότητες στον ελληνικό αγροτικό τομέα και στον τομέα της βιομηχανίας τροφίμων, δεδομένης της εξαιρετικής ποιότητας και ποικιλίας των τοπικών ελληνικών προϊόντων, αλλά και της αυξανόμενης αξίας που δίνεται στη μεσογειακή διατροφή παγκοσμίως για τα οφέλη που προσφέρει στην υγεία. Ακόμη και λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές της Ελλάδας θα μπορούσαν να εκμεταλλευτούν τις παραδοσιακές καλλιέργειες και διαδικασίες, καθώς και την άυλη κληρονομιά (συσσωρευμένη γνώση) επενδύοντας σε αυτούς τους τομείς, όπου έχουν συγκριτικό πλεονέκτημα. Παρά την επικράτηση ισχυρών πολυεθνικών στον τομέα της διατροφής, η τάση αυτή προσφέρει ευκαιρίες για την ανάπτυξη μικρομεσαίων επιχειρήσεων, με ισχυρό τοπικό χαρακτήρα και εξειδίκευση.³⁴⁸ Η Ιταλία και η Ισπανία ήδη εκμεταλλεύονται με επιτυχία προς όφελος των παραγωγικών μονάδων τροφίμων τους την «μόδα» της Μεσογειακής Διατροφής παγκοσμίως.

Η αύξηση των εμπορικών ροών και κατά συνέπεια του όγκου των θαλασσιών και χερσαίων μεταφορών σε ευρωπαϊκό, αλλά και παγκόσμιο επίπεδο, προσφέρει ευκαιρία στην Ελλάδα για να μετατραπεί σε κύριο μεταφορικό κόμβο στην περιοχή. Η προσέλκυση εμπορικών ροών θα έχει σημαντικό και άμεσο αποτέλεσμα στην ανάπτυξη των εμπορικών σχέσεων με άλλες οικονομικές περιφέρειες, την πρόσβαση σε ευρύτερες αγορές, την αύξηση των υποδομών προσβασιμότητας της χώρας, την αύξηση της παραγωγικότητας και των

³⁴⁶ Aristotle Tziampiris: «Greek Foreign Policy in the Shadow of the Debt Crisis: Continuity and New Directions», στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors), *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 28

³⁴⁷ Dan Reiter: «Learning, Realism and Alliances. The Weight of the Shadow of the Past» στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (editors): *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 232-233-234

³⁴⁸ Maria Tsampra: «The Greek Agro-Food Industry: Regional Competitiveness in a Globalised Market», στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors), *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 227

εξαγωγών, τη μείωση της ανεργίας κλπ. Η ανάπτυξη πλήθους ευρωπαϊκών πρωτοβουλιών στον τομέα των διασυνοριακών μεταφορών προσφέρει προστιθέμενη γεωπολιτική αξία στην χώρα μας, με συμμετοχή σε διαφορετικά σχήματα και σχέδια καλύτερης διασύνδεσης με τις χώρες πέριξ της Μαύρης Θάλασσας, καθώς και με τις χώρες της Βόρειας Αφρικής, της Μέσης Ανατολής, της Ερυθράς Θάλασσας και πέραν αυτής.³⁴⁹

Μία από τις κατευθύνσεις που θα πρέπει να ακολουθήσει η χώρα είναι η αξιοποίηση της πολυπληθούς ελληνικής διασποράς τόσο για την προσέλκυση επενδύσεων και κεφαλαίων, όσο και για την βελτιστοποίηση του κύρους και της εικόνας της Ελλάδας διεθνώς. Η εξάσκηση επιρροής μέσω της διασποράς στα κέντρα αποφάσεων και στην κοινή γνώμη των ΗΠΑ και άλλων ισχυρών κρατών θα πρέπει να γίνει συστηματικά και επικεντρωμένα, προκειμένου να έχει τα κατάλληλα ωφέλιμα αποτελέσματα για τη χώρα.

«Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, η διασπορά αποτελεί για κάθε κράτος μεγάλη δύναμη άντλησης κεφαλαίων, εμπειριών και τεχνογνωσίας καθώς και δράσης ως λόμπι στις χώρες όπου έχει μεταναστεύσει.»³⁵⁰

Η δύναμη και η διάρκεια των δεσμών των μεταναστών με τις τοπικές κοινωνίες από τις οποίες κατάγονται είναι γενικότερο χαρακτηριστικό των μικρών κρατών. Όσοι φεύγουν σπάνια χάνονται για την πατρίδα τους, αλλά αντίθετα επεκτείνουν τα νοερά της σύνορα, βοηθώντας στην ισχυροποίηση της επιρροής της. Όλοι σχεδόν οι μετανάστες, καθώς και οι επόμενες γενιές, παραμένουν υπήκοοι του κράτους καταγωγής τους και οργανώνονται σε δυναμικές κοινότητες, με μεγάλη δυνητική επιρροή στο κράτος που τους φιλοξενεί. Οι δε μετανάστες που πετυχαίνουν να αποκτήσουν θέσεις κύρους στις ακαδημαϊκές ή επιχειρηματικές κοινότητες των χωρών που τους φιλοξενούν επιδεικνύουν με μεγαλύτερη υπερηφάνεια την εθνική τους καταγωγή, σε σχέση με τους συμπατριώτες τους που έχουν μείνει πίσω στην πατρίδα. Η χώρα καταγωγής επεκτείνει, με αυτό τον τρόπο, τα συμφέροντά της, την επιρροή της και τις δυνατότητες παρέμβασής της, παντού όπου υπάρχουν μεγάλες κοινότητες πολιτών της, παύοντας με αυτόν τον τρόπο να είναι περιορισμένη στα στενά γεωγραφικά της πλαίσια.³⁵¹

Η ελληνική ορθόδοξη διασπορά στις ΗΠΑ υπερβαίνει σήμερα τα 2.500.000, ενώ γενικότερα οι ορθόδοξοι Χριστιανοί ανέρχονται περίπου στα 7.000.000. Ενδιαφέρει επομένως άμεσα τις ΗΠΑ η τύχη του Οικουμενικού Πατριαρχείου, το οποίο ηγείται πνευματικά ενός αριθμού Αμερικανών υπηκόων που είναι ανάλογος με εκείνον των Εβραίων και των Μουσουλμάνων. Κάθε υποχώρηση του Πατριάρχη Κωνσταντινούπολης ως θεσμού σημαίνει και αύξηση της εν δυνάμει επιρροής της Μόσχας σε τμήμα των Αμερικανών υπηκόων. Η υπόθεση του Οικουμενικού Πατριαρχείου αφορά, λοιπόν, τόσο εσωτερικά ζητήματα των ΗΠΑ, όσο και ευρύτερους γεωστρατηγικούς σχεδιασμούς. Ο τομέας αυτός είναι ισχυρό παράδειγμα στο οποίο τα αμερικανικά συμφέροντα συμπίπτουν με τα ελληνικά ως προς τη στάση έναντι

³⁴⁹ Dimitrios A. Tsamboulas: «The Role of Greece as a Transport Node in the South Eastern Europe», στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors), *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 214-217, 225

³⁵⁰ Νίκος Κοτζιάς, *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας στον 21ο αιώνα. Για μια νέα, ενεργητική, δημοκρατική, πατριωτική στρατηγική στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Δεύτερη Έκδοση, Εκδόσεις Καστανιώτη, 2010, σελ. 114-115

³⁵¹ David Lowenthal: «Social Features» στο Colin Clarke & Tony Paine (eds.), *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 41-42

της Τουρκίας σε αυτό το ζήτημα. Για το θέμα μπορεί να ανακινηθεί το ενδιαφέρον τόσο των πολιτικά φιλελεύθερων, όσο και συγκεκριμένων βουλευτών και γερουσιαστών πολιτειών με τους μεγαλύτερους αριθμούς ορθοδόξων. Η Ελλάδα δεν θα πρέπει να εγκλωβίσει το ζήτημα στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, αλλά να αναδείξει όσο το δυνατόν περισσότερο τον διεθνή χαρακτήρα του προβλήματος, αλλά και αντιφάσεις ανάμεσα στα συμφέροντα ΗΠΑ και Τουρκίας ως προς αυτό.³⁵²

Παρά την δύσκολη οικονομική και κοινωνική κρίση την οποία περνάει η χώρα, εξακολουθεί να έχει ισχυρά αποθέματα ήπιας ισχύος (soft power)³⁵³, την οποία μπορεί να αξιοποιήσει για να κερδίσει την κοινή γνώμη των ισχυρότερων κρατών. Η Ελλάδα και οι Έλληνες αντιμετωπίζονται συνήθως με αγάπη και θαυμασμό για την ιστορία, τον πολιτισμό της, τη γαστρονομία της, τις φυσικές της ομορφιές, την φιλοξενία των κατοίκων της και τις αξίες του ανθρωπισμού τις οποίες προεσβύει. (Χαρακτηριστική είναι η πρόσφατη προσφυγική κρίση, όπου οι πράξεις ανθρωπισμού και συμπαράστασης της πλειοψηφίας των Ελλήνων, η έλλειψη εκδηλώσεων μίσους και η έμπρακτη υποστήριξη των απλών ανθρώπων, παρά την οικονομική κρίση που έχει μειώσει τα εισοδήματα των Ελλήνων, προκάλεσαν τον παγκόσμιο θαυμασμό και εκτίμηση). Η Ελλάδα οφείλει να αξιοποιήσει με συγκεκριμένη στρατηγική τα αποθέματα της ήπιας ισχύος της για να καταφέρει να ενισχύσει τις θέσεις της και σε άλλους τομείς (π.χ. διπλωματία), κυρίως σε δημοκρατικές κοινωνίες, όπου η κοινή γνώμη έχει βαρύτητα στη διαμόρφωση της πολιτικής της εκάστοτε κυβέρνησης. Ένα νέο κίνημα φιλελληνισμού μπορεί να προσφέρει σημαντική ενίσχυση τόσο στην εικόνα της χώρας διεθνώς, όσο και σε πρακτικά ζητήματα.

Προς τούτο θα πρέπει να αξιοποιηθεί το νέο φιλελληνικό ρεύμα που ενισχύεται στην Ευρώπη, εν μέρει εξ αιτίας της κρίσης και της τιμωρητικής και ενίοτε υποτιμητικής αντιμετώπισης της χώρας από τους εταίρους και δανειστές της, κυρίως τις ισχυρότερες χώρες της Ευρώπης. Ο θαυμασμός προς την αρχαία Ελλάδα και τη συμβολή της στον ευρωπαϊκό πολιτισμό, που τόσο επηρέασε το φιλελληνικό ρεύμα κατά την ελληνική επανάσταση, έχει ακόμη ισχύ στην ευρωπαϊκή κοινή γνώμη. Θα πρέπει ίσως να θυμίζουμε πιο συχνά τα λόγια του ποιητή Shelley, στον πρόλογο του έργου του *Hellas*, που δημοσιεύτηκε το φθινόπωρο του 1821:

«Είμαστε όλοι Έλληνες. Οι νόμοι μας, η φιλολογία μας, η θρησκεία μας και οι τέχνες μας έχουν τις ρίζες τους στην Ελλάδα. Χωρίς την Ελλάδα ... ίσως θα ήμασταν ακόμα άγριοι και ειδωλολάτρες. ... Ο Νεοέλληνας είναι απόγονος αυτών των ένδοξων υπάρξεων που με δυσκολία φανταζόμαστε να ανήκουν στο ίδιο είδος με εμάς, και κληρονομεί μεγάλο μέρος της ευαισθησίας τους, της ταχύτητας της αντιλήψεώς τους, του ενθουσιασμού τους και του θάρρους τους.»³⁵⁴

³⁵² Νίκος Κοτζιάς, *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας στον 21ο αιώνα. Για μια νέα, ενεργητική, δημοκρατική, πατριωτική στρατηγική στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Δεύτερη Έκδοση, Εκδόσεις Καστανιώτη, 2010, σελ. 115-116

³⁵³ Βλ. Joseph S. Nye, Jr.: *Soft Power. The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, New York 2004

³⁵⁴ Αναφέρεται στο: Χαράλαμπος Παπασωτηρίου: *Ο αγώνας για την ελληνική ανεξαρτησία. Πολιτική και στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1832*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1996, σελ. 123

Κατ'αντιστοιχία με το φιλελληνικό ρεύμα την εποχή της επανάστασης, που φούντωσε μετά την καταστροφή της Χίου το 1822, το σύγχρονο φιλελληνικό ρεύμα άρχισε να αναπτύσσεται σε αντίδραση επιβεβλημένων οικονομικών επιταγών διεθνών κέντρων που καταδίκασαν τη χώρα σε μακροχρόνια ύφεση και αυξανόμενα ποσοστά φτώχειας και ανεργίας. Αντίστοιχα δε και πάλι με τον τότε φιλελληνισμό, ο μεγαλύτερος περιορισμός στην ελληνική προσπάθεια επηρεασμού της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης είναι ότι οι φιλελληνικές ιδέες έχουν απήχηση σε συγκεκριμένους μόνο κύκλους, και λιγότερο στις εξωτερικές πολιτικές των ευρωπαϊκών δυνάμεων.³⁵⁵

Απειλές (threats) – Περιορισμοί (constraints)

Το εξωτερικό περιβάλλον δυστυχώς δεν προσφέρει μόνο ευκαιρίες, αλλά κρύβει και απειλές, ενώ περιορίζει την ελευθερία δράσης της χώρας σε κάποιους τομείς.

Η σημαντική γεωστρατηγική θέση μπορεί να αποτελεί ευκαιρία, αλλά ταυτόχρονα πόλος έλξης απειλών για τη χώρα, καθώς τα πλεονεκτήματά της μπορεί να τα εποφθαλμιά σημαντικός αριθμός άλλων παικτών στη διεθνή και περιφερειακή σκακιέρα. Αποτελεί λοιπόν σταθερό παράγοντα διαφόρων γεωστρατηγικών υπολογισμών μεγάλων, μεσαίων και περιφερειακών δυνάμεων, χωρίς να λαμβάνονται απαραίτητα υπόψη πάντα και τα συμφέροντα της ίδιας της Ελλάδας.

Η γεωγραφική θέση της Ελλάδας θα μπορούσαμε να πούμε ότι βρίσκεται σε ομόκεντρους (ή τεμνόμενους) κύκλους γενικότερης αστάθειας στην περιοχή της. Οι απειλές λοιπόν δεν προέρχονται μόνο από μία συγκεκριμένη κατεύθυνση, αλλά μπορούν να προέλθουν και από άλλες, μη αναμενόμενες μέχρι πριν λίγα χρόνια, κατευθύνσεις. Από τη μία πλευρά, η λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου και οι συνεχείς πόλεμοι στη Μέση Ανατολή, με τελευταίον αυτόν της Συρίας, προστίθενται στη γενικότερη - και αυξανόμενη - αστάθεια στην περιοχή, που οδηγεί σε κατάρρευση κρατών, αυξημένες μεταναστατευτικές και προσφυγικές ροές (που προστίθενται στις ήδη υπάρχουσες από διάφορες περιοχές της Μέσης Ανατολής, της Ασίας και της Αφρικής), και ενίσχυση, λόγω της ίδιας της αστάθειας και αναταραχής, άλλων «μοντέλων», όπως της τρομοκρατίας, του ισλαμικού φονταμενταλισμού και των «χαλιφάτων». Η αυξανόμενη απήχηση των ισλαμιστικών ακραίων αντιλήψεων στην Μέση Ανατολή, αλλά και στην Τουρκία και στην ίδια την Ευρώπη μπορεί να αποτελέσει σημαντική απειλή όχι μόνο για την περιφερειακή, αλλά και για τη διεθνή σταθερότητα και ασφάλεια.

Από την άλλη μεριά, οι μαζικές κοινωνικές ροές μπορούν να αλλοιώσουν την συνέχεια και την ουσία της εθνικής ταυτότητας.³⁵⁶ Αυτή η τάση μπορεί να ενισχυθεί περαιτέρω, όταν υπάρχουν, όπως στην περίπτωση της Ελλάδας, τάσεις μετανάστευσης ξένων εθνοτικά και θρησκευτικά κοινωνικών ομάδων προς την χώρα και ταυτόχρονης μετανάστευσης υψηλού ποσοστού Ελλήνων – κυρίως νέων υψηλού μορφωτικού επιπέδου - προς το εξωτερικό.

³⁵⁵ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου: *Ο αγώνας για την ελληνική ανεξαρτησία. Πολιτική και στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1832*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1996, σελ. 123-125

³⁵⁶ David Lowenthal: «Social Features», στο Colin Clarke & Tony Paine (eds.), *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 26

Στα παρεπόμενα της λεγόμενης «Αραβικής Άνοιξης» θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν οι προβλέψεις του Gabriel Sheffer:

«Ο εθνικισμός, η αδύναμη κεντρική εξουσία, οι ασταθείς εσωτερικοί συνασπισμοί, η υψηλής ενέργειας πολιτική των μαζών και μια συμπεριφορά που έχει ως κύριο στόχο την αύξηση του κύρους είναι χαρακτηριστικά πολλών εκδημοκρατιζόμενων κρατών και ταυτόχρονα είναι αυτά τα χαρακτηριστικά που αυξάνουν τον κίνδυνο ανάφλεξης διενέξεων και πολέμων.»³⁵⁷

Στην Μέση Ανατολή, όλες οι χώρες που κατά καιρούς και ειδικότερα κατά τη δεκαετία του 1990 επεδίωκαν την ηγεμονία και κυριαρχία στην περιοχή, όπως η Τουρκία, το Ιράν, το Ιράκ και η Συρία, έχουν πλέον εμπλακεί σε σοβαρές εθνοτικές συγκρούσεις που έχουν καταλήξει ακόμη και σε εμφυλίους πολέμους (όπως στη Συρία και το Ιράκ), θέτοντας σοβαρούς πολιτικούς και στρατιωτικούς κινδύνους στους μικρότερους γείτονες της περιφέρειας αλλά και ευρύτερα.³⁵⁸

Στα βορειοανατολικά, φαίνεται πώς η διαδικασία αποδόμησης της Σοβιετικής Ένωσης δεν έχει κλείσει οριστικά, καθώς αυξάνεται ο αναθεωρητισμός της Ρωσίας, με πρόσχημα και όχημα τους Ρωσόφωνους πληθυσμούς στα όμορα κράτη και δημιουργία de facto μη αναγνωρισμένων από τη διεθνή κοινότητα «αυτόνομων» οντοτήτων υπό Ρωσικό έλεγχο στην περιφέρειά της. Η τάση αυτή, σε συνδυασμό με τον αυξανόμενο εθνικισμό, τόσο στη Ρωσία, όσο και στις γειτονικές της χώρες, καθώς και με την αναβίωση ψυχροπολεμικών ρητορικών εκ μέρους της Δύσης, μπορεί να οδηγήσει σε ακόμη μεγαλύτερη αποσταθεροποίηση και αμφισβήτηση του status quo και σε ωστικά κύματα που θα φτάσουν σε όλη την Ανατολική και Νοτιοανατολική Ευρώπη.

Η αναβίωση του ψυχροπολεμικού κλίματος μεταξύ Δύσης και Ρωσίας έχει ωθήσει την τελευταία να επιστρέψει στην πολιτική της σκληρής ισχύος. Σύμφωνα με το τελευταίο ρωσικό στρατιωτικό δόγμα, προβλέπονται πιο εύκολες διαδικασίες χρήσης των πυρηνικών όπλων. Με αυτό τον τρόπο η Ρωσία θέλει να υπενθυμίσει στις ΗΠΑ/Δύση ότι, λόγω του πυρηνικού της οπλοστασίου, μπορεί να συνομιλεί με τις ΗΠΑ στο ίδιο επίπεδο.³⁵⁹

Όταν οι χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης ετοιμάζονταν να μπουν στο NATO κατά τη δεκαετία του 90, πολλοί μελετητές αναρωτιόντουσαν για την προστιθέμενη αξία που θα μπορούσαν να έχουν στην συμμαχία. Πολλοί θεωρούσαν ότι το μόνο ουσιαστικό ατού τους ήταν να προσφέρουν το έδαφός τους ως buffer zone ή ως βάση για την ανάληψη στρατιωτικών επιχειρήσεων εναντίον της Ρωσίας, θεωρώντας ωστόσο ότι κάτι τέτοιο ήταν πολύ μακριά από τους τότε στόχους της συμμαχίας.³⁶⁰ Πλέον όμως, μετά τη νέα ένταση που

³⁵⁷ Gabriel Sheffer: «The Security of Small Ethnic States: A Counter Neo-Realist Argument», στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (eds.), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 24

³⁵⁸ Βλ. στο ίδιο, σελ. 29-30

³⁵⁹ Νίκος Κοτζιάς, *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας στον 21ο αιώνα. Για μια νέα, ενεργητική, δημοκρατική, πατριωτική στρατηγική στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Δεύτερη Έκδοση, Εκδόσεις Καστανιώτη, 2010, σελ. 81-82

³⁶⁰ Raimo Väyrynen: «Small States: Persisting Despite Doubts», στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (eds.), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, σελ. 68

συστηματικά καλλιεργείται με τη Ρωσία, και τις νέες αποφάσεις του NATO που οδηγούνται ακριβώς προς αυτή την κατεύθυνση (υπό την παρότρυνση κυρίως των ανατολικών χωρών, και παρακάμπτοντας τις επιφυλάξεις των μεγαλύτερων δυτικοευρωπαϊκών κρατών, όπως της Γερμανίας και της Γαλλίας), αυτή η προοπτική δεν φαίνεται καθόλου πια παράδοξη. Προοπτική που μπορεί να οδηγήσει σε ένταση και αστάθεια, καθώς και σε νέους διαχωρισμούς και πόλωση στην Ευρώπη.

Ακόμη και ο μέχρι πρότινος κατ' εξοχήν παράγοντας σταθερότητας και ευημερίας στην Ευρώπη, η Ευρωπαϊκή Ένωση, αρχίζει να δείχνει όλο και περισσότερα σημάδια κόπωσης και αναποτελεσματικότητας, αρχής γενομένης από την εξαιρετικά βραδεία και αυτιστική αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης των χωρών της περιφέρειάς της (με αποτέλεσμα την εμβάθυνση της κρίσης στην Ελλάδα και τη μετάδοσή της σε όλες τις χώρες του Νότου) και συνεχίζοντας με την (μη) αντιμετώπιση της προσφυγικής κρίσης με τρόπο που δεν ανταποκρίνεται στην πολιτική και στις αξίες που αρέσκεται να κηρύσσει διεθνώς.

Η τελευταία κρίση της Ευρώπης είναι η ψήφος των Βρετανών για την έξοδο από την Ε.Ε., γεγονός που για πρώτη φορά μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο αντιστρέφει την πορεία ολοκλήρωσης της Ευρωπαϊκής ηπείρου, κάτι που πριν από λίγα μόλις χρόνια φαινόταν αδιανόητο. Χαρακτηριστικό της κατάστασης στην Γηραιά Ήπειρο είναι το γεγονός ότι κάθε φορά που επέρχεται μια κρίση στην Ε.Ε., όπως οι απανωτές των τελευταίων ετών, όλοι την χαρακτηρίζουν ως «την χειρότερη στην ιστορία της Ε.Ε.» (και έχουν δίκιο!! Κάθε κρίση είναι χειρότερη από την προηγούμενη που ήταν «η χειρότερη»). Η γενικευμένη κρίση της Ευρώπης (η οποία πιθανότατα να ξεκίνησε με την άκαιρη και μη προετοιμασμένη διεύρυνση προς Ανατολάς το 2004) οδηγεί σε όλο και εμφανέστερα σημάδια εθνικιστικής αντιμετώπισης, ρατσιστικών συμπεριφορών, αναβίωσης του εξτρεμισμού, και σε αυξανόμενες διαλυτικές και φυγόκεντρες τάσεις. Ο κίνδυνος πλέον αναστροφής της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης είναι ορατός και, αν συμβεί, θα αλλάξει ριζικά την πραγματικότητα στην ευρωπαϊκή ήπειρο.

Είναι σαφές ότι στην Ε.Ε. υπάρχει κρίση στρατηγικής και υλοποίησης στόχων που έχουν τεθεί προς πραγμάτωση τα τελευταία χρόνια. Βεβιασμένα και πιθανά λανθασμένα τέθηκε η νομισματική ένωση ως πρώτο καθήκον, και ανεξάρτητο της πολιτικής ενοποίησης της Ε.Ε. Η νομισματική ένωση είχε μάλλον το αντίθετο πολιτικό αποτέλεσμα από το επιδιωκόμενο, συνέβαλε δηλαδή στην ισχυροποίηση της Γερμανίας και στην επανάκαμψη του εθνικισμού των ισχυρών, ιδιαίτερα του γερμανικού οικονομικού εθνικισμού.³⁶¹

Στην περιοχή των Βαλκανίων, η μόνη γειτονική χώρα με την οποία η Ελλάδα δεν έχει σημαντικά προβλήματα είναι η Βουλγαρία. Οι σχέσεις με τις υπόλοιπες γειτονικές χώρες είναι όλες προβληματικές: η Ελλάδα αντιμετωπίζει από το 1974 και μετά την απειλητική στάση της Τουρκίας, και από τη δεκαετία του 1990 και μετά, εν δυνάμει απειλητικές τάσεις εκ μέρους της ΠΓΔΜ και της Αλβανίας.

³⁶¹ Νίκος Κοτζιάς, *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας στον 21ο αιώνα. Για μια νέα, ενεργητική, δημοκρατική, πατριωτική στρατηγική στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Δεύτερη Έκδοση, Εκδόσεις Καστανιώτη, 2010, σελ. 70-76. Παναγιώτης Ήφαιστος: *Διπλωματία και στρατηγική των Μεγάλων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων, Γαλλίας, Μεγάλης Βρετανίας, Γερμανίας*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 1999, κεφ. 5-6

Η Τουρκία ακολουθεί μια αναθεωρητική πολιτική, διεκδικώντας όλο και περισσότερα με το πέρασμα του χρόνου εις βάρος της χώρας μας. Η δε αποσταθεροποίησή της, μετά και την πρόσφατη απόπειρα πραξικοπήματος και το «κυνήγι μαγισσών» και έχει εξαπολυθεί στη συνέχεια, η άνοδος των ισλαμιστικών δυνάμεων (ακόμη και με κοσμικό μανδύα), ο νέο-οθωμανισμός και ο μεγαλύτερος συγκεντρωτισμός που προαλείφεται στην εσωτερική τάξη της χώρας πιθανόν να οδηγήσουν την Τουρκία σε ακόμη επιθετικότερη στάση. Η πολιτική κατευνασμού που έχει ακολουθήσει τις τελευταίες δύο δεκαετίες η Ελλάδα μπορεί μεν να εξυπηρετεί τα συμφέροντα των ΗΠΑ στην Ανατολική Μεσόγειο (χαρακτηριστικό είναι ότι οι ΗΠΑ χαιρετίζουν πάντα την «ύφεση» ανάμεσα στις δύο χώρες, χωρίς να εξετάζουν την ουσία των θεμάτων και ποιος προκάλεσε την αρχική «ένταση»)³⁶², είναι αμφίβολο όμως ότι ενισχύει τη σταθερότητα στην περιοχή και πολύ περισσότερο ότι εξυπηρετεί τα ελληνικά συμφέροντα. Η Ελλάδα θα πρέπει να ενισχύσει σχετικά την αποτρεπτική της στρατηγική, προκειμένου να αποθαρρύνει περαιτέρω αρπακτικές βλέψεις της γειτονικής χώρας, αλλά και να εκμεταλλευτεί την ένταση στις σχέσεις ΗΠΑ – Τουρκίας προκειμένου να ενισχύσει τον στρατηγικό της ρόλο στην περιοχή.

Οι άλλες χώρες αποδέχονται έστω και έμμεσα τις ηγεμονικές βλέψεις της Τουρκίας, ενώ η Ελλάδα πιέζεται να υποκύψει σε ένα συγκεκριμένο περιορισμένο ρόλο στην περιοχή. Η Τουρκία εμφανίζεται με μια ρητορική έτοιμη να λύσει προβλήματα γειτνίασης, αλλά στην πράξη ακολουθεί άλλους σχεδιασμούς.³⁶³

Ο νέο-οθωμανισμός, τον οποίον η Άγκυρα προσπαθεί να στερεώσει δημιουργώντας στον πληθυσμό της μια ατμόσφαιρα νοσταλγίας για την Οθωμανική Αυτοκρατορία, αφορά τόσο εσωτερικούς συσχετισμούς, όσο και τη διεθνή θέση της Τουρκίας και την εξωτερική της πολιτική. Η επαναφορά, κατά συνέπεια, από τη σημερινή τουρκική ηγεσία της ιδεολογίας και της φαντασίωσης του οθωμανικού κράτους συμβαδίζει με μια προσπάθεια των ισλαμιστών που κυβερνούν την Τουρκία να επανασυνδέσουν το απώτερο, προκεμαλικό παρελθόν, με τους ίδιους. Με αυτή την επιστροφή «αποκαλύπτεται» μια συνέχεια του τουρκικού κράτους η οποία δεν γινόταν αποδεκτή μέχρι σήμερα από τις κυρίαρχες ομάδες της χώρας, καθότι το νεοτουρκικό κράτος δεν ήθελε να ταυτιστεί, πολιτικά και ιστορικά, με τα εγκλήματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Σημαίνει επίσης εν μέρει και την άρνηση της κοσμικότητας του κεμαλικού κράτους. Η Τουρκία θεωρεί ότι έχει έναν αυξανόμενο και όλο και πιο υπεύθυνο ρόλο στην περιοχή. Η πολιτική αυτή στοχεύει στη διατύπωση εναλλακτικής λύσης στα κράτη της Βαλκανικής και του Καυκάσου, καθώς και στις αραβικές χώρες, έναντι του δυτικού δημοκρατικού προτύπου. Ταυτόχρονα, η πολιτική αυτή διαφημίζεται στη Δύση, με προβολή της Τουρκίας ως μιας γέφυρας Ανατολής και Δύσης, χριστιανικού και μουσουλμανικού κόσμου.³⁶⁴

³⁶² Βλ. σχετικά στο Lesser, Ian O.; Larrabee, F. Stephen; Zanini, Michele & Vlachos-Dengler, Katia: *Greece's New Geopolitics*, RAND, National Security Research Division, Santa Monica, CA, 2001

³⁶³ Νίκος Κοτζιάς, *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας στον 21ο αιώνα. Για μια νέα, ενεργητική, δημοκρατική, πατριωτική στρατηγική στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Δεύτερη Έκδοση, Εκδόσεις Καστανιώτη, 2010, σελ. 203-209

³⁶⁴ Στο ίδιο, σελ. 250-252. Βλ. επίσης: Hugh Poulton: *Ημίψηλο, γκρίζος λύκος και ημισέληνος. Ο τουρκικός εθνικισμός και η Δημοκρατία της Τουρκίας*, Μετάφραση: Εύα Πέππα, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2000, σελ. 250-254

Είναι γενικά παραδεκτό ότι οι μεγαλύτερες περιφερειακές δυνάμεις που επιδιώκουν την εγκαθίδρυση ή διατήρηση της περιφερειακής τους ηγεμονίας αποτελούν τις μεγαλύτερες απειλές για τα μικρά κράτη. Η Τουρκία δεν δίστασε να εισβάλει στην αυτόνομη κουρδική περιοχή του βόρειου Ιράκ, στο πλαίσιο της σύγκρουσής της με τους Κούρδους, όπως δεν είχε διστάσει παλαιότερα να εισβάλει στην Κύπρο και να προχωρήσει στην de facto κατοχή του μισού σχεδόν νησιού. Αναμινύεται εξ άλλου σταθερά στις υποθέσεις των «τουρκογενών» κρατών της Κεντρικής Ασίας, που προέκυψαν από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, καθώς και στα Βαλκάνια. Και στις δύο περιοχές επιδιώκει να αποκτήσει δορυφόρους και πελάτες, ώστε να ισχυροποιήσει την θέση της ως επίδοξου περιφερειακού ηγεμόνα.³⁶⁵

Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν πλέον σοβαρές αμφιβολίες για τον αν η Τουρκία θα ολοκληρώσει ποτέ την ευρωπαϊκή της πορεία. Επιπρόσθετα, λόγω της κρίσης χρέους, είναι ένα ανοιχτό ερώτημα εάν η Ελλάδα θα μπορεί να συνεχίσει να διατηρεί τις αμυντικές της δαπάνες στα ίδια υψηλά επίπεδα όπως στο παρελθόν, μια εξέλιξη που θα μπορούσε να σημαίνει αναδιαμόρφωση της ελληνικής αποτρεπτικής στρατηγικής. Αυτές οι εξελίξεις, σε συνδυασμό με την αύξηση της οικονομικής και γεωπολιτικής ισχύος της Τουρκίας, των φιλοδοξιών της, αλλά και την παράλληλη χειροτέρευση της εσωτερικής της σταθερότητας και συνοχής, θα απαιτήσουν τη διαμόρφωση μιας νέας στρατηγικής απέναντι στη γείτονα.³⁶⁶

Στα βόρεια σύνορά μας, η ΠΓΔΜ έχει επιτύχει την de facto αναγνώρισή της ως «Μακεδονία» από μεγάλο μέρος της διεθνούς κοινότητας (παρόλο που το όνομα δεν χρησιμοποιείται από διεθνείς οργανισμούς), προβαίνοντας σε μια διαδικασία nation building προκειμένου να αντιμετωπίσει τα εσωτερικά προβλήματα, ακόμη και τον κίνδυνο διάσπασής της. Η Ελλάδα προφανώς έχει συμφέρον να υπάρχει σταθερότητα στα βόρεια σύνορά της, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι θα πρέπει να δέχεται αλυτρωτικές βλέψεις και παραχάραξη της ίδιας της ιστορίας της περιοχής. Η πολιτική ωστόσο στον τομέα του «Μακεδονικού», ως εκ του αποτελέσματος μετά από 20 και πλέον έτη, αφ' ενός δεν απέτρεψε την εκπλήρωση του στόχου των Σκοπίων (το να ονομάζονται δηλαδή «Μακεδονία» διεθνώς), αφ' ετέρου εμπόδισε την Ελλάδα να λειτουργήσει ως πόλος σταθερότητας και ισχύος σε μια ταραγμένη εποχή στα Βαλκάνια και να αναπτύξει η ίδια πελατειακές σχέσεις με τα μικρότερα και ασθενέστερα κράτη της Βαλκανικής, προς όφελος όλων των εμπλεκόμενων μερών.

Τα ανοικτά θέματα με την Αλβανία, αλλά κυρίως η απειλή της «Μεγάλης Αλβανίας» με τη συνένωση όλων των αλβανόφωνων πληθυσμών της περιοχής, αποτελούν επίσης μια εν δυνάμει απειλή για τη χώρα μας. Προς την κατεύθυνση αυτή, η Ελλάδα θα πρέπει να αξιοποιήσει την μεγάλη αλβανική κοινότητα που πλέον μπαίνει στη δεύτερη γενιά και έχει αποκτήσει στενότερους εργασιακούς, μορφωτικούς αλλά και συναισθηματικούς δεσμούς με τη χώρα μας.

³⁶⁵ Gabriel Sheffer: «The Security of Small Ethnic States: A Counter Neo-Realist Argument», στο Efraim Inbar & Gabriel Sheffer (eds.), *The national security of small states in a changing world*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997, sel. 29-30, 35-36

³⁶⁶ Aristotle Tziampiris: «Greek Foreign Policy in the Shadow of the Debt Crisis: Continuity and New Directions», στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors), *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 30

Το «αλβανικό στοιχείο» φαίνεται να είναι ο μεγάλος κερδισμένος των αντιπαραθέσεων, διασπάσεων και πολέμων στα Βαλκάνια μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Ο μεγάλος χαμένος φαίνεται, προς το παρόν, να είναι η Σερβία, η χώρα δηλαδή με τα λιγότερα ιστορικά προβλήματα και διαφορές με την Ελλάδα.³⁶⁷

«Με άλλα λόγια, η ελληνική εξωτερική πολιτική έχει να αντιμετωπίσει ταυτόχρονα τρία διαφορετικής ποιότητας ιστορικά προβλήματα της περιοχής που επανέρχονται με νέο δυναμισμό. ... Στα βόρεια και ανατολικά σύνορά της, η χώρα έχει να αντιμετωπίσει τον πιο δυναμικό και ως ένα βαθμό επιθετικό εθνικισμό σε όλη την Ευρώπη. Πουθενά αλλού δεν υπήρξαν τέτοιες ιστορικές μνήμες και αλυτρωτισμοί όπως αυτοί που αναβίωσαν στη Χερσόνησο του Αίμου τα τελευταία είκοσι χρόνια. ... Η ουσία των εξελίξεων είναι ότι η Ελλάδα επιστρέφει, κατά κάποιον τρόπο, μετά από έναν αιώνα, στην ταυτόχρονη καταγραφή προβλημάτων τόσο από το βορρά, όσο και εξ ανατολών. Για πρώτη φορά, μετά από έναν αιώνα, η αντιπαλότητα στην περιοχή δεν αφορά μόνο τη μία γεωγραφική κατεύθυνση, αλλά και τις δύο.»³⁶⁸

Παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα συμμετέχει σε μια ισχυρή στρατιωτική συμμαχία (ΝΑΤΟ), αυτό δεν της προσφέρει εξωτερική εξισορρόπηση της κύριας απειλής (Τουρκία), ενώ είναι σχεδόν βέβαιο ότι τυχόν θέση της Ελλάδας έξω από το ΝΑΤΟ θα χειροτέρευε ακόμη περισσότερο τα δεδομένα ασφαλείας της.

Η Ελλάδα είναι η μοναδική χώρα στον κόσμο που συμμετέχει στην ίδια συμμαχία με τον κύριο αντίπαλό της, ενώ είχε καλές σχέσεις με τα μέλη της αντίπαλης συμμαχίας (Σύμφωνο της Βαρσοβίας). Υπήρχε λοιπόν σημαντική απόκλιση μεταξύ των εθνικών και των συμμαχικών παραστάσεων απειλής. Είναι επιπλέον ευρύτατα αποδεκτό στην Ελλάδα ότι οι ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ υποστήριξαν αρχικά την Βρετανία και στην συνέχεια την Τουρκία εις βάρος της Ελλάδας στο Κυπριακό. Καθώς οι ΗΠΑ θέτουν στην συλλογική ασφάλεια πάνω από τις τοπικές προτεραιότητες, η ασθενέστερη πλευρά (δηλ. η Ελλάδα) έπρεπε να θυσιάσει τα δικά της συμφέροντα προς όφελος της συμμαχικής ασφάλειας και αλληλεγγύης. Ταυτόχρονα, η μη διεκδικητική πολιτική αποφυγής των συγκρούσεων που ακολούθησε η ελληνική πλευρά είχε σαν αποτέλεσμα να αγνοούνται τα ζωτικά συμφέροντα της χώρας. Μετά τη μεταπολίτευση, οι ελληνικές κυβερνήσεις προσπάθησαν να αναθεωρήσουν την θέση της Ελλάδας στην ατλαντική συμμαχία, όμως αυτό δημιούργησε νέα προβλήματα. Η προσπάθεια να μειωθεί η εξάρτηση της Ελλάδας από το ΝΑΤΟ μέσω μερικής αποχώρησης, προτάσεων για «ειδική σχέση» και επιβολής αποκλειστικά εθνικού ελέγχου στις ένοπλες δυνάμεις, ήρθε σύντομα σε αντίθεση με την ανάγκη να μην απομονωθεί η Ελλάδα και να αποκοπεί εντελώς από την συμμαχία, όσο η Τουρκία παραμένει η κύρια απειλή ασφαλείας.³⁶⁹

Η Κύπρος είναι η μόνη χώρα στην Ευρώπη στην πρόσφατη ιστορία που δέχτηκε εισβολή και αποίκιση από ένα μεγαλύτερο κράτος, και της οποίας τα σύνορα άλλαξαν με τη βία από ένα μέλος του ΝΑΤΟ. Η περίπτωση της Κύπρου αποδεικνύει πώς οι μικρές χώρες

³⁶⁷ Νίκος Κοτζιάς, *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας στον 21ο αιώνα. Για μια νέα, ενεργητική, δημοκρατική, πατριωτική στρατηγική στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Δεύτερη Έκδοση, Εκδόσεις Καστανιώτη, 2010, σελ. 232

³⁶⁸ Στο ίδιο, σελ. 203-209

³⁶⁹ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 12-13, 150, 168-169, 192

υποτιμώνται στη διεθνή σκηνή και χρησιμοποιούνται από τις μεγάλες δυνάμεις για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους. Αποδεικνύει επίσης πώς οι εσωτερικοί εθνοτικοί διαχωρισμοί, σε αλληλεπίδραση με οικονομικές και πολιτικές δυνάμεις, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό, μπορούν να οδηγήσουν σε έξαρση του εθνικισμού με καταστροφικά αποτελέσματα.³⁷⁰

Η Ελλάδα έλκει πολλά οφέλη από την συμμετοχή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά αυτή η συμμετοχή εμπεριέχει και περιορισμούς. Πέραν από την εθελούσια παραχώρηση κυριαρχίας σε αρκετούς τομείς, με σημαντικότερη εκείνη της νομισματικής πολιτικής, ο εξευρωπαϊσμός της χώρας δεν ήταν πάντα μια συμμετρική και ολοκληρωμένη διαδικασία, επ' ωφελεία του συνόλου της ελληνικής κοινωνίας. Η ελληνική πολιτική παράδοση του «ασυνάρτητου κορπορατισμού» εμπεριέχει μια δομή ασύμμετρων συνδέσεων μεταξύ του κράτους και οργανωμένων συμφερόντων, που οδηγεί σε ισχυρή αντίσταση σε οποιαδήποτε μεταρρυθμιστική προσπάθεια. Ο ασύμμετρος εξευρωπαϊσμός της χώρας είναι συνδυασμός μιας ευρωπαϊκής στρατηγικής που διαμορφώθηκε από την ελίτ ήδη από τη δεκαετία του 1960 και σημαντικών δομικών εμποδίων στον οικονομικό εκσυγχρονισμό. Ενώ υπάρχει σταθερή υποστήριξη της κοινής γνώμης προς τον ευρωπαϊκό πορεία της χώρας, αυτή προχωράει μέσω προκλήσεων, προβλημάτων και περιορισμών, που ακυρώνουν πολλές φορές τις ευκαιρίες που προσφέρονται σε αυτό το πλαίσιο. Η διαδικασία του εξευρωπαϊσμού έφτασε στο όριό της όταν τα πολιτικά συμφέροντα και η ισχύς βασικών παικτών της εσωτερικής πολιτικής και οικονομικής σκηνής ανέδειξαν την απροθυμία τους να αλλάξουν το βολικό διαπλεκόμενο πολιτικό και οικονομικό κατεστημένο. Ο ελληνικός λαός εξακολουθεί ωστόσο να δείχνει πολύ μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στην Ε.Ε. από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, με τα σχετικά ποσοστά να έχουν μειωθεί μόνο μετά το 2010. Ωστόσο, αυτή η μείωση της υποστήριξης και εμπιστοσύνης προς την Ε.Ε. δεν σημειώθηκε μόνο στην Ελλάδα, αλλά είναι γενικότερο πανευρωπαϊκό φαινόμενο.³⁷¹

Σε περιόδους οικονομικής κρίσης, όπως αυτή που περνάει η χώρα μας τα τελευταία έξι χρόνια, υπάρχει κίνδυνος αυξανόμενου αυταρχισμού, που τείνει να αποκλείει τον παράγοντα εργασία από την συναινετική λήψη των αποφάσεων και να προκρίνει την καταστολή. Ενώ τέτοιες τάσεις δεν είχαν εμφανιστεί σε καμιά μικρή δυτικοευρωπαϊκή χώρα μετά το 1945, αρχίζουν να εμφανίζονται το τελευταίο διάστημα, και ιδιαίτερα μετά την πρόσφατη οικονομική κρίση που συνεχίζει να δοκιμάζει την αντοχή της Ευρωζώνης. Οι εξωτερικές πιέσεις από τις διεθνείς αγορές και το διεθνές οικονομικό σύστημα μπορεί να έχει στα μικρά, ευάλωτα κράτη επιπτώσεις αντίστοιχες ενός πολέμου. Τα μικρά ευρωπαϊκά κράτη που έχουν δοκιμάσει, από τη δεκαετία του 1930 και μετά, τις επιπτώσεις των ανοιχτών οικονομιών τους και της διεθνούς τρωτότητάς τους, υιοθέτησαν ευέλικτες οικονομίες και πολιτικές συνεργασίας στα πλαίσια του κορπορατισμού. Οι επικρατούσες διεθνώς πιέσεις ωστόσο για το τι συνιστά ορθή οικονομική πολιτική, μπορούν να οδηγήσουν στην αντίληψη ότι οι πολιτικές αντιπαραθέσεις

³⁷⁰ Floya Anthias: «Cyprus», στο Colin Clarke & Tony Paine (eds.), *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 184

³⁷¹ Kostas A. Lavdas & Maria M. Mendrinou: «Contentious Europeanisation and the Public Mind: Greece in Comparative Perspective» στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors), *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 43, 49

γύρω από βασικές πολιτικές επιλογές είναι κατά κάποιον τρόπο παράνομες και άνευ νοήματος. Η κατάσταση αυτή μπορεί να διαρκέσει στα μικρά κράτη περισσότερο από ότι σε μεγάλα βιομηχανικά κράτη. Δεν είναι τυχαίο π.χ. το γεγονός ότι το Κοινοβούλιο, ως θεσμική αρένα όπου συνήθως γίνεται η αντιπαράθεση γύρω από τέτοια ζητήματα στις φιλελεύθερες δημοκρατίες, έχει μικρότερο ρόλο σε κράτη όπως η Ελβετία και η Αυστρία από ότι σε άλλα ανεπτυγμένα βιομηχανικά κράτη. Η τάση αυτή μπορεί να αλλοιώσει την μορφή και την ουσία των δημοκρατικών πολιτικών.³⁷²

10. Εσωτερικό περιβάλλον: παράγοντες ισχύος – αδυναμίας (strengths – weaknesses)

Ισχυρά σημεία (strengths)

Όπως προαναφέρθηκε, η Ελλάδα έχει πολύ σταθερότερη εσωτερική κατάσταση, σε σχέση με γειτονικές χώρες. Ο πληθυσμός της είναι κατά συντριπτική πλειοψηφία ομοιογενής εθνικά και θρησκευτικά, η δε μουσουλμανική μειονότητα είναι μετριοπαθής, χωρίς ακραία στοιχεία (παρά το γεγονός φυσικά ότι γίνεται προσπάθεια αξιοποίησής της για αλλότρια συμφέροντα), και δεν υφίστανται διασπαστικές τάσεις επαρχιών της χώρας.

Οι Έλληνες έχουν αποδείξει ότι σε δύσκολες περιόδους (δυστυχώς όμως όχι πριν φτάσει ο κόμπος στο χτένι) μπορούν να παραμερίσουν τις πολιτικές διαφορές τους και να αντιμετωπίσουν ενωμένοι τις δυσκολίες και τους εχθρούς. Για παράδειγμα:

«[Κατά την ελληνική επανάσταση], αντιμέτωποι με τη διπλή επίθεση Αιγυπτίων και Οθωμανών, οι Έλληνες παραμέρισαν προσωρινά τις πολιτικές τους διαφορές και ενεργοποιήθηκαν υπέρ της διατήρησης της ανεξαρτησίας τους. Παρά τη συντριπτική στρατιωτική υπεροχή των εχθρών τους, υπερασπίστηκαν με πείσμα τα εναπομείναντα οχυρά τους.»³⁷³

Το πολιτικό σύστημα της μεταπολίτευσης που οδήγησε στον εκσυγχρονισμό και εκδημοκρατισμό των θεσμών, έχοντας διευκολύνει και εξασφαλίσει την πολιτική συμφιλίωση μεταξύ αριστεράς και δεξιάς, που διαιρούσε την χώρα από την εποχή του εμφυλίου πολέμου, αποδείχτηκε ανθεκτικό για τις επόμενες δεκαετίες.³⁷⁴ Η χώρα θα πρέπει να βασιστεί στα θεμέλια αυτά ώστε οι δημοκρατικοί θεσμοί να ισχυροποιηθούν προς την κατεύθυνση της μεγαλύτερης συναίνεσης του πολιτικού κόσμου, που έχει αποδειχθεί, σε άλλες χώρες, παράγοντας όχι μόνο σταθερότητα, αλλά και ανάπτυξης.

³⁷² Peter J. Katzenstein: «Small States in World Markets, Industrial Policy in Europe», στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 205, 210-211

³⁷³ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου: *Ο αγώνας για την ελληνική ανεξαρτησία. Πολιτική και στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1832*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1996, σελ. 149

³⁷⁴ Manos G. Papazoglou: «The Reform Leadership: Strategy and Resources for Post-crisis Greece» στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors): *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 58

Για να ισχυροποιήσει την οικονομική της κατάσταση και να καταπολεμήσει παθογένειες που δημιουργούν οπισθοδρόμηση, η χώρα μας θα πρέπει να στηριχτεί στα «καλά της κρίσης», κυρίως στην αντίληψη που πλέον εδραιώνεται στο μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού ότι απαιτούνται βαθιές τομές στις δομές και στη λειτουργία του κράτους για να αλλάξει η θέση της χώρας και το αναπτυξιακό της μοντέλο.

Το κυριότερο πλεονέκτημα που θα έπρεπε να αξιοποιήσει η χώρα προκειμένου να αντιμετωπίσει τις χρόνιες παθογένειες της οικονομίας της είναι ο υψηλός σχετικά μορφωτικού επιπέδου πληθυσμός της και κυρίως η νεολαία. Η Ελλάδα θα μπορούσε, μέσω κατάλληλης στρατηγικής, να αξιοποιήσει το δυναμικό αυτό για την ανάπτυξη μιας κοινωνίας και οικονομίας της γνώσης, με επίκεντρο την καινοτομία και την έρευνα σε τομείς αιχμής. Για να επιτευχθεί αυτό, θα μπορούσαν να δοθούν σημαντικά κίνητρα στους Έλληνες που διατρέπουν σε αυτούς τους τομείς στο εξωτερικό για να συμβάλλουν στη δημιουργία κέντρων έρευνας και καινοτομίας στη χώρα μας, να αλλάξει το νομοθετικό πλαίσιο και η παροχή κινήτρων για τη δημιουργία μικρών καινοτόμων επιχειρήσεων (start-ups), στα πρότυπα άλλων μικρών χωρών (π.χ. Ισραήλ), να αναβαθμιστεί ο ρόλος της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και η σχέση της με την πραγματική οικονομία και την έρευνα, να αξιοποιηθεί η ευρωπαϊκή χρηματοδότηση και ενίσχυση σε διάφορους πρωτοπόρους τομείς και να αλλάξει, μέσω του εκπαιδευτικού συστήματος κυρίως, η νοοτροπία ως προς την επιχειρηματικότητα και τη νεανική δημιουργία.

Στα πρότυπα άλλων πολιτών μικρών κρατών, οι Έλληνες που μεταναστεύουν στο εξωτερικό συνεχίζουν ταυτόχρονα να παίζουν κάποιον ρόλο στις τοπικές κοινωνίες απ'όπου κατάγονται. Όσοι φεύγουν δεν χάνονται συνήθως για τον τόπο τους, αλλά συμβάλλουν στην ανάπτυξη της οικονομίας της χώρας, την ισχυροποίηση της αυτονομίας της και την αντίσταση σε ανεπιθύμητες αλλαγές. Η συνεισφορά τους συνίσταται σε πολύ περισσότερα από τα εμβάσματα που στέλνουν στα σπίτια τους· συχνά επιστρέφουν για να αναδιαμορφώσουν την κοινωνία με τις επενδύσεις τους, τις επαφές που έχουν σε σημαντικά οικονομικά κέντρα, τις αντιλήψεις τους και την κοσμοπολίτικη ενέργεια και δυναμική τους.³⁷⁵

Η Ελλάδα μπορεί να αξιοποιήσει τα ισχυρά της στοιχεία, όπως ο πλούτος και η ποικιλία της πολιτιστικής κληρονομιάς, ως ζωτικούς παράγοντες για την αιεφόρο ανάπτυξη της χώρας. Η υλική και η άυλη πολιτιστική κληρονομιά, καθώς και το φυσικό περιβάλλον είναι τα κύρια στοιχεία και οι κύριοι πόροι που μπορούν να υποστηρίξουν για παράδειγμα ένα τουριστικό προϊόν υψηλού επιπέδου και δυναμικού στη χώρα.³⁷⁶ Παράλληλα, στους τομείς της γεωργίας και των τροφίμων, όλες σχεδόν οι περιφέρειες της χώρας κατέχουν εξειδίκευση σε συγκεκριμένα προϊόντα και διαδικασίες, συνυφασμένα με την παράδοση του τόπου τους

³⁷⁵ David Lowenthal: «Social Features» στο Colin Clarke & Tony Paine (eds.), *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 30, 41-42

³⁷⁶ Evangelia Georgitsoyanni, Eleni Sardanou, Alexandra Lappa & Evangelia Mylona: «Prospects for Local Development Based on Cultural Assets/Heritage: The Residents' Perspective» στο Pantelis Skliasis & Nikolaos Tzifakis (editors): *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 147

(οπωροκηπευτικά, ιχθυοκαλλιέργειες, κτηνοτροφία, παραγωγή γαλακτοκομικών και τυροκομικών προϊόντων, παραδοσιακών αλκοολούχων ποτών, ελαίων κλπ.).³⁷⁷

Από μια ιστορική σκοπιά, η παρούσα κρίση δεν είναι ούτε μοναδική, ούτε η χειρότερη στην ελληνική ιστορία. Είναι σημαντικό να θυμόμαστε ότι έπειτα από κάθε καταστροφική φάση της ιστορίας της και κάθε οπισθοδρόμηση, η Ελλάδα κατάφερε να επιβιώσει, να συνέλθει, ακόμη και να ευημερήσει. Η ανθεκτικότητα και η προσαρμοστικότητα του ελληνικού λαού, αλλά και της ελληνικής διπλωματίας, θα πρέπει να προσμετρηθούν στα ισχυρά σημεία /πλεονεκτήματα της χώρας. Εξ άλλου, η Ελλάδα κατάφερε να είναι πάντα με την νικηφόρα πλευρά όλων των μειζόνων διεθνών διενέξεων των τελευταίων 100 χρόνων.³⁷⁸

Αδύνατα σημεία (weaknesses)

**«Ζούσαμε υπερβολικά καλά με δανεικά λεφτά. Προχωρούσαμε στο δρόμο για την κόλαση, αλλά ταξιδεύαμε πρώτη θέση»
(Δανός τραπεζίτης, για την οικονομική κρίση της χώρας του τη δεκαετία του 1980)³⁷⁹**

«Στην Ελλάδα δεν υπάρχει παρά διχόνοια, κομματικά μίσση και πολιτική δολοπλοκία της χειρίστης μορφής.»

(Stratford Canning, 1831)³⁸⁰

Η μεγαλύτερη αδυναμία της χώρας αυτή την περίοδο είναι αναμφίβολα η επισφαλής οικονομική της κατάσταση και το τεράστιο δημόσιο χρέος της, που, σε συνδυασμό με τα υφεσιακά προγράμματα λιτότητας που υιοθετήθηκαν για την αντιμετώπισή του, υπονομεύει τις αναπτυξιακές προοπτικές της. Λόγω του δυσανάλογα υψηλού εξωτερικού χρέους εξ άλλου και της αδυναμίας δανεισμού με ευνοϊκούς όρους από τις αγορές, η χώρα βρίσκεται πλέον υπό ισχυρή εξωτερική εξάρτηση, έχοντας χάσει ουσιαστικά την κυριαρχία επί αρκετών τομέων της εσωτερικής, αλλά και της εξωτερικής πολιτικής της. Το βάρος των οικονομικών προβλημάτων που σχετίζονται με την κρίση ειδικότερα, αλλά και με το μικρό μέγεθος και την έλλειψη πόρων της χώρας γενικότερα, δεν πέφτουν εξ άλλου ισότιμα στις πλάτες όλων των

³⁷⁷ Maria Tsampra: «The Greek Agro-Food Industry: Regional Competitiveness in a Globalised Market» στο Pantelis Skliasis & Nikolaos Tzifakis (editors): *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 230

³⁷⁸ Aristotle Tziampiris: «Greek Foreign Policy in the Shadow of the Debt Crisis: Continuity and New Directions» στο Pantelis Skliasis & Nikolaos Tzifakis (editors): *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 37

³⁷⁹ Αναφέρεται στο: Peter J. Katzenstein: «Small States in World Markets, Industrial Policy in Europe», στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 198

³⁸⁰ Αναφέρεται στο: Χαράλαμπος Παπασωτηρίου: *Ο αγώνας για την ελληνική ανεξαρτησία. Πολιτική και στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1832*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1996, σελ. 304

κοινωνικών στρωμάτων, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει, πέραν από την οικονομική στασιμότητα, και σε κοινωνική αναταραχή.

Είναι γενικά παραδεκτό – και ισχύει φυσικά και για την Ελλάδα - ότι η ανάμιξη του κράτους στην οικονομική ζωή μιας χώρας είναι αντιστρόφως ανάλογη με το μέγεθος της χώρας. Κάθε χώρα χρειάζεται ένα ελάχιστο αριθμό υποδομών, και όσο μικρότερη είναι η χώρα, τόσο μεγαλύτερη η κυριαρχία του κρατικού μηχανισμού επί της κοινωνίας και της οικονομίας. Το κράτος γίνεται ουσιαστικά εταίρος σε κάθε οικονομικό εγχείρημα. Καθώς ελέγχει την πρόσβαση σε ικανότητες και χρηματοδότηση, κανείς δεν μπορεί να επιχειρεί χωρίς να έρχεται σε επαφή με το κράτος. Αυτό πολλές φορές κλείνει την πόρτα στην καινοτομία και σε νέες πρωτοβουλίες, ενώ επιτρέπει πολιτικές παρεμβάσεις στη λειτουργία τόσο του δημόσιου τομέα, όσο και του δικαστικού συστήματος.³⁸¹

Παραδοσιακά δε στα μικρά κράτη, ο κρατικός τομέας είναι σημαντική πηγή προσφοράς θέσεων εργασίας, καθώς οι ευκαιρίες είναι περιορισμένες στους υπόλοιπους τομείς, η δε συνεχιζόμενη βιωσιμότητα του κράτους εξαρτάται πολλές φορές από το πόσο καλά απαντά σε αυτή την ανάγκη. Επιβαρυνόμενο συνεχώς από αυτήν την απαίτηση, ειδικά όταν υφίσταται στενή οικονομική βάση, το κράτος βρίσκεται υπό όλο και μεγαλύτερη πίεση. Η γνωστή ακολουθία είναι η διεύρυνση των ελλειμμάτων του προϋπολογισμού, λόγω αύξησης των αποδοχών και ανάγκης εξυπηρέτησης των χρεών, που αυξάνονται συνήθως με ρυθμούς ταχύτερους από το γενικό εισόδημα. Τα αυξανόμενα ελλείμματα αναγκάζουν την κυβέρνηση σε μεγαλύτερο δανεισμό και σε ανισορροπία του ισοζυγίου πληρωμών. Ταυτόχρονα, όταν επικρατούν παρόμοιες συνθήκες, οι εισροές ιδιωτικών κεφαλαίων μειώνονται σημαντικά.³⁸²

Παρά τις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις και αλλαγές που επέβαλλαν οι ελληνικές κυβερνήσεις, κυρίως μετά την μεταπολίτευση, στους τομείς της κοινωνικής προστασίας, της παιδείας, της αγροτικής παραγωγής και του συστήματος υγείας, αυτές ήταν πολλές φορές αρνητικές για τα οικονομικά του κράτους και τον τρόπο λειτουργίας του κρατικού μηχανισμού, κυρίως επειδή έγιναν με ανορθολογικό τρόπο. Το κοινωνικό κράτος υποτίθεται πώς θα ενίσχυε την οικονομική ανάπτυξη, αντ'αυτού ωστόσο το αυξανόμενο δημόσιο χρέος, η χαμηλή παραγωγικότητα και η υψηλή ανεργία υπέσκαψαν τόσο την ανάπτυξη, όσο και την μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα των ίδιων των κοινωνικών πολιτικών. Η οξεία αύξηση των δημοσίων δαπανών, το αυξανόμενο κόστος του δημοσίου χρέους και ο αναποτελεσματικός μηχανισμός συλλογής των φόρων είχαν εξουθενωτικές συνέπειες στην δημοσιονομική κατάσταση της χώρας. Επιπλέον, καλά οργανωμένες ομάδες συμφερόντων εκμεταλλεύτηκαν την ανικανότητα του κράτους να ελέγξει τις ίδιες του τις δραστηριότητες, κατανέμοντας τα έσοδα του κράτους ανάμεσα στα μέλη τους.³⁸³

³⁸¹ David Lowenthal: «Social Features», στο Colin Clarke & Tony Paine (eds.), *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 43

³⁸² Βλ. σχετική έκθεση την οποία εκπόνησε η Κυβέρνηση των Νήσων Φίτζι για την οικονομική κατάσταση της χώρας το 1985. Αναφέρεται στο William M. Sutherland: «Fiji» στο Colin Clarke & Tony Paine (eds.), *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 114-115. Βλ. επίσης στο ίδιο, σελ. 113-114

³⁸³ Manos G. Papazoglou: «The Reform Leadership: Strategy and Resources for Post-crisis Greece» στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors), *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 60-61

Για να επιβιώσει ένα αδύναμο κράτος θα πρέπει να αντισταθεί στην συστημική αστάθεια. Για να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις της αιεφόρου ανάπτυξης, πρέπει να διαμορφώσει ανεπτυγμένους και συμμετοχικούς θεσμούς και ανεξάρτητα, αποτελεσματικό δικαστικό σύστημα. Ανεξάρτητα από τους ρυθμούς ανάπτυξης που επιδεικνύει μια χώρα, αν δεν μπορεί να προστατευτεί από εξωγενείς κινδύνους, συνεχίζει να παραμένει μια αδύναμη χώρα. Μια οικονομία μπορεί να θεωρηθεί πραγματικά ανεπτυγμένη μόνο αν είναι αρκετά ευέλικτη και διαφοροποιημένη ώστε να προσαρμοστεί στις αλλαγές. Η ανάπτυξη δεν είναι μόνο ένας οικονομικός δείκτης: η αύξηση του ΑΕΠ θα πρέπει να είναι διατηρήσιμη και να βασίζεται σε διαφορετικούς παραγωγικούς τομείς, που θα εξισορροπούν ο ένας τον άλλον σε περίπτωση τυχόν αδυναμιών.³⁸⁴

Η οικονομική ανάπτυξη που στηρίζεται σε μη αιεφόρες πρακτικές είναι φορέας της ίδιας της της καταστροφής, καθώς δημιουργεί μια ατμόσφαιρα ευφορίας όπου η κατανάλωση διευρύνεται, οι μισθοί και οι τιμές (καθώς και ο πληθωρισμός) αυξάνονται με γοργούς ρυθμούς, οι εισαγωγές, τόσο σε μέγεθος, όσο και σε αξία, αυξάνουν, και οι κοινωνικές δαπάνες είναι ανεξέλεγκτες. Τα υψηλά επίπεδα κατανάλωσης και κοινωνικών δαπανών δεν μπορούν να μειωθούν γρήγορα, όταν οι οικονομικές συνθήκες δεν είναι πια τόσο ευνοϊκές. Αυτή είναι η συνταγή για ελλειμματικά εμπορικά ισοζύγια και αυξημένα δημόσια ελλείμματα.³⁸⁵

Η ανεργία εξ άλλου είναι μια κοινωνική βόμβα, που απειλεί την σταθερότητα και την συνοχή της κοινωνίας, αλλά και του πολιτικού συστήματος. Η έλλειψη καινοτομίας και ανάπτυξης παραγωγικών τομέων οδηγεί –στα περισσότερα μικρά κράτη, όπως και στην περίπτωση της Ελλάδας- σε μετανάστευση εξειδικευμένου και υψηλά καταρτισμένου δυναμικού και τελικά σε μαρασμό και μικρότερη απόδοση σε κάθε τομέα της οικονομικής ζωής. Η μαζική μετανάστευση, ειδικά των νέων, αφήνει πίσω το κομμάτι του πληθυσμού που είναι λιγότερο καινοτόμο και πιο εξαρτημένο, ανίκανο να ανταποκριθεί στις αλλαγές και στις νέες απαιτήσεις του οικονομικού περιβάλλοντος.³⁸⁶

Η κύρια αιτία που οδήγησε στην κρίση και στην σημερινή οδυνηρή κατάσταση, πέραν από την ελαττωματική δομή της Ευρωζώνης και τους παράγοντες που σχετίζονται με την υπεραπελευθέρωση της διεθνούς αγοράς χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών και την κερδοσκοπία, έχουν να κάνουν με χρόνιες αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας και του ελληνικού πολιτικού συστήματος: χαμηλή ανταγωνιστικότητα και παραγωγικότητα, υψηλή διαφθορά, εκτεταμένη μαύρη οικονομία, διογκωμένος και αναποτελεσματικός δημόσιος τομέας, αδυναμία να εφαρμοστούν δομικές μεταρρυθμίσεις.³⁸⁷

³⁸⁴Hanna Samir Kasab: *Weak States in International relations theory. The cases of Armenia, St. Kitts and Nevis, Lebanon and Cambodia*, New York: Palgrave Macmillan, 2015, σελ. 58-59, 153-155, 196

³⁸⁵ Martin Minogue: «Mauritius» στο Colin Clarke & Tony Paine (eds.), *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 131-132

³⁸⁶ David Lowenthal: «Social Features», στο Colin Clarke & Tony Paine (eds.), *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 35-37

³⁸⁷ Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis: «Beyond Nemesis and Salvation: A Reorientation of the Debate on the Greek Economic Crisis» στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors), *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 1-2

Η πολιτικο-οικονομική κρίση έχει οδηγήσει στην εμφάνιση ρητορικής υπέρ των μεταρρυθμίσεων, που όμως συνοδεύεται από υψηλό σκεπτικισμό στην πράξη ως προς την εφαρμογή τους. Οι ίδιες οι πολιτικές ελίτ, εξάλλου, παρά την ρητορική τους, δεν έχουν ενστερνιστεί την αναγκαιότητα των μεταρρυθμίσεων, αλλά προτιμούν να τις βλέπουν ως επιβληθείσες από εξωτερικούς παράγοντες και κυβερνήσεις. Ο κυρίαρχος στόχος για την υιοθέτηση των μεταρρυθμίσεων των μνημονίων ήταν άλλωστε η μείωση του κόστους του δημόσιου τομέα και αυτή η λογική κυριάρχησε σε κάθε σχετικό νομοθέτημα.³⁸⁸

Για ιστορικούς λόγους, το ελληνικό κράτος είναι τεράστιο και αυτονομημένο από την ελληνική κοινωνία. Είναι επίσης παντοδύναμο με την έννοια ότι η ελληνική κοινωνία πολιτών είναι απόλυτα εξαρτημένη από το κράτος. Από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα ακόμη, τίποτα δεν μπορούσε να γίνει στην Ελλάδα χωρίς να περάσει από τον κρατικό μηχανισμό, που είχε μετατραπεί σε κατ'εξοχήν κοινωνικό μηχανισμό.³⁸⁹

Το ελληνικό πολιτικοοικονομικό σύστημα αποτελεί ένα πλέγμα στενά διαπλεγμένων οικονομικών και πολιτικών συμφερόντων, που αλληλοϋποστηρίζονται και αλληλοενισχύονται, αποκομμένα από τις πραγματικές ανάγκες της κοινωνίας και της χώρας και με μοναδικό κριτήριο το ατομικό και κομματικό κέρδος. Στο πλαίσιο αυτό, ο τύπος και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης δεν επιτελούν τον σκοπό του ελέγχου της εξουσίας και της αμερόληπτης ενημέρωσης των πολιτών, αλλά μάλλον την κάλυψη των κακώς κειμένων και των διασυνδεδεμένων συμφερόντων, των οποίων οι εκδότες αποτελούν αναπόσπαστο μέρος.³⁹⁰ Αυτό έχει ως αποτέλεσμα όχι μόνο την έλλειψη εμπιστοσύνης των πολιτών προς τα ΜΜΕ, αλλά και την καλλιέργεια διαφόρων σκοταδιστικών θεωριών συνωμοσίας, όπου οι πάντες υποπτεύονται τους πάντες και δεν μένει χώρος για γόνιμες συζητήσεις για το τι δέον γενέσθαι για την καταπολέμηση των πολλαπλών αδιεξόδων.

Λόγω της μακροχρόνιας και σχεδόν «θεσμοποιημένης» διαφθοράς, είναι διάχυτη εξ άλλου η έλλειψη εμπιστοσύνης των πολιτών στους θεσμούς. Το πολιτικό σύστημα δεν υποστηρίζεται από τους πολίτες στην προσπάθεια εισαγωγής μεταρρυθμίσεων, καθώς θεωρείται ότι αυτές εξυπηρετούν μόνο την επιβίωση του κομματικού συστήματος και όχι την ευρύτερη κοινωνία.

Η τήρηση των νόμων γίνεται συνήθως αντιληπτή από τους πολίτες ως fair-play, στον βαθμό που οι ίδιοι επωφελούνται των δημοσίων αγαθών και όταν το πολιτικό οικοδόμημα αποτελεί ένα δίκαιο σύστημα συνεργασίας, οργανωμένο γύρω από δημόσια αναγνωρισμένους κανόνες και αποδεκτές από όλους διαδικασίες. Μια καλά οργανωμένη κοινωνία βασίζεται στην πολιτική αντίληψη της δικαιοσύνης που υποστηρίζεται από όλους τους πολίτες, ανεξάρτητα από τις διαφορετικές απόψεις περί του «ορθού» τις οποίες ενστερνίζεται ο καθένας. Όταν αυτή η αίσθηση της δικαιοσύνης και της εμπιστοσύνης μεταξύ πολιτών και

³⁸⁸ Stella Ladi: «Evidence-Based Policy Making in Greece» στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors): *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 74-76

³⁸⁹ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 143

³⁹⁰ Rod Hague & Martin Harrop: *Συγκριτική Πολιτική και Διακυβέρνηση*, Νέα Αναθεωρημένη Έκδοση, Μετάφραση: Γιώργος Χρηστίδης, Εκδόσεις Κριτική, Επιστημονική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011, σελ.266-267

πολιτικού συστήματος έχει χαθεί, ο ίδιος ο κοινωνικός ιστός διαρρηγνύεται και οι πολίτες πλέον δεν νιώθουν την υποχρέωση να ανταποκρίνονται ούτε στις ελάχιστες υποχρεώσεις τους. Με τη σειρά τους, οι συνθήκες αυτές δημιουργούν έναν φαύλο κύκλο φτώχης διακυβέρνησης, λαϊκισμού και πελατειακών σχέσεων μεταξύ πολιτών, κυβερνώντων και ομάδων συμφερόντων, και τεχνητής πόλωσης.³⁹¹ Η μη τήρηση των νόμων παρουσιάζεται από μερίδα πολιτών ως δικαίωμα στην κοινωνική ανυπακοή (Civil disobedience), η οποία ούτως ή άλλως πάντως δεν είναι ένα άνευ όρων δικαίωμα των πολιτών. Η κοινωνική ανυπακοή ορίζεται ως μια δημόσια μη βίαιη πράξη που απευθύνεται στην πλειοψηφία προκειμένου να προκαλέσει μεταβολή της νομοθεσίας ή των πολιτικών και ως εκ τούτου δεν ταυτίζεται με μια γενικότερη ανυπακοή στους νόμους. Η κοινωνική ανυπακοή θα πρέπει να δικαιολογείται βάση αναφορών στην παραβίαση των ελευθεριών ή κινδύνου για την κοινωνική δικαιοσύνη.³⁹²

Οι πιο κοινές κατηγορίες εκ μέρους των πολιτών κατά της δημόσιας διοίκησης στην Ελλάδα είναι η έλλειψη αποτελεσματικότητας και η εκτεταμένη διαφθορά. Οι πελατειακές σχέσεις με το κυβερνών κάθε φορά κόμμα θεωρούνται ως ο κύριος παράγοντας αποτυχίας της ελληνικής δημόσιας διοίκησης, καθώς βρίσκονται στη ρίζα τόσο της διαφθοράς, όσο και της αναποτελεσματικότητας του δημοσίου τομέα. Επειδή κατά την επιλογή, διορισμό και εξέλιξη του προσωπικού δεν εφαρμόζεται η αξιοκρατία, υπονομεύεται ο επαγγελματισμός και οι ικανότητες των δημοσίων υπαλλήλων,. Οι πελατειακές σχέσεις έχουν επίσης συνέπειες στην διαδικασία των δημοσίων προμηθειών και στην επιλογή των προμηθευτών και εργολάβων δημοσίων έργων. Είναι επίσης σημαντικός παράγοντας διαμόρφωσης της πολιτικής στην Ελλάδα: πολλές πολιτικές αποφάσεις έχουν νόημα μόνο για συγκεκριμένες ομάδες συμφερόντων, που αλληλοϋποστηρίζονται με τα στελέχη του πολιτικού συστήματος, χωρίς οι αποφάσεις αυτές να είναι ορθολογικές ή ωφέλιμες για την πλειοψηφία των πολιτών. Η προσπάθεια απόκλισης από τον γενικό κανόνα, ώστε να αποδοθούν οφέλη σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, έχει ως αποτέλεσμα την υιοθέτηση μεγάλου αριθμού αντικρουόμενων κανόνων. Παρά την τυπολατρία και τον νομικισμό που κυριαρχούν στην καθημερινότητα των πολιτών και στις συναλλαγές τους με τη δημόσια διοίκηση, ο σεβασμός για τους νόμους είναι αποσπασματικός και οι άτυπες πρακτικές συνήθως αγνοούν ή και έρχονται σε αντίθεση με αυτούς. Δεν υφίσταται εξάλλου αποτελεσματικός έλεγχος για την εφαρμογή των κανόνων, ούτε επιβάλλονται αυστηρές ποινές στους παραβάτες, που θα απέτρεπαν την παρανομία. Η δημόσια διοίκηση παρασύρεται γενικότερα σε πρακτικές των οποίων η χρησιμότητα δεν έχει αποδειχτεί ή που αντιβαίνουν ακόμη και στην κοινή λογική, ενώ προβαίνει σε αποφάσεις επί χάρτου που πολλές φορές είναι δύσκολο να εφαρμοστούν. Από την άλλη μεριά, τις τελευταίες δεκαετίες το ελληνικό κράτος έχει πληρώσει πλήθος μελετών ιδιωτικών συμβούλων ή ερευνητικών κέντρων για την καλύτερη οργάνωση της δημόσιας διοίκησης. Οι περισσότερες

³⁹¹ Manos G. Papazoglou: «The Reform Leadership: Strategy and Resources for Post-crisis Greece» στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors), *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 55, 67

³⁹² Στο ίδιο, σελ. 66

από αυτές τις μελέτες αρχειοθετήθηκαν, δεν χρησιμοποιήθηκαν σχεδόν ποτέ και χάθηκαν με το πέρασμα του χρόνου.³⁹³

Στην Ελλάδα, όπως φαίνεται, ακολουθείται το μοντέλο του «σκουπιδοτενεκέ» (garbage can model) [March & Olsen, 1989] ως προς την χάραξη πολιτικής. Σύμφωνα με αυτό, απορρίπτεται κάθε ορθολογισμός στην διαδικασία λήψης των αποφάσεων, η οποία θεωρείται πολύ σύνθετη και απρόβλεπτη, χωρίς να σχετίζεται με την επιλογή των βέλτιστων μέσων για την εξασφάλιση συγκεκριμένων πολιτικών στόχων. Οι πολιτικοί σπάνια θέτουν συγκεκριμένους στόχους και οι αποφάσεις τους λαμβάνονται με έναν τυχαίο τρόπο που βασίζεται στις εξίσου μεταβαλλόμενες προτιμήσεις τους. Η δημόσια πολιτική γίνεται αντιληπτή ως μια απλή διαδικασία ψήφισης νόμων, χωρίς να δημιουργούνται οι μηχανισμοί για την παρακολούθηση της εφαρμογής τους και την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων τους. Η διαδικασία χάραξης πολιτικής στην Ελλάδα θα μπορούσε επίσης να χαρακτηριστεί από το αυξητικό μοντέλο (incremental model) [Lindblom, 1959]. Η βασική παραδοχή του μοντέλου αυτού είναι ότι οι πολιτικές αποφάσεις δεν λαμβάνονται με βάση τι είναι ορθολογικό ή επιθυμητό, αλλά ανάλογα του τι είναι εφικτό. Κατ'αυτόν τον τρόπο, η πολιτική περιγράφεται καλύτερα ως μια διαδικασία ανακατωσουράς ή ξεμπερδέματος με αποφάσεις που απλά πρέπει να ληφθούν, προσθέτοντας νέες πολιτικές και θεσμούς σε ήδη υφιστάμενους. Με αυτό το μοντέλο είναι ευκολότερο να συνεχίζεται το status quo, ενώ φαινομενικά εισάγονται νέες δομές και πολιτικές κατευθύνσεις, παρά να προχωρήσει το πολιτικό σύστημα σε ριζική μεταμόρφωση. Με βάση αυτά τα μοντέλα δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι οι δομικές μεταρρυθμίσεις, και ιδίως αυτές που αφορούν την αναμόρφωση του δημόσιου τομέα, αποδείχτηκαν οι δυσκολότερες να εφαρμοστούν. Ο τρόπος της διαδικασίας λήψης αποφάσεων δεν άλλαξε λόγω της κρίσης. Ακόμη και οι μεταρρυθμίσεις που έχουν ξεκινήσει να εφαρμόζονται χρειάζονται χρόνο για να ωριμάσουν και να αποδείξουν τα αποτελέσματά τους. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να εξακολουθήσει να βαθαίνει η κοινωνικοοικονομική κρίση και να αυξάνεται ακόμη περισσότερο η έλλειψη εμπιστοσύνης των πολιτών προς τις πολιτικές ελίτ.³⁹⁴

Σύμφωνα με τον Γενικό Επιθεωρητή Δημόσιας Διοίκησης, μόνο το 1% της διαφθοράς στην ελληνική δημόσια διοίκηση γίνεται αντιληπτό στα αρμόδια όργανα ελέγχου, ενώ οι απώλειες του ελληνικού κράτους λόγω αυτής της κατάστασης εκτιμώνται σε 20 δισ. Ευρώ ετησίως, ή, σύμφωνα με μια μελέτη του 2010 του Ινστιτούτου Brookings, σε 8 % του ΑΕΠ της χώρας. Η ανικανότητα της Ελλάδας να περιορίσει τη διαφθορά τόσο στο δημόσιο, όσο και στον ιδιωτικό τομέα, είναι ο μεγαλύτερος κίνδυνος για την υπόσκαψη των όποιων προσπαθειών κάνει η χώρα για οικονομική ανάκαμψη. Οι χώρες με υψηλά σχετικά επίπεδα διαφθοράς είναι γενικότερα λιγότερο επιτυχημένες στην σταθεροποίηση των δημόσιων οικονομικών τους και των προϋπολογισμών τους. Η διαφυγή κεφαλαίων είναι ένα μέγιστο πρόβλημα σε πολλές χώρες, συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας, και έχει σοβαρές οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές διακλαδώσεις, όπως τη διάβρωση της φορολογικής βάσης της χώρας και την αύξηση του δημοσίου ελλείμματος και του δημοσίου χρέους. Ο καλύτερος έλεγχος θα μπορούσε να συμβάλει σημαντικά στην αύξηση των κρατικών εσόδων.

³⁹³ Stella Ladi: «Evidence-Based Policy Making in Greece» στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors): *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 71-76

³⁹⁴ Στο ίδιο, σελ. 71-76

Ενώ οι Άμεσες Ξένες Επενδύσεις είναι ζωτικές για την ελληνική οικονομία, για να αξιοποιηθούν στο μέγιστο προς όφελός της θα πρέπει οι ελληνικές αρχές να μπορούν να ελέγξουν αποτελεσματικά την παράνομη φυγή κεφαλαίων και το ξέπλυμα χρήματος που πιθανά καλύπτονται υπό τον μανδύα τους. Το 2011, η Transparency International κατέταξε την Ελλάδα στην 80^η θέση μεταξύ 183 χωρών ως προς τους δείκτες αντίληψης διαφθοράς (corruption perception index), σε καλύτερη θέση μόνο σε σχέση με την Βουλγαρία μεταξύ των χωρών της Ε.Ε. και στο ίδιο επίπεδο με χώρες όπως το Ελ Σαλβαδόρ, το Μαρόκο, το Περού και την Ταϊλάνδη.³⁹⁵

Οι πελατειακές σχέσεις στη δημόσια ζωή δεν είναι φυσικά μόνο ελληνικό χαρακτηριστικό, αλλά κυριαρχούν σε όλες τις ευρωπαϊκές μεσογειακές χώρες, Ιταλία, Ελλάδα, Κύπρο.³⁹⁶ Στα μικρά κράτη γενικότερα, λόγω των ισχυρών οικογενειακών και κοινωνικών δεσμών, που διαχέονται στην κοινωνική, πολιτική και οικονομική σφαίρα του κράτους, οι πολίτες δέχονται ως μια φυσική πρακτική τον νεποτισμό και τις πελατειακές σχέσεις, γεγονός που σε πολίτες μεγαλύτερων χωρών φαίνεται ως ανήθικο.³⁹⁷

Οι αδυναμίες αυτές στο εσωτερικό της χώρας χρησιμοποιήθηκαν τα τελευταία χρόνια, για να βρεθεί η Ελλάδα στο στόχαστρο μιας ισχυρής δυσφημιστικής εκστρατείας στα διεθνή μέσα ενημέρωσης, πολλές φορές με ευθύνη ακόμη και των ίδιων των ελληνικών πολιτικών δυνάμεων, και οδήγησε στη σημαντική απώλεια κύρους (reputation) της χώρας.

Από την αρχή της κρίσης, ο διεθνής τύπος συνέβαλε στο να δημιουργηθούν αρνητικοί συνειρμοί σε κάθε αναφορά στην Ελλάδα τόσο στην κοινή γνώμη, όσο και στις πολιτικές ελίτ σε ολόκληρο τον κόσμο. Σε αυτό το πλαίσιο, η Ελλάδα παρουσιάστηκε ως παράδειγμα προς αποφυγήν, με κυρίαρχα μοτίβα την διαφθορά, και την έλλειψη αξιοπιστίας και υπευθυνότητας. Η επαναληπτική χρήση αυτών των μοτίβων για μεγάλη χρονική περίοδο και με μεγάλη ένταση αναδεικνύουν μια σοβαρή ζημιά ως προς την εικόνα της Ελλάδας σε διεθνές επίπεδο, καθώς η χώρα μετατράπηκε από αντικείμενο κριτικής σε σημείο αρνητικής αναφοράς, σε κάτι που μεταδίδει ένα αρνητικό μήνυμα. Κατ'αυτόν τον τρόπο, οι επιπτώσεις από την αρνητική ρητορική για την Ελλάδα πέρασαν από την σφαίρα του ανοικτού και συνειδητού και στην σφαίρα του υποσυνείδητου. Οι έννοιες αυτές είναι πολύ πιο δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να ανατραπούν, να ελεγχθούν ή να αντιστραφούν. Για την Ελλάδα της κρίσης μεγαλύτερη σημασία τελικά είχε το έλλειμμα αξιοπιστίας παρά το δημόσιο έλλειμμα. Τα «Greek statistics» έγιναν παγκόσμιο ανέκδοτο. Οι αναφορές στην Ελλάδα ως ένα αναξιόπιστο κράτος απέκτησαν το στάτους κοινής λογικής στις αναφορές στον διεθνή και ευρωπαϊκό τύπο. Η αρνητική εικόνα επεκτάθηκε στη συνέχεια στον γενικότερο ελληνικό τρόπο ζωής και συμπεριφοράς, που ταυτίστηκε με την υπερβολή και την ανευθυνότητα. Οι Έλληνες

³⁹⁵ Panagiotis Liargovas & Spyridon Repousis: «Greece's Way Out of the Crisis: A Call for Massive Structural Reforms» στο Pantelis Skliasis & Nikolaos Tzifakis (editors), *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 84-88. Βλ. επίσης https://www.transparency.org/country/#GRC_PublicOpinion και https://www.transparency.org/country/#GRC_DataResearch

³⁹⁶ Floya Anthias: «Cyprus», στο Colin Clarke & Tony Paine (eds.), *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 185

³⁹⁷ David Lowenthal: «Social Features», στο Colin Clarke & Tony Paine (eds.), *Politics, Security and Development in Small States*, London: Allen & Unwin, 1987, σελ. 40

παρουσιάστηκαν γενικότερα ως διεφθαρμένοι, τεμπέληδες, αναξιόπιστοι και ανίκανοι, ως ο τζιτζικας της Ευρώπης που ζει εις βάρος των εργατικών μυρμηγκιών του Βορρά. Περαιτέρω, η Ελλάδα χρησιμοποιήθηκε ως παράδειγμα προς αποφυγήν, με τις κυβερνήσεις διαφόρων χωρών να δηλώνουν τι θα κάνουν «για να μην γίνουν Ελλάδα». ³⁹⁸ Απαιτείται τεράστια προσπάθεια, ως εκ τούτου, για να ξανακερδίσει η χώρα την αξιοπιστία της σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο. Η αρνητική ρητορική εις βάρος της Ελλάδας μπορεί να αναστραφεί μόνο με το πέρασμα του χρόνου και με σημαντική προσπάθεια.

Η ελληνική εξωτερική πολιτική διαμορφώνεται γενικότερα, όπως και η εσωτερική, ανορθολογικά, λαμβάνοντας υπόψη τρεις παράγοντες: την κοινή γνώμη, τον ρόλο της εκάστοτε προσωπικότητας και την διάδραση μεταξύ προσωπικοτήτων και κοινωνίας ή κοινής γνώμης. ³⁹⁹ Απουσιάζει λοιπόν μια σαφώς διατυπωμένη και εμπεδωμένη στρατηγική, καθώς και η ανάλυση διαφορετικών σεναρίων, που θα οδηγούσε σε σαφώς διατυπωμένα σχέδια δράσης (contingency plans), έτοιμα να εφαρμοστούν αναλόγως των πραγματικών εξελίξεων, με κύριο στόχο την επίτευξη του βέλτιστου αποτελέσματος για τη χώρα.

Σε κάποιες χώρες (π.χ. Ισραήλ) οι κυβερνήσεις καταβάλλουν προσπάθεια ώστε να «αποπολιτικοποιήσουν» τα ζητήματα υψηλής πολιτικής, ως πολύ σημαντικά για να αφεθούν σε μικροκομματικές αντιπαραθέσεις και σκοπιμότητες. Αντίθετα, στην Ελλάδα, καθώς δεν υπάρχουν ακόμη οι κατάλληλοι μηχανισμοί αλλά και η πολιτική κουλτούρα που θα διευκόλυναν την συναινετική λήψη των αποφάσεων, πολλά ζητήματα εξωτερικής πολιτικής και εθνικής ασφάλειας αποτελούν πεδία αντιπαραθέσης μεταξύ των πολιτικών κομμάτων, γεγονός που μειώνει την ικανότητα της χώρας να τα διαχειριστεί με επιτυχία. Οι εσωτερικές αυτές αδυναμίες ενδέχεται να αποδειχθούν ιδιαίτερα δαπανηρές για ένα κράτος που πρέπει να σταθεί πολλές φορές μόνο του απέναντι σε υπέρτερες απειλές. ⁴⁰⁰

Επιπλέον, η ιστορία αποδεικνύει ότι ο εθνικός διχασμός είναι ενδημική ασθένεια του Ελληνισμού. Διχασμός που έγινε εμφανής ήδη από το 1821. Καθώς οι επαναστατημένες ομάδες ανταγωνίζονταν η μία την άλλη για την εξασφάλιση εισοδημάτων, οδηγήθηκαν σε μεταξύ τους διαμάχες για τον έλεγχο εδαφών που θα τους επέτρεπε να επιβάλλουν φορολογία στους τοπικούς πληθυσμούς. Μόλις σημειώθηκαν οι πρώτες νίκες κατά του εξωτερικού εχθρού και χωρίς ακόμη να έχει εξασφαλιστεί η ανεξαρτησία του ελληνικού κράτους, οι Έλληνες ξεκίνησαν τους εμφυλίους πολέμους (ο πρώτος στο τέλος του 1823 και ο δεύτερος το Νοέμβριο 1824 - Ιανουάριο 1825). Σύμφωνα δε με μαρτυρίες της εποχής, η εμφύλια διαμάχη προκάλεσε μεγαλύτερες καταστροφές στην Πελοπόννησο από τον μέχρι τότε πόλεμο κατά των Οθωμανών. Ο εφησυχασμός σχετικά με τον εχθρό και η εσωτερική διχόνοια συνέβαλαν φυσικά στην οδυνηρή αντιστροφή της κατάστασης μόλις εκδηλώθηκε η μεγάλη οθωμανική

³⁹⁸ Andreas Antoniadis: «At the Eye of the Cyclone: The Greek Crisis in Global Media» στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors): *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 16-22

³⁹⁹ Aristotle Tziampiris: «Greek Foreign Policy in the Shadow of the Debt Crisis: Continuity and New Directions» στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors): *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 27

⁴⁰⁰ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 479-481

αντεπίθεση.⁴⁰¹ Το αποτέλεσμα ήταν να χαθεί πολύτιμο έδαφος και δυνάμεις και να ανεξαρτητοποιηθεί μικρό μόνο μέρος της ελληνικής επικράτειας.

Μετά την ανεξαρτητοποίηση του Ελληνικού κράτους, ο σχεδόν διαρκής εθνικός διχασμός συνεχίστηκε με άλλα μοτίβα, αρχικά μεταξύ βασιλικών και αντιβασιλικών για σχεδόν έναν αιώνα, και στη συνέχεια μεταξύ δεξιάς και κομμουνιστών από τον εμφύλιο και μετά, με συνέπεια την συνεχή πολιτική ένταση και αστάθεια.⁴⁰² Η εσωτερική αντιπαράθεση διευκόλυνε την ξένη ανάμιξη και επέμβαση, που έφτασε μέχρι την πλήρη υποταγή κυβερνήσεων στις απαιτήσεις των Ηνωμένων Πολιτειών (1949-1963, 1967-1974). Περαιτέρω, οι εσωτερικοί διχασμοί οδήγησαν στο να θεωρηθεί ο επονομαζόμενος από τη μία παράταξη «εσωτερικός εχθρός» χειρότερος από τις εξωτερικές απειλές εναντίον της χώρας. Οι ένοπλες δυνάμεις της Ελλάδας δεν ανταποκρίνονταν στον ρόλο τους, καθώς ήταν απόλυτα υποταγμένες στην Νατοϊκή διοίκηση και η συνταγογράφηση εκ μέρους των ΗΠΑ προέβλεπε ότι η κύρια απειλή για την ασφάλεια της χώρας προέρχεται από το εσωτερικό και όχι από το εξωτερικό.⁴⁰³

Ο διχασμός στην εσωτερική πολιτική συνδυάζεται ως εκ τούτου με αδιέξοδες επιλογές ως προς την εξωτερική πολιτική. Η επιλογή της παθητικότητας π.χ. αποδέχεται τα γεγονότα όπως διαμορφώνονται από τρίτους και οδηγεί τη χώρα σε υποχωρήσεις, καταστροφές και «αργό θάνατο». Την οδηγεί σε μια κατάσταση όπου χάνει συνεχώς έδαφος και υπονομεύσει σιγά –σιγά την ίδια την κυριαρχία της. Παραλλαγή της γραμμής της αδράνειας είναι εκείνη της διαχείρισης. Σε αυτή την περίπτωση, η αδράνεια αντικαθίσταται από καθημερινές ενέργειες διεκπεραίωσης, οι οποίες, όμως, δεν εντάσσονται σε ένα σχέδιο. Αντίθετη με την παθητικότητα, αλλά τελικά με τα ίδια αποτελέσματα, είναι η πολιτική της κενής ρητορείας. Διακηρύσσει κανείς τον σκληρό εθνικισμό, αλλά παραδίδεται γεμάτος φόβο στην πρώτη επίδειξη ισχύος του αντίπαλου. Είναι μια συμπεριφορά που αρέσκεται σε μεγαλοστομίες αλλά υποχωρεί πάντα όταν φτάνει η ώρα της πράξης.⁴⁰⁴

Στην ιστορική της πορεία, η Ελλάδα έχει αντιμετωπίσει συνεχόμενες πολιτικές και οικονομικές κρίσεις, που οδηγούσαν σε οπισθοδρόμηση και περαιτέρω εξάρτηση, χωρίς να ανοίγουν οι προοπτικές για βιώσιμη/αιετόφορο (sustainable) ανάπτυξη, η οποία να λειτουργεί ως αφετηρία για τις επόμενες γενιές, για μια σταθερά ανοδική πορεία.

Ακόμη και σε τομείς – κλειδιά της ελληνικής οικονομίας, παρουσιάζονται σημαντικές αδυναμίες που δεν επιτρέπουν την αξιοποίηση όλων των παραγωγικών πόρων και την εκμετάλλευση των παρουσιαζόμενων ευκαιριών.

⁴⁰¹ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου: *Ο αγώνας για την ελληνική ανεξαρτησία. Πολιτική και στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1832*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1996, σελ. 95, 106-107, 113, 148, 203

⁴⁰² Manos G. Papazoglou: «The Reform Leadership: Strategy and Resources for Post-crisis Greece» στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors), *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 57

⁴⁰³ Athanasios G. Platias: *High politics in small countries: an inquiry into the security policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή), σελ. 221-223, 479-481

⁴⁰⁴ Νίκος Κοτζιάς, *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας στον 21ο αιώνα. Για μια νέα, ενεργητική, δημοκρατική, πατριωτική στρατηγική στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Δεύτερη Έκδοση, Εκδόσεις Καστανιώτη, 2010, σελ. 32-36

Σύμφωνα με την ετήσια μελέτη της Παγκόσμιας Τράπεζας 'Doing Business' του 2012, η Ελλάδα κατατάσσεται στην 100^η θέση ανάμεσα σε 183 συμμετέχουσες χώρες, μετά την Υεμένη και το Βιετνάμ. Το άνοιγμα μιας νέας επιχείρησης στην Ελλάδα είναι σχεδόν αδύνατο, το κλείσιμό της είναι λίγο πιο εύκολο. Οι ελληνικές εταιρείες αντιμετωπίζουν πλήθος αντικινήτρων, όπως νομοθεσία και γραφειοκρατικά εμπόδια που κάνουν δύσκολο το επιχειρείν.⁴⁰⁵

Η θεσμική υποστήριξη στις τοπικές μικρές επιχειρήσεις για την ανάπτυξη των εξαγωγών είναι ανεπαρκής. Σε συνδυασμό με τον άκαμπτο τραπεζικό τομέα της χώρας, που δεν προσφέρει ευέλικτη χρηματοδότηση στις μικρές επιχειρήσεις, και την ακατάλληλη χρήση της σχετικής Ευρωπαϊκής χρηματοδότησης, ένα μεγάλο δυναμικό για καινοτομία και ανάπτυξη των εξαγωγών παραμένει ανεκμετάλλευτο.⁴⁰⁶

Η ανάπτυξη του τουριστικού προϊόντος στην Ελλάδα έγινε ανορθολογικά και ασυντόνιστα. Το κύριο χαρακτηριστικό αυτής της μεθόδου ανάπτυξης ήταν η απουσία κεντρικού σχεδιασμού, καθώς και ο περιορισμένος έλεγχος, που οδήγησε σε υπερκορεσμό του βασικού μοντέλου «ήλιος και θάλασσα», που πλέον έχει κλείσει τον κύκλο ζωής του. Τα κύρια προβλήματα που σχετίζονται με αυτή την «τουριστική μονοκαλλιέργεια» είναι οικονομικής, περιβαλλοντικής και κοινωνικής φύσεως. Οι κοινωνικές επιπτώσεις οφείλονται στην υψηλή εποχικότητα της τουριστικής απασχόλησης και στην εγκατάλειψη της παραδοσιακής αγροτικής απασχόλησης. Η ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού είχε επιπλέον έμμεσες περιβαλλοντικές συνέπειες όπως η εγκατάλειψη της καλλιεργήσιμης γης και των παραδοσιακών πρακτικών συντήρησης των αποθεμάτων νερού και προστασίας της γης από ρύπους και εύφλεκτη βιομάζα. Οι επιπτώσεις του μαζικού τουρισμού στο οικοσύστημα, την πανίδα και την χλωρίδα, συμπεριλαμβανομένης της υποθαλάσσιας, καθώς και στο ανθρώπινο περιβάλλον (παραδοσιακοί οικισμοί, ποιότητα ζωής, πολιτιστική κληρονομιά) είναι μερικές φορές καταστροφικές.⁴⁰⁷

Παρά το γεγονός ότι αρεσκόμασε να διαφημίζουμε την ισχυρή ελληνική ναυτιλία, η διάδραση μεταξύ των διεθνοποιημένων ναυτιλιακών εταιρειών ελληνικών συμφερόντων και των οικονομικών δραστηριοτήτων σε εθνικό επίπεδο δεν είναι αυτονόητη, και ως εκ τούτου απαιτείται η υιοθέτηση μέτρων προσέγκυσης επενδυτών και κατάλληλου επιχειρηματικού περιβάλλοντος. Το μισό σχεδόν συνάλλαγμα που προέρχεται από την ελληνική ναυτιλία πρέπει να επανεξαχθεί για να πληρωθούν υπηρεσίες που δεν παρέχονται στην Ελλάδα λόγω έλλειψης εγχώριων υποδομών (π.χ. μητρώα, ναυτική δικαιοσύνη, ναυτικός εξοπλισμός). Η

⁴⁰⁵ Panagiotis Liargovas & Spyridon Repousis: «Greece's Way Out of the Crisis: A Call for Massive Structural Reforms» στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors), *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 83. Βλ. επίσης <http://www.doingbusiness.org/rankings>

⁴⁰⁶ Maria Tsampra: «The Greek Agro-Food Industry: Regional Competitiveness in a Globalised Market» στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors): *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 233-234

⁴⁰⁷ George Galanos: «The Greek Tourism Industry and the Challenge of the Economic Crisis» στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors): *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 138-139

δημιουργία ελληνικών επιχειρήσεων προμήθειας αυτών των υπηρεσιών θα συνέβαλλε σε μια σταθερή οικονομική ανάπτυξη και στην αύξηση της απασχόλησης.⁴⁰⁸

Καθώς οι αλυσίδες προμηθειών γίνονται όλο και πιο μεγάλες και διεθνοποιημένες, η αποτελεσματική διαχείριση και τα ορθά logistics είναι προαπαιτούμενα για την αύξηση της ανταγωνιστικότητας μιας χώρας στον τομέα των διεθνών μεταφορών και του διεθνούς εμπορίου. Η Ελλάδα παρουσιάζει σημαντική οπισθοδρόμηση σε αυτόν τον τομέα, σε αντίθεση με γειτονικές χώρες.⁴⁰⁹

Επιπλέον, το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα ανταποκρίνεται μάλλον με αργούς ρυθμούς στις μεταβολές στο τεχνολογικό και οικονομικό περιβάλλον, με αποτέλεσμα, μεταξύ άλλων, την αύξηση της ανεργίας. Η κρίση στην εκπαίδευση μπορεί να επιλυθεί μόνο μέσω επικοδομητικών μεταρρυθμίσεων που θα στοχεύουν σε έναν ορθολογικό σχεδιασμό της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Παρά το γεγονός ότι υπήρξαν προσπάθειες εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης στην χώρα, αυτές απέτυχαν όχι επειδή δεν υπήρχε το κατάλληλο νομοθετικό πλαίσιο, αλλά επειδή δεν υπήρχε αρκετή συνοχή και συναίνεση ανάμεσα στους κοινωνικούς παράγοντες για την εφαρμογή τους, με αποτέλεσμα την συνεχιζόμενη οπισθοδρόμηση.⁴¹⁰

Η εκπαίδευση στην Ελλάδα θα πρέπει να επεκταθεί σε μια γενικότερη απόκτηση παιδείας και κοινωνικής συνείδησης, στο πρότυπο π.χ. των Σκανδιναβικών χωρών, όπου οι πολίτες μαθαίνουν, από πολύ μικρή ηλικία, να σέβονται τα δημόσια αγαθά και να μην αφήνουν τα ίχνη τους όπου πάνε. Αυτό έχει οδηγήσει στην θεσμοποίηση ενός συστήματος κανόνων που επιβάλλεται από την ίδια την κοινωνία στα μέλη της, προς όφελος όλων.⁴¹¹

11. Προτάσεις

Η στρατηγική πρέπει να απαντά σε ένα κεντρικό ερώτημα: τι χώρα θέλουμε και ποια επιδιώκουμε να είναι η θέση της στο νέο παγκόσμιο γίγνεσθαι, και πώς θα καταφέρουμε να πετύχουμε τους στόχους αυτούς. Πρέπει να προσαρμόζεται στην πραγματικότητα και όχι να προσπαθεί να προσαρμόζει την πραγματικότητα σε σχέδια που δεν έχουν καμία βάση. Δυστυχώς, τις περισσότερες φορές οι δημόσιες συζητήσεις στην Ελλάδα τείνουν να ασχολούνται μόνο με το «ένδοξο παρελθόν» ή με ανούσιες αντιπαραθέσεις για εντελώς ασήμαντα ζητήματα, χωρίς να ανοίγει ένας ουσιαστικός δημόσιος διάλογος για το «πού θέλουμε να πάνε τα πράγματα». Η ποιότητα του δημοσίου διαλόγου υποβαθμίζει ακόμη

⁴⁰⁸ Gregory J. Grigoropoulos: «Shipping and Sustainable Economic Development: The Case of Greece» στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors): *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 122-126

⁴⁰⁹ Dimitrios A. Tsamboulas: «The Role of Greece as a Transport Node in the South Eastern Europe» στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors): *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 224

⁴¹⁰ Anna Saiti: «Education for Economic Development: Can Greece Achieve It?» στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors): *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 162-167

⁴¹¹ Christine Ingebritsen: «Norm Entrepreneurs, Scandinavia's Role in World Politics», στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (editors): *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 276

περισσότερο τις δυνατότητες που έχει η χώρα να αξιολογήσει ορθολογικά τις ικανότητες και τις επιλογές που έχει στη διάθεσή της, προκειμένου να ενισχύσει το διεθνές της ρόλο.

Για να καταστεί πιο αποτελεσματική η αντιμετώπιση των προβλημάτων της εθνικής μας στρατηγικής, απαιτείται μια σύνθετη και πλήρης αντίληψη της υψηλής στρατηγικής, με επίκεντρο την ανάλυση όλων των παραγόντων που μπορούν να συμβάλουν στην αποδοχή των ελληνικών πολιτικών στόχων από τους υπόλοιπους δρώντες του διεθνούς συστήματος. Στα πλαίσια μιας πάλης αντικρουόμενων θελήσεων και συμφερόντων, πρέπει να αναλύονται όχι μόνο οι επιδιωκόμενες συνέπειες των ελληνικών κινήσεων, αλλά και οι πιθανές κινήσεις των υπόλοιπων κρατών.⁴¹²

Η προάσπιση των εθνικών συμφερόντων προϋποθέτει την χάραξη στρατηγικής, καθώς και την υιοθέτηση εναλλακτικών τακτικών, με σκοπό την προώθηση αυτής της στρατηγικής αναλόγως του μεταβαλλόμενου περιβάλλοντος. Οι επιλογές σίγουρα δεν είναι άπειρες και απεριόριστες, γι' αυτό και η προσεκτική εξέτασή τους βάσει κόστους – οφέλους δείχνει και ποια θα είναι η βέλτιστη δυνατή πορεία. Τα εθνικά ζητήματα δεν είναι δυνατόν να λυθούν με τακτικισμούς και μόνο, χωρίς στρατηγική και μακρόχρονους στόχους.

«Κατά συνέπεια, το κύριο στοιχείο επιτυχίας είναι: α) ο στρατηγικός ορίζοντας, β) σε ποιο πλαίσιο, με τι δυνατότητες και με ποιες ικανότητες εντάσσεται η μία ή η άλλη επιμέρους κίνηση και πώς αυτή υπηρετεί τον στρατηγικό ορίζοντα. Σε αυτό προστίθεται ως γ) η ακολουθούμενη πολιτική συμμαχιών, αν αυτή υπάρχει ή όχι και με τι χαρακτηριστικά.»⁴¹³

Η εξωτερική πολιτική υποχρεούται να θέσει ως πρώτιστο καθήκον την επιβίωση και ενίσχυση της θέσης του κράτους στο διεθνές σύστημα, την ασφάλεια των πολιτών του. Να αξιοποιεί τις ευκαιρίες και να αντιμετωπίζει τις δυσκολίες, προκειμένου να αποκομίσει τα μέγιστα οφέλη συνολικά. Η εξωτερική πολιτική οφείλει να κατανοεί τα σύγχρονα προβλήματα της εποχής μας (παγκόσμια, περιφερειακά και άμεσης γειτνίασης), να επεξεργάζεται εναλλακτικές λύσεις για αυτά, και να προσπαθεί να υλοποιεί αποτελεσματικά τις καλύτερες από αυτές. Προς τον σκοπό αυτό, ένα μικρό κράτος όπως είναι η Ελλάδα οφείλει να αξιοποιεί με τον αποτελεσματικότερο δυνατό τρόπο τους περιορισμένους του πόρους και να διαθέτει υψηλής ποιότητας μηχανισμούς/θεσμούς υλοποίησης της εξωτερικής πολιτικής.⁴¹⁴

Η εικόνα μας διεθνώς είναι ότι έχουμε πολλά προβλήματα και πολλές εκκρεμείς διαφορές με τους γείτονές μας· η εικόνα αυτή προβάλλει ένα κράτος χωρίς ικανότητα λύσης προβλημάτων και χωρίς ιεράρχηση στόχων. Το πρώτο λοιπόν που χρειάζεται είναι η ιεράρχηση των ζητημάτων και η αντιμετώπισή τους αναλόγως του βαθμού σπουδαιότητάς τους, κλείνοντας «εύκολες» εκκρεμότητες με τους καλύτερους δυνατούς συμβιβασμούς και

⁴¹² Χαράλαμπος Παπασωτηρίου: *Ο αγώνας για την ελληνική ανεξαρτησία. Πολιτική και στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1832*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1996, σελ. 316-317

⁴¹³ Νίκος Κοτζιάς, *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας στον 21ο αιώνα. Για μια νέα, ενεργητική, δημοκρατική, πατριωτική στρατηγική στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Δεύτερη Έκδοση, Εκδόσεις Καστανιώτη, 2010, σελ. 25-26

⁴¹⁴ Στο ίδιο, σελ. 15

διαθέτοντας περισσότερους πόρους και ενέργεια για την ενίσχυση της θέσης της χώρας στα ζητήματα ζωτικού ενδιαφέροντος.⁴¹⁵

Μια μικρή χώρα, όπως η Ελλάδα, που αντιμετωπίζει προκλήσεις και απαιτήσεις από έναν μεγαλύτερο και αντικειμενικά ισχυρότερο γείτονα, όπως η Τουρκία, έχει διάφορους τρόπους δράσης στη διάθεσή της: να επικαλείται τις επιταγές του διεθνούς δικαίου, να αφήσει τα πράγματα να κυλάνε και όπου βγουν (μια τακτική που συνήθως ακολουθεί η πλευρά που δεν μπορεί να επικαλεστεί το δίκαιο, μιας και με αυτό τον τρόπο ούτως ή άλλως κάτι θα κερδίσει), να επιλέξει την οδό της διεθνούς διαιτησίας (π.χ. των ΗΠΑ) ή της διμερούς διαπραγμάτευσης (σε αυτή την περίπτωση, συνήθως επιβάλλεται ο ισχυρότερος), να εμπλακεί σε θερμό επεισόδιο ή ένοπλη σύγκρουση (επιλογή που συνήθως προτιμά ο ισχυρότερος).⁴¹⁶ Την Ελλάδα την συμφέρει λοιπόν να ακολουθεί το διεθνές δίκαιο. Θα πρέπει ωστόσο να γνωρίζει η εκάστοτε ηγεσία της ότι η επίκληση του διεθνούς δικαίου, χωρίς την ταυτόχρονη ενίσχυση της αποτρεπτικής ικανότητας και φήμης της χώρας συνήθως παραμένει κενό γράμμα. Είναι χαρακτηριστικό ότι όλοι σχεδόν οι δρώντες του διεθνούς συστήματος επικαλούνται συχνά-πυκνά το διεθνές δίκαιο, ακόμη και αν καταφανώς το καταπατούν.⁴¹⁷

Η χώρα οφείλει να ενισχύσει κατ'αρχήν την αποτρεπτική της φήμη έναντι της κύριας απειλής, αποδεικνύοντας ότι διαθέτει τόσο τα φυσικά, όσο και τα ψυχολογικά απαιτούμενα της αποτροπής, την ικανότητα, αλλά και την θέληση να ανταποδώσει τυχόν χτύπημα του αντιπάλου, ώστε να μην αναγκάζεται να υποχωρεί σε όλες τις απαιτήσεις εις βάρος της. Οφείλει επίσης να κλείνει μέτωπα και να αναπτύσσει θέσεις συνεργασίας με τις Βαλκανικές χώρες, από την *de facto* θέση ισχύος την οποία κατέχει, χωρίς ανέξοδες ρητορικές, αλλά με ορθολογικά κριτήρια.

Τα κράτη βασίζουν την εξωτερική τους πολιτική όχι μόνο στις διεθνείς αξίες, αλλά και στα εθνικά τους συμφέροντα. Η Ελλάδα μπορεί να εξασφαλίσει την υποστήριξη των περισσότερων μεγάλων δυνάμεων όταν τις πείθει ότι τα συμφέροντά τους συμβαδίζουν. Η τάση να μην λαμβάνεται υπόψη αυτό το στοιχείο οδηγεί πολλές φορές σε αναποτελεσματική εθνική στρατηγική. Ακόμα και σήμερα οι περισσότεροι Έλληνες θεωρούν ότι οι μεγάλες δυνάμεις θα έπρεπε να υποστηρίζουν αλτρουιστικά τις ελληνικές θέσεις στα εθνικά μας θέματα. Οι περισσότεροι, όταν απογοητεύονται από το γεγονός ότι η πολιτική των μεγάλων δυνάμεων δεν συμπίπτει πάντοτε με τις ελληνικές επιθυμίες, την ερμηνεύουν ως δείγμα «ανθελληνισμού».⁴¹⁸

Η αποτελεσματική εξωτερική πολιτική πρέπει να προβαίνει και σε συμβιβασμούς, όταν αυτοί γίνονται στη βάση μακροχρόνιας διασφάλισης των συμφερόντων της χώρας. Οι συμβιβασμοί άλλωστε στην διπλωματία είναι αναγκαίοι, όχι όμως γενικώς και αορίστως, αλλά με συγκεκριμένους σκοπούς: είτε όταν είναι αναγκαίοι και αναπόφευκτοι σε μια συγκεκριμένη

⁴¹⁵ Νίκος Κοτζιάς, *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας στον 21ο αιώνα. Για μια νέα, ενεργητική, δημοκρατική, πατριωτική στρατηγική στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Δεύτερη Έκδοση, Εκδόσεις Καστανιώτη, 2010, σελ. 203-209

⁴¹⁶ Στο ίδιο, σελ. 261-262

⁴¹⁷ Βλ. Harold Hongju Koh: «Why do nations obey international law?», *The Yale Law Journal*, Vol. 106 (1996-1997), 2599-2659

⁴¹⁸ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου: *Ο αγώνας για την ελληνική ανεξαρτησία. Πολιτική και στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1832*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1996, σελ. 313-316

περίοδο, είτε όταν επιδιώκουν να προλάβουν μελλοντικούς συσχετισμούς στους οποίους η μια πλευρά πιθανά να διαθέτει περισσότερα πλεονεκτήματα απ'ότι σήμερα και όπου ο όποιος μελλοντικός συμβιβασμός μπορεί να γίνει με χειρότερους όρους, είτε όταν επιλέγονται προκειμένου να δοθεί ο αναγκαίος χρόνος στη χώρα για να βγει από μια δύσκολη κατάσταση κατά την οποία δεν μπορεί να επιστρατεύσει ακόμη το σύνολο των δυνατοτήτων της.⁴¹⁹

Η Ελλάδα, ως δυτική δύναμη, θα πρέπει να αναπτύξει πολυμερή εξωτερική πολιτική, από την οποία μπορεί να έχει πολλαπλά οφέλη η ίδια, αλλά και να αποκτήσει ειδικό ρόλο ανάμεσα στις δυτικές χώρες.⁴²⁰

Η ελληνική εξωτερική πολιτική πρέπει να αξιοποιεί με τόλμη και αποφασιστικότητα τις όποιες αντιθέσεις ανάμεσα στις ισχυρότερες δυνάμεις, αποφεύγοντας ωστόσο, στο μέτρο του δυνατού, να εμπλακεί σε αυτές, εκτός αν έχει εγγυήσεις και δεσμεύσεις για τα δικά της συμφέροντα. Προκειμένου η Ελλάδα να διασφαλίσει τα συμφέροντά της τόσο στην άμεση γειτονία της, όσο και εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οφείλει να παρακολουθεί το διεθνές γίνεσθαι, να προβλέπει και αξιοποιεί τυχόν μεταβολές, να εκτιμά με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια τους συσχετισμούς δυνάμεων, καθώς και τα συμφέροντα και τις εναλλακτικές επιλογές των άλλων κρατών. Για μια επιτυχημένη εξωτερική πολιτική είναι επίσης απαραίτητη η διασφάλιση στο εσωτερικό της χώρας της κοινωνικής συνοχής και της οικονομικής ανάπτυξης. Είναι επίσης αναγκαία η καλλιέργεια του ρεαλισμού και του ορθολογισμού στην κοινή γνώμη, παράλληλα με την πολύπλευρη και σωστή ενημέρωσή της, ώστε να υπερβεί ακραίες θεωρίες συνωμοσίας, όπως το «όλοι μας ζηλεύουνε και μας χρωστάνε», «όλοι είναι εχθροί μας» κλπ.⁴²¹ Η Ελλάδα θα εξασφαλίζει την υποστήριξη και τη σύμπραξη των μεγάλων δυνάμεων, μόνο αν τις πείθει ότι οι ελληνικοί στόχοι συμβαδίζουν και δεν συγκρούονται με τα δικά τους εθνικά συμφέροντα. Επιπλέον, οι κινήσεις της θα πρέπει να σχεδιάζονται και να αναλύονται σε όλες τις διαστάσεις της υψηλής στρατηγικής, λαμβάνοντας υπόψη με ρεαλισμό και χωρίς συναισθηματισμούς τα εμπλεκόμενα συμφέροντα των υπόλοιπων δρώντων.⁴²²

Η Ελλάδα οφείλει να συνδυάσει τα εργαλεία της εξωτερικής πολιτικής που διαθέτει προκειμένου να εξυπηρετήσει τους πολιτικούς της στόχους. Αυτό είναι επιτακτικό σε όλες τις εποχές, αλλά ουσιώδες σε εποχές που υπάρχει στενότητα υλικών πόρων και δεν δικαιολογούνται άσκοπες σπατάλες. Για παράδειγμα, η αναπτυξιακή βοήθεια που παρέχει σε αναπτυσσόμενες χώρες θα πρέπει να επιδιώκει συγκεκριμένους στόχους, να δίνεται βάσει στρατηγικών υπολογισμών, να ωφελεί ελληνικά προϊόντα και επιχειρήσεις (π.χ. υποχρέωση αγοράς ελληνικών προϊόντων και υπηρεσιών από τις λήπτριες χώρες) ή να προσκομίζει άλλα πολιτικά οφέλη για τη χώρα (π.χ. υποστήριξη σε διεθνείς οργανισμούς). Σε εποχές που ακόμη και οι Σκανδιναβικές χώρες προσφέρουν πλέον αναπτυξιακή βοήθεια έναντι ανταλλαγμάτων, σε αντίθεση με παλιότερες εποχές που αυτή προσφερόταν βάσει αρχών του διεθνούς δικαίου,

⁴¹⁹ Νίκος Κοτζιάς, *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας στον 21ο αιώνα. Για μια νέα, ενεργητική, δημοκρατική, πατριωτική στρατηγική στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Δεύτερη Έκδοση, Εκδόσεις Καστανιώτη, 2010, σελ. 36-37

⁴²⁰ Στο ίδιο, σελ. 86-88

⁴²¹ Στο ίδιο, σελ. 61. Βλ. επίσης σελ. 133-134, 88-89

⁴²² Χαράλαμπος Παπασωτηρίου: *Ο αγώνας για την ελληνική ανεξαρτησία. Πολιτική και στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1832*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1996, σελ. 316-317

δεν δικαιολογείται η μικρότερη, φτωχότερη και πιο αδύναμη Ελλάδα να μην ακολουθεί παρόμοιες στοχευμένες πολιτικές.⁴²³

Η ικανότητα της Ελλάδας να εξασφαλίζει τους εθνικούς της στόχους εξαρτάται από την οικονομία και το πολιτικό σύστημα. Μια στάσιμη οικονομία, που μένει πίσω σε σχέση με τις οικονομίες των εξωτερικών μας αντιπάλων, και ένα πολιτικό σύστημα, που επικεντρώνεται στην ικανοποίηση της πολιτικής πελατείας και των συντεχνιών σε βάρος του ορθολογισμού και της αξιοκρατίας, υπονομεύουν τη διεθνή μας ισχύ. Ακόμη και αν θα πρέπει να αξιοποιούνται οι οικονομικές και πολιτικές αδυναμίες των εσωτερικών συστημάτων των αντιπάλων μας, δεν μπορούμε να βασίζουμε την εθνική μας στρατηγική στην ελπίδα, ότι οι εξωτερικοί μας αντίπαλοι θα υπονομεύονται μόνοι τους εκ των ένδον.⁴²⁴

Για την Ελλάδα, όπως και για τα μικρά ευρωπαϊκά κράτη γενικότερα, η διάδραση μεταξύ εθνικών και διεθνών παραγόντων για την επιβολή μιας ευέλικτης πολιτικής προσαρμογών δεν είναι καινούργια. Ενώ τα μικρά κράτη δεν μπορούν να αντισταθούν στις παγκόσμιες αλλαγές ούτε να απομονωθούν από αυτές, χωρίς να επιφέρουν καταστροφικά αποτελέσματα για τα ίδια, μπορούν να βασιστούν στην κινητικότητα και στην γρήγορη προσαρμοστικότητα, ώστε οι αλλαγές να αποδειχθούν προς όφελός τους.

Η συνταγή της επιτυχίας για τους θεσμούς ενός κράτους όπως η Ελλάδα συνοψίζεται ίσως στις συμβουλές του Robert Reich:

«Χρειάζονται πολιτικοί θεσμοί που να είναι τόσο ευέλικτοι όσο τα ευέλικτα συστήματα μιας επιχείρησης: να τους απασχολεί λιγότερο αν θα λάβουν την σωστή απόφαση παρά αν θα λάβουν μια απόφαση που θα μπορεί να διορθωθεί, να έχουν μικρότερη εμμονή με την αποφυγή των λαθών παρά με τον εντοπισμό και τη διόρθωση των λαθών, να είναι περισσότερο αφοσιωμένα στην ανταπόκριση σε μεταβαλλόμενες συνθήκες και στην ενθάρρυνση νέων επιχειρήσεων παρά στην σταθεροποίηση του περιβάλλοντος για τις παλιές.»⁴²⁵

Η ικανότητα για ελιγμούς στο εξωτερικό και προσαρμογή στο εσωτερικό απαιτεί, στον οικονομικό τομέα, αρκετή κινητικότητα των συντελεστών παραγωγής. Αυτή η αυξημένη κινητικότητα των συντελεστών παραγωγής που πετυχαίνουν κάποιες χώρες, κυρίως αναπτυσσόμενες, γίνεται εφικτή με αυταρχισμό και πολιτική καταπίεση, επιλογή που δεν είναι αποδεκτή για τα μικρά ευρωπαϊκά κράτη. Κατά τη διάρκεια του δεύτερου μισού του 20^{ου}

⁴²³ Christine Ingebritsen: «Norm Entrepreneurs, Scandinavia's Role in World Politics», στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (editors): *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 282

⁴²⁴ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου: *Ο αγώνας για την ελληνική ανεξαρτησία. Πολιτική και στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1832*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1996, σελ. 317

⁴²⁵ Robert B. Reich: «The Next American Frontier», New York: Times, 1983, p. 277. Αναφέρεται στο: Peter J. Katzenstein: «Small States in World Markets, Industrial Policy in Europe», στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (editors), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 208

αιώνα όλα τα ανεπτυγμένα βιομηχανικά κράτη ήρθαν ωστόσο αντιμέτωπα με σημαντικές μεταμορφώσεις στον χαρακτήρα των οικονομιών και της πολιτικής τους.⁴²⁶

Η αειφόρος ανάπτυξη, σύμφωνα με τον κλασικό ορισμό των Ηνωμένων Εθνών (1987) είναι «η ανάπτυξη που ανταποκρίνεται στις ανάγκες του παρόντος χωρίς να θέτει υπό αίρεση την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες». Στο πλαίσιο της Ε.Ε., η αειφόρος ανάπτυξη (sustainable development) εμπεριέχει τρία διαφορετικά στοιχεία: αποτελεσματική οικονομική ανάπτυξη, που ανταποκρίνεται στα κριτήρια της κοινωνικής δικαιοσύνης και της προστασίας του περιβάλλοντος. Επομένως, όταν λαμβάνονται αποφάσεις που στοχεύουν στην οικονομική ανάπτυξη θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι μεσοπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες επιπτώσεις των πολιτικών του παρόντος στους κοινωνικούς, οικονομικούς και φυσικούς πόρους, προκειμένου να εξασφαλίζεται η ευημερία και οι ίσες ευκαιρίες για τις παρούσες και τις μελλοντικές γενεές. Η παιδεία είναι βασικός παράγοντας που συμβάλλει στην αειφορία, καθώς συμβάλλει στην ανάπτυξη ίσων ευκαιριών για τους πολίτες, παράλληλα με την καλλιέργεια ευθύνης και αφοσίωσης, χαρακτηριστικά ενός δημοκρατικού πολίτη.⁴²⁷

Η Ελλάδα χρειάζεται ένα σχέδιο δράσης για την ανάπτυξη προκειμένου να γίνει επαναπροσανατολισμός του παραγωγικού μοντέλου, αύξηση του ανταγωνισμού στην αγορά των προϊόντων και της εργασίας, βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος, ενθάρρυνση της αποτελεσματικής χρήσης των ευρωπαϊκών κονδυλίων, προώθηση της πράσινης ανάπτυξης και μείωση της εξάρτησης από το πετρέλαιο, αναβάθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος, καθώς και των τομέων οικονομικής δραστηριότητας όπου η χώρα διαθέτει συγκριτικό πλεονέκτημα. Προς την κατεύθυνση αυτή, θα πρέπει να ληφθούν συγκεκριμένα μεταρρυθμιστικά μέτρα όσον αφορά την φορολογία, την τραπεζική πίστη, τις διεθνείς εμπορικές συναλλαγές, την καταπολέμηση της διαφθοράς και της απάτης στον εταιρικό και στον δημόσιο τομέα, καθώς και την αξιοποίηση της δημόσιας περιουσίας και την ιδιωτικοποίηση επιλεγμένων δημόσιων επιχειρήσεων. Καθώς η κρίση χρέους στερεί από την κυβέρνηση το εργαλείο της αύξησης των δημοσίων δαπανών, οι δομικές μεταρρυθμίσεις (structural reforms) αποτελούν πλέον την μοναδική οδό για ανάκαμψη. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές θα πρέπει να στοχεύουν στην βελτίωση της οικονομικής αποτελεσματικότητας, στην αύξηση του εγχώριου πλούτου και των εγχώριων ικανοτήτων, στην προσέλκυση νέων επενδύσεων και στην επανατοποθέτηση των πόρων σε παραγωγικότερους τομείς. Να οδηγήσουν σε μείωση των αντικινήτρων και σε επανεξέταση των υφιστάμενων μη αποτελεσματικών κινήτρων για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας, καθώς και των κανόνων και θεσμών επιβολής τους. Να στοχεύουν στην ανοικοδόμηση του προβληματικού δημοσίου τομέα και στην ουσιαστική βελτίωση της αποτελεσματικότητάς του. Μέσω της κατάργησης της γραφειοκρατίας, να δημιουργηθεί ένα θεσμικό πλαίσιο που θα συμβάλλει στην απλούστερη, ταχύτερη και φθηνότερη εκμετάλλευση των υφιστάμενων πόρων

⁴²⁶ Peter J. Katzenstein: «Small States in World Markets, Industrial Policy in Europe», στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl & Jessica Beyer (editors), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, University of Iceland Press, Reykjavik, 2006, σελ. 211-212

⁴²⁷ Manos G. Papazoglou: «The Reform Leadership: Strategy and Resources for Post-crisis Greece» στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors): *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 64-65

προκειμένου να ενισχυθεί η επιχειρηματική δράση. Η αποδόμηση της ακαμψίας στην αγορά εργασίας, αλλά και ο αποτελεσματικός έλεγχος της προστασίας της εργασίας, θα βοηθήσει στην αντιμετώπιση της ανεργίας, διευκολύνοντας την απασχόληση των εργαζόμενων σε παραγωγικούς και ανταγωνιστικούς τομείς. Τέλος, και σημαντικότερο, θα πρέπει να διασφαλιστεί η θεσμική σταθερότητα, μέσω σταθεροποίησης του πολιτικού πλαισίου και τη δημιουργία μακροπρόθεσμων οικονομικών πολιτικών, που δεν θα αλλάζουν κάθε λίγες εβδομάδες.⁴²⁸

Η Ελλάδα θα πρέπει να ακολουθήσει στοχευμένες πολιτικές για την ανάπτυξη συγκεκριμένων τομέων στους οποίους διαθέτει συγκριτικό πλεονέκτημα, για παράδειγμα:

- Δημιουργία αποτελεσματικών υπηρεσιών logistics, σύγχρονοι λιμένες πολλαπλών λειτουργιών, υπηρεσίες σχετιζόμενες με τον ναυτιλιακό τομέα, οι οποίες επί του παρόντος παραμένουν υπανάπτυκτες, χερσαίες μεταφορές, βελτίωση του οδικού και σιδηροδρομικού δικτύου. Η μεγιστοποίηση των θαλασσίων διαδρόμων και η ελαχιστοποίηση των χερσαίων διαδρομών θα συμβάλλουν επίσης στην ελαχιστοποίηση του ενεργειακού κόστους και των εκπομπών CO₂, καθώς και των επιπτώσεών τους.⁴²⁹
- Αξιοποίηση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και νέων τεχνολογιών εξοικονόμησης ενέργειας, που μπορούν να συνεισφέρουν σημαντικά στην ασφάλεια και διαφοροποίηση των ενεργειακών πηγών και να προσφέρουν ευκαιρίες όσον αφορά την βιομηχανική καινοτομία και την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Η διαφοροποίηση των ενεργειακών πηγών θα βοηθήσει επίσης στην απεξάρτηση από ξένες πηγές ενέργειας και θα μειώσει τα ενεργειακά κόστη.⁴³⁰
- Ένα νέο μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης μπορεί να μειώσει ή και να εξαλείψει τις αρνητικές οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές συνέπειες του μαζικού τουρισμού, δημιουργώντας ένα βιώσιμο τουριστικό προϊόν μέσω της χρήσης των υφιστάμενων οικονομικών πόρων, της προώθησης κοινωνικών και περιβαλλοντικών αναμορφώσεων, της αξιοποίησης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Προς την κατεύθυνση αυτή, είναι αναγκαίο να αλλάξει η εικόνα της χώρας στο εξωτερικό, που θα διευκολύνει τις επενδύσεις και τον μακροχρόνιο προγραμματισμό.⁴³¹
- Οι τομείς της φαρμακευτικής βιομηχανίας, με έμφαση κυρίως στα γενόσημα φάρμακα, αλλά και του «ιατρικού τουρισμού» κατά τα πρότυπα άλλων ευρωπαϊκών χωρών που εκμεταλλεύονται τις μικρότερες τιμές και την υψηλή ποιότητα των ιατρικών υπηρεσιών

⁴²⁸ Panagiotis Liargovas & Spyridon Repousis: «Greece's Way Out of the Crisis: A Call for Massive Structural Reforms» στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors): *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, 83-84, 89

⁴²⁹ Dimitrios A. Tsamboulas: «The Role of Greece as a Transport Node in the South Eastern Europe» στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors): *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 224-225

⁴³⁰ Costas Kiparissides: «Energy Resources and Their Use in Greece: Possible Paths to Future Economic Development and Sustainability» στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors): *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 173

⁴³¹ George Galanos: «The Greek Tourism Industry and the Challenge of the Economic Crisis» στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors): *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 143

τους, θα μπορούσαν να αποτελέσουν αναδυόμενους τομείς με υψηλές προοπτικές για την Ελλάδα. Προοπτικές υφίστανται επίσης στην ανάπτυξη του ιαματικού τουρισμού, αλλά και της παροχής υπηρεσιών φροντίδας ηλικιωμένων.⁴³²

- Η χώρα μπορεί επίσης να αναπτύξει τους τομείς της ιχθυοκαλλιέργειας, που έχει σημαντικές δυνατότητες ανάπτυξης, αλλά και της προστασίας περιβάλλοντος και ανακύκλωσης, ως προς την οποία έχει αρκετές προοπτικές βελτίωσης εν σχέσει με τα ισχύοντα πανευρωπαϊκά.⁴³³
- Η Ελλάδα θα μπορούσε να αναπτύξει εξειδικευμένα κέντρα κλασικών σπουδών διεθνούς εμβέλειας, με κατάλληλες συνεργασίες με ξένα ακαδημαϊκά κέντρα και ανάλογη μεταρρύθμιση και αναβάθμιση των προγραμμάτων μεταπτυχιακών, διδακτορικών και μεταδιδακτορικών σπουδών των πανεπιστημίων της.⁴³⁴

Γενικότερα, είναι απαραίτητος ο μακροχρόνιος στρατηγικός σχεδιασμός για το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας, προκειμένου να αυξηθεί η αποτελεσματικότητά του και να βελτιωθεί η ποιότητα γνώσεων του ανθρώπινου δυναμικού, ώστε να ανταποκρίνεται στο ραγδαία εξελισσόμενο εργασιακό περιβάλλον. Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα θα πρέπει να προσαρμοστεί στις μεταβολές του διεθνούς οικονομικού, τεχνολογικού, κοινωνικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, καθώς και να ανταποκρίνεται στους περιορισμένους πλέον πόρους. Η αναγκαιότητα αυτών των μεταβολών προϋποθέτει μια μακροπρόθεσμη εκπαιδευτική στρατηγική. Η ανώτατη εκπαίδευση θα πρέπει να βοηθάει στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας της χώρας και στην συμπόρευση με τις τεχνολογικές εξελίξεις. Οι επενδύσεις στην ανώτατη εκπαίδευση, ιδίως στις μεταπτυχιακές σπουδές, είναι μια κρίσιμη στρατηγική επιλογή, που θα βοηθήσει στην ανάπτυξη της έρευνας και της γνώσης, σε άμεση, αλλά και μακροπρόθεσμη σχέση με τις ανάγκες της οικονομίας και της αγοράς.⁴³⁵ Η βελτίωση, για παράδειγμα, των παρεχόμενων τουριστικών υπηρεσιών της χώρας εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από το επίπεδο εξειδικευμένης εκπαίδευσης του ανθρώπινου δυναμικού. Θα πρέπει να αναπτυχθεί η – ανύπαρκτη σχεδόν - τουριστική εκπαίδευση, με έμφαση στην ανάπτυξη ικανοτήτων και την εξειδίκευση των εργαζομένων, καθώς και στην συνεχή βελτίωση και εκσυγχρονισμό των παρεχόμενων υπηρεσιών.⁴³⁶

Η προσέλκυση Ελλήνων επενδυτών που δραστηριοποιούνται διεθνώς για εγχώριες παραγωγικές επενδύσεις θα συμβάλει επίσης σε μια σταθερή και βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη της χώρας.⁴³⁷

⁴³² McKinsey & Company: *Greece 10 years ahead. Defining Greece's new growth model and strategy*, Athens, June 2012

⁴³³ Στο ίδιο

⁴³⁴ Στο ίδιο

⁴³⁵ Anna Saiti: «Education for Economic Development: Can Greece Achieve It?» στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors): *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, 165-167

⁴³⁶ George Galanos: «The Greek Tourism Industry and the Challenge of the Economic Crisis» στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors): *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 144

⁴³⁷ Gregory J. Grigoropoulos: «Shipping and Sustainable Economic Development: The Case of Greece» στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors): *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 129

Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή των εκάστοτε πολιτικών θα πρέπει να βασίζεται σε πραγματικά στοιχεία ως προς την αποτελεσματικότητά τους. Θα πρέπει να αξιολογείται βάση αυτών η εφαρμογή τους και να αποφασίζεται αν πρέπει να συνεχιστεί ή να αλλάξει η συγκεκριμένη πολιτική. Τα πραγματικά στοιχεία (evidence) που συλλέγονται θα πρέπει να αφορούν προβλήματα που θα πρέπει να αντιμετωπιστούν μέσω πολιτικών παρεμβάσεων, ενώ θα βοηθούν στη διαδικασία στοχοθέτησης, προκειμένου να τεθούν προτεραιότητες ως προς τους επιδιωκόμενους στόχους.⁴³⁸

Είναι καιρός το ελληνικό πολιτικό σύστημα να θέσει νέες βάσεις για την διακυβέρνηση της χώρας, να ανταποκρίνεται με ταχύτητα σε επείγουσες κοινωνικές ανάγκες και να εξισορροπεί τις ανάγκες του εκλογικού σώματος με την επιδίωξη της αειφόρου ανάπτυξης, που θα λαμβάνει υπόψη και τους κοινωνικά πιο αδύναμους, αλλά και τις επόμενες γενιές. Θα πρέπει να ενισχυθεί η δημοκρατική διαβούλευση και συζήτηση τόσο εντός των κομμάτων, αλλά και στην κοινωνία των πολιτών γενικότερα, ως μια σημαντική παράμετρος του νομοθετικού έργου. Τα παραπάνω θα πρέπει να συνοδευτούν από την αλλαγή προτύπου των ελληνικών κυβερνήσεων και κομμάτων, προκειμένου το πολιτικό σύστημα να ξανακερδίσει την εμπιστοσύνη των πολιτών και να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις τους για ορθή διακυβέρνηση και λογοδοσία.⁴³⁹

⁴³⁸ Stella Ladi: «Evidence-Based Policy Making in Greece» στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors): *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 75

⁴³⁹ Manos G. Papazoglou: «The Reform Leadership: Strategy and Resources for Post-crisis Greece» στο Pantelis Sklias & Nikolaos Tzifakis (editors): *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013, σελ. 64-67

Συμπεράσματα

Από την ανάλυση που προηγήθηκε μπορούμε να καταλήξουμε σε χρήσιμα συμπεράσματα ως προς την στρατηγική την οποία οφείλει να ακολουθήσει η Ελλάδα για να βελτιώσει τη θέση της στο διεθνές σύστημα, να επιτύχει τους στόχους της και να αυξήσει το ειδικό βάρος της στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Ευρώπης.

Σύμφωνα με τα περισσότερα κριτήρια που συναντώνται στη βιβλιογραφία, η Ελλάδα είναι ένα μικρό κράτος, ενώ σύμφωνα με άλλα θα μπορούσε να καταταχθεί και στις μεσαίες δυνάμεις. Η τρωτότητα όμως που επέδειξε κυρίως κατά την πρόσφατη οικονομική κρίση, που οδήγησε σε αύξηση της εξάρτησης από μεγαλύτερες χώρες και από ξένα κέντρα αποφάσεων, μάλλον συνηγορούν στο να καταταγεί η χώρα μας στην κατηγορία των μικρών/αδύναμων κρατών. Επιπλέον, η αντίληψη που έχει η Ελλάδα για τις ικανότητές της και η αδυναμία της πολλές φορές να αναδειχθεί σε σημαντικό τοπικό ή περιφερειακό παράγοντα, παρά την μεγαλύτερη σχετική ισχύ της στο Βαλκανικό πλαίσιο και παρά τη ρητορική που μερικές φορές αναπτύσσει, συνηγορούν στο να καταταγεί η χώρα στα μικρά μάλλον και όχι στα μεσαία κράτη.

Το πολιτικό βάρος της χώρας είναι ούτως ή άλλως περιορισμένο σε τοπική ακτίνα δράσης και δεν έχει τη δυνατότητα να παίξει ειδικό ρόλο σε παγκόσμιο επίπεδο. Τα ειδικότερα συμφέροντά της είναι περιορισμένου εύρους και έχουν θεωρηθεί περισσότερο από μία φορά αναλώσιμα στα μάτια μιας ή περισσότερων μεγάλων δυνάμεων.

Ενώ ωστόσο τα μικρά κράτη συνήθως εξαρτούν την ασφάλειά τους από άλλες δυνάμεις, η Ελλάδα, λόγω της ιδιαίτερης θέσης της να συμμετέχει στην ίδια συμμαχία με την κύρια αντίπαλό της, βασίζεται εν πολλοίς στις δικές της δυνάμεις για την αποτροπή του αντιπάλου και την άμυνά της. Το NATO για την Ελλάδα έχει λειτουργήσει ως λεγόμενη «συμμαχία *Al Capone*»: η χώρα πληρώνει ακριβά για την «προστασία» της, η οποία στην ουσία δεν της παρέχεται. Το υψηλότερο ποσοστό των αμυντικών δαπανών, ειδικά κατά τις δεκαετίες 1950-1960 δεν οδήγησε σε ενίσχυση της άμυνάς της, ενώ υπονόμισαν τη δυνατότητα μεγαλύτερης οικονομικής και τεχνολογικής ανάπτυξής της.

Οι μελετητές των μικρών κρατών συχνά φτάνουν σε αντίθετα συμπεράσματα ως προς τη συμπεριφορά τους: είτε καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι είναι πολύ ισχυρά για το μέγεθός τους, καθώς καταφέρνουν να εκμαιεύσουν σημαντικά οφέλη από τις μεγάλες δυνάμεις, είτε ότι είναι πολύ αδύναμα, καθώς βρίσκονται στο έρμαιο των τελευταίων. Τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγουν μάλλον εξαρτώνται από τις περιπτωσιολογικές μελέτες τις οποίες επιλέγουν κάθε φορά να αναλύσουν.

Η πιο επιτυχημένη συνταγή που ακολουθούν τα μικρά κράτη στη διεθνή σκηνή τόσο σε πολιτικό, όσο και σε οικονομικό επίπεδο, είναι αυτή της ευελιξίας, της προσαρμοστικότητας στις εκάστοτε συνθήκες, της καλής γνώσης των συσχετισμών δυνάμεων κάθε στιγμή και των συμφερόντων των μεγαλύτερων κρατών και των μεγάλων δυνάμεων. Τα ανωτέρω ωστόσο θα ήταν άχρηστα σε ένα μικρό κράτος αν αυτό δεν είχε πολύ ξεκάθαρους στόχους ως προς το τι θέλει να επιτύχει.

Για παράδειγμα, ενώ η Ελλάδα διαθέτει σημαντική αριθμητικά διασπορά στις περισσότερες χώρες του κόσμου, συμπεριλαμβανομένων των Ηνωμένων Πολιτειών, ο τρόπος λήψης αποφάσεων και μη οργάνωσης βάσει συγκεκριμένων στρατηγικών στόχων, δεν της επέτρεψαν να χρησιμοποιήσει αποτελεσματικά αυτό το στοιχείο για την προώθηση των συμφερόντων της, χρησιμοποιώντας ως όχημα το εσωτερικό πολιτικό σύστημα και τις εσωτερικές διαδικασίες στις ισχυρότερες χώρες (αλλά και στις πιο αδύναμες).

Όπως όλα τα μικρά κράτη, η Ελλάδα θεωρεί ότι οι διαφορές στη διεθνή σκηνή πρέπει να λύνονται με σεβασμό στο διεθνές δίκαιο. Θεωρεί ότι η συμμετοχή της σε διεθνείς οργανισμούς (π.χ. ΟΗΕ) και μηχανισμούς περιφερειακής ολοκλήρωσης όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, της προσδίδει ισχυροποιημένη θέση στο διεθνές σύστημα, καθώς και εργαλεία για την καλύτερη προώθηση των συμφερόντων της διεθνώς. Πολλές φορές ωστόσο δεν χρησιμοποιεί αυτά τα εργαλεία με αποτελεσματικότητα, κυρίως λόγω του γραφειοκρατικού και μη ορθολογικού εσωτερικού συστήματος λήψης αποφάσεων.

Η Ελλάδα οφείλει να εκμεταλλευτεί την άρση της πλήρους εξάρτησής της από τις ΗΠΑ, σε συνδυασμό με την συνεπαγόμενη άμβλυνση του αντί-αμερικανισμού στην κοινή γνώμη της χώρας, προκειμένου να αναπτύξει μια πιο υγιή πελατειακή σχέση με τις ΗΠΑ, την οποία θα μπορεί να χρησιμοποιεί για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων της χώρας και την αναγκαία υποστήριξη όταν υφίστανται διαφορές με άλλες σύμμαχες χώρες. Θα πρέπει να αξιοποιεί τις ενδο-συμμαχικές και ενδο-εταιρικές διαφορές προκειμένου να κερδίζει η ίδια πόντους στη διεθνή θέση και στο διεθνές κύρος της χώρας.

Σε μια παγκοσμιοποιημένη οικονομία όπου η αυτάρκεια είναι ανέφικτη, θα πρέπει να ενισχυθεί η ευελιξία και η ανταγωνιστικότητα, στη βάση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων που ήδη υφίστανται και αυτών που θα μπορούσαν να αναπτυχθούν, προκειμένου να τεθούν τα θεμέλια μιας σταθερής, αιεφόρου ανάπτυξης και εξασφάλισης της σταθερότητας, που θα προσφέρει αυξανόμενη ευημερία και πολλαπλασιαστικά επιτεύγματα στη χώρα και στις επόμενες γενιές των πολιτών της.

Βιβλιογραφία

Αλεξανδρής, Αλέξης· Βερέμης, Θάνος· Καζάκος, Πάνος· Κουφουδάκης, Βαγγέλης· Ροζάκης, Χρήστος Λ. & Τσιτσόπουλος, Γιώργος: *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1923-1987*, Δεύτερη Έκδοση, Εκδόσεις «Γνώση» σε συνεργασία με το Ελληνικό Ίδρυμα Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής, Αθήνα 1991

Βερέμης, Θάνος (επιμέλεια): *Βαλκάνια. Από τον διπολισμό στη νέα εποχή*, Δεύτερη Έκδοση, Εκδόσεις «Γνώση» σε συνεργασία με το Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής, Αθήνα 1995

Διβάνη, Λένα: *Η Εδαφική Ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947). Απόπειρα Πατριδογνωσίας*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2000

Ήφαιστος, Παναγιώτης: *Διπλωματία και στρατηγική των Μεγάλων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων, Γαλλίας, Μεγάλης Βρετανίας, Γερμανίας*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 1999

Ήφαιστος, Παναγιώτης & Πλατιάς, Αθανάσιος: *Ελληνική Αποτρεπτική Στρατηγική*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1992

Ιατρίδης, Ιωάννης Ο.: *Εξέγερση στην Αθήνα*, Μετάφραση: Κυριάκος Τσαμπίρης, Εκδόσεις «Νέα Σύνορα», Αθήνα, 1974

Κολιόπουλος, Κωνσταντίνος: *Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως Σήμερα*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2008

Κοντογιώργης, Γιώργος: *Κομματοκρατία και Δυναστικό Κράτος. Μια Ερμηνεία του Ελληνικού Αδιεξόδου*, Τέταρτη Έκδοση, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2012

Κοραντής, Α.Ι.: *Διπλωματική Ιστορία της Ευρώπης (1919-1945)*, Β' έκδοσις, Εκδ. Ελεύθερη Σκέψις, Αθήνα 1998

Κοτζιάς, Νίκος: *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας στον 21ο αιώνα. Για μια νέα, ενεργητική, δημοκρατική, πατριωτική στρατηγική στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Δεύτερη Έκδοση, Εκδόσεις Καστανιώτη, 2010

Κουσκουβέλης, Ηλίας Ι.: *Εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2010

Παΐδη, Ρεβέκκα: *Theory of International Relations: Small States in the International System*, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας (διδακτορική διατριβή), Επιβλέπων Καθηγητής: Ηλίας Κουσκουβέλης, Θεσσαλονίκη 2016

Παπασωτηρίου, Χαράλαμπος: *Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική, 1945-2002*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2003

Παπασωτηρίου, Χαράλαμπος: *Διασπορά και εθνική στρατηγική*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2000

Παπασωτηρίου, Χαράλαμπος: *Η διεθνής πολιτική στον 21^ο αιώνα*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2008

- Παπασωτηρίου, Χαράλαμπος: *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία. Πολιτική και Στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, 1821-1832*, Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1996
- Πλατιάς, Αθανάσιος: *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, Έκτη Έκδοση, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Ι.Δ. Κολλάρου & Σίας Α.Ε., Αθήνα 2010
- Πλατιάς, Αθανάσιος Γ. : *Το νέο διεθνές σύστημα. Ρεαλιστική προσέγγιση διεθνών σχέσεων*, Εκδόσεις Παπαζήση, Βιβλιοθήκη Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων, Αθήνα 1995
- Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος: *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830-1981*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Ι.Δ. Κολλάρου & Σίας Α.Ε., Αθήνα 2014
- Τσιριγώτης, Διονύσιος: *Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία. Διεθνείς Σχέσεις και Διπλωματία*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2013
- Τσουκαλάς, Κώστας: *Η ελληνική τραγωδία. Από την απελευθέρωση ως τους συνταγματάρχες*, Μετάφραση: Κ. Ιορδανίδη, Εκδόσεις Νέα Σύνορα - Αντώνης Λιβάνης, Αθήνα 1981
- Φαραντούρης, Νικόλαος Ε. (επιμέλεια): *Ενέργεια. Δίκαιο, Οικονομία και Πολιτική*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2012
- Χριστοδουλίδης, Θεόδωρος: *Διπλωματική Ιστορία τριών αιώνων*, Τρίτη Έκδοση, Εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1997
- Aron, Raymond: *Paix et guerre entre les nations*, Calmann-Lévy, Paris 1984
- Clarke, Colin & Payne, Tony (editors): *Politics, Security and Development in Small States*, Allen & Unwin, London 1987
- Crandall, Matthew & Allan, Collin (2015): "Small States and Big Ideas: Estonia's Battle for Cybersecurity Norms", *Contemporary Security Policy*, 36:2, 346-368
- Hague, Rod & Harrop, Martin: *Συγκριτική Πολιτική και Διακυβέρνηση*, Νέα Αναθεωρημένη Έκδοση, Μετάφραση: Γιώργος Χρηστίδης, Εκδόσεις Κριτική, Επιστημονική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011
- Handel. Michael: *Weak States in the International System*, Frank Cass, London; Portland, Oregon, 1981
- Inbar, Efraim & Sheffer, Gabriel (editors): *The National Security of Small States in a Changing World*, Frank Cass, London; Portland, Oregon, 1997
- Ingebritsen, Christine; Neumann, Iver; Gstöhl, Sieglinde & Beyer, Jessica (editors): *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle; University of Iceland Press, Reykjavik, 2006
- Kasab, Hanna Samir: *Weak States in International relations theory. The cases of Armenia, St. Kitts and Nevis, Lebanon and Cambodia*, Palgrave Macmillan, New York 2015
- Koh, Harold Hongju: «Why do nations obey international law?», *The Yale Law Journal*, Vol. 106 (1996-1997), 2599-2659

Lesser, Ian O.; Larrabee, F. Stephen; Zanini, Michele & Vlachos-Dengler, Katia: *Greece's New Geopolitics*, RAND, National Security Research Division, Santa Monica, CA, 2001

Lory, Bernard: *L'Europe Balkanique de 1945 à nos jours*, Ellipses, Paris 1996

McKinsey & Company: *Greece 10 years ahead. Defining Greece's new growth model and strategy*, Athens, June 2012

Mearsheimer, John J.: *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Μετάφραση: Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Εκδόσεις Ποιότητα, 6^η Έκδοση: Αθήνα 2011

Moreau Defarges, Philippe: *Introduction à la géopolitique*, Troisième édition mise à jour, Editions du Seuil, Paris 2009

Nye, Joseph S., Jr.: *Soft Power. The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, New York 2004

Platias, Athanassios G. : *High Politics in Small Countries : An Inquiry into the Security Policies of Greece, Israel and Sweden*, Cornell University, August 1986 (διδακτορική διατριβή)

Platias, Athanassios G. & Constanas, Dimitri C. (editors): *Diasporas in World Politics: The Greeks in Comparative Perspective*, Palgrave Macmillan, London, 1993

Poulton, Hugh: *Ημίψηλο, γκρίζος λύκος και ημισέληνος. Ο τουρκικός εθνικισμός και η Δημοκρατία της Τουρκίας*, Μετάφραση: Εύα Πέππα, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2000

Sklias, Pantelis & Tzifakis, Nikolaos (editors): *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities*, Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, Springer, Heidelberg, 2013

Taylor, A.J.P.: *The struggle for mastery in Europe 1848-1918*, Oxford University Press, 2012

Waltz, Kenneth N.: *Θεωρία διεθνούς πολιτικής*, Μετάφραση: Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Εισαγωγή για την ελληνική έκδοση: Αθανάσιος Πλατιάς, Εκδόσεις Ποιότητα, 2011